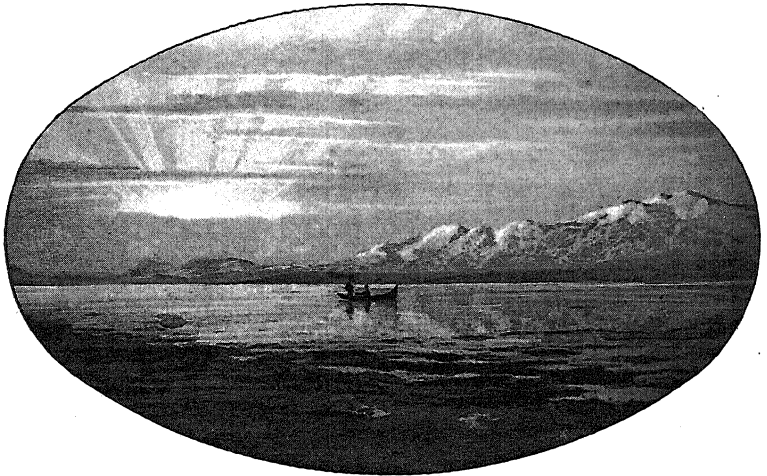

UTAZÁS

NORVÉGIA VÉGVIDÉKÉRE.

IRTA

CHERNEL ISTVÁN.

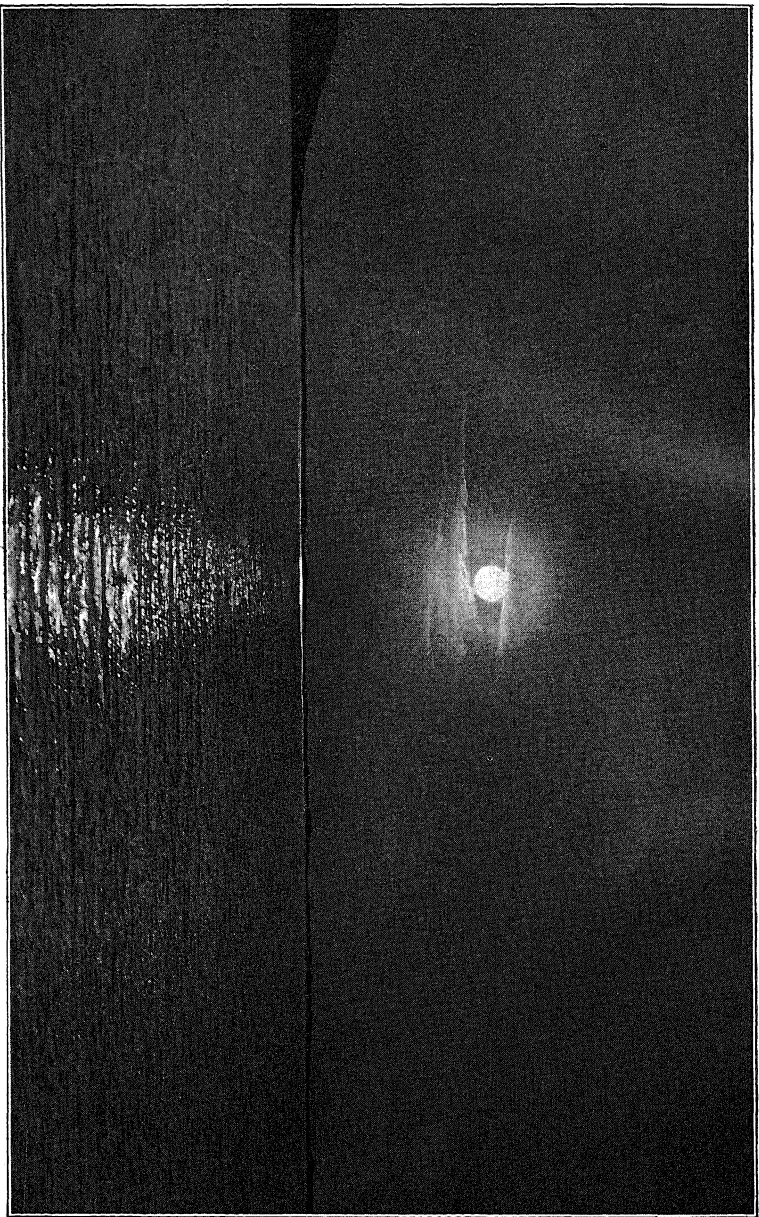

57 EREDETI KÉPPEL.

*

BUDAPEST, 1893. KIADJA A SZERZŐ.

1. kép. — Az éjfélti nap Finnmarken-ben.

BEKEZDŐ.

Az a kis földnyelv, az «Öreg-fok», mely a velencei tó északkeleti végén nyulik a víztükörbe, pusztá, gyeptelen, fáttalan, sáros-agyagos kis darabja a mi áldott magyar hazánknak — látszólag a leghitványabb.

Dél felé a szomjas gulya pihen rajta, néha vályogvetők serénykednek marhajárásos gödrei körül, a felületes szemlélő többet alig lát ott.

S nekem ez a silány kis földség mégis mindenkorra emlékezetes, bármikor kerülök a kies fekvésű Velenczére, első utam rendszeren az «Öreg-fokhoz» vezet s időm legnagyobb részét itt szeretem tölteni.

Nem is csoda, mikor itt láttam és lőttem hazai madárfaunánk legritkább és legnevezetesebb példányait, még pedig oly számban, melyet addig mióta a velencei tavat rendszeren látogatom — innen-onnan 10 éve lesz annak — összes honi madárgyűjteményeink, sőt madártani irodalmunk sem mutathattak föl.

Ezen a ponton sült ki, hogy nem egy eddig «ritka vendég» vagy «eltévedt vándor» megjelölés alá fogott madárfaj nem csak rendszeren, de számszerint is feltűnő mennyiségben pihenőt tart itt, tehát a nagy mozgalom idején Magyarországon át veszi útját; így a *víztaposó* — *Phalaropus hyperboreus* —, a *tarka kőforgató* — *Streptopelia interpres* —, a *négy*

jjuu lile — *Squatarola helvetica* —, a *homokfutó* — *Calidris arenaria* — és a *kis sirály* — *Larus minutus*.

És ennek a pontnak vonzó ereje vezetett arra is, hogy a *vöröstorku pipiske* — *Anthus cervinus* — ugyancsak a rendszeren átvonuló madárfajaink közé tartozik; nem különben, hogy az 1887-ig nálunk alig ismert *feketefejú nádiposzáta* — *Luscinola melanopogon* — a velencei tó dinnyési nádasainak legközönségesebb költő madara s nemcsak itt, de a Balaton és Fertő némely részein is nem tartozik a ritka fészkelő fajok közé; és végre, hogy a ritkának tartott *kúrrogó nádifülemile* — *Locustella luscinioides* — nemcsak hazánk déli részein fordul elő, hanem úgyszólván minden hazai nagyobb tóság és mocsár táján, sokszor igen feltűnő számban, fészkel.

Mindez bizonyos tekintetben határozott eredmény, a legbecsesebb része azoknak a kutatásoknak, a mikre az ösztökélést az «Öreg-foktól» kaptam.

A nem annyira fontos, de azonképpen érdekes ide tartozó jelenségek sorozatát e helyt fel sem sorolhatom. Látni kell azt a képet, mely a vándorlás tavaszi és őszi szakában e földnyelven és környékén kibontakozik! Megszámlálhatatlan mennyiségben lepik ilyenkor sekélyes iszapját a parti szalonkák, parti lilék, vízi szalonkák, sirályok, az uszó és gázló madarak különböző fajai s köztük számos magas északon fészkelő, tengerpartokhoz ragaszkodó vándormadár faj, melyekről mostanáig sem tudunk elegendő sokat, úgy a költözködés viszonyait, mint életmódjukat, költésüket stb. véve, hiszen némelyik közülök onnét jön, a hol a természeti jelenségeket kutató búvárok legfőlebb csak nagy ritkán fordulnak meg, de állandóan már nem laknak.

Hányszor elfogott itt a vágy, mikor puskásan, térdig vízben és sárban, messzelátómmal kezemben, kellő közepén a

vándormadarak százai közt, annyi sok sok órát, napot, hetet, hónapot töltöttem: ezeket követhetni? szemtől-szembe állani velük otthonjuk táján, családi tűzhelyük, fészük közelében? ha megközelíthetném hazájukat s csak egy parányival többet megtudhatnék róluk, mint a mit eddig róluk tudunk?!

Az «Öreg-fokon» támadtak bennem e kérdések, itt is érlelődött meg bennem a gondolat, hogy felkészüljek a magas északra. BREHM leírásai, HERMAN OTTÓ elbeszélései csak még jobban szították bennem a vágyakozás melegét s a koczkát el is döntötték.

Alig végeztünk a II-ik nemzetközi ornithologiai Congressussal, 1891. év jun. 4-én útnak indultam Norvégia legészakibb vidékeire.

Feleségem kísért és osztotta meg velem a munkát, fáradalmat és gyönyört.

E kis műben akarok utamról beszámolni.

S ha figyelmet szenteltem a szorosán czélomon kívül eső tárgyaknak is, azt megokolva látom nem csak abban, hogy eredeti útleírásokban irodalmunk nem tulságos gazdag, de abban is, hogy éppen Norvégiával eddig keveset foglalkoztunk s róla ismereteink nem csak hézagosak, de nagy részben hamisak is.* Pedig ez az ország és népe igazán megérdemli a figyelmet. Szemem előtt a való, az igazság lebegett s nem az érdek, mely éppen csak a múlt évben egy magyar utazót oda ragadt,** hogy németül írt utirajzában *Tromsø és Hammerfest közt jegesmedve-párt* lásson és a *lappokat az eszkimókkal azonosoknak* tartsa.

És fejemben forgott az ó-északi irodalom egyik legrégebb és legnevezetesebb termékének, a *Kongs-skugg-sio* (Király

* Midőn HERMAN OTTÓ könyve: «Az északi madárhegyek tájáról» megjelent, munkám már sajtókészen volt.

** LUDWIG LENKEI: Nach dem Nordcap. — Fünfkirchen 1892. 38, 42. lap.

tükör) bevezetésében jellemző lapossággal olvasható tanítás is: «Emlékezzél pontosan minden dologra, jóra mint rosszra, a melyeket láttál. Emlékezzél a rosszra az intelem kedvéért, de minden jó szokásra úgy saját magad, mint azok hasznáért, kik tőled tanulni akarnak.»

Szíves baráti, önzetlen segítségükért hálámat fejezem ki e helyen első sorban AAGAARD ANDRÁS osztr.-magyar konzul, FOSLIE és SPARRE-SCHNEIDER konservator, QUIGSTAD seminariumi igazgató uraknak Tromsőben, COLLET ROBERT egyet. tanár és muzeumi igazgató urnak Christiániában, kik felvilágosításaikkal valósággal elhalmoztak s nem csak az utazás sikerében, de e mű megírása közben is támogattak; nem különben lerovom köszönetemet HÁRY GYULA barátomnak, a ki a tájképek javát saját fénykép felvételeim nyomán készítette és a ki a Sværholt madárhegyéről nyujtott, egy angol turista fényképe nyomán, olyan rajzot, melynél hivebbet — az összbenyomást véve — ez idő szerint nem ismerek.

Kelt Kőszegen, 1893. évi május havában.

Chernel István.

TARTALOM.

	Lap
Bekezdő	5
Tartalom	9
Képek jegyzéke	11
I. A tenger felé	13
II. Thorwaldsen hazájában	21
III. Svéd földön	37
IV. Trollhättan, zuhatagjai és a Góta csatorna	55
V. Christiania	85
VI. Norvégia délkeleti vidékein át	101
VII. Halomszigetek közt észak felé	110
VIII. Az északi sarkkörön túl	140
IX. Egy hónap Tromső szigetén	156
X. A legészakibb Európában	247
XI. Svaerholtklubben	270
XII. A szabad Jegestengeren és Finnmarken fjordjaiban	290
XIII. A Sabme-k népe	343
XIV. Utolsó üdvözlet Tromsőnek	361
XV. A Raftsund és tája	375
XVI. Throndhjem-Bergen	394
XVII. Az utolsó világitó torony	419
XVIII. Befejezés	424
Irodalomjegyzék	430
Tárgy- és névmutató	434

KÉPEK JEGYZÉKE.

	Lap
1. Az éjféλι nap Finnmarkenben	2
2. Toppó-vizesés Trollhättan-nál	59
3. Uj zsilipek — Nya sluslinen — Trollhättan-nál	73
4. Zsilipes csatorna átmetszetben	77
5. Egyes zsilip felülről	79
6. Helvetes-zuhatag Trollhättan-nál	81
7. Halomsziget a Throndhjem fjord torkolatánál	118
8. Felállított lazaczháló felülről	120
9. «Aederholm» Kobberdal-nál	130
10. A Svartisen glecser jégzikláι	133
11. Threnen-sziget az északi sarkkör alatt	137
12. Svolver a Lofotokon	143
13. Sandtorv a Lofotokon	147
14. Nyirfa bődön	150
15. Tromső keletről	157
16. Tromsővárosi levéljegy	163
17. Norvég cariol	165
18. A «Prestvand» a viztaposó (Phalaropus hyperboreus) fészkelőhelye	187
19. A «Flöifjelden»	223
20. Tysnaes táján, Kvalö-szigeten, éjjel	232
21. Csapódó ajtó Tromsön	241
22. Tromsősziget északnyugoti partján éjjel	243
23. Tájrészlet a Lyngensfjordból	251
24. «Buraki» orosz nyirfahéj bődön	258
25. Hornviken és a Nordkap	267
26. Svaerholt madárhegye északnyugatról	280
27. A «nagy fal» Svaerholt madárhegyén	283
28. Svaerholt madárhegye északkeletről	286
29. Omgang tája a Tsjorgosj Njarga-n	292
30. Finkongkjeilen a Tanafjordban	293
31. Stangenaesfjeld a Rago Njarga keleti oldalán	295
32. Terrasképződések a Tanafjordban	298
33. Syltefjord madárhegye nyugatról	299

34. Finn halászkés	306
35. Norvég «tolleknive»	306
36. Vadsói flundra-szigony	312
37. Tengersizoros Vardö, Renö és Hornö közt	315
38. A Svend Foyrn-féle bálnavadászhajó szerkezete oldalról és felülről	324
39. «Duncan Grays» skaaröi vadászhajó bálnaágyuja	326
40. A granát szerkezete	327
41. A granátszigony állása és szerkezete ; I. kilövésre készen, II. a bálna testében	329
42. Partra vonszolt bálna tetem	333
43. A Nordkyn	339
44. Hjelmöstören éjjel	342
45. Finnmarkeni lappok	345
46. Lapp kés	351
47. Lapp pipa	351
48. Lapp dohánytartó	351
49. Tarándszarvasok a «Rengjaerde-ben» Tromsdalban	357
50. A Troldfjord	377
51. Digermulen a Raftsundban	381
52. Téli tőkehalhalászat a Lofotok táján	385
53. Szénagyűjtés Norvégiában a «Häsja-ra»	399
54. A Nordfjord vidékéből	405
55. Hornelen-hegy Bremanger-szigeten a Nordfjord torkolatánál	407
56. Flekkefjord város	420
57. Az utolsó norvég világító torony	423

I.

A TENGER FELÉ.

Fölszedtem sátorfám és világnak mentem,
Homályos sejtések munkálkodtak bennem,
Hogy, ha elindulok, találok valamit,
Találok;

Petőfi.

Mai napság az utazás igen kényelmes valami, s a szó szoros értelmében szórakozás. Mi nem értjük már meg, ha jó öregeink beszélnek utazásaikról s önkénytelen megmosolyogjuk, mikor életeseményként apróra részletezve mesélnek egy nagy útról, mely Dunántulról Erdélyig terjedett. Akkor nem volt szórakozás ilyen utat tenni, nagyobbbat meg éppen csakis a szükség parancsszava kényszerített reá valakire, ha csak az utazó éppen azért nem utazott, hogy kényelmetlenségekben, fáradságokban, napokig tartó kocsirázásokban, rossz időjárás okozta feltartóztatásokban lelje örömét. A magyar ember pedig legkevesebbet utazott. Nem szerette sohasem elhagyni ismerős környékét s gazdaságra termettsége nem is igen engedte, hogy hosszabb időre elhagyja otthonát, főleg akkor, mikor a közlekedés eszközei csakis a tengelyre, majd baktató vasutakra voltak szorítkozva, még nem is olyan emberöltő előtt. De földhöz ragadtságát, még ma, a közlekedés virágkorában is, jórészt megtartotta a magyarság. Még a ki tehetné sem jár nagyobb utakra, legfőlebb ha Londonig jut, — az ilyent már ujjal mutogatják, — legtöbbszörre azonban környékbeli fürdőjét vagy Felső-Magyarországot, Erdélyt, a szomszéd Ausztria hegyes tájékait, tavait

nézi meg, a külföldről sort kerít Olaszországnak, Svájcznak, Németországnak, ritkábban Franciaországnak. Európa többi országai már rendesebb magyar utazóközönséget alig-alig látnak. Nem tagadhatjuk, hogy fajunk születésétől fogva kevés utazási hajlama mellett a megszokottság is nagy szerepet játszik itt, s hogy úgy mondjam a divat is — nálunk Svájc, Olaszország, Ausztria járja. Másként az angolok. Albion népe e tekintetben ellenlábasunk. Születésétől fogva utazik s nem is tudna utazás nélkül megélni, második természete ez. Igen találó, a természet sajátságát jellegezve, az a rajz, mely a magyar embert falusi háza előtt pipázva ábrázolja, [az angolt pedig utazóruhában, elválaszthatlan utikönyvével, messzelátójával. Ők az egész világot összebarangolják. Divatba hozták Svájcot s mikorra más nemzeteknél is divatba jött az Alpok megmászása, hát fordítottak egyet észak felé s kezdték járni az északi Svájcot, Norvégiát. Turistaság szempontjából az övék az érdem, hogy Skandinávia felé fordították az érdeklődést, mert igen méltán; másrészt azonban odarajzásuknak meglesz az a kellemetlen hatása, hogy mire a délibb országok utazó közönségénél is Norvégia lesz a divat, az ottani viszonyok elvesztik ősi egyszerűségük egy jó részét, a kedélyes természetesség báját, s az emberek ott is keresetforrást látnak majd az utazók zsebjében, melyből minnél többet szeretnének kizsákmányolni.

Engem nem az angolok utidivatja, egészen önálló cél vitt; nem is a modern utazás módja, összekombinált társaság, vezető; s COOK TAMÁS intézményének csak azt az előnyét használtam föl, hogy utijegyemet az ő irodájában szerezttem meg. Végtelen sok időt — pedig az idő angolosan pénz — kényelmet szerez magának az ember ilyenformán, főleg közel 20,000 kilométer hosszú útnál, mint a minő ez

esetben az enyém volt. A jegyfüzeteket megkaptam Budapesten, közvetlen elutazásom előtt két órával, szóltak pedig a következő útirányra: Németországon, Dánián át Norvégia utolsó hajóállomásáig, a Nordkapon túl fekvő Vadsőig, vissza Hamburgig, Londonba; Franciaországon, Svájczen keresztül hazáig. Ha másért nem, már csak a dolog anyagi oldalát véve is kellemes ez, nem kell annyi sok helyen pénzt beváltani s a beváltásnál veszíteni.

Junius 4-re tűztem ki elindulásomat. Választottam pedig ez időpontot azért, hogy a sarkkörü Norvégiában való időzésem alatt az éjfeli napot minnél tovább élvezhessem s a kutatásokra a világos éjjeleket is felhasználva, több időt nyerjek. Utifelszereléssel hamarosan összekészültem s úgy rendezkedtem, hogy csakis a legszükségesebb hoimit vigyem magammal, a többit pedig úgy a mint a viszonyok kívánják, alkalom adtán szerezzem be. Fegyveremen kívül pár száz töltést azonban magammal vittem, úgy egy teljes præparáló szerszámzatot, egy STEINHEIL-féle pillanatsfényképezőt is kellő számú szárazlemezzel. Így útra készen vettem búcsut a nemzeti muzeumban Dr. MADARÁSZ GYULÁ-tól, Dr. LENDL ADOLF-tól, Dr. LEVERKÜHN (München) ornithologustól, ki még a madártani congressus óta időzött itt s HERMAN OTTÓ-tól, ki szíves barátsággal adott ajánló jegyet norvég ismerőseihez, Dr. MOHN christianiai egyetemi tanárhoz, QVIGSTAD seminariumi igazgatóhoz Tromsőben és a tromsői muzeum konservatoraihoz FOSLIE és SPARRE-SCHNEIDER urakhoz.

Délután 2 órakor a gyorsvonat Bécsbe röpített, hol pár óra szabad időnkét Dr. HOLUB EMIL délafrikai kiállításának tanulmányozására fordítottam. Ez az óriási gyűjtemény, melyet Dr. HOLUB 1883—1887-ig terjedő utolsó afrikai útjából hozott s a Rotunda összes helyiségeit meg-

tölté, úgy tanulságos felállításánál, szép biológiai csoportjainál, de páratlan gazdagságánál fogva is rendkívül érdekesen világitotta meg a sötét földrész egy jó darabjának életét és természetét s bennem csak annál nagyobb benyomást hagyott, mert hisz nemsokára éppen az ellenkező életet és természetet fogom meglátni, még pedig valójában, a magas északét. Az idő gyorsan múlt a szemlélődés közben, siettünk a vonathoz, mely éjji szállást adott.

Hűvös hajnal ébresztett föl, melegebb ruhák után kellett nézni, alvásról azonban többé szó sem volt, mert a csehországi kedves völgyek, majd az enyhe vámszemle *Tetschen-nél* s a szászok Svájcjának regényes szép vidéke, levette az álmod szemeinkről. *Bodenbach* után *Königsteinig* szeli át a vasut e gyönyörű tájakat, folyton az Elba völgyében, közvetlen a parton haladva. A tuloldalán egymásután következnek azok a rendkívül sajtós réteges, repedéseik közt fákkal, erdőkkel behintett hegyalakzatok sziklatekervényei, melyek nem messze Drezda előtt vesznek el a lapályban. Az Elba körül sokfelé láttam *nevető sirályokat* (*Larus ridibundus*), a parti sziklánál pedig temérdek *víjjogó fecskét* (*Cypselus apus*), a mint sivítva, merész repkedés közt rajzottak, nyilván fészkelő helyük táján.

9 óra után Drezdába érteztünk. Czammogva, döcögve szállított egy «Droschke» a Hótel Bellevue-be, egy minden tekintetben kitűnő vendéglőbe. Szobánk előtt nagy halmaz egyforma ládák vonták magukra figyelmünket, melyek mindegyikén ez egyszerű, de épp oly ismeretes és jelentőségteles név állott: Vanderbilt.

Egy napi itt időzésünket kihasználva, azonnal körutat tettünk az ódon, patinás kupolákkal zöldellő kedves városban s legelsőbben is megnéztük az olasz, holland és modern iskola remek termékeiben gazdag «Gemälde Gallerie»-t,

sokáig merengve Rafael örökké szép «Sixtini Madonnája» előtt.

Megnéztük ezután a királyi várt, elmentünk az állattárba, végre a *Körner*-házba, hol a németek Petőfi-jének emléktárgyai vannak több szobában kiállítva. Láttam a szobát, hol a korán elhunyt költő született, a kardot, melyet hazájáért hordozott, a Lützwow csapatjának zsinóros mellényét, melyben hazaszeretettől dobogó szívét a gyilkos golyó átfúrta, lantjának termékeit, melyeket hazájának áldozott. Meghatva távoztunk ez emlékezetes helyről s délre járván az idő, megkezdtek a sokidőre rendes társas ebédeket. A külföldön igen szokásos a *table d'haûte* szerint való étkezés. Részemről nem vagyok barátja ennek, mert bizonyos önkényt látok benne a vendéglősök részéről. Kényelmes nekik, hogy meghatározott időben, bizonyos számú étkeket nyújtsanak, de nem számolnak avval, hogy az izlés igen sokféle és az étkezési órához kötni a vendégeket sokszor igen kellemetlen. Norvégiában volt alkalmunk ezt tapasztalni. Ez alkalommal nem kellett panaszkodnunk, kitűnő francia konyha nyolcz fogással, a jóízű magyar főztekhez szokott izlésünket is teljesen kielégíté. A délutánt teljesen az állatkertnek szenteltük, mely gondozottság és gazdagság tekintetében is elsőrangú s a közönségnek kedvelt tartózkodási helye. Elgyönyörködtem itt különösen a szép példány *kondor* és egy fiatal *saskeselyű* (*Gypaëtus barbatus*) előtt, érdekel néztem a sok *flamingót*, a *rőt ruczát* (*Casarca rutila*), a *hókás ruczát* (*Tadorna cornuta*), az *egyptomi ludat* (*Chenalopex ægyptiacus*) két gyönyörű *jeges medvét*, *orrszarvut* stb. Kedvező alkalmat találtam itt még RÖHL kapitány északsarki expedíciójának ez időszertint itt kiállított gazdag gyűjteményének tanulmányozására, hol különösen a bálnavadászat tekintélyes szerszámzatát, a régi és újabbkori szigonyo-

kat, a most használatos bálnaágyút és lövedéket, a gránát-szigonyt, beható vizsgálat tárgyává tehettem.*

6 órakor megszólalt egy száz gránátos ezred hatalmas zenéje s a közönség oly sűrűen hömpölygött az utakon — pedig minden ülőhely is elfoglalva volt — hogy szinte tolongás támadt. Tarkállott a sok czifra egyenruha, meg-megcsillant a sok katonatiszt orrnak hű kísérője, a csiptető szemüveg s olyan élet fejlődött, mely a kedélyességet kezdte zavarni, azért távoztunk.

Junius 7-én Berlinbe utaztunk. A drezdai pályaudvaron hemzsegett a nép és a sok udvari fogat, mert a királyné érkezett meg. Egyhangu, alföldünkre emlékeztető vidéken át robogott tova vonatunk, helyenként tűzeges területeken, hol a frissen vágott turfa koczkás téglákban hevert szárításra. Mindenütt láthatók voltak a seregélyek számára magas póznákra akasztott fészkelő házikók, a házak körül úgy mint a kertekben, akár Csehországban. Maguk a seregélyek nagy csapatokban repkedtek a vasutvonal mentén, csacsogva telepedtek a fák tetejére, majd meg a rétekre ereszkedtek. Grossenhain és Kirchhain körül a vizenyős réteken tömredék *bolyhos sás* (*Eriophorum latifolium*) és *kakukszegfű* (*Lychnis floscuculi*) virított, úgy hogy egész területek hol teljesen behavazottaknak, hol rózsaszínben pompázóknak látszottak, Ebédet már Berlinben ettünk s miután hamarosan bekocsiztuk a város főbb helyeit, a méltán híres aquariumot tanulmányoztuk át, mely főleg Dr. HINSCHIUS kezdeményezésére 1867-ben keletkezett, a híres hannoveri építész LÜER tervei szerint. Számtalan kisebb-nagyobb viztartóban láthatók itt a tenger különböző állatfajai Dr. HERMES módszerével vegyi uton előállított vízben, mely teljesen kristálytisza

* Röhl kapitány gyűjteményéből egy bálna csontváz, pár régi szigony s a bálnaágyu kezdetleges formája 1891. év őszén Budapesten is látható volt.

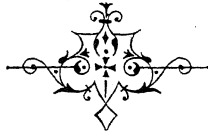
s az állatoknak megfelelő. Hatalmas víztartókból, kitűnő WEBER-féle centrifugalszivattyuk, egy körülbelül 20 méter magasan álló víztartóba emelik a vizet, melyből öntött vascsöveken át jut az egyes aquariumokba, honnét megint az alsó víztartókba folyik s körforgását újból kezdi. Használatra körülbelül 470 köbméter utánzott tengervíz van készletben. Innét a «*Thiergarten*»-be Berlin városligetjébe mentünk, majd a «*Zoologischer Garten*»-ba, itt azonban oly ember-tömeg hullámzott, hogy valósággal egymás hátán szorult meg a sok járni-kelni akaró, mi által még a pompás orosz-lán példányok sem igen bilincseltek le.

A holnapot még itt akartuk tölteni, mert akadt elég megnézni való. Mindenekelőtt a nagyszerű «*Zeughaus*»-t jártuk be, felszálltunk a «*Siegesdenkmal*» francia ágyukból emelt oszlopának 250 lépcsőjén s egy Gravelotte-nál karját vesztett porosz obsitos magyarázata mellett tekintettük át a háztengert. Pihenés gyanánt megcsináltam ezután utitervünket holnapra, beváltottam az első szükségletre elegendő összeget dán koronákra és örekre. Evvel azután készen voltunk az utra, mely másnap hajnalban elbucsúztatott az «*Unter den Linden*»-ek városától.

Borult, hűvös időben, majd szakadó esőben vitt a gőzköcsi a stettini pályaudvartól Warnemünde felé, a keleti tenger partjaihoz. Ez a vonal közvetlen kapcsolatoknál fogva újabban a legkellemesebb s legrövidebb útja Kopenhágának; s mivel főczélom volt mielőbb Norvégia földjét érni, ezt választottam. A kellemetlen eső úgyszólván eltakarta a vidéket, csak Oranienburgnál kezdett világosodni, hol a réteken egy *fekete gólyát* (*Ciconia nigra*), bibicz és seregély csapatokat láttam. Számos kisebb erdőkövezte tó és temérek szélmalom mellett haladunk, melyek egyedüli jellemzői a vidéknek. Rostock városkánál köszöntöttek az első

árboczosok, majd Warnemündenél megpillantjuk a keleti tengert. Először láttam magam előtt a végtelen víztömeget ólomszürke színében, tarajos hullámaival s a benyomás — bár az esős idő nem kedvezett a látványnak — felejthetlen fog előttem mindig maradni.

«König Christian» nem igen nagy gőzös fogadott be, alig pár lépésnyire horgonyozva a vasuti állomás előtt.

II.

THORWALDSEN HAZÁJÁBAN.

Kényelmesen, a mennyire a szűk hajócska engedte, helyezkedtünk el a fedélzeten. Utitársaságunk elég számos volt s a német nyelv mellett főleg a dán szó uralkodott. Egy darabig a kikötő keskeny víznyelvén dübörgött a gőzös, majd a világító tornyot elhagyva, kiértünk a sík tengerre. Az idő éppen nem akart jobbra fordulni, északi szél süvöltött, eső csepergett, a tenger pedig mind jobban kezdett hullámozni. Mindazt, mit a tengeri betegség elkerülésére ajánlanak, biztosításunkra megtettük, kiültünk a fedélzetre, belenéztünk a messzeségbe s jól megebédeztünk. A hullámjárás erősbült, minnél távolabb értünk a sík tengerre s kezdődött a zúgás-búgás, zakatolás, a mit a hajón néha-néha átverődő hullámok robaja erősített. Az utasok közt csendesség váltja föl a társalgás élénkségét, csak egy roppant kövér, símára borotvált dán nyelve pörgött folytonosan, agyonbeszélési próbákat téve egy soványabb honfitársán. A dolog kezdett kellemetlen lenni s a himbálás hatása csakhamar meglátszott a visszavonuló sápadt arczokon. El-eltűnedezték a fedélzetről, a felszolgálók vést jelentő bádogtálai megjelentek, alig maradtunk egy páran talpon. A hideg szél elől a gép közelébe húzódtunk, kik egészségesek maradtunk

s dicsértük a vizetálló köpönyeg hasznát. Már egy óráig tartott az utazás, eltűnt a szárazföld, csak a hánytorgás erősödött. Magam is kezdtem érezni valami kellemetlen nyomásformát agyamon s el voltam mindenre készülve, de hát nem lett baj, erősen tartottam magamat. Szegény feleségem azonban hasztalan vivódott, a szédülés igen megkapta; no de nemsokára összeszedte magát.

Két óránál tovább tartott az átkelés Falster szigetére, hol Gjedsernél horgonyoztunk. Közvetlen a kikötőnél lévén a vasuti állomás, csak a vámvizsgálat választott el tőle. Éppen hogy reá néztek kezitáskáinkra s így hamar elfoglaltuk helyünket a vasuti kocsiban.

A vidék, emberek egyszerre megváltoztak, német szót nem hallottunk már, csak a dán nyelv angolos-németségű hangjai csendültek meg, nekünk félig érthető zene gyanánt. Síkföld köszönt mindenfelé, helylyel-közzel erős turfatelepek és tőzegvágások, üde rétek és fák közül kandikáló házikók élénkítik az egyhangúságot. A réteken őrizet nélkül lovak, szarvatlan tehének és a nagy dán birkák láthatók s ha közelebb szemügyre vesszük a csendesen legelésző állatokat, azt észlelhetjük, hogy meglehetősen hosszú pányván czölöphöz vannak kötve, s ha a dolog érdekel, megtudhatjuk, mire való ez a kikötés. Az állat magára hagyatva legelhet a meddig a kötél ereszti, egy nagy körben tehát övé a rét termése; ha ezt a kört lelegelte, odább viszik a czölöpöt s új legelőt adnak neki, azután megint odább, míg a rét végére érnek; addigra azonban a rét elején már megnőtt a fű s kezdik előlről. Ezek az állatok éjjel-nappal a szabadban vannak s az éjszaka hűvössége ellen négyszögletű, hátukra erősíthető s alul megköthető takarót kapnak, olyanformát, mint a mi kávénéni-kéink amerikai csupaszszőrű agarai s tudj' Isten miféle korcs-szülöttekké fajzott ölebei.

A rétségeket később szép bükk- és fenyőerdők váltják föl, majd messzebb-közelebb helységek, szélalmok bukkannak elő, jellemző, kastélyforma templomokkal. A madárvilágból már a tengeren és a partok körül főleg a *nevető sirályok* — *Larus ridibundus* — csapatai fehérlettek s nagy számban lepték a szántóföldeket is, pondrók után keresgélve. Többször feltűnt a *bibicz* — *Vanellus cristatus* — víjogó, bukázó alakja, a seregélyek csapatai és a mi gólyánk is, a mint fontoskodva, kimért léptekkel sétálgatott a mezőkön.

A tenger, melynek képét már elvesztettük, *Orehovednél* ismét felmerül. A vonat közvetlen a parton áll meg, az utasok hajóra szállnak, sőt a vasuti kocsik egy része is a hajóra gördül, mely egy jó negyedórai út után a Falster szigetét Seelandtól elválasztó tengersizorosan víz keresztül s a kis Masnedø szigeten köt ki. Készen álló vonat fogad itt, mely a *Vordingborg* öble fölött épült új hídon keresztül *Masnedundba* továbbít. Elmaradnak *Nestved* és *Kjögge* állomások, a hol a tenger újból előtűnik. Nestveden csinos sodronykosárcákat nyújtanak be az utasnak, melyek izletes harapnivalókat s egy kis üveg bort tartalmaznak, a mi igen jól esik ilyen hosszabb úton, főleg viharos tengeri hajókázás után. *Röskild* közelében egy kis nyárfás helyen a *vetési varjú* — *Corvus frugilegus* — fészektelepét vettem észre, mintegy 60 fészket. Az állomás körül fekvő kertek érdekes meglepetésül bizonyították, mennyire hátra van itt még a növényzet. Az orgonafa, vadgesztenye, *Cytisus* most virágzott. A gabona éppen csak hogy kalászt hányt, ez is jobbára csak rozs volt, de még nem igen virágzott. Több más sajtáságos vonás is megkapta figyelmemet; így a nép furcsa fatalpú cipőí, melyeknél a talpon úgy a sarok alatt egy, a cipő szélességének fektetett vagy két-három centiméter vastag léczforma fadarab nyulik ki, járás közben csak úgy hangzott kopogásuk a kövezeten.

A házak építési módja is különös, főleg a vasút mentén elszórtan fekvő tanyaszerű épületeké. Mielőtt ugyanis a falakat felépítenék, az egész házat gerendákból alkotják össze; ezek a gerendák dült keresztezésekben vannak összekapcsolva s vakolatlanok maradnak; a téglák e gerendahálózatot mintegy kitöltik s miután kivakolták és fehérre meszelték a falat, a feketén maradt gerendázat keresztrajzai élesen kiríznak belőle. A magas, majdnem aránytalan tetőzet nádból kerül ki. A helységek és városok lakóházai azonban nem gerendázott falazatuak s élénk vörös, homorú cserépszindelyvel vannak födve.

Estefelé érkeztünk meg Kopenhágába, hol feladott útmálhánk került a vámszemléhez; de még csak bele sem igen néztek.

Junius 10-két egészen a dán fővárosnak szenteltük; az eső elállott s hűs levegő csak kellemessé tette bolyongásainkat.

Legelsőbben is a *Thorwaldsen muzeum*ba mentünk, hisz ez maga megérdemli, hogy az ember elfáradjon Kopenhágába. A kiterjedésében meglepő, de 1884-ben leégett királyi vár, a Christiansborg, nagy udvarain keresztül jutni ide s akaratlanul megkapja itt figyelmünket ez a régi etrusk sírboltok stíljében épült sajátos barnás-sárga, komor épület. Egy oldalajtón lépünk be kezdetben bizonyos nyomott hangulattal, a mely azonban csak addig tart, míg a folyosóról egyik terembe vagy az előcsarnokba nyitunk. S ha végig járunk a páratlan gyűjteményt s távoznunk kell, nehezünkre esik a válás, mert gazdagnak tudjuk magunkat és oly kincses bányát láttunk, melynek nézésével a szem soha sem telhetik be, a lélek pedig jobbnak véli magát és tisztábbnak; mintha egy lépéssel közelebb jutott volna az örökké szép eszményéhez. Hideg kőalakok sehol sem melegíthetnek jobban, sehol

sem érdekelhetnek jobban, sehol se ragadhatnak el jobban, mint a művészet e felszentelt csarnokában. Mindenkinek, ki érezni és gondolkodni tud, be kell vallania, hogy ha soha előbb, THORWALDSEN műveinek szemlélete közben, való fogalma támadt a művészet hatalmáról és elévülhetlen hatásáról. S a maradandó hatást itt e muzeumban a harmonia fensége fokozza igazán hatalmassá. Mert ha meggondoljuk, hogy egyesítve van itt az északi Phidias összes alkotása, mintegy 500 szobormű, — a gypsminták és vázlatokon kívül, — 112 márványmű s pedig 4 csoport, 21 szobor, 20 mellszobor, 67 dombormű; itt láthatók összes gyűjteményei (képek, régi leletek, régi pénzek, gemmák stb.), teljes könyvtára, butoraival berendezett dolgozó szobája, rajzai, emléktárgyai, sőt tanítványainak művei közül is számos alkotás; s ha mindezeket végignézve, az udvar közepén álló, repkényzöldítette alacsony domb előtt végezzük körjáratunkat, mely a nagy mester és nagy ember földi maradványait fogadta be: akkor lehetetlen, hogy át ne járjon a meghatottság és a fenség érzete, mely a teljesség megzavarhatatlan összhangjában elringat, elmélyít. Egy oly nagyszerű, minden vonásában teljes művészélet tökéletes képe van szemeink elé tárva törekvéseinek, céljainak, alkotásainak hű egészében, mely a közvetlenség legmegragadóbb varázsával ragyog s az embert és művészt épp úgy rajzolja, mint az valósággal volt, összeforrva, elválaszthatlanul. Egész ember, egész művészszel egyesült THORWALDSEN-ben s mivel benne az embert a művészettel a tiszta eszménység kötötte össze egy egészszé, azért fog neve minden időre halhatatlan lenni s tündökölni a jövő korszakoknak is.

Röviden a muzeum berendezéséről is pár szót. Mint említve volt, az épület külseje a régi egyiptomi és görög sírcsarnokok mintájára készült s az udvar falain a római sarko-

phagok szokásos díszítményei, a kocsiban versenyző genius stb. láthatók. Az egész hosszúkas, négyszögalakú, közepén téres udvarral, hol THORWALDSEN sírja áll. Az udvart mintegy keret szegélyezik a két emeletben sorakozó szobák, számra 42, a melyekhez elől egy nagy előcsarnok s hátul egy-egy terem járul, úgy ezekben, mint a folyosókon vannak THORWALDSEN művei felállítva.

Az épület homlokzatán öt magas kapu van s felettük Victoria négyes fogatának bronzcsoportja, s mellékdíszítményként kocsizó győzelmi istennők, a Napisten és Luna, a setétség fölött diadalmaskodnak. A külső falak díszítései következő doborművek színes cze mentben: egyik THORWALDSEN megérkezését ábrázolja, midőn 18 évi távollét után 1838-ban hazájába visszatér, azon a hajón, mely műveinek a muzeum számára hozott gyűjteménye nagy részét is szállította; a másodikon fogadtatása, a harmadikon műveinek a muzeumba való helyezése látható. Tudnivaló ugyanis, hogy a nagy szobrász hazaszeretete, bár életének nagy részét külföldön s főleg Olaszthonban töltötte, soha sem aludt ki s a mire már Kopenhágába való visszatérése után gondolt, azt halála után fényesen megbizonyította. Mint a hatalmas Cæsar, ki Róma fiainak hagyta vagyonát, úgy THORWALDSEN is szülővárosának juttatta végső rendelkezése szerint összes kincseit és műveit. A dán főváros hálás közönsége azután gondoskodott a muzeum építéséről, mely BINDESBÖLL építőmester tervei szerint 1839—48 közt létesült. A szobák, kivéve a nagy előcsarnokot és a termeket, mind kicsinyek, egyablakosak, mindegyik közepén áll egy nagyobb mű, álló szobor vagy mellszobor, vagy csoport, a falon pedig egy-két dombormű. A szobák tetejét, úgy a folyosókat is különféle freskok vagy stukkók díszítik, leginkább antik módon jelene teket vagy THORWALDSEN skulpturáinak utánzatait tárgyazva.

Nem tartozik reánk kiterjeszkedni THORWALDSEN műveire; a mai irányzat szerint, mely helyesen a való után indul és a természetet veszi alapul s tárgyait hűségesen utánozza, THORWALDSEN nem modern felfogású, de épp úgy mint az igazi lángész — akár a költészetet, festészetet vagy tudományt tekintjük — mindig ott keresi alakjait és tárgyait, a hol keresni kell, az igazságban, a létezőben, úgy ő is onnan merít; bárha modora a régiek allegorikus szellemét keresi is, művészete azt alkotja, a mi nem képzeleti és légből kapott, hanem élő eszme, mely termékenyít és örök.

Kopenhágának ez unicumszerű muzeuma mellett még két, a maguk nemében szintén páratlan gyűjteménye van, a néprajzi muzeum és az északi régiségek muzeuma. Az első a világ legnevezetesebb ethnographiai gyűjteménye, a másik kizárólag Skandináviára vet oly kulturtörténeti világot, mely a félsziget teljes történelmét, népeletét és művelődését öleli föl s még a híres stockholmi muzeumnál is előbbkelő helyet kér magának.

Sajnos, az idő rövidsége nem engedte, hogy végig tanulmányozhassam e muzeumokat is, mert okvetlen meg akartam még nézni a zoologiai muzeumot; már pedig ha figyelmesen végig akarunk böngészni ilyen nagyobb szerű gyűjteményeken, akkor kettő egy napra elég.

A zoologiai gyűjtemény az egyetem mögött külön újabb épületben van elhelyezve, tehát jó darabig sétáltunk oda. Útközben a városi életet figyeltem meg, a mi az idegennek érdekes, mert egészen új valami, épp úgy mint a város építkezése.

Felületes nézés mellett is feltűnnek a sajátosságok. Az élénk utcai élet, még mielőtt a kikötőt láttuk volna, sejteti már a nagy forgalmat, a jövő-menők sietsége pedig az elevenséget bizonyítja, de azt is, hogy mindenkinek van

itt dolga; a léha sétálót, ezt a különben gyakori és számban is erős városi tyrust, alig találjuk itt.

A házak építési modora is — főleg a régiebbeké — bizonyos határozott jellegű, feltűnő rajtuk a temérdek sok ablak — alig van közöttük falköz, — a mi arra vall, hogy az emberek világosság után küzdenek már, mert a város $55^{\circ}40'42$ ész. szél. alatt való fekvésénél fogva a hosszú esték az év egy jó részét betöltik. Az ablakokon nincsenek afféle redők, mint nálunk, hanem vászonból készült árnyéktartók, melyek kicsiben teljesen találnak a nálunk boltok és kirakatok vagy kávéházak elé feszített napfogókhoz. Még egy sajátságos kis készülék is magára vonja figyelmünket, mely temérdek ablakon látható nemcsak itt, Norvégiában és Svécziában is, ez a nálunk ismeretlen, de felesleges «*Spion*», a mint északon nevezik.

Ez a kis készülék leggyakoribb formájában szakasztott olyan, mint egy ostyasütő, melyet félig nyitott helyzetben alkalmaztak az ablakok elé; sárgarézből van s a gömbölyű végén két külső oldala tükröt mutat. Látni olyanokat is, hol a vég nem gömbölyű, hanem hosszúkás négyszög. Célja ennek egyedül a kíváncsiságban gyökeredzik, de némileg menthető is, mert a dán levegő nem olyan ám mint a mienk, a nyár rövid, többször és tovább tart a hűvösség, mint a mi magyar földünkön. Az emberek azonban legalább is annyit akarnak látni szobáikból — ha nem többet — mint mi, a meleggel pedig gazdálkodni tudnak, ablakot csak a legszükségesebb időtartamra nyitnak, az ablakok szerkezete sem olyan, hogy hamarosan kitárni s elcsukni lehetne, mindezen hát segít a «*Spion*», mert ebben a szobában ülő kényelmesen láthatja mi történik az utcán jobbra-balra s szemlélhet a nélkül, hogy elárulná jelenlétét. Az emeletekben gyakran még a két oldal tükrő fölött egy harmadik is van

résút felfelé s így a magasan lakó oldalt is, de még le is lát. Na, ez már mégis közel jár a kíváncsisághoz!

Elhaladunk e közben Kopenhága legeredetibb s legfel-
tűnőbb épülete mellett: a börsenél. Ez a 17-dik század ele-
jén épült, nem messze a kikötőhöz, németalföldi renaissance
stylben egy sajátos 51 m. magas toronnyal, melynek csú-
csát más és másfelé néző hason fekvő sárkány, felfelé mind
vékonyabbra összetekeredett, farka alkotja.

Délfelé járt az óra, midőn célhoz érve, a zoologiai mu-
zeum kapuján benyitottunk. Az idő nem engedte, hogy min-
den osztályt behatóbban vizsgáljak, s azért főszólyt az északi
faunára fektettem. Az ügyes elrendezés folytán nem kell
sokat keresgélni, s a muzeum vezetői jól számítottak, mikor
a gyűjtemény felállításánál éppen arra fektették a súlyt,
hogy egyrészt az idevaló közönség jó áttekintést szerezhessen
a hazai dolgokon, az idegen pedig hamarosan megtalálja
a mit itt leginkább keres s otthon ily gazdagságban nélkülöz.
A madárgyűjtemény a második emelet folyosóján és öt
teremben foglal helyet. A folyosót, mint egységes gyűjtemény,
Dánia, Island, Grönland és a Faröer szigetek madár-
világa tölti be «Danske fugle» cím alatt. Ebben az északi
fauna sok ritkasága mellett, a jellemző, de közönséges fajok
gyönyörű gazdag sorozatai érdemelnek figyelmet, mint az
alkák, lundák, buvárok, bukdárok, sirályok, szalonkafélék,
lilék, ludak, réczék stb. Nevezetesebb dolgok:

Xema Sabinei — Sabin sirálya — ♂ násztollazatú s egy őszi tolla-
zatú. *Colymbus glacialis* — jeges bukdár — albino; *Fratercula arctica*,
— papagálycsőrű lunda — albino; szebbnél szebb sorozat *Haema-
topus ostrilegus* — tengeri szarka —; *Streptilas interpres* — tarka
kőforgató —, *Squatarola helvetica* — négyujjú lile, — *Charadrius
apicarius* — sárgapettyes lile — mindenféle tollváltozatban. Van egy
példány *Alca impennis* — nagy alka — Grönlandból, mely tudvalevőleg
e század közepén halt ki, s egy másik, melynek tojása is megvan, ezen-

kivül számos csontmaradvány. A híres *Didus ineptus* emlékét, mely valaha a Szt. Mauritius szigeteket és Madagascart lakta s ludformájú volt, nagy, sirályszerű csőrrel, csontvázmaradványok őrzik. Szintén sorozatokat tesznek ki a *Tringa maritima* és *cannutus* — tengeri és rozsdabarna parti szalonka —, *Phalaropus hyperboreus* és *platyrhyncha* — vékony- és laposcsőrű víztaposó —, a *Somateria mollissima* — dunnalúd —, *Clangula glaucion* — kercze rúcza —, mely erős télvíz idején ezrivel lepi fővárosunk Dunarészét. Feltűnik több darab *Fulix histriónica* — galléros ruczsa —, *Limosa lapponica* — kis lotyó sneff —, mint az alföldön hívják —, *Anser brachyrhynchus* is van egy példány, melyet összehasonlítottam avval az egyetlen magyar példánnyal, melyet 1887. nov. 19-én Szt.-Ágotán (Fehérmegye) Meszlény Benedek unokabátyám lőtt s a faj azonosságát megerősítve találtam. *Anser ruficollis* — vörösnnyaku lud — három példányban, *Anser leucopsis* — fehérpofájú lud — több, a *Grus cinerea* — daru — 6 példányban áll itt. A híres *Syrnhaptes paradoxus* — pusztai talpas tyuk — 7 példányban van meg s pedig 1859, 1863 és 1888. évekből. A *Surnia nisoria* — karvalybagoly — szép darabjai mellett 9 drb *Nyctea scandiaca* — hóbagoly — vakít, az északi *Falco aesalon* — kis sólyom — és *Turdus iliacus* — boros rigó — számos alakja mellett megakad tekintetünk a kedves, de rejtett életmódjánál fogva nálunk keveset ismert, Dániában meg ritka *Muscicape parva* — ♂ — kis légykapó — veresbegyre hasonlító madárka egy példányán, majd az északon honos *Pinicola enucleator* — fenyő pirók — két dbján. A ritka *Lanius senator* — vörösfejű gébics — két példányban szerepel s fészke is ott van. Ez a madár honi faunánkban s nevezetesen a legújabban kiadott «Aves Hungariæ»* című műben nincsen felsorolva, pedig 1882, nyáron Csabrendeken egy tölgy vágás magfáiról szerencsés voltam egy hím példányt lelőhetni, sajnos bőre, melyet kikészítettem már elromlott.

A madarak mellett kiváló, érdekes s egyszersmind jellemző része e muzeumnak a *czetfélék osztálya*, mely a maga nemében egyike a legnevezetesebb és leggazdagabb gyűjteményeknek. Különösen érdekes pedig annak, ki többé-kevésbé a középeurópai muzeumokra van utalva tanulmányai közben, hol éppen a czetfélék vagy teljesen hiányoznak vagy csak egy-két példányban szerepelnek. Dániát északi

* J. FRIVALDSZKY: Aves Hungariæ. Budapest, 1891.

fekvése, tengeri határai, Faróer, Grönland, Island birtoka és kifejlett hajózása hozták abba a helyzetbe, hogy a nehezen megszerezhető illetőleg elszállítható, többnyire természetes, sőt óriási tengeri emlősöket könnyebben szerezhesse össze. Meg is tett e tekintetben mindent, úgy hogy e gyűjtemény a teljességhez igen közel áll. 70 teljes csontváz, 100 koponyát és csontvázrészeket, számos borszesz præparatumot tartalmaz, melyek egy kisebb és nagyobb termet töltenek meg. Itt láttunk *óriási bálnát* (*Balænoptera Sibbaldii*), egy 45 láb hosszú *Megaptera boops*-ot teljes halcsontozattal állkapcsában, egy 22 és egy 44 $\frac{1}{2}$ láb hosszú *grönlandi bálnát* (*Balænoptera mysticetus*), 29 lábat tevő *kis bálnát* (*Balænoptera rostrata*) és egy 53 lábnyúlta *finnbálna* (*Balænoptera musculus*) hatalmas csontvázát, a többi fajok közül:

Hyperoodon rostratus, *Globiocephalus melas*, *Tursiops tursio*, *Monodon monoceros*, *Orca gladiator*, *Balæna biscayensis*, *Pseudorca crassidens*, *Platanista gangetica*, *Physeter macrocephalus*, *Delphinus delphis*, *Phocæna communis*, *Lagenorhynchus albirostris* példányokat. Mindezek legalább is egy, de többnyire pár példányban, csontvázban vagy kitömve vannak meg.

Nincsenek e muzeumban biológiai csoportok — mint a modern felfogás kívánja — de az északi fauna gazdagsága, mint a mire legtöbb tekintet jutott, becsületére válik úgy Dr. C. F. LÜTKEN tanár muzeumi tanácselnöknek, mint FRIESE konservatornak, ki a madarakat præperálja, s a többi osztályok vezetőinek is. Hogy a magasból is lássuk Kopenhágát a «*runde Taarn*» vagyis gömbölyű toronyra hágunk illetve sétáltunk föl. Kocsiútnak is kényelmes szélességű járó — s nem lépcső — tekeredik föl csigamódra a 36 méter magas toronytetőzet laposára, honnét gyönyörű kilátás esik az alattunk fekvő pirosan cserepezett háztetőtengerre, az épületek közt zöldellő kertekre. A képet a szemhatár vég-

telenjében elvesző tenger egészíti ki, mely mintegy két oldalt nyomul a városba.

A magasból kapott képet kiegészítendő, bejártuk a város minden látni érdemesebb részét s a kikötőt, mely méltán nevezetes. Az által, hogy Seeland szigete előtt fekszik a kis Amager-sziget, s köztük csak egy keskeny, folyószerű tengerszoros, Kopenhága oly kikötőre tett szert, mely természetes fekvésénél fogva teljesen védett, e mellett elég tág és biztos is. Az a látvány pedig, melyet ilyen elsőrangú kikötő nyújt, mindenkor újból megragadja azt, a ki, habár már többször látott is ilyenfajta forgalmat és életet, azt pedig, a ki először látja, egyenesen megzavarja, megszedíti. A jövőmenő kisebb-nagyobb csónakok, hajók, vitorlások, gőzösök, árbóczerdők, tarka-barka lobogók, hangyaszerűen sürgő-forgó, mindenrendű emberek, érkezők, utazók, munkások, parancsolók, bucsuzók, visszatérőt fogadók, málhás szekerek, csikorgó gőzdarúk, zakatoló gépek, kirakodás, felrakodás, a különféle nyelvek gyors váltakozása, szinte az egész emberi élet nyilvánulását egy kisebb helyre összpontosítják, árny és fényoldalokkal egyetemben. Egyik hajó most köt ki Christiániából érkező, a másik most indul Islandba, a harmadik Jütlandba, a negyedik Japánba — így megy ez folytonosan. S e mozgó életbe, sürgés-forgásba és szédítő zajba belerikácsol a sirályok éhes hada, melyek mint piaczaikon a galambok, félszeliden belevegyülnek a sokadalomba, lesik a prédát, minden hulladékot felkapva, veszekedve, czivakodva a falatokért. Az itt lebegő, csapkodó sok sirály mind egy fajhoz tartozott; s ha a mi Dunánk rakpartjainak a *nevető sirály* — *Larus ridibundus* — a közönséges kísérője, itt a *lósirály* — *Larus canus* — helyettesíti azt, mint északibb faj; az első teljesen hiányzik.

Érdemes megnézni, főleg ha már a kikötő táján jártunk,

a munkások városrészét is. Hosszú, sárga házak ezek, párhuzamosan több utcát alkotva, egészen kaszárnya-rendszerben épülve, a mi pedig csak annál inkább bizonyítja ezt, az teljes egyformaságuk, egyik olyan mint a másik. Az egész telep azonban szemre csinos és gyakorlati követelményeknek megfelelő, sokban angol építészeti modort árul el. Minden ház előtt kis kert van, minden ajtó előtt egy kis tornáczforma kiugrás, minden ablakban virág s a falakon sok helyt felfutó növényzet. A földszinti ablakok előtt deszkatáblázat van, mely az emeleten hiányzik; a «*Spion*» azonban többé-kevésbé itt is minden házon megtalálható, sőt némelyiken kettő vagy több is akad.

Nem messze fekszik innét egy igen kedves sétáló hely, gyönyörű fásítás, melyen át a várost egy oldalt körülfogó vak tengerághoz jutunk, hol tömérdek hattyú fesztelenül éli életét, fészkel, fiókákat vezet, a háboríthatatlanság biztos érzetében.

Nem bucsuzhattunk el Kopenhágától mielőtt még a «*Frue kirke*»-t ne láttuk volna, mely egyszerűségében is a művészet örökkévalóságát hirdeti. A templomot HANSEN építette, kinek Kopenhága több más classicus modorban épült középületet is köszönhet. Styl szerint az egyhajós oszlopbazilikákhoz tartozik, mely az úgynevezett görög renaissance jellegét viseli magán; boltozata kéken koczkázott, oldalt karzatos, különben végtelen egyszerű, minden cifra-ság nélkül.

De mindezt kárpótolják a benne felállított természetes nagyságot meghaladó szobrok, melyeket Thorwaldsen mintázott s tanítványai márványból faragtak. Az oltáron a feltámadt Krisztus áll szétnyújtott kezekkel, jobbra-balra pedig 6—6 apostol. Az oltár fölött a keresztút domborműve, a két kápolnában a keresztelés és az úrvacsora dom-

borművei, a bejáratnál egy őrangyal és a keresztényi könyörületesség, az oltár előtt pedig egy hatalmas kagyló fölött térdelő angyal — ez a keresztút — alkotják a műremekeket. Az egyszerű templom e szoborművek háttérét képezve, csak annál jobban érvényre juttatja a szobrokban megnyilatkozó hatalmas művészetet és a mester lángeszét, mely különösen abban az oltár előtt térdelő angyalban nyilvánul elragadóan.

Evvel Kopenhágában programmunk utolsó pontjához jutottunk s készülnünk kellett a tovább utazásra.

Ismét beváltottunk egy csomó német papirpénzt koronákra, s mivel Svécziában, Norvégiában mindenütt, úgy mint Dániában, egyforma a pénzalap, nem kellett attól tartanunk, hogy többszörös átváltások helyzetébe fogunk egyhamar jönni.

Kissé rövidre szabott időnk Dánia földjén jól és tanulságosan tölt el, megkaptuk az észak életének ízét és zamattját, mely mindenben igen kielégített, még az étkezésben is. A vendéglők jók és elég olcsók itt, az étkezés azonképpen, főleg elsőrangú helyeken a mi konyhánk magaslatát majdnem eléri. Egy pár különöséget azonban nem hagyhatok említés nélkül. Így az első cukrász nálunk csak jobb fajta kalácssütő számba menne, alig kapni párféle, jobbadán éppen nem izletes süteményt, silány czukorkákat; a fagyalutra, melyet apró üvegecskékben szolgálnak, legfőlebb reámondhatjuk, hogy hideg, de minőségre a városainkban két kerekű kocsikat toló olaszok, vagy alsóbbrendű cukrászok fagyaltjai mögött marad. Az igaz, hogy e hiányok fejében, a tulajdonképi cukrászbolt mellett egy afféle vendég szobát találunk ujságokkal, s csodálkozva tapasztaljuk, hogy az idejárom közönség éppen nem sütemények, hanem meleg kávé és kis palaczk sör «öl» élvezete mellett társalog.

Junius 11-én reggel indultunk tovább, s hogy a gyakran igen kellemetlen tengeri utat a Kattegaton át elkerüljük, nem hajón, hanem a vasuton, mely Seeland sziget északi részéig visz, kedves parkszerű vidéken. *Hillerödnél* látjuk *Frederiksborg* négy emeletű, most tekintélyes nemzeti műtörténelmi, műipari és történelmi gyűjteményeknek szentelt királyi várt, majd *Fredensborg* várát, a dán királyi család egyik tartózkodási helyét. Nemsokára azután a nyájas kis *Helsingör* kikötőjében szállunk hajóra.

Nem a szürke, magas házikós, tiszta városka az, mi itt figyelmünket megragadja, hanem az éppen tükörsíma *Öresund*, melyet a sok kis fehér vitorlás és nagyobb gőzös ellep ide-oda ringva a kékesszürke vizen és a történelmi nevezetességű *Kronborg* vára, mely egy kicsi, merészen a tengerbe szögellő földnyelvre épült. Eszünkbe jutnak az idők, mikor e vár valósággal Dánia kulcsa volt s nem jöhetett be egyetlen egy hajó sem anélkül, hogy a vár bástyáinak éhes ágyucsöveibe ne tekintett volna. Mindegyiknek meg kellett fizetni a vámot, mert ellenszegülés esetén a kronborgi ágyugolyók kopogtatták dongáit. Sok fölajdulás után csakis 1857-ben szűnt meg e vámszedés, mely szokásjogot a hajózást űző államok 30,476,325 dán államtalléron minden időre megváltották.

Ehhez a most is megerősített várhoz fűződnek a dánok java regéi s a költészet is szárnyaira vette, még pedig maga a költőkirály SHAKESPEARE, midőn Hamletjének megjelenteti apja szellemét, ki elpanaszolja a titkot fiának, hogy nem mérges kigyó, hanem testvérje ölte meg. A rege szerint pedig mit ANDERSEN oly szépen beszél el, itt virraszt HOLGER DANSKE, az öreg király, a dánok védő szelleme; hosszú szakála belenőtt a márványasztalba, de azért, ha komoly vész tornyosulna Dánia egén, fel fog kelni, kirántja

a márványba nőtt szakálát, széttörve az asztalt, hogy megvédje nemzetét.

Az Öresund itt legkeskenyebb s észak felé a végtelennek látszó tengerben veszik el a tekintet, míg a túloldalon fátyolozottan, sárgásszürke lankásvonalban a svéd part merül föl előttünk.

III.

SVÉD FÖLDÖN.

A mit a tengerből ez ideig kostolóra kaptunk, nem volt valami vágy-gerjesztő, most kezdtük azonban valójában élvezni a tengeri utazást és érteni azt a vonzódást, mely annyi embert csábít a tenger hátára. Síma vizen szántott gőzösünk orra, csapást hagyva maga után s mi alig tudtunk betelni a környékező gyönyörű képekkel. Sajnos a szépség alig tartott 20 perczig, mert a svéd part szinte szaladt felénk s akarva nem akarva, *Helsingborgnál* szárazra kellett lépnünk. A vasuti állomás kissé távolabb esvén a kikötőtől, kocsin mentünk oda, miután a vámszemlén hamarosan átestünk, szeszes italt, sem dohányt nem hordozva magunkkal.

Nyelv tekintetében itt nehezebb a dolgunk, mint Dániában; szebben cseng a rhythmikus svéd beszéd, a magas szőke haju, kékszemű emberek ajkáról, de nekünk alig érthető, s arra, hogy a zsebünkben hordozott szótárhoz folyamodjunk, most nincs idő, mert a vonat készen vár. Azt tettük tehát, a mit ez esetben egyedül tehattunk, a málhavivőkkel, kocsissal a siketnémák taglejtéses nyelvezetén, ezen a közhasználatu s gyakorlatban élő volapükön, értettük meg magunkat. A vonatvezetővel könnyebben voltunk, ő értett valamit angolul vagy németül — melyiket jobban, nem

mondhatnám meg — elég az hozzá beszéltünk vele, kézmozdulatokkal is kísértük a beszédet s ő megértett. Kellemesen leptek meg a svéd vasuti kocsik, melyek a mieinknél majd még egyszer oly hosszúak; egyik oldalukon folyosó van, a honnét ajtók nyílnak az ülőhelyekhez. Ezek is igen kényelmesek, mintha két kerevetet állítottak volna szembe egymással, két végükön gömbölyü vánkossal. Mindenütt villamos világítás van alkalmazva, minden fülkéből villamos csengetyü vezeték szolgál a vonatvezetőkhöz, kik finom, előzékeny modorban tájékoztatnak kíváncsi kérdéseinkre. Hányszor teszik ezt! mégsem vesztik el előzékenységüket, melyet a mi vonatvezetőink bizony elvesztettek még mielőtt megszerzték volna. Az ablak előtt asztalka van sakkjáték berendezéssel, mosdószerekkel, egy palaczk ivóvízzel és poharakkal.

Vonat induláskor nyoma sincs itt annak az eszeveszett hajsának, lármának, izgatottságnak, mely nálunk ilyenkor a pályaházat betölti. Egyszeri huzamosabb csengetés fejezi ki a mi háromszoros csengetésünket, a trombitálást, füttyülést s a «Mehet»-et is; erre a jelre mindenki elfoglalja helyét, a rakodás végét éri s kis vártatra reá megkezdődik a gép prüszkölése, kirobogunk.

Alig haladunk egy kilométert, megváltozik az egész légkör, szokások, emberek, terület, minden, a mit oly régen megszoktunk, minden a mit másként, mint a hogy eddig láttuk, képzelni sem tudtunk. A svéd föld jellemző sajátosságai lépten-nyomon feltűnnek, kísérnek s el sem is hagynak többé. Kedves parkszerű, lomb- majd fenyü erdős inkább lapos mint dombos tájon, tavak, uri kastélyok közt haladunk s mindenfelől rikítanak az elszórt tanyák kőalapra épült sötétpirosra festett faházikói, vakító fehér ablakkereteikkel és tiszta függönyeikkel.

A tenger hol előbujik, hol eltűnik s *Båstadnál* szinte elra-

gadó látványban részesít, mert a derült égnél minden színben csillog, akár csak párhuzamos vonalakat festettek volna tükrére. Délfelé *Halmstad* állomásán ebédezni száll le az utasok java része; nekünk sem kell sok hívogatás, betódulunk a többivel az étkező szűk ajtaján. A feltűnő tiszta terem közepén hosszú asztal áll a legizlésesebben feltálat ételekkel tele rakva, körülötte azután több kisebb asztalka az étkező vendégek számára. Minden ragyog a tisztaságtól és csinos egyszerűségtől. Itt élveztük a nemcsak svéd, de jellemző északi étkezést először a maga eredetiségében, melyet később annyira megszoktunk, hogy az otthon való étkezésbe kellett magunkat újból beletalálni.

Az étellel, itallal dusan megrakott asztal a svéd vendéglőkben általános «*Smörgårdsbord*»-nak, melyre később még reá térünk, volt dusabb kiadása; volt itt leves, kétféle meleg sült, hideg sülték, főtt burgonya, tengeri hal, lazacz melegen és hidegen, sardina, tengeri rák, «*Smörbröd*» azaz vékony vajjas kenyér szeletek, tészta neműek, befőtt gyümölcs, narancs, sárga édeses sajttal kent kenyérszeletek, kis palaczk sör, bordeauxi és rajnai borok s egész oszlopokban a régi idők óta élvezett igazi nemzeti kenyér a «*Fladbröd*», mely kemény lepényszerű, közepén gömbölyű lyukkal. Ezt élesztő nélkül rozs és árpa lisztből gyúrnák s vaslemezeken sütik; ízre a kenyérhajra emlékeztet s elég jó, különösen vajasan.

Mint az éhes legyek egy czukordarabkára, úgy esett a sok utazó ennek az illatos étkektől gőzölgő asztalnak s markolt belőle kiki annyit, a mennyit elkölteni birt. Kiszolgáló személyzet nincsen, csak az ajtó előtt ül afféle pénztáros, a ki be mindenkit ereszt, de ki csak azt, a ki obulusát — 1 korona 50 öret — leteszi; hogy keveset evett-e vagy sokat, azt nem kérdezi, hanem egy jegyet nyom nyugtatóul a markába

a mi azt jelenti, hogy szabad az út. Lassanként kiürült a terem, mi is elfoglaltuk helyeinket, indultunk tovább.

A táj mocsaras lesz, nagy turfa telepeket látunk főleg *Falkenberg* városkánál, melynek *Atraå* folyója híres lazacbőségéről. Ezután sziklás vidék következik, majd ismét a tengerpart mentén vezet a vasut, elcsodálkozunk a sok apró öbölzeten, a szárazföldön pedig a temérdek nagy természetkövekből rakott 1 méter magas bekerítéseken, melyek minden egyes birtokrészt, tagot határolnak, barázda és árok helyett; ez a rengeteg kőkerítés sajátságos bélyeget nyom az egész területre. *Warberg* után végre megkezdődik a «*Skärgård*» — szószerint halomsziget udvar — az a sajátságos tengerpart, mely egész Norvégiát fel a Nordkapig övedzi. Kopár szaggatott szürkésbarna vagy sárgásfehér sziklák meredeznek föl vagy hevernek a parton s a tengervíz simaságán, mint a felfordított hajók vagy óriási kenyerek, szürkülnek a folytonos hullámveréstől elvásott, növénytelen halomszigetek, mintegy a víz alá került parti sziklák kinyuló részei.

Frillesåsnál vagyunk már, midőn a tenger mosta kőtörmelékek közt az első északi madárkép kapta meg figyelmemet, a messziről tiszta fehérnek látszó *halászkák* — *Sterna* — ott rajoztak a *lósirály* — *Laruscanus* — csapatkáival, a kövek közt két *tengeri szarka** — *Hæmatopus ostrilegus* — tarkállott s pár *hókás réczé* — *Tadorna cornuta*. Nekem ugyan egyik madárfaj sem volt idegen, mert szerencsés valék még a két utóbbit is itthon, hazánk földjén látni s gyönyörködni bennük, otthonuk táján azonban most köszöntöttek először. A tengeri szarkát, mint a skandináv partok közön-

* MISKOLCZI GÁSPÁR nyomán a «tengeri szarka» nevet használom a *Hæmatopus*-ra, mely szerintem jobb mint az *osztriga halász* vagy *nyitogató* elnevezés. A madárnak semmi köze sincs a kagylókhöz, de repülés közben a szarka tarkaságára határozottan emlékeztet.

séges madarát, később alkalmunk lesz bővebb figyelemre méltatni, a hókás réczéről azonban helyén való lesz egy pár adatot elmondani, mivel egész utam alatt vele többet nem találkoztam.

Ez a szép récze, külseje és életmódja szerint a réczék és ludak közt kapcsot képez s nagyságra felér egy libát vagy a nagyobb fajta házi réczénket. Gyönyörű karminpiros csőre a homlokán két hóka forma bibircset képez, feje sötétzöld zománczos, begye, háta, oldalai, szárnyfedői ragyogó fehérek, vállalai feketék, háta barna részben fehéres szürkésen foltozott, szárnytükre lazurkék, zöldes ibolyaszínű zománczcal, evező tollai szürkék, farka barnásszürke fehéren szegélyezett.

Hazája a mérsékelt égöv tengerpartjain Európában északra Svédország közepéig terjed, Ázsiában egész Japánig. Észak-Afrikában télen gyakori, HEUGLIN szerint költeni is szokott ott; hogy a régi egyiptomiak jól ismerték, sőt szentnek tartották, azt bizonyítja a hieroglyphákon való sűrű előfordulása s felismerhető rajza, melylyel a feláldozó anyaszeretetet jelképezték.

Tartózkodási helyekül legjobban szereti a kisebb tengeri szigeteket választani, vagy sziklás homokos partokat. A tengert alig hagyja el s vonulás közben is csak ritkaság gyanánt látni tóságok táján.

Az északi és keleti tenger szigetségein közönséges s ezeken félszeliden él, sőt több helyen, mint Sylt szigetén is, mesterségesen tenyésztik s tojásaival kereskednek.

Fészkelése oly eredeti és meglepő, hogy német neve «Fuchsente» (róka récze) is sajátosságától eredt. Fészket ugyanis földalatt fekvő lyukakba rakja, melyeket legtöbb esetben nem maga kapar, hanem felhasználja a földi nyul, róka és borz elhagyott oduit, sőt minden félelem nélkül

albérlővé tolakodik fel, nem törődve a rókakoma vagy borz szomszédságával, hanem egy földel alatt neveli velük fiókáit. S a torkos csalavér meg a borz kénytelen-kelletlen eltűri a tollas lakópajtást s nem meri bántani. Lehet, hogy a halzsirszagu pecsenye után nem áhítozik, lehet, hogy a bátor és kellemetlenül pisszegő madár bizonyos tekintélyt gyakorol a háziúrra, annyi bizonyos, hogy ez az anomáliának látszó lud és róka együttlakás tényleg megvan s nem is kivételes, hanem gyakori eset. Ritkábban azonban találni fészket elhagyott varju fészkekben is és faodvakban.

Mínthogy, mint fentebb említettem, ez a récze valódi tengeri madár s vonulásában is csak nagy ritkaság gyanánt lehet tavakon észlelni, ide jegyzem, hogy én 1887. nov. 21-én a velencei tó szélvizében találkoztam vele s következő nap is, ugyanazon a helyen megsebeztem, de a távolság miatt lövésem nem érte halálosan s a ritka példány, mely mindeddig hazánk gyűjteményeiből hiányzik s faunánk jegyzékében sincs felvéve, nehezen, de mégis tova szállott.* Érdekes, mit pár hónapra reá REISER OTHMAR barátom, a sarajevoi muzeum madárosztályának őre levél útján közölt velem, t. i. hogy 1888. január havában *Počiteljnel* a Narenta mocsariban egy hókás récze fogatott, mely régebbi sörétlövés nyomait viselte, s még élve került a sarajevoi muzeumba, hol jelenleg is meg van.** Tekintve, hogy nov. 29-től januárig alig van több egy hónapnál s tekintve a madár ritkaságát nem épen lehetetlen, hogy ez az a példány volt, melyet Velenczén megsöréteztem.

Csupa meztelen, réteges, hasadozott sziklák közt robo-

* Lásd i. v. Mitth. d. orn. Ver. in Wien 1888. XII. évf. 8—9. l. megjelent cikkemet: Seltene Durchzügler und Wintergäste in Ungarn.

** Lásd O. REISER: Die Vogelsammlung d. bosn. herceg. Landesmuseums in Sarajevo. (A II-ik nemzetk. madártani congressus alkalmával kiadva.) 129 l.

gunk odább s csak a völgyekben van növényélet, zöld gyep és tenyészet. Megismerkedünk az első fjordokkal, — mélyen a szárazba nyuló meredekpartu tengeröblökkel, — melyek első hirmondói a Klosterfjord, Wendelsöfjord és a nagy Kongsbackafjord. Elmarad a nagy *Lygner* hegyi tó s egy darab mocsaras terület, mely után a Mölndalså 600 met. hosszú 5 mét. magas hídján, Svédhonnak nagyságra mint szép fekvésre is második helyet kérő városába. *Göteborgba*, érkezünk.

Hôtel Christiániában szállottunk meg. Itt is az a majdnem tulságos tisztaság, rend és csin, mely annyira jellemzi az északi városokat s mely különösen a vendéglőkben végzetlenül jól esik az érkező utasoknak. Vacsora órája volt már, tehát rögtön az étkezőbe mentünk, mely a nyár idejére teljesen üvegezett csarnokban volt a ház előtt. A feltűnő tisztaság, ízlés, figyelem csakhamar megmelegített s egészen otthonosan éreztük magunkat, pedig egy árva hangot sem hallottunk mást mint svédet. Svédhonban kártya szerint étkezik az utas s nincs meg az a kényszerhelyzet, hogy akarva nem akarva table d'hôte-hoz kell ülnie. A kis asztalkák közepén mindenütt virágcsokor volt s pedig legtöbbször orgona virág, mely bokor most van itt virágzásának teljességében. A svédok virágszeretetét bizonyítja ez, de különben a boltzatról is virágokkal telt kosarak csüngtek alá s az ablakok is virágcserepekkel voltak megrakva. Az ablakok tarkaszövetü függönyei, a sok virág, alaposan feldíszíté a termet. Egyik ajtó mellett állott szépen felterítve a «*Smörgåsbord*».

Habár Halmstadton már megismerkedtünk vele, igazi fogalmat csak itt kaptunk fontos szerepéről. Az északi népek s itt különösen a dánokat, svédeket és norvégeket értem — egészen másként étkeznek, mint mi; többször esznek napjában és többfélét, vagyis konyhájuk a mienknél czifrább, de

azért még sem oly kiadó. Hatalmas főzelékjeink a káposzta, répa, tök számos elkészítési módjukkal együtt, sokféle sültjeink, s nehéz, tápláló fogásaink, ismeretlenek itt. Az első étkezések északon mindig sokféleségükkel lepnek meg, de e sokféleségben azután nincs sok változás, majdnem mindig ugyanez az ételrend s az egyes ételeknek ugyan egyforma a készítési módja.

Temérdek apró-cseprő étvágy gerjesztő falat, de kevés valóságos főétel. A nagyobb városok elsőrangú vendéglőiben ugyan már a francia konyha is többé-kevésbé tért hódított, de a kisebb vendéglőkben, hol a nemzeti szokásokat a konyha is megtartotta, úgy a magánházakban, főleg a közepes sorsuaknál, igen kevés kivétellel egyöntetű az étkezés.

S ez a sajátos északi konyha közép európai embernek nem talál ízlésére, különösen akkor, ha többször kell vele élni, mert hamar megunja.

A reggeli tea vagy kávé hozzá valami hideg felszelt, «*Smörbröd*» azaz vajás kenyérszeletek vagy sajt, szokásban van a villásreggeli is, hol szintén efféle hideg felszeltek, sonka vajás kenyér és sör szerepel.

Az ebéd rendszeren 1 órakor vagy később, gyakran 3 órakor van; itt találjuk, úgy magányosoknál, mint vendéglőben a «*Smörgåsbord*»-ot és a «*Brännvinsbordot*», egy kis felterített asztalon mindenféle étvágy gerjesztő falatot, mint füstölt rénszarvashúst, sonkát, lazacot, kaviárt, kalbászféléket, tengeri rákot, sardinát, heringet, salátát, «*Knäckebröd*»-et, durva rozslisztból sült kenyérfélét, csípős *Gammal-ost* vagy a *Kummin-ost* édeses köményes sajtot stb. s a *Brännvinsbord*on többféle szeszes italt. Ebéd előtt a vendégek legelőbb is ez asztalkák köré csoportosulnak s állva vesznek a harapnivalókból csak azután ülnek asztalhoz. Délután valamelyes özsonna is járja, melyet Dániában «*Sexa*»-nak hívják, ez

némileg emlékeztet az angolok *five o'clock* teájára, csakhogy itt mindig meleg és hideg csemegéket szolgálnak föl, míg Angliában 5 órakor, tehát egy órával előbb, csupán csak egy csésze teát, valami kevés süteménnyel, szokás a vendégnek nyújtani.

Norvégiában mint annak helyén látni fogjuk, kissé eltérnek az étkezési szokások bár általánosságban hasonlítanak a Svédhonban és Dániában divatozókhöz.

Göteborg az $57^{\circ} 41' 28''$ ész. szél. alatt fekszik, minek következtében daczára a boruló égnek, megkaptuk az első tapasztalást a világos nyári északákról; esti negyed 11-kor az utcák még teljesen világosak voltak.

Utiterünk úgy alakult, hogy a következő napon a várost tüzetesebb figyelemre méltatjuk s vasuton folytatjuk utazásunkat a híres *Trollhättan* érintésével *Christiania* felé.

Göteborg majd 100,000 lakósággal egészben sajátos módon érdekes város. Építkezés tekintetében teljesen modern, de alapítóinak — németalföldi gyarmatosoknak — bizonyos eredetiségét árulják el a csatornázata és fásítása, mely természeti szép fekvését a Götaelv déli torkolata mellett, mesterségesen is emeli s a közlekedést, nagyszerű kereskedelméhez méltóan könnyíti.

Legelőször a város főcsatornája mellett a «Norra Stora Hamn Gatan» felé vettük utunkat, melyet mint a többi csatornákat is, majd minden száz lépés után hidak ívelnek át; ezek között sok olyan van, melyeket igen elmésen kigondolt szerkezet által úgy lehet nyitni, hogy a hajózás akadálytalanul történhessék. A szerkezet alapelve, hogy a hid a csatorna közepén álló oszlopon nyugszik, melyen, mint tengelyen, 90° -ra fordítható el. A «Gustav Adolforg-on» látjuk a renaissance stylben épült tőzsdét, a városházát s a tér közepén a nagy svéd király s egyszersmind Göteborg alapítójának,

Gustáv Adolfnak ércszobrát. Mindenütt tisztaság, mintha most seperték volna ki a várost, még a kikötőben is, pedig ez elég sokat mond. A házak építési modora francziás, míg a nyaralóké, melyek a városon kívül gyönyörű fásítások közt emelkednek, angolos. A sok közintézet és egyesület, melyek majdnem kivétel nélkül dús javadalmazásban részesülnek, jellemző; s valóban Göteborg polgárságának a közjó terén való szívós találkozása s gazdag kereskedőinek e téren való áldozatkészsége példás és említésre méltó. Csak azt jegyzem ide, hogy a tudományra is bőven jutott ez áldozatkészségből s Göteborg volt az egyedüli svéd város, mely úgy az 1868. mint 1870. és 1872. évi nagy Spitzberg- és Északsarki expedíciók költségeinek javarészét viselte. Különösen OSCAR DICKSON gazdag kereskedő érdeme ez, a ki a «Pröven» hajó útjához is, mely 1875-ben NORDENSKJÖLD vezetésével az északkeleti tengeri átjáró felkutatására indult, a felszerelési költségek tetemes részét adta s mikor a híres «*Vega expedíció*» 1878-ban ugyancsak NORDENSKJÖLD vezetésével, a «Pröven» útjának eredményeit folytatva, csakugyan megtalálta a keresett átjárót s körülhajózta Ázsiát, ugyancsak DICKSON volt az, ki a svéd király és svéd kormány s SIBIRIAKOW orosz kereskedő költségén elindult expedíciót tetemes áldozatokkal támogatta.

Egy nevezetes intézmény is említést kér e helyen, mely immár egész Skandináviában elterjedt s «göteborgi rendszer» alatt ismeretes. Ez az előbb annyira elterjedt s országos csapás számba menő pálinkaivást szorította meg, még pedig kiválóan elmés, de egyúttal önzetlen módon.

Az összes pálinkaméréseket ugyanis egy társulat vette meg, melynek kizárólagos joga úgy Norvégiában, mint Svédhonban is szeszes italokat, illetve pálinkát és szeszt árúsítani. De kicsinyben való eladás nincsen, hanem a minimum leg-

alább is egy palaczkot tesz. Ezáltal elejét vették a pohárkák szerint való kimérésnek és csökkentették a vásárlási kedvet. Azonkívül a tiszta nyereségből sem tart meg a társulat magának többet mint 5%-ot s a többit jótékony, humanitárius célokra fordítja.

Mélyre ható és igazán nemes, minden izében életrevaló intézmény ez, mely bármely államban például szolgálhat, mert még a szükséges rosszban, a mit kiirtani egyszerű tilalommal, különösen északon, lehetetlen volna, azt a mit a néptől elvon, majdnem ugyanabban az értékben egyenesen a nép boldogítására adja vissza. Ha a mi lottó-intézményünket és szeszdóntat ehhez hasonlítjuk, hát igazán szégyenkezve vallhatjuk be, hogy nyereséget és jövedelemforrást keresnek abban, a mi társadalmunk szegényebb és kevésbé művelt rétegeit megmérgezi, míg Skandináviában e téren is éppen annak a társadalmi rétegnek boldogítására jut ki az áldás, melynek leginkább szüksége van reá. Nálunk demoralizáló a hatás, mit a szeszdó épp úgy mint a lottó a társadalomra és ennek gondolkozó tagjaira gyakorol, míg itt felemelő és az erkölcsösség magas színvonalán áll. Mutatkozik is mindenfelé az üdvös haladás, szemelláthatón, félreismerhetlenül, mit különben pontosan és beszélőn a statisztikai adatok mutatnak.*

Gazdagságát, kereskedelmét s nagy gyárait Göteborg kedvező jó kikötőjének köszöni, mely a Götaelv bejárójában fekszik s hegyes partok védelmét élvezi. Mióta az Elv hajózhatóvá van téve s a stockholmi vasut megépült, szárazföldön és vizen összeköttetése van déli, illetve közép Svéd-

* 1833-ban Norvégiában évenként 16 liter szeszfogyasztás esett minden lélekre, 1843-ban 10 liter, 1851—55-ig 6,3 liter, 1856—60-ig 5,5 liter, 1861—65-ig 4,5 liter, 1866—70-ig 4,8 liter. Újabban kissé emelkedett ugyan a fogyasztás, a mennyiben 5—6 liter közt ingadozik fejenként az évi átlag.

honon keresztül a Keleti tengerrel, míg délnek Dániával, északnak Christianiával, nyugatnak pedig az Északi tengerrel.

Természetesen mi is megnéztük a kikötőt s elgyönyörködtünk a Götaelven rajzó temérdek kis hajón, a dagadó vitorlákkal siető árboczosokon és a zakatoló gőzösök sokféleségén. Az erős szél, mely végig söpörte a vizet, csak élénkítette a képet s megadta annak az igazi mozgalmas jellegét. A rakodás mindenfelé folyt, különösen gyapot roppant nagy csomagokban hevert a parton, valósággal egész utcákat alkotva. A *lósirály* — *Larus canus* — félszeliden röpködött a hajók között s az első három *ezüstös sirály* — *Larus argentatus* — is köszöntött. Megkapták figyelmemet a kikötő körül lévő kertek fái a szarkafészkek, melyek legalább is még egyszer oly nagyok voltak, mint a mieink s ott állottak a város leglármásabb, legélénkebb forgalmu részén, a házak közt.

A kikötőből kőlépcsőn felhágtunk a hatalmas gneiszsziklákból álló *Stora Otter-Hällebergetre*, melynek tetejéről messze kilátás esik a környékre, a kikötőre, a hegyet körülölelő város épülettömegére, a csatornákra és fásításokra. A vidék meglehetősen komor a sok kopár gneiszhegylánczolatok szürkességétől, de bizonyos tekintetben pittoresk is, a sok zöldellő ültetvénytől, kertektől, melyek némileg enyhítik a benyomást.

Visszafelé a tüzérlaktanyának jöttünk s elnéztük az éppen három szakaszban felvonuló csapatot. Egyenruházatjuk fekete szürke dolmányoskabát, huszárosan szűk hasonló színű nadrág sárga sujtással és széles nadrágsávval, teljesen a mi huszárcsizmáinkkal egyező sarkantyús csizma, francia sapka, széles sárgaszíjú tölténytartó a vállon keresztül ugyanily színű kardkötő. A rangfokozatot épp úgy mint nálunk csillagok jelzik, csakhogy nem egymás fölött, hanem egymás mellett

a galléron. — Megtekintettünk még néhány boltot s a nagy üvegezett vásárcsarnokot, mely elektromosan világítható meg. Minden árusnak külön kis boltja van itt s bár legtöbb a sajtos és mézárós, remek tisztaság uralkodott mindenfelé.

Délre járt az idő, midőn a *Norra Stora Hamngatan*-hoz vissza kerültünk s a múzeumba mentünk. Ez az egykori kelet-indiai osztály épületében van elhelyezve s nemcsak természetrajzi, hanem történelmi, művészeti és műipari gyűjtésekben is gazdag. A gyűjtemények az épület három részében u. m. a földszinten és két emeleten vannak elhelyezve. Szép képtárában TIDEMAND, GUDE, MÖLLER, HELLQUIST s más északi művészek festményei vonják le figyelmünket. Találunk itt egy egész sorozat gypslenyomatot nevezetes emberek és gonosztevők arczáról, több termet elfoglaló éremgyűjteményt, hajó minta-gyűjteményt, régiségtárt, néprajzi tárt — főleg skandináv dolgokat — emléktárgyakat stb. A zoológiai osztály kiválóan gazdag, a felállítás csinos és — egy kis résztől eltekintve — teljesen újból rendezett. A csontváz-gyűjtemény külön termet tölt be, melyben igen érdekes a systematikai sorrendben felállított madárcsontváz-gyűjtemény 459 példányban, köztük :

a *Phalaropus fulicarius* (Malmgreen-től való), *Anser brachyrhynchus*, *Larus eburneus* kifogástalan vázai és a kihalt *Didus ineptus* két csontja. Ebben a teremben van egyelőre egy szekrény svédhoni madárfészek, egy másik svédhoni madártojás többi közt: *Charadrius morinellus*, *Sterna caspia*; *Stercorarius catarractes*, *cephus*; *Alca torda*; *Uria Brünnichii*; *Mergus serrator*; *Colymbus arcticus*, *septentrionalis*; *Somateria mollissima*; *Fratercula arctica*; *Mergus merganser*; *Lestris parasitica*; *Harelda glacialis*; *Sterna arctica*, utóbbi sok változatban, köztük egy a rendes nagyságot félig felérő. Két szekrény van azonkívül teljesen rendezetlen külföldi és svéd madár-példányokkal s még két szekrény, szintén rendezetlenül, főleg Göteborg vidéki madarakkal, ezek közt: *Tringa islandica* 2 pld.; *Lymicola pygmaea*; *Motacilla borealis*; *Acanthis flarirostris*; *Tringa maritima*; *Harelda glacialis*; *Strepsilas interpres*; *Somateria mollissima*; *Larus*

glaucus, argentatus, marinus : *Sula bassana* fiat. ; *Colymbus arcticus, septentrionalis, glacialis* : *Uria grylle, lomvia* : *Squatarola helvetica* 2 ♂ ; *Stercorarius parasiticus*.

Minden madár alatt pontos lelőhely, datum, latin és svéd elnevezés. A legfölsőbb emelet lépcsőjén kiterjesztett farku páva fogad; innét belépünk a nagy terembe, mely 80 lépés hosszú s elrendezés szerint hasonló a párisi «Jardin des plantes» zoológiai gyűjteményéhez. Világosságát felülről üvegzett tetőn át kapja, a fal körül minden oldalon üvegezett szekrények állanak. A terem felső része külön emeletet képez körülfutó karzattal, hol a borszeszben levő alsóbb rendű állatok, a kétéltűek, halak stb. vannak elhelyezve, míg alul az egyik oldalon rendszertani sorrendben áll a svéd madárgyűjtemény, a másik oldalon a külföldi példányok, a terem elején azonkívül két szekrény emlős. A nagy, magas terem közepén van a kagylógyűjtemény s két biológiai csoport: egy szirti sas (*Aquila chrysaetus*), a mint egy hattyúra vág le s egy csoport paradicsom madár. Mindkettő ügyesen van összeállítva s jól præparálva. A többi állatok kikészítése is, főleg a madarak felállítása ügyes kézre vall. Az északi fajok, nevezetesen a jellemzők, kivétel nélkül nagy sorozatokban találhatók. A külföldi madárgyűjteményben pedig a kolibrik vannak aránylag legjobban képviselve s egy egész nagy szekrényt foglalnak el. A svédhoni madárfaunából következőket emelem ki:

Falco gyrofalco 4 db ; *Astur palumbarius* gyönyörű halványsárga chlorochroismus, de mustrázattal ; *Surnia ulula* 5 db ; *Nictea scandiaca* 4 db ; *Ulula lapponica* 2 db ; *Syrnium uralense* 2 db ; *Athene Tengmalmi* 11 db ; *Otocoris alpertris, Acanthis linaria, flavirostris* és *Bombicylla garrula* egész sorozatok, utóbbiból egy halványsárga chlorochroistikus ; *Alauda arvensis, Chrysomitris spinus* és 3 db *Pyrrhula major* melanismus ; *Cornus cornix* és *Pica caudata* számos chlorochroistikus ; *Pinicola enucleator* 13 db ; *Plectrophanes lapponicus* 9 db ; *Plectrophanes nivalis* 10 db ; *Acrocephalus arundinaceus* sok, míg *palustris* egy sem ; *Parus cinctus* sok ;

Poecile borealis sok, *Emberiza hortensis* (Göteborg vidékéről); *Anthus cervinus* 2 db; *Anthus obscurus* 11 db; *Motacilla Yarelli*, *Motacilla nigricapilla*; *Sula bassana* 9 db; *Harelda glacialis*, *Fuligula marila*; *Mergus merganser*, *serrator*, *albellus*, *Somateria mollissima*; *Oidemia nigra* és *fusca*; *Alca torda*; *Mormon fratercula*; *Larus argentatus*, *marinus*, *glaucus*, *canus* nagy sorozatokban; *Somateria spectabilis*; *Stellaria dispar*; *Uria lomvia albinismus*; *Larus leucopterus*; *Sterna paradisea*, *cantiaca*; *Fulmarus glacialis*; *Procellaria leucorrhua* (Boras 1879. I/18.); *Podiceps auritus*; *Diomedea exulans* 9 db; *Tadorna cornuta* 11 db; *Anser brachyrhynchus* 2 db; *Haematopus ostrilegus* 7 db; *Phalaropus hyperbore* u 1 nyári tollzatban és egy pelyhes; *Lymicola pygmaea* 4 db; *Tringa maritima* 8 db; *Tringa islandica* 6 db; *Charadrius morinellus* 3 db; *Limosa lapponica* 4 db; *Lagopus subalpinus* nagy sorozatokban, mindenféle tollváltozatban; *Tetrax tetrax* és *urogallus* szintén sok, köztük *Tetrao tetrax* kakastollazatú tyúk, chlorochroistikus és egy részletes albino úgy *Tetrax urogallus* is részletes albino; *Syrnhaptis paradoxus* 3 db, még pedig kettő 1888 máj. 16. *Cimbristhama*-ból, s egy *Himigen* 1888 máj. 15. Malmgreentől valók.

A földszinten egy nagy teremben a bálnafélék csontvázai vannak. Különösen két óriási koponya és egy 27 lépés hosszú csontváz érdekes, de még inkább egy 25 lépés hosszú kitömött példány lep meg, mely inkább csak præparálva van, mint a szó szoros értelmében kitömve, mert nagy ámulatunkra lépcső vezet fel az erősen feltátott bálnaszájhoz, majd egy másik lépcső még nagyobb bámulatunkra a toroknyíláson egyenesen az óriási emlős belsejébe, s hogy végleg ki ne fogyjunk meglepetésünkből, a bálna gyomrában, mely egész vasuti kocsi nagyságú, két oldalt padokat találunk s kényelmes helyet vagy 25 embernek. Soha sem hittem, hogy ilyen Jónás próféta-féle helyzetbe is kerülhetünk még, de ha már megesezt velünk, hát méltóképp viselkedtem a különös szobácskában s útinaplóm idevonatkozó részét a helyszinén azonnal papírra vettem.

Meglehetősen kifáradva a sok nézéstől, miután a bálnában némileg kipihentünk, felkerestem a múzeum állattári

őret. Egy szolga vezetett föl dolgozó szobájába, hol kemény munka közt találtam íróasztala előtt, a kit kerestem, egy javakorában álló, inkább középtermetű, izmos férfiút. Magas homloka s felfelé simított bodros fekete haja, a szemüvegek alól előfénylő barna szemek, fekete bajusz, értelmes, de inkább olaszos, mint svéd jelleget kölcsönzött neki. Bemutatásunkra kezet nyújtott s mint Dr. STUXBERG mutatta be magát. Nevének hallatára csak annál inkább örültem, hogy felkerestem, mert hiszen ő volt az a STUXBERG, a ki már 1875-ben, még mielőtt tanulmányait bevégezte volna NORDENSKJÖLD, Dr. KJELLMANN, LUNDSTRÖM, Dr. THÉEL és 12 norvég bálnavadász kíséretében részt vett azon az expedíczión, mely az északkeleti átjáró felfödözését tüzte célul s Nowaja-Semlján át a jugori úton keresztül a karai tengerbe, majd a Jenissei északi torkolatához, a tőlük elnevezett «Dickson kikötőbe» érkezett, honnét NORDENSKJÖLD, LUNDSTRÖM és ő, a velük hozott norvég evezőshajóval a Jenissein fölevezve, Turnschanskon és Jenisseiken át tért vissza Európába. És ugyanő volt az, kit NORDENSKJÖLD 1878-ban arra a hires expedicziójára hívott meg, mint a zoologiai munkálatok vezetőjét, melynek célja volt Nowaja-Semljából kelet felé előre hatolni, ha lehetséges a siberiai partokon átjárót találni s a Behring szoroson keresztül Ázsiát megkerülve a Suez csatornán és Földközi tengeren át Európa nyugoti partjai mellett tért vissza. A «Vega», norvég bálnahajó mintájára alkotott gőzös, fogadta be a bátor utazókat s 1878 július 4-én Göteborgból el is indult s október elején már a Behring szoros felé közeledett, a hol azonban erős jégtorlódás *Serdze-Kamen*-nél, a Csukcsok félszigetének északkeleti fokán, a Keleti fok közelében, fogva tartotta a hajót, mely jég közé fagyva többé nem mozdulhatott. 294 napig volt a «Vega» jég közé zárva s csak 1879 július

18-án ütött a szabadulás órája, mikor a jégviszonyok oly kedvezően alakultak, hogy az utat folytatni lehetett. A magasztos czélt nemcsak megközelítették, de el is érték sok fáradalom, megpróbáltatás, szenvedés és nélkülözés, de tapasztalatokban gazdag utazás után. 1880 ápr. 24-én a «Vega» Stockholm kikötőjében horgonyzott, fogadtatva a király és az ország, a művelt világ minden magasabban eszmélő tagjától, kik legalább gondolatban ott voltak az Óvilág első körülhajózoínál. A sok ünnepély, mit a szerencsésen visszatért kutatók tiszteletére rendeztek, nem tartozik ide, de idézem OSKÁR király szavait, melyeket a Vega-expediczió tiszteletére adott lakomáján mondott: « A történelem minden időre áhitattal fogja megőrizni a «Vega» északtengeri utazását s így megbizonyítani, mire képes a normannok ereje. Szeretett hazánk fris babért szerzett, melyet az emlékezés oltárára a letűnt napok babéraihoz helyezünk. Tisztelet a férfiaknak, a kik aratták. A svéd nép, úgy mint a magam nevében, mindnyájuknak köszönetnyilvánításomat és csodálatomat fejezem ki.» Ezek jutottak eszembe, mikor STUXBERG-gel kezét szorítottam, hisz a nagy feladatban és a megoldás sikerében, különösen a mi e felfedező utazás tudományos eredményét illeti, neki is méltó rész jutott, melyért az elismerést idegen nemzet fiától is követelheti, hisz a tudomány igazságai az emberiség közös kincsét képezik. Kijelentettem előtte, hogy nálunk is újabb időben örvendetes fellendülésnek indultak a természettudományok, sőt a tudományos utazások is járják már, vázoltam ornithológiánk fejlődését, a II-ik nemzetközi ornith. congressus ügyében végzett munkánkat és a congressus lefolyását, elmondtam, hogy HERMAN OTTÓ és Dr. LENDL már jártak Norvégia északi részén a madárfauna tanulmányozása céljából, s hogy én is oda készülök,

végre felkértem, hogy esetleg összeköttetéseket szerzek a göteborgi muzeumnak, ha netalán a svéd fauna jellemző állatfajaival csereviszonyt akarna magyar fajokért, sőt figyelmébe ajánlottam nemzeti muzeumunkat is. Mindezek érdekelni látszottak őt s úgy hiszem némileg meg is lepték, megköszönte a felajánlottakat s számomra szives útbaigazításokat adott, melyeknek további utamnál hasznát vettem.

A sok látnivaló közt egészen megfeledkeztünk az ebéd-ről s délutáni 4 óra volt, mikor végre hozzá jutottunk. Norvégiában ilyenkor alighanem éhen maradtunk volna, de itt a kártya szerint való étkezés szokása megmentett, mely nincsen annyira pontos időhöz kötve, mint az órát tartó table d'hôte-ok.

Göteborgi időzésünk perczei meg voltak számlálva, készülnünk kellett a tovább utazásra. A vendéglő telephonja útján rendeltünk magunknak lakást Trollhättanban s miután a válasz megjött, esti 7 órakor a vasuti állomásra siettünk. A vonat megkésett, csak $\frac{1}{4}9$ -kor indulhattunk. Máshol unalmas lett volna a várás, itt érdekes volt ez is, megismertünk egy darab népélettel és a svéd faj természetével is jobban-jobban.

Az állomásokon erre igen jó alkalom kínálkozik.

IV.

TROLLHÄTTAN, ZUHATAGJAI ÉS A GÖTA CSATORNA.

Zuhatagok kőpárkányára von
A mélység vonzó vad igézete.

Tompa.

A ki Svédhonban utazik, vagy ha csak keresztül is utazik ez országon, bizonyára nem fogja elmulasztani, hogy legalább néhány órára Trollhättant felkeresse.

Az összeköttetések kényelmes volta ezt a megállapodást igen megkönnyíti, mert a Norvégiába vezető vasuti vonal közvetlen mellette vezet el, míg az esetleg Stockholm felé szándékozók a gőzhajót használhatják, mely éppen a Göta-elv-en és a Göta csatornán át közlekedik, tehát alkalmat nyújt Trollhättan világhírű nevezetességét nemcsak meglátni, hanem gyakorlatilag is kipróbálni.

Mi Christiania felé siettünk, így hát az érdekes csatornán való hajókázásról le kellett mondanunk s a «*Bergslagsbana*» vasuti vonalat használnunk. Alig marad el Göteborg, a vidék, melyet a tengerparton a sok csupasz szikla komorrá tesz, változni kezd. Eleinte ugyan még sziklahegyek környékeznek, de repedéseikben zöldellő nyirfák s a Göta-elv völgye is termékeny szántóföldekkel, rétekkkel élénkítik az egyhangúságot. Különösen szép tájképet élvezünk Bohus régi váromjainál, mely a tószerűleg kiszélesedő Elv fölött emelkedik a sziklán. Mindinkább megkapjuk ezután svéd-föld igazi jellegét, apró erdőrészeket, szétszórt házikókat,

majd hegyeket, halmokat, sziklákat, melyek közt a Göta-elv kanyarog. Rajta vigan járnak a vitorlások, árboczosok, s a tengeri hajók minden fajtái, a mi sajtáságos benyomást gyakorol szemlélődésünkre. Jóideig követi a vonat az Elv mentét s csak *Nol* állomás után kanyarodik el nyugatnak. Esti 9 órakor még javában sütött a nap s csak $\frac{1}{4}10$ felé nyugodott le úgy, hogy a jellemző silány erdősvidek rózsaszínű megvilágítását Trollhättan állomásáig élveztük, hová $\frac{1}{4}11$ -kor teljes világosságban érkeztünk meg. 20 percznyi kocsizás után a kis Trollhättan 4000 lakójú városkánál a «Hotel Udsigten» minden igénynek megfelelő vendéglőbe értünk, mely a vidék legszebb pontján, sziklás, fenyükborította hegycsúcson a hasonló nevű kávéház helyén ez idén épült. Közvetlen alatta a mélységben robognak a méltón elhiresedett zuhatagok. Felejthetetlen marad előttem a percz, midőn szobánk erkélyére lépve megpillantottuk az alattunk feltáruló elragadó képet! A vitztömegek rohanása, zajgó, siketítő lármája elnyomta csodálkozásunk hangjait, nem értettük egymás beszédét. Fenyüborította meredek sziklák, hegyek közt rohan a Göta-elv szigetes folyása, a viz zöld színét minden ponton megszakítja a hófehéren gyöngyöző-porzó, tajtékozó hab, mely felverődik a magasba s füstölög. Mintha a szigetek, sziklák, föld örök harcban állanának a vizek mérgével, mintha egy nagyszerű bajvívásban mérkőznének, mely a föld és viz egyenlő erejénél fogva soha eldöntést, soha befejezést nem nyerhet. Majd csaknem éjfélig élveztük ezt a fölséges képet, élvezhettük pedig igazában, mert teljesen világos volt az éjszaka annyira, hogy a csillagokat is alig lehetett látni.

Trollhättan világhírét ezek a zuhatagok alapították meg; azért is, mert gyönyörű látványosságai a természetnek, de főleg mert létezésük ébresztette föl a tényleg megvalósult

nagyszerű *Göta csatorna* gondolatát, mely az emberi tudomány és képességek elsőrangú remek műve maradt még mai napig is, midőn már hasonvállalatok, a haladás rohamos térfoglalásával talán tulszárnyalták és a világ több pontján létesítettek nagyot és nagyobbat.

Mínthogy a *zuhatagok* és a *Göta csatorna* mint ok és okozat szorosan összefügg, ismertetésük is a következetesség útját kéri ki, azért tartsunk sort.

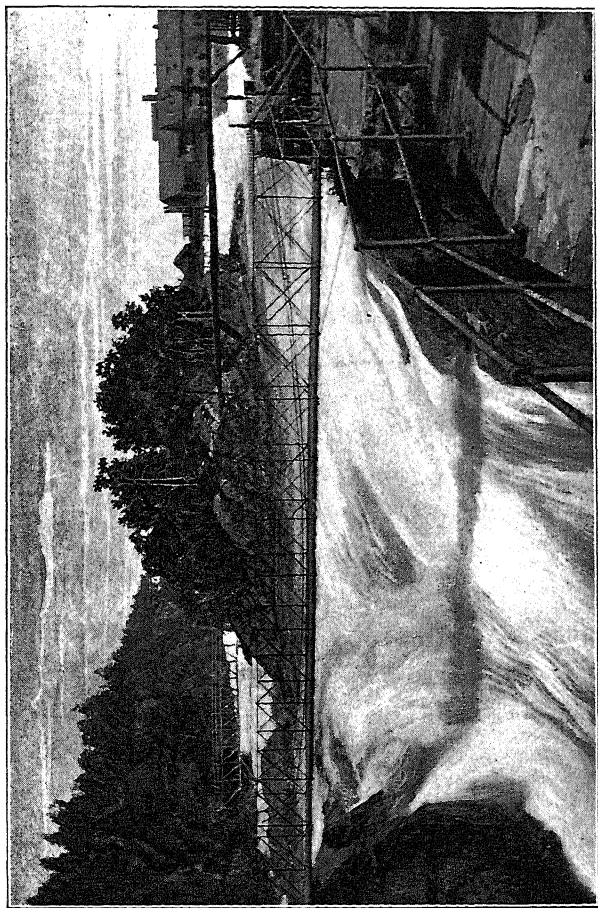
A hydrographia tudománya szerint a vizesés valamely mozgó víztömegnek hirtelen történő felszín különbözőzete, míg a zuhatag vagy zuhogó (Catharact) akkor keletkezik, ha a mozgó víztömeg nem ily hirtelen változtatja felszínét, de a folyás erős lejtését szabályosságában pontonként a meder egyenetlenségei megakasztják. Ezek szerint a trollhättani vizesések a szorosan vett vizesés és zuhatag közt mintegy középhelyet foglalnak el, mivel a Wenertó lefolyását képező Götaelv, mint a melynek folyását ez esések megakasztják, nem ömlik alá függélyesen valami sziklapárkányról, hanem 44 méter magasan a tenger színe fölött fekvő tóból kiindulva, csendesen folyik Trollhättánig, itt azonban $1\frac{1}{2}$ km. hosszú folyásrészen 33 m. esése van, melyen túl ismét rendes lejtését és csendes folyását kapja vissza, vagyis a Wenertótól az Északi tengerig az összes esés — a trollhättani $1\frac{1}{2}$ km. hosszú utat kivéve — 11 méter, a mi egy közönséges csendes folyó sebességének és esésének felel meg.

1500 méter hosszú meder 33 méter eséssel főleg, ha mint Trollhättannál, a Götaelv szigetes, sziklás, tehát a szabályos folyást megakasztó meder egyenetlenségeit is veszszük, inkább a zuhatag jellegét viselik magukon. Másrészt azonban azt látjuk, hogy a folyás kiváltképpen hat ponton hirtelen változtatja felszínét, tehát határozott esést alkot,

míg egy ponton különösen valóságos zuhogót. Ezek képezik a híres vizeséseket; elnevezésük szerint legészakabbra van a 7 méter magas «*Gullö Fallen*», a két Gullöesés, délnek haladva következik ezután egy kis sziget által megosztva a *Toppö fallet* (2-ik kép) és *Tjuf fallet*, előbbi a legmagasabb és legszebb, 13 méter esésü, majd a *Stampes trömsfallet* 2·5 méter magas, mely után tószzerűleg szélesedik a folyás s a *Hojumsvarpot* alkotja, ennek megszükülő alsó részén a 7·5 méter magas *Helvetesfallen* esései vannak; ismét tószzerű kiszélesedés következik, az *Oliden Alan*, mely a *Flottbergs Strommen* zubogó összeszorulása után ismét jobban-jobban tágul s Åkersvassnál éri el legnagyobb terjedelmét.

Érdekes lesz, mielőtt részletesebben időznénk e vizeséseknél, egy pillantást vetni földünk és nevezetesen Skandinávia számtalan vizeséseinek legnevezetesebbjeire, mert ez összehasonlítás után fogjuk csak igazában látni, micsoda jelentőség jut a trollhättaniaknak. S ha a vizesések megítélésénél figyelmet fordítunk Skandinávia oro-hydrographiájára, hát csak szélesebb alapot adunk vizsgálódásainknak, mert tény az, hogy a föld kérgének alakulata nagy befolyással van az állóvizek képződésére épp úgy, mint a folyóvizek irányára, a folyamrendszerek alakulatára, a vizesések, zuhatagok létesülésére, amint viszont a vizek bomlasztó ereje szemmel láthatóan is hatást gyakorolt és gyakorol észrevétlenül folyton-folyvást a földkéreg alakjának változására.

A skandináv félsziget sajátos geológiai alkata, a hatalmas norvég hegytömegek és óriási fensíkok, repedések, hasadékok, ősi granit, gneis, quarzit, dolomit, csillám- és agyagpala és mészkő kőzetei, a svéd medencze, oly képét adják e földségnek, melyet a híres svéd kartographa *Forsell* találóan a viharos tenger egy hullámjához hasonlított, mely

2. kép. — Toppó vizesés Trollhättan-nál.

míntha keletről nyugatnak feltornyosulva közvetlen összeomlása előtt merevült volna meg. Egész Norvégia nyugoti oldala mintegy part nélkül látszik közvetlen a tengerből kiemelkedni, végtelen fensikokat s jégárterületeket alkotva, fjordokkal kicsipkézve, melyek tengervizborította keskeny meredek falú völgyek; a hegytömegek csak Svédhon felé lankásodnak el lépcsőzetesen, a hol tulajdonképpen hegytömegekkel alig találkozunk s a mi hegy, domb, magaslat van, az is a norvég hegytömb bevezetője csak vagy vándorkövek, homok és feliszapodás (Åsar) által került ki. A földkéreg ilyen alakulása következtében, mely az utolsó jégkorszak emlékét majdnem teljes szüzességében megőrizte, a vizek megoszlása és elhelyezkedése is sajátos. Norvégiában sebes folyásu, ragadó folyókat találunk, tavakat is elég számosan, vizeséseket pedig oly mennyiségben, mint talán sehol a világon hasonló nagy területen. Hogy nagy, hosszú folyók, egy-kettőt leszámítva, alig vannak, az világos, mert hiányzik úgyszólván az út szabadsága; hogy annyi vizesés van, világos, mert a norvég hegyvilág ősközetei tömör vizet nem át eresztő anyagból állanak, s így az a telente leeső roppant hó mennyiség, mely a nagy fensikok tetejét, hullámzatos képződését beborítja, tavasszal megolvadva nem szivároghat a talajba, hanem szükségképpen utat keres a legkisebb lejtéseken át, s vagy lezuhan a magas sziklafalokról, völgyekbe, fjordokba — közönségesen több hólé alkotta ér egyesülésével erősbödvé —, vagy a szakadékokba ömlik s ezeken át keresi útját a mélységbe. Nyáron szintén van táplálója e vizeknek, bár tagadhatlan, hogy a norvég folyók, vizesések hóolvadáskor legalább is még egyszer oly vizbők, de nyár szakán a temérdek eső pótolja némileg a hólevet, mivel ugyanis az Atlanti oceán páráit a gyakori nyugati szelek felhajtják a norvég fensikokra, hol a hatalmas de-

pressio következtében okozzák a sok helyt szinte közmondásos esőzéseket.

A Svédföld vízrendszerét szembe állítva Norvégia vizeivel, látni fogjuk, hogy sajátossága épp úgy e földség sajátosságának megfelelő, mint következménye a szomszéd Norvégia különleges meteorológiai és földalkati, vízrajzi viszonyainak.

Norvégia vizesései leggyakrabban tekintélyes magasból omlanak alá, nem igen szélesek, vízbőségük a hómennyiségtől és a depressiótól függvén, a kisebb esések időszakosak, a vízlefolyás a fjordokkal tagolt partképződés következtében az egész földségnek mintegy feltöltésű s az inkább szélesebb hasadékok, mint völgyek folytán megszorított vagyis rövid, rohanó folyókban jelentkező, melyek majdnem kivétel nélkül a fjordok legvégső benyulásába ömlenek s mintegy a szárazföld felől azok bekezdői. Svédhonban a földkéreg lejtős, fokozatos, lépcsőzetes, ellankásodó és sik voltánál fogva a tavak nagy száma, a vizesések inkább alacsony, de széles, sorozatos előfordulása — a kinem fejlődött folyamrendszer ismertetői — jellemzők. Norvégia hómennyisége és depressiója táplálja a svéd folyók tekintélyes számát, melyek ennek megfelelőleg jobbadán mind nyugatról keletnek folynak s a Keletitengerbe szakadnak, folyásuk közben lépten-nyomon tavakká szélesedve s számos zuhogót vagy vizesést is képezve.

Ha a vizeséseket közelebről vizsgáljuk, két félét különböztethetünk meg, ú. m. *közvetlen* és *közvetett* esésűt. Az első valamely vízmennyiségnek eredetétől közel, a második annak eredetétől tekintélyes távolban történő lezuhanása valamely sziklapárákányról, miután már hosszabb folyása közben más vizekkel is egyesült. Előbbiek rendszerint nem oly vízbők és erősek mint utóbbiak, a dolog természetéből.

Jelentőség tehát inkább ezeknek jut. A norvég ember szemében az előbbieket, mint többnyire időszakosak is, oly csekély figyelemben részesülnek, hogy rendszerint nevük sincsen, csak egyszerűen «fos»-nak hívja, az igazán hatalmasok kaptak csak állandó nevet. S a fölfogás úgyszólván közkeletű, mert a névvel nevezett ismert vizesések mondhatjuk az egész világon közvetett esésüek. A trollhättani esések is ilyenek, s mint főntebb reá mutattunk, zuhatagok is.

De mielőtt tovább haladnánk, nézzünk egy pár nevezetes vizesést az összehasonlítás tanulsága kedvéért. Norvégia száz és száz vizesései közt talán legmagasabb a közel 600 méter esésű *Fosselifos*, a legnagyobb pedig az ennek közelében fekvő *Vöringfos*, a Bjorreia és Leira folyó és több tó lefolyásának egyesüléséből, mely vizek hirtelen függélyesen omlanak le 144 méternyi magasból. Mindkettő a Hardanger hegységben van, az első azonban minőség tekintetében elmarad utóbbi mögött. Ezek mellé sorakoznak a méltán hatalmas *Rjukanfos* Felső-Telemarkban 370 méter eséssel, melyből 245 méter függélyes esés, a *Dögerfos* Eide-nél 450 méter eséssel, a *Vettisfos* helyesebben Vettismarkofos vagy Mörkfos, a Sogneterületen 260 mét. eséssel, a *Skrikjofos* Lofthusnál a Sörfjordban 150 m., a sokágú, lépcsőzetes *Tvindefos* 100—150 méter, a *Ringedalfos* helyesebben *Skjaeggedalfos* a Tysselvben a 160 méter, az *Espe-landsfos* a Lotefos és Skarsfos-esések egyesüléséből, a *Hjaelledalfos* 200—250 m. eséssel. Nem magas, de igen vízbő és széles vizesések a *Sarpfos* 23 m. magas és 36 m. széles és a *Fiskumfos* a Namselvben 32 m. magas eséssel. Világhírű vizesések a 10—12 vízer egyesülése folytán keletkező *Marboré*-esés Gavernienél a Pyrenäkben, mely 414 m. magas; a *Caduta delle marmore* Terni mellett Olaszthonban, melyet a Velino folyó képez 180—200 m. eséssel, a *Staub-*

bach Lauterbrunnen völgyben 300 m. magas, mely némileg a *Mörkfosra* emlékeztet, sőt a 300 méterrel magasabb *Yosemite* esések felső részéhez Kaliforniában, megjegyzendő azonban, hogy a *Mörkfos* mind a kettőnél vízbővebb. A víz-esések óriása végre a *Niagara* magasságra nem túlságos, mert csak 99·36 m. esésű, de 1097·3 m. széles. A trollhättani esésekhez mindezek közt legjobban hasonlít a *Sarpfos*, bár esése alacsonyabb és vízszegényebb, azután a *Rajna esése* Schaffhausennél, mely vizét az Alpokból és a Bodenseeből nyeri. Ez közelíti meg legjobban magasságra, mint vízmennyiségre is Trollhättan vízéseit, de fel nem éri. Nem is az esés magassága, mely csak 33 m.; de főleg a vízbőség és vízsebesség az, a mi a trollhättani eséseknek Európában első helyet jelöl ki; ezt pedig a 44 méternyire a tenger fölött fekvő és 5215 □km. nagy Wenertónak köszönik, mely a Götaelvet táplálja. Ha valamely vízfolyás bőségét, a folyás irányára merőlegesen vezetett keresztmetszet területének és a folyás másodpercnyi sebességének szorzata adja ki, s a keresztmetszet területét a folyás szélessége és átlagos mélységének szorzata fejezi ki, s ha végre valamely vízfolyásban rejlő theoretikus maximalis munkaerőt, egy helyre concentrált esésének és vízmennyiségének szorzatával kapjuk meg, s tudjuk, hogy M (maximum) = 1000 $Q \cdot h$, mely képletben a Q a folyásnak másodpercekben hozott vízmennyiségét köbméterekben, h pedig a felső és alsó vízszín között való magasságot fejezi ki, akkor ezt a munkaerőt méterkilogrammokban, vagy $M/75$ lóerőben tudjuk meg. Ez uton nyerték, hogy a trollhättani esések 225,000 lóerővel érnek föl.

A *Niagara*, melyet a *Felsőtó*, *Hurontó*, *Michigantó* és *Erietó* lefolyása az *Ontariotóba* képez, víztáplálékot annyit kap, mint ha a Keleti tenger $\frac{2}{3}$ -részének lefolyása volna, — a melylyel a négy első tó vízmennyisége felér — vagyis

40-szer annyi vizet, mint a Wenertó, a minék $4\frac{1}{2}$ millió lóerőre becsült mozgató erő felel meg. Ezt az óriási munkaerőt csak részben használja ki az ember, mert csak a gépek tökéletesbedésével vállalkozhatott erre; mostanában azonban mindinkább ki akarja markolni az ingyenes értékből a javarészt, a mi az erőátvitel kérdésének fejlődésével valószínűleg sikerülni is fog.* Trollhättan zuhatagjait eddig szintén csak közvetlenül használják ki. A vízesések közt kiemelkedő szigeteket át vannak vashidalva s rajtuk, úgy a partokon tekintélyes gyárak gépeit működteti az ingyenes mozgató erő. Fűrészmalomok, papír-, olaj- és gépgyár kerekei dübörögnek mindenfelé s dolgoznak az emberi kényelem öregbítésére, javára.

A rohanó víz s így a vízesés, zuhatag erős sodránál fogva és bomlasztó hatalmával az évek során a medret folyton vásítja és mintegy rágja, úgy hogy a vizek, különösen minél erősebb lejtésűek s minél kevesebb ellenálló képességgel bír a talaj, mely fölött folynak, medrüket, ágyukat folytonosan vájják és alakítják. A vízeséseknél ez a vájás bizonyos hátrálást jelent, mely sokszor tekintélyes és belőle némileg az esés korát is meghatározhatjuk, vagy legalább következtethetünk arra. Így a Niagara eredetileg közelebb volt az Ontariotavához, de mivel ágya csupa mész és homokkő és rohanása óriási, a vájás is elég számot tévő. Tapasztalás szerint 48 év alatt 93 mét.-t hátrált s eddig összesen körülbelül 12 km.-t vagyis jelenleg ennyivel közeledett az Erie-tóhoz.

A trollhättani esések hátrálása és a mederre gyakorolt vásító ereje igen csekély, mert a talaj végiglen őskőzet, te-

* L. i. v.: K. L. A niagarai vízesés kihasználása. Term.-tud. Közl. XXIII. 1891. pag. 183—189.

hát kemény, igen nagy ellenálló képességgel, úgy hogy itt számítás és emlékezet észrevehető hátrálásról alig tud.

Habár a vízesések mozgató ereje emberileg kifejezett számítás szerint mindig igen értékes munka, mert semmibe sem kerül, s így valóságos vagyon. a gazdagodás elősegítője, másrészt mégis valamint a folyamok, tavak a vízi közlekedés ingyenes közvetítői, a sík föld pedig a szárazföldi közlekedés előnye, ellentétben a hegyekkel, szakadékokkal, épp úgy a víziutak szabadságát a zuhatagok, vízesések akadályozzák. S ha egy amerikai író az 1822-ben elkészült Erie-csatorna megnyitását egyenrangú eseménynek mondja Amerika függetlenségének kikiáltásával, még a szélsőségek közt mozgó amerikai észjárásnak is ez esetben alighanem igazat kell adnunk. Mert ha meggondoljuk, hogy egy ilyféle csatorna az állam gazdasági fejlődésén mennyit lendít, kénytelenek vagyunk beismerni, hogy közhaszon tekintetében feléri a politikai szabadságot is, mely igazában csak ott érvényesül termékenyítőn, a hol karöltve jár vele az állami lét másik sarkalatos tényezője és a nép boldogítója: a kifejlődhető kereskedelem és közgazdaság. S ha a függetlenség, szabadság a szellemet, ezek a szellem kifejlődésére és nyilvánulására szükséges életet, az anyagi gondok megcsappantásával szabadítják föl bilincseiből.

Nem csoda tehát, hogy ez a meggyőződés már a legrégebb népeknél is megvolt s nem csoda az sem, ha minden útát-módot megragadtak vagyonosodásuknak, műveltségi fokuk szerint eszközölhető öregbítésére, s ezek között azokat is figyelembe vették, melyek az emberi szempontból kedvezőtlenül alakult területeket kedvezőkké és megfelelőkké alakíthatják.

Mióta az emberiség sűrűbben lepte a földszínét s az ősfoglalás derült ideje kezdett lejárni, a föld kihasználása s a

nomádság vadász és halász életének kialakítását jelentő mezőgazdaság, majd az ennek nyomában fakadt kereskedelem és ipar körül mozgott az ember létkérdése. És mozog ma is.

Minél több lett az ember, annál több értéke lőn a fekvőbirtoknak s annál intensivebb fejlődése a kereskedésnek, közlekedésnek. Jobban és jobban előtérbe lépett a kihasználatlan területek hasznosítása és a termények forgalmának könnyítése, a szállítás gyorsítása és olcsóbbá tétele. A technikai téren történt haladás szemlátomást minden vonalon érvényesíti jótékonyágát. A hol víz kell, oda vizet vezetnek, a hol föld kell, onnét a vizet elvezetik, völgyet áthidalnak, hegyet átfurnak — — a munka szünet nélkül folyik.

A forgalmi eszközök hatalmas tökéletesbedésével a távolság kérdése mindinkább veszt arányaiból, egy azonban mai napig áll, hogy a közlekedésnek a legolcsóbb és mégis elég gyors közvetítői a hajók, a víznek és szélnek ingyenes mozgató erejével.

Ez a multban is, ma is hatalmat képviselt s az emberi telepedést is mintegy vizek partjára kényszerítette. A vízi utak hiányát érzők pedig mesterséges módon nyultak a dolgok mostoha rendjébe. Így keletkeztek a hydrotechnikának művei, melyek nem egyszer fényes tanubizonyságai az emberi értelem merészségének, a tudomány erejének, mely a természet leküzdhetlennel látszó akadályaival szemben is győztesen harczolt. Már az ókorban is meg volt a harcz.

Tudjuk, hogy a régi Egyiptomban mily hatalmas csatornák léteztek (a Szezi csatorna alap gondolata is tőlük való); tudjuk, hogy a khinaiaknál és indusoknál a csatorna-építés a fejlettség fokán állott; ismerjük Nagy Károly merész tervét, ki a Dunát a Majnával s így a Rajnával, tehát az Északi tengert a Fekete tengerrel akarta összekötni. Azóta persze nemcsak merész tervek keletkeztek, de meg is valósultak,

csatornák készültek folyószabályozás, állóvizek lecsapolása, vízi utak megrövidítése s más különféle érdekek céljából.

A vasutaknak a sík föld előnyös, míg hegyek völgyek az építést nehezítik, akadályozzák ép úgy, mint a hajózásnak a tavak, folyamok kedveznek s a vízések, zuhatagok — a mik vízi út medrének völgyei és hegyei folytán keletkeznek — gátolják azt. A mérnöki tudomány azonban csak annál inkább haladt, minél inkább lépett elő a közlekedés hálózatába vonandó «nehézkés területek» járhatóvá tétele. Alagutak, völgyön, folyón, tengeröblön átvezető hidak épültek a vasutak, csatornák és zsilipek a hajózás számára. S ha gondolkodásunkat a mont-cenis-i, arlbergi s más óriási alagutak vagy a Forth-hid Skocziában, a londoni «under ground» bámulatba ejtik is, még inkább csodálkozással kell, hogy eltöltsenek a vízi művek alkotásai, melyek pl. egy vízésekkel megszakított folyót hajózhatóvá tettek.

Hogy e lehetetlennek látszó közlekedés lehetséges lőn, arra a tudomány fényesen megfelelt, megalkotván azokat a műveket, melyek által a hajó — bármily anomaliának látszassék — a szó szorosán vett értelmében *hegyeken át* járhat, még pedig nem is áttöréseken, hanem mint a hegyi vasut fogas kerekeken jut a magasba, a hajó lépcsőzetesen sorakozó zsilipes csatornán ér ide föl. A legnagyobb szerű e fajta vízmű, talán még ma is, az 586 km. hosszú és 24 mét. széles, 2½ mét. mély *Erie-csatorna* Észak-Amerikában, mely Buffalo és Albany közt — elkerülve a Szt.-Lőrincz folyamot és a Niagarát — a nagy kanadai tavakat köti össze az Atlanti oceánnal. A teljes vízi út hosszán 210 m. emelkedés van, a mi az Eiffel-toronynak $\frac{2}{3}$ részét is fölülmulja s 80 zsilip emeli fel fokként a hajókat. DEVITH CLINTON e művével örök nevet vívott ki magának s azt a 7.600,000 dollárt, a mibe e csatorna került, százszorosan megtéríté a gazdasági

élet fellendülése, melynek gyümölcseit a csatorna elkészül-
tével 1822 óta, az Egyesült Államok élveztek.

Azonban vagy 400 évvel az Erie-csatorna tervezése előtt, nálunk az Ó-világban, a Skandináv félszigeten villant föl az első igazán nagyszerű csatorna eszméje, mely a Keleti tengert Svédországon keresztül az Északi tengerrel kapcsolná össze. A gondolat szülője pedig a Hansa hatalmának terjedése s főleg az 1370-ben létrejött stralsundi békekötés volt, mely a Kathegaton és az Öresundon is biztosítá a Hansának az uralmát. Az eszme akkor meg nem foganhatott, de 1516-ban JOHAN BRASK linköpingi püspök agyában újra feléledt, sőt határozott alakot is kezdett öltetni. Abban az időben is még egetostromló vállalkozás számba ment a szándék kivitele, mert arról volt szó, hogy e csatorna a Götaelv folyását és Közép-Svéczia tavainak irányát kövesse. A legnagyobb akadályt a trollhättan-i vízesések képezték, melyet az akkori műszaki eszközökkel és erőkkel legyőzni nem bírtak. A gyakorlati észszel megáldott svédek azonban erősen meggyőződve e csatorna hasznától, nem ejtették el az eszmét, GUSTAV WASA, IX. KÁROLY foglalkoztak annak kivihetőségével, sőt XII. KÁROLY alatt 1716-ban tényleg a megvalósulásig érlelődött.

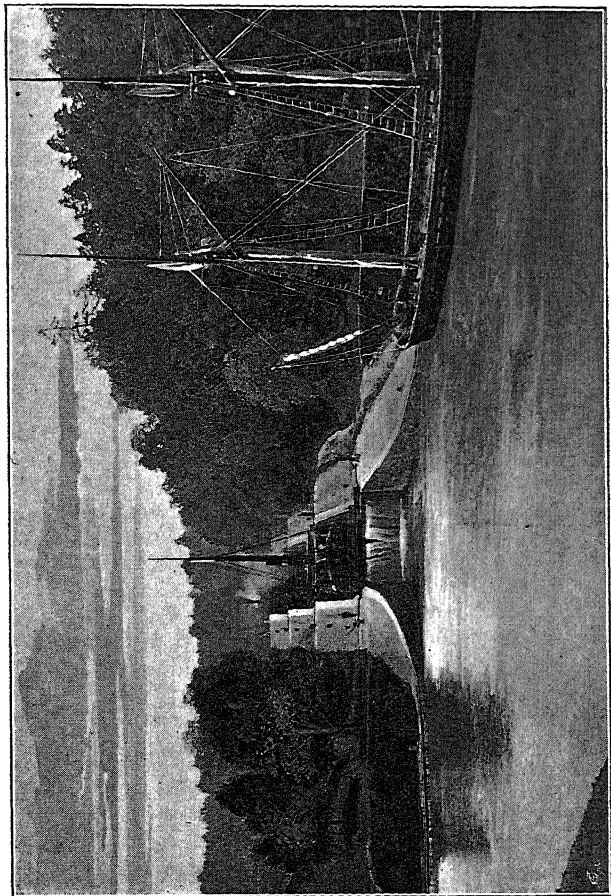
Ő ugyanis CRISTOPHER POLHEM mérnököt bízta meg a csatorna-tervezet elkészítésével, s annak alapján a munkálattal. POLHEM 1718-ban csakugyan megkezdte a munkát, lelkesedéssel és a lángész erejével. Tudta ő is, a svéd nemzet is, hogy addig míg Dánia az Öresundot akármikor elzárhatja, kezében tartja az egész svéd kereskedelmet s betömheti az ország kereseti forrásait. POLHEM a létesítendő csatorna legnagyobb akadályait, a trollhättani vízeséseket egy nagy töltés — a Flottbergsdamm — segélyével akarta némileg felfogni, s a hajózási zsilipeket magába a zuhatagos részbe

vájni. Óriási munka után a híres WIMAN támogatásával 3 zsilipet úgy a töltést is 1751-ig elkészített, de ekkor egy sötét, viharos éjszakán vagy 1200 darab a zuhatagok körül fekvő fatörzs zudult az építményekre s azok legnagyobb részét tönkre tette, sőt a munkálatok körül virrasztó emberek közül is sokan életüket veszítették. Elemi csapás volt e végzetes esemény? vagy emberi merénylet? daczára a több-évig huzódó vizsgálatnak, nem tudódott ki. POLHEM tovább akart a megmaradt pénzkészlettel dolgozni, de ellenesei annyira befolyásolták a közeleményt, hogy a mű 1755-ben abba maradt, a szárnyszegett mérnök pedig nemsokára meghalt. Fia azonban, és különösen tanítványa DANIEL THUNBERG, a mult század egyik leghíresebb mérnöke, örökül vették szellemét s a félre tett vállalat mellett erősen küzdöttek. Utóbbi — 1757-ben — új tervet nyújtott be s a trollhättani vízeséseket zsilipes csatornával akarta megkerülni; ugyan ő 1780—84 közt az egész csatornatervezetet is kidolgozta. Terveinek első része t. i. a Trollhättanra vonatkozó, némileg módosultak, s ezek alapján E. NORDWALL mérnök volt az, a ki 1795-től 1800-ig egy külön erre a célra alakult társaság megbízásából és a kormány támogatásával, az Északi tengert és az 5475 □ km. nagy Wener-tóval hajózható összeköttetésbe hozta. A további csatornázat gróf PLATEN — későbbi miniszter és Norvégia kormányzója — gyújtó röpirata következtében 1806-ban, szintén a létesülés felé haladt. THUNBERG terveit a híres angol technikus, TELFORD helyi szemle után felülbírálta, helyeseknek találta, 1809-ben az országgyűlés az építés megkezdésére beleegyezését adta, egy évre reá megalakult a «Göta-csatorna-társaság», 6 nap alatt 3.148,600 birodalmi tallér volt jegyezve a műszaki költségekre. Így létesült azután fokenként a Wener- és Wikentó összekapcsolása 1813-ban,

az útrész Wikentótól Hojstörpig 1817-ben, Motalaig 1818-ban készült el s 1822-ben 5 nagy tó állott összeköttetésben, míg 1832-ben a nagy művet teljesen befejezték, s Karl Johann uralkodása alatt még ez év őszén a forgalomnak átadhatták. Ezentúl csakis az a lényeges javítás történt rajta, hogy 1836—44-ig ERICSON kitünő mérnök nagyobb hajójáratok számára Trollhättan-nál 11 uj zsilipet — *Nya sluslinen* — s Lilla-Edetnél két, Akerströmnél egy és Brinkebergs Kullenél, Wenersborg közelében, két szintén uj zsilipet épített. Az egész út iránya Göteborg — Wenertó — Wikentó — Borentó — Motalaelv — Roxentó — Asplängentó — Söderköping a Slätbacken-öböl a Keleti tengerben. A teljes víziút hossza 370 km., a mesterségesen készült útra ebből 89,5 km. jut. A vízmélység 2,97 m., a csatorna feneké 11,9 m. széles, van rajta 74 zsilip, az emelkedés a Wenertóig 42,7 m., innét tovább 91,4 m. A zsilipek majdnem mind *súlyesztő zsilipek*, csak néhány van a vízállás szabályozására is. Egyéb vízműszaki építmények a csatornán: a több helyen, főleg a zsiliplépcsőknél csinált *hajókitérők*; a *henger- és forgatható hidak* — utóbbiak a «*rullbroar*» nevet viselik s egyes szerkezetüket mint különös svéd találmányt már Göteborgnál említettük — *vízfogó ajtók*, *vízvezetések*, *vízleeresztők* stb.

Ennyit a csatorna történetéről és általános képéről. Természetesen mindez érdekelt, mikor alig pár lépés választott el a híres vízesésektől s e nevezetes csatornától. Másnap tehát — június 14-dikén — körútra indultunk. A fenyvesek közt az erdei pinty (*Fringilla cœlebs*), a cigány fülemile (*Hypolais salicaria*), a barátfülemile (*Sylvia atricapilla*), a feketenyakú és szürke légykapó (*Muscicapa atricapilla*, *grisola*), az erdei vörös fark (*Ruticilla phœnicura*) énekelt, sőt a fitis madár (*Ficedula trochilus*) is, míg a vizek körül a fehér barázda-billegető

(*Motacilla alba*) röpködött és kereste eledelét akár csak nálunk. Legelsőbben is a POLHEM-zsilipeket néztük meg, e legnagyobb vízmű-romokat, melyek így is hirdetik a régen porladozó nagy készítőjük lángeszét, azután a «Kongsgrotta» (királyi barlang) hatalmas szikla vájását tekintjük meg, mely telve van az őskőzetbe vésett fejedelmi és előkelő látogatók névaláírásával, látogatásuk emlékére többek közt következő neveket olvashatjuk: Carl Johann, Oscar, Charlotte, Sophie, Eugenie Desirée stb. Ez a Kongsgrotta afféle képződmény, bár nem teljes, melyeket a geologia is figyelemre méltat s a norvég nyelv «*jaettegryde*», a svéd pedig «*jättegryta*» név alatt ismer. Ezek fazék-, üst- vagy palaczkalakú kisimitott kisebb-nagyobb vájások az őskőzetben s különösen Norvégiában gyakoriak úgy a tengerparton, mint folyamok mentén, sőt magas hegyeken is. A Christiania-fjord elején egy egész hegyoldal telve van ilyen lyukakkal akár csak óriási parti fecskék tanyái volnának. Legtöbbnyire függélyesen lefelé alakultak a kőzetben, de van sok, mely rézsut vagy vízszintesen nyulik abba. Rendesen vízzel vagy kőtörmelékkel, kerekded lecsiszolt kövekkel vannak részben megtöltve. Keletkezésüket többféleképpen magyarázzák, de legvalószínűbb, hogy régi idők hatalmas sziklafelületeinek eróziója és a glecserek fokozatos mozgása következtében keletkeztek, épp úgy mint azok a sokféle mély, kivájt vonalak és simára köszörült sziklák, melyek Skandinávia hegyeit annyira jellemzik; de nem lehetetlen az sem, hogy némelyik régen elapadt zuhatagok emlékét őrzi, azt a pontot, a hová a nagy magasságból óriási erővel leeső víz szakadt; sőt az sincs kizárva, hogy azok ma már nem létező folyók medreiben oly helyeken képződtek, a hol a rohanó víz állandóan örvénylett s ereje a mederben lyukat mart magának. Trollhättnanban nem is messze a Kongsgrottától egy teljesen ép

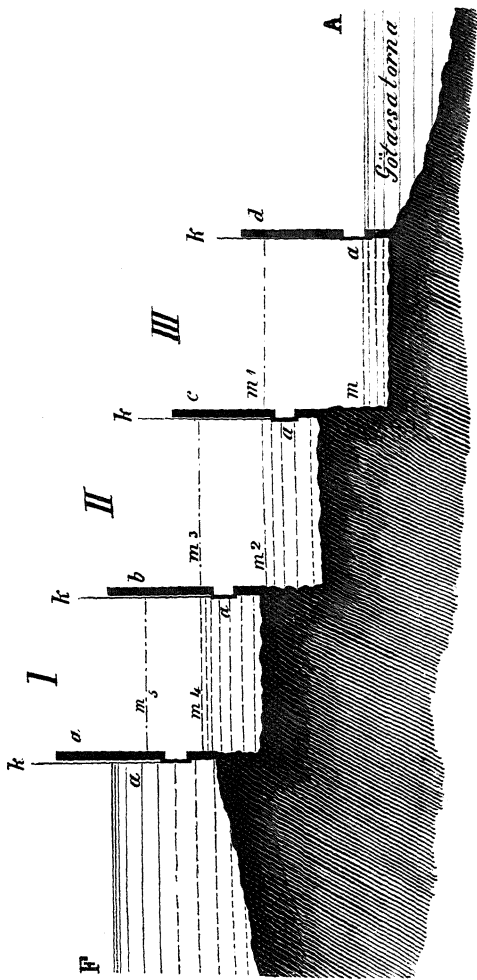
3. kép. — Uj zsilipek — Nya sluslinen — Trollhättan-nál.

s meglehetősen nagy ilyen *«jättegryta»* van, mely ugyan nem feltűnően fekszik, hanem erdős bokros helyen kell keresnünk, de érdemes a megtekintésre. Ez az üreg 5 m. mély és 2 m. átmérőjű, fenekét törmelék borítja, másként oly szépen képződött, mintha művészi vésők faragták volna ki a kemény granitból.

Ott a hol Trollhättan házikói és gyárai legsűrűbben állanak, híd vezet át a Götaelven a túlpartra s a hídról kapjuk a legnagyobb és legdörgegelmesebb benyomást az örökké porzó, zakatoló zuhatagoktól. Oly megragadó képe ez a természetnek, mely, nem tudjuk, a szemet vagy a fület foglalkoztatja-e jobban; az-e hatalmasabb, a mit látunk? vagy az-e, a mit hallunk? S mivel egyik sem külön, hanem mindig együttes erővel tart lebilincselve, hatásuk épp azért egyetlen. Alig vesszük le szemünket a messzebb fekvő két *Gullö-esésről*, már a *Toppö-* és *Tjuf-esések* közelebb szintén foglalkoztatnak, s nem elég, hogy alattunk a Stampesström-esés dörömböl, lármáz, lucskol, forr, porzik, habzik, sistereg, délre még a Helvetes-esés nevéhez méltón — Poklok zuhatagja — csinál oly zenebonát és háboruzást, mely egymaga is elapaszthatja a szót ajkunkon s megsiketíti. Mindehhez — mert még nem elég — jön a malmokból, gyárakból számtalan kis zubogóban ömlő víz, a POLHEM-zsilipről 6 métert eső víz, a gyárak, malmok zakatolása. A mai ideges világban még gyógyhelynek is beválnék ez a híd, hol állunk. S a mivel a contrast mindig emeli a hatást, hát e hangzavar közt, vizek harcjátékában, a körülöttünk fekvő kedves tájkép oly szeliden mosolyog felénk, melegen, lágyan, mint egy gyengéd nő, haragos dörmögő férje mellett.

Végig néztük a szép környéket a jobb parton emelkedő fenyves halmokról is, majd visszatértünk a városkába, s a balparton a Wenersborgnak vezető vasúti híd alatt felsétál-

tunk északnak, útközben a szárnyasok közül néhány lósirályt (*Larus canus*), hollót (*Corvus corax*), a rozsdaveres-torkú hantmadarat (*Pratincola rubetra*) figyelve. Jól esett látnom, hogy a partra dülő házikók kertjében itt-ott fészkelő házikók voltak a fákra függesztve, melyek java részében a feketefejű légykapó birtokolta a szállást, az a madár, mely nálunk még nagyobb kertekben sem igen szeret költeni, hanem leginkább a nagy erdőségek odvas fáiban rakja meg fészket. Ezután egy jóképű öreg svéd halász pártfogására bíztuk magunkat, a ki csolnokon vitt a Götacsatornán le *Akersvass-ig*, a zsilipekig. A csatorna sok helyt keskeny s bele van vágva a kemény granitba, mely kétoldalt falszerűen szürkül, lépten-nyomon bámulatot fakasztva, mely azoknak szól, kik e művet megteremtették. Végre tószzerű kiszéledés után *Akersbergnél* a zsilipeknél vagyunk, még pedig a régeb-
bieknél — *Gamla sluslinen* —; az újabbak (3-ik kép) oldalt kissé messzebb és lejjebb fekszenek. Szerkezet szerint a szokásos hajózási zsilipektől nem különböznek ugyan, de ennek daczára nem lesz érdektelen a 4-ik képen bemutatni egy ily zsiliplépcsőt, mert ez alapon könnyen megérthetjük, miként mehet a hajó hegynek, s miként száll ismét a völgybe, vagyis a zsilip működésről tájékozást szerezhetünk. Képünk átmetszetben három zsilipet mutat. A számokkal I, II, III-al jelölt közők képezik a *zsilipkamrát*, melynek van két *fala*, *feneke* és *kapúja* elől-hátul. A kamrák egészben bele vannak vágva a kőzetbe, fenekük lépcsőzetesen lejt, s két szárnyú, felpántozott erős vaskapukkal zárhatók, melyek szárnyai rézsut kissé befelé állók s a középben, a hol összeérnek, szöget képeznek. Mindegyik ajtószárny alsó részén egy kis fel- és letolható *ajtócska* van, melyre egy a kapúk fölé szolgáló vasrúd van erősítve; ez végén fogazott s beleszolgál egy kis fogaskerékbe, úgy hogy az négy nagyobb küllővel *k* forgat-

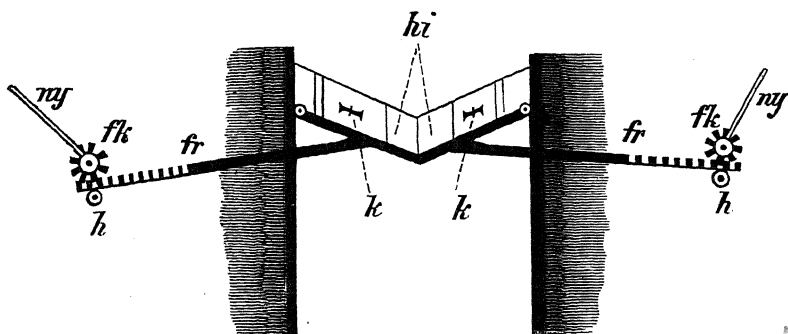
4. kép. — Zsilípes csatorna átmetszetben.

ható, s így az ajtócskát fel- s letolni, azaz nyitni és zárni lehet. A kapúszárnyak, felső széléről, — belülről kifelé a partra, szintén egy fogas végű vasrúd fr nyulik (5-ik kép), mely sima hátával forgó hengerre h támaszkodik, fogai pedig bele érnek egy kis fogas kerékre fk , mely ny nyéllal forgatható s ezáltal a kapúszárnyak ki- vagy betárhatók. A kapuk tetején keskeny hidak hi vannak, hogy az ajtócskák nyitására szolgáló küllőket kényelmesen lehessen kezelni.

Tegyük fel már most, hogy a hajó (4-ik kép) az alsó vízállásban A , a III-ik számú zsilipkamra ajtaja elé érkezett s innét a felső vízállásba F törekszik. A zsilipőrök — kik a kezelésre és felügyeletre vannak alkalmazva — elsőbben is ny nyél forgatása által megnyitják (5-ik kép) d kapút (4-ik kép), mire a víz a kamrába tódul és m magasságig vagyis a külső vízállásnak megfelelőleg helyezkedik el abban. Erre a hajó is bemegy a zsilipkamrába, a kapuk pedig mögötte ismét bezáratnak. Ez megtörténvén, a zsilipőrök elkiáltják magukat: «tappa» s a következő, vagyis c kapú ajtócskáit a kinyitják, s a vizet pedig, mely a felső vízállásból már előbb a I. sz. zsilipen át a II. kamrát megtöltötte, beleeresztik a III. kamrába. A beözönlő víz felszaporodván, m első vízmagasságból m_2 magasságig emelkedik s a hajót is felemeli. Mikor annyira nőtt a víz, hogy az ajtócskák víz alá kerülnek, a hajós kapitány egyet füttyent, a zsilipőrök pedig elzárják az ajtócskákat, megragadják a kapúszárnyak nyitására való fogaskerék nyelét s azokat kitarják. A hajó szépen belekerül a II. kamrába, mögötte pedig megint elcsukják a kaput, megint vizet eresztenek bele a b kapú ajtócskáján az I. kamrából, míg csak a vízállás m_2 -ből m_3 -ig emelkedett. Ekkor a hajó az utolsó vagyis legfelső kamrába kerül, itt is ugyanaz a művelet történik úgy, hogy az a , kapú kitarása egyszerismind a célra jutást jelenti.

Völgynek menő hajóknál a művelet fordított sorrendben történik vagyis a felső zsilipkapú nyitásával kezdődik s az utolsóval végződik. A zsilipkamrák 35,6 méter hosszúak és 7,1 méter szélesek, tehát a közlekedő hajók is nagyság szerint ez arányokhoz vannak mérve. Igen természetes, hogy a zsilipcsatornán való hajózás nem valami gyors, de nem is lassú, mert a hajó egyik kamrából a másik kamrába 5 percz alatt juthat.

Éppen itt időzésünkkor egymásután több hajót emeltek át a vizilépcsőn, tehát jó kapóra jött alkalmat találtunk az

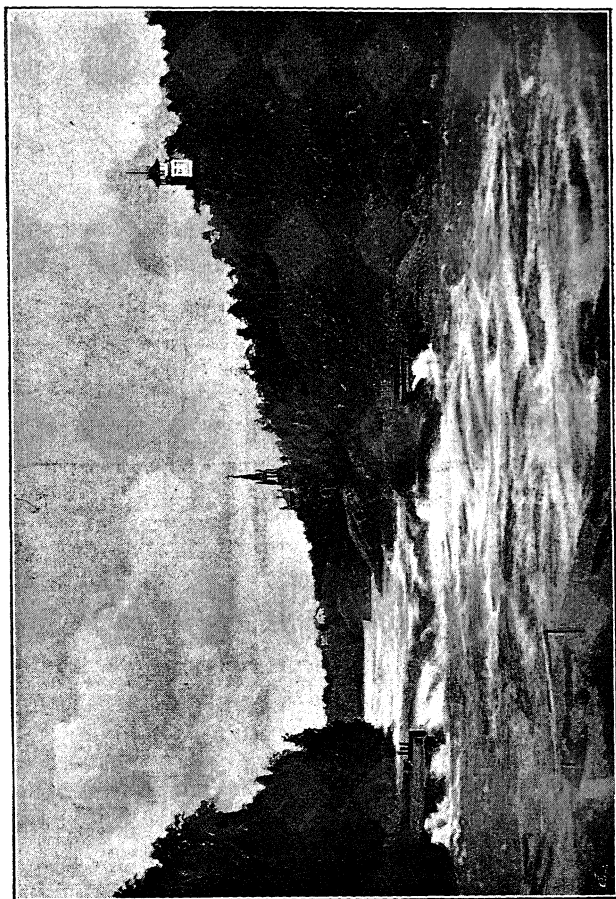

5. kép. — Egyes zsilip felülről.

egész művelet szemlélésére. Évenként 6000 hajó teszi meg az utat a Wenertóig s 300 a Keleti tengerig. Innét utunkat gyalog folytattuk az erdőn át a *Helvetes-esés*-hez (6-ik kép), mely előtt pár kis szigetke vagy inkább szirt emelkedik ki a vízből. Ezek egyikére telepedtünk, majdnem a felferődő vízpor füstszerűleg felszálló gőzkörébe s az ott elhelyezett *lazaczfogót* méltattuk figyelemre. Ezek a fogók a part és a vízben álló szigetkék azon helyeire vannak állítva, hol egy kis köz van, melyen zuhatagos a folyás. Ennek a köznek felső végét nyitható gáttal elzárják, nem messze tőle lejjebb van azután a tulajdonképpeni fogó, mely lényegében ugyanazon számítás

szerint készült mint a czége és a varsa, csakhogy nem hálóból vagy vesszőből fonott, hanem léczekből és deszkából van összezsínálva. Ennek is van jókora kamrája, melynek felső oldalát párhuzamos léczezés teszi, hogy a víz átfolyhasson rajta, előrésze is léczezett, de a közepén négyszögletű jókora nyílás van, melynek szájáról befelé a kamrába tölcserformán vékony léczek nyúlnak, két oldalt pedig, a tölcser-szerűség folytatását, szintén léczekből szegelt keskenyközű szárnyak képezik olyformán mint a mi szárnyas varsáinknál. A kamra végre deszkával van fődve középen ajtócskával. Midőn fogásra készen áll, a felső gátot kissé kinyitják, hogy a víz erős zubogással a kamrán is és annak száján vízesésként robogjon ki. A lazacz, szokása szerint, ivás idején főleg, igen szereti magát feldobni zuhatagokba vagy vízesésekbe a folyás vagy esés irányával szemközt, itt tehát a kamrába kerül s onnét többé ki utat nem talál.

Innen-onnan estefelé lett, búcsuznunk kellett e gyönyörű helytől s $\frac{1}{2}$ órákor vasuti állomáson vártuk már a gőzparipát, mely norvég földre fog vinni. Utolsó trollhättani emlékünknél, egy mulatságos kis tévedés, mely jóízű nevetésre fakasztott. Feltűnt ugyanis itt időzésünk egész tartama alatt a vendéglő szolgaszemélyzetének végtelen figyelme és készsége irányunkban, a mi annál is inkább szemet szúrt, mert ilyen világforgalmi helyen, mint Trollhättan, hol valósággal ezerekenként fordulnak meg a minden nemzetiségű utasok, azt a tulságos szolgálatkészséget és majdnem kellemetlen alázatosságot rendszerint nem lehet találni. Mégis folyton üldözték a figyelmességgel. Hol a portás keresett, nem-e akarunk sétakocsizást tenni vagy egy vezetőre nincs-e szükségünk? majd a szobapinczér kopogtatott, meg vagyunk-e elégedve szállásunkkal? aztán meg az ételhordó jött, mikor akarunk étkezni? mit főzessen? s végre — ekkor már meg voltunk

6. kép. — Helvetes zúhatag Trollhättan-nál. (Jobbra és balra lazaerzfogók.)

lepve — a göteborgi «Hôtel Christiania» tulajdonosa, kinél tegnap Göteborgban szállásoltunk, jelent meg, svéd előzenységgel tudakozódva, hogy a telephon utján rendelt szobáink igényeinknek megfelelők-e s nincs-e valami kívánságunk. Sehogy sem tudtam magyarázatot találni e dolgokra, tehát hagytam jönni a mint jöttek, gondolván, hogy személyben való félreismerés forog fenn. A portás kocsikon ki kísért a vasúthoz is, jegyet váltott számunkra illetőleg málhánkat feladta, végre a vasúti kocsiba is felsegített s már indulóban voltunk, mikor elejtette a titkot, mely egy szavából kilyukadt. «*Szerencsés utat, tábornok úr.*» Igazán szerencse volt, hogy a vonat mozogni kezdett, mert majdhogy hangos hahotába nem törtünk ki. Tehát tábornoknak tartott engem, ki hál' isten fiatalos arczom után még csak kapitányt sem mutatok. De hát a dolog csakugyan ezen fordult, alapjának is kellett lenni, s a figyelem mindenesetre azért volt oly nagy mérvű, mert belejátszott az a körülmény, hogy: «ily fiatal és már tábornok, ez nem lehet afféle köznapi utazó», plane afféle madarász. Azt tudták, hogy magyar vagyok, de honnét vették a «tábornokot»? Szerencsére a kézipodgyászt még nem rendeztem el kocsinkban s éppen puskámat akartam feltenni a tartókra midőn az egész valóság tisztán állott egyszerre előttem, a rejtély meg volt oldva. Itt látom ám még puskatokomon azt az angol névjegyet, melyet az ornithologiai congressus alkalmakor tettem oda, hogy a kiránduláson el ne cseréljék. Azóta se gondoltam reá, így hát ott maradt s rajta a végzetes «General Secretary». Nyilván a «General» ütött szeget szegény svédjeim fejébe, ezt jegyezték és értették meg, tehát előléptettek tábornoknak. Még jobban neveltünk a véletlenség e tréfáján, legalább egy pár óráig élveztük is kellemes oldalait. Pütkösdi tábornokságom után méltóan kiérdemelt nyugalom után áhitoztam, letettem —

nem ugyan zöld tollas — süvegemet s már-már az álom is kerülgetett, midőn eleget nem dicsérhető svéd szokás szerint, szolgák jöttek a kocsiosztályokba ágyneművel, takarókkal s oly kényelmes ágyakat rögtönöztek, melyek semmi kívánni valót nem hagytak. De meg is kívánja az ember e tájakon a meleg takarót, mert a hőcsökkenés éjjel rendkívül nagy s még takarók mellett is érezhető.

V.

CHRISTIANIA.

Hajnali 5 órakor ébredtünk föl s pedig oly hűvösségre, hogy a melegítésünkre hivatott cognac sem sokat használt. Szép fenyvesek közül nemsokára megnyilt a kilátás a kedves Christiania fjordra, hol a tenger vízében számtalan kisebb-nagyobb fenyű borította szigetkék fürdenek, sötétzöld szikla-ormok szürkességével tarkított képük pedig visszatükröződik a fjord simaságában. Az egész táj kúpos, dombos, sziklás, erdős, szétszórt mosolygó házikókkal. A tengeren vitorlások, gőzösök, ladikok járnak-kelnek mint egy óriási fényes sétatér kimért mozgású alakjai. A fjord végéhez, hegyek lábához simul *Christiania*; világos háztömegei szinte kifehérlenek a sötétzöld háttérből. Gyönyörű szép kép ez, mintha csak keretbe volna foglalva, de ha nem tudnók, hogy a norvég főváros felé közeledünk, inkább valamely déli tájon képzelnők magunkat, melyben az északi táj rideg nagyszerűségéből s főleg Norvégia jellemző tájalkatából még csak egy vékony vonás sincsen. A vámszemlén — egy időre az utolsón — éppen csak szeszes ital és dohány után kérdezősködnek, megbíznak az arcban s a málhát fel se bontják. Örültünk e gyors szabadulásnak, mert annál hamarább értünk be a városba. A Karl Johannsgade-ban fekvő nagy, de külsőleg

egyszerű, belül azonban elsőrangú modern igényeknek be-
rendezett Grand Hôtel-ban szálltunk meg s tágas szobánk-
ban csakhamar felmelegedtünk, de azután rögtön indultunk
egy kis körútra, megnézzvén a mit látni lehetett. Annyiból
nem jó időben érkeztünk, mert vasárnap volt, a norvégek
pedig mint buzgó lutheranusok szigorúan tartják ennek jelen-
tőségét, akár csak az angolok. Minden munka szünetel ilyen-
kor, minden bolt, kirakat csukva van s csak a templomba
sereglő nép hoz némi élénkséget a csendes utcákba.

Végig mentünk a hosszú Karl Johans-gade-n, mely Chri-
stiania «váczi utcája», megnéztük az egyszerű nagy homlok-
zatú, emelkedésen fekvő királyi várt, az Eidsvold-tér mellett
emelkedő «Storthing-palotát», mely sokkal csinosabban, hatá-
rozottan czifrábban épült, majd elmentünk a barátságos szép
kikötő lobogódísz telt hajóihoz, végre felhágtunk *Akers-*
hus várába, mely ugyan mostanság, bizonyos szertári jelen-
tőségén kívül alig fog egyhamar másként is szerepelni. Erő-
dítési műveinél, sánczainál többet ér a kilátás, mely róluk a
környékre esik. A vár körül láttam egy csapat királyi testőrt.
Ez a testőrség itt Norvégiában korántsem képez külön csa-
pattestet, s nem is versenyezhet az európai udvarok egyik
testőrségének fényével, pompájával. Az egyetlen norvég
vadászrezred egy-egy százada felváltva mintegy testőrségi szol-
gálatra van rendelve s ez idő alatt Christianiában állomáso-
zik, így kapja meg az udvar 3 havi itt időzése alatt, a katonai
jelleg egy kis sugarát. Egyenruházatjuk sötétszürke nadrágon
két széles fehér oldalsáv, sötétkékszürke kabáton vörös haj-
tóka és fehérszegélyű fűzőld vállrojtok; félreccapott kalap-
jukon lófarkforgó leng. Dél felé az egyetemre kerültünk, mely
hármasság nagy épület. Középső része, lépcsőzetével és antik
oszlopcsarnokával a mi nemzeti múzeumunkra emlékeztet.
Ebben van a zootómiai és zoológiai múzeum elhelyezve. Az

ethnografiai-, régiség-, könyvtár a többi épületekben oszlik meg. Az idő kimértségénél fogva tüzetesen csakis az állats főleg a madárgyűjteményt vizsgálhattam át. E gyönyörű gyűjtemény felállításának és elhelyezésének hátrányos volta. szűk helyre zsufolása, igen sajnálandó, mert távolról sem érvényesülhet valódi értékének megfelelően. Egyszerű szekrényekben, szorosán egymás mellett sorakozik itt együvé az északi s különösen a norvégfauna, mely nem a fajok sokaságával, hanem a kevés faj példánysokaságával, a kor- és időszak szerint változó külalak sorozataival lepi meg a szemlélőt. E nevezetes, máshol alig feltalálható anyagot legtöbbszörre COLLETT ROBERT hozta össze, a zoológiai múzeum igazgatója, Norvégia legnevesebb ornithologusa, kit nálunk is jó emlékezetben hagyott érdekes felolvasása, melyet 1891-ben a II. nemzetközi ornith. congressus alkalmakor a magyar tud. akadémián tartott. Az állatok mind szépen és jól vannak conserválva, helyesen kitömve, pontos elnevezés, lelőhely, elejtési idő, nem megjelölésével felczédulázva s ha valami kifogás emelhető, az csak az lehet, hogy a példányok állásai majd mind egyformák, miáltal az egész gyűjteményből hiányzik az élet, változatosság s egyhangú benyomást gyakorol a nézőre. Tudományos becséből persze ez csak keveset von le. Az első szoba két szekrényében régibb madárpéldányok vannak, a második és harmadik termet emlős állatok töltik meg, köztük különösen sok tengeri emlős, fóka stb. A negyedik teremben van Norvégia madárfaunája 6 nagy, boltozatig érő szekrényben. Hogy egy kis képet adjak az egyes ritkább fajok gazdag sorozatáról, ide jegyzem a következőket:

Nyctea scandiaca 6 db, *Surnia lapponica* 5 db, *Syrnium uralense* 6 db, *Surnia ulula* 6 db, *Falco rusticolus* 2 db, *Falco gyrofalco* 5 db, *Falco islandicus* 1 db, *Lagopus tetriceus* 11 db, *Lagopus mutus* 5 db

albus számos pelyhes, fiatal, téli és nyári tollazatu, az átmenet különféle szakában mindegyik fajból 30-nál több, ugyancsak sok *Tetrao urogallus* és *tetrix*, ezek közt 7—8 db albino és chlorochroistikus példány, *Syrhaptos paradoxus* 7 db, még pedig következő helyekről: Borsesjo Kien 1888. nov. 29.; Lister 1888. máj. 12-én 2 db; Kvalen 1888. nov. 17.; Gardermoa Möllesund 1888. máj. 15.; Skjeberg 1889. jun. 3.; Mardal 1863. 2 db. — *Limicola pygmaea* 3 db és 6 db pelyhes (Fokstöen Dorre) *Tringa atpina* 8 db pelyhes, *Tringa Temminckii* 9 db pelyhes és fiatal fokozatos fejlődésben, *Tringa maritima* 14 db és 4 db pelyhes, *Calidris arenaria* 10 db, *Tringa canutus* 10 db, *Gallinago scolopacina* 5 db pelyhes, *Gallinago major* 1 db pelyhes, *Phalaropus hyperboreus* 6 db nyári, 6 téli tollazatu és 5 db pelyhes, *Streptilas interpres* 7 db és 11 db pelyhes, *Phalaropus fulicarius* 4 db, *Parus cinctus* 9 db és 2 fiat. *Parus borealis* 9 db, *Carpodacus erythrinus* 1 db, *Motacilla flava* néven egy egész sorozat, de mind a mi *M. flava*-nk varietása a *cinereocapilla*, *Motacilla lugubris* 3 db és 2 pelyhes, *Anthus Richardi* 2 db (Fredrikshald), *Anthus cervinus* 11 db köztük fiatal is, *Motacilla melanope* (Bergen 1881. máj. 6.), *Motacilla Rayi*, *Pinicola enucleator* 16 db és 1 pelyhes, *Nucifaga caryocathactes* 9 db, *Ficedula borealis* 7 db és 8 fiat., *Ficedula sibilatrix* csak 1 db, *Erythacus coeruleuculus* 18 db és 8 fiat., *Bombicylla garrula* szép chlorochroismust mutató példány, *Turdus fuscatus* 2 db (Romedal, Eidsberg), *Turdus atrigularis*, *Perisoreus infaustus* 7 db, *Otocoris alpestris* 8 db és 6 fiat., *Plectrophanes lapponica* 15 db és 5 fiat., *Plectrophanes nivalis* 15 db és 4 fiat., *Anser brachyrhynchus*, *Oidemia nigra* és *fusca*, *Tadorna cornuta*, *Harelda glacialis*, *Somateria mollissima*, *Somateria spectabilis*, *Uria grylle* és *lomvia*, *Mormon fratercula*, *Alca torda*, *Mergulus alle*, *Colymbus* mind a három faj nagy sorozatokban, számos pelyhes és fiatal példányokban; *Mareca penelope albino*, *Somateria Stelleri* fiatal ♂ (Vadsö 1882 febr. 12.), *Procellaria pelagica* 3 db, *Procellaria leucorrhua* 2 db, *Garia alba*, *Larus minutus* 2 db, *Puffinus anglorum* 2 db, *Puffinus major* 1 db (Christianiafjord 1873. okt. 20.) *Larus marinus* és *argentatus*, *Graculus cristatus*, *Rissa tridactyla*, *Mergus* mind a három faj, *Anser segetum*, *Sterna*-félék nagy sorozatokban, részben pelyhes fiókákkal, *Larus hyperboreus* 5 db, *Sula bassana* 5 db, *Anser hyperboreus* 1 db, *Anser leucopsis* több db.

Látni való ez elsorolásból, hogy összehasonlító és fejlődéstani tanulmányozásra bő anyag van itt együtt, főleg az északi madárfajok pelyhes fiókáik oly számban találhatók, mint talán egyetlen más muzeumban sem. A nép sűrű cso-

portokban nézegette a tárlatokat s úgy látszik a vasárnap program pontjai közé vette e látogatását, mely bizonyára sokat lendít az alsóbb osztályok művelődésén.

Nem tudván COLLETT tanár lakását, egyetemi szolgák után keresgéltem, de a vasárnapot, úgy látszik igen felhasználták, mert egy sem volt található. Végre egy címjegyzéket kerítettem, honnét úgy COLLETT, mint dr. MOHN tanárnak, a meteorologiai intézet igazgatójának, címeit kijegyeztem és náluk való látogatásomat holnapra halasztottam.

A természetiek tárából lementünk a kertbe, hol egy nagy fabódé áll, mely Norvégia s mondjuk az emberiség egyik legnevezetesebb kulturtörténeti kincsét rejti. Az a két, majdnem teljesen ép *vikingi hajó* ez, melyeket a közelmúlt időben ástak ki.

Kik voltak *vikingiek*? arra a történelem megfelel. Vissza kell mennünk a VIII-ik századig, mikor a mai Norvégiát, Svécziát, Dániát az a hatalmas északgermán törzs lakta, mely «*normannok*» (Nordgermanen-tól Normann) néven eléggé ismeretes, sőt a norvégekre néha maig is használatos megjelölés. A dán, norvég és islandi mondák, az ir, frank és angol-szász évkönyvek és krónikák megőrizték e nép történetét, úgy a runás kövek és feliratok, meg a napfényre került leletek is. Ezekből tudjuk, hogy a normannok egy része belső fejtelenség, hódítás és rablás vágyból Norvégia rideg, sziklás partjairól hajóra szállt s zaklatta a szomszéd országokat, a tengeri hajókat. Minthogy rendszeren a fjordokból vagyis tengeröblökből — mi norvégül *vik* — indultak rablóhadjárataikra, magukat a kalózhősöket *vikingi*-eknek, vagyis az öblökben tartózkodóknak nevezték. A IX-ik századtól fogva szerepelnek e harcias, viharezett tengerhősök, kik eleinte terv nélkül bolyongtak hajóikkal fosztogatva, rabolva, ölve, a hol épen lehetett; majd nagyobb hajóhadba állanak

össze, nem ölnek céltalanul hanem fegyvereiket, bátorságukat hódítás, rendesebb háboruskodásban mérik össze az ellenséggel, vezetőik bizonyos királyi hatalmat bírnak, «Jarl» vagy «tengeri király» a nevük: tél idején még a kereskedelemmel is foglalkoznak; még később oly tekintélyes hajóhadakkal keresik fel nem csak szomszédjaikat, de majdnem egész Európát, tartományokat hódítanak, megszállnak bizonyos vidékeket, számos királyaik mindinkább egy közös főkirály uralma alá kerülnek. Három századon át a vikingiek voltak északon azok, a mik délkeleten a mi őseink a különbség csak abban állott, hogy inkább tengeri háborút folytattak, míg a mi elődeink paripáikon száguldozták be a szárazföldet.

A vikingiek elesett hőseiket, vezéreiket, királyaikat rendszeren hajóstul, fegyverzettel, drágaságokkal egyetemben temették el s a Skandináviában található sok ilyen óriási sírdomb még ezer év után is emléke ez ősi idő szokásainak. De daczára a temérdek érdekes régiségi leletnek, melyet az ásó a földből napvilágra hozott, hogy összehasonlításuk, rendszerezésük alapján e romladozó maradványok fényesítsék be a nemzetek és az emberiség hajdankorát, épen a vikingi hajók formája, felszerelése felől, — egy nevezetes időszak nevezetes tényezőjéről — közelebbi tudomásunk alig volt más, mint az a silány rajz, melyet Bayeux-ben (Normandiában) egy kárpit darab megőrzött. Találtak ugyan egyes nagy sírdombok feltárásánál egyes maradványokat, mint 1852-ben *Borre*-nél a Christianifjord közelében, 1855 ben *Ultuna*-nál Upsala déli részén (Svéczia) majd *Nydam*-nál Jütland déli partján 1863-ban, mely hajók 50—80 láb hosszúságnak lehettek, majd *TUNE*-nél *Smaalene*-ben 1867-ben, mely meglehetősen jó állapotban volt ugyan még, de egyes részei mégis hiányoztak, mindezek bizonyos fogalmat nyújtottak

a vikingi hajók formájára, úgy hogy egy kis képzelettel a hiányzó részeket is kiegészíthettük magunknak, míg végre 1880-ban a Sandefjord mellékén *Gökstaad*-nál a «Kongs Haug» (Király domb) felásása közben, egy teljesen jó karban maradt hajót emeltek ki, melyet az agyagföldből álló burkolat, egy-két csekélységet kivéve, szerencsésen megmentett a rothadástól, korhadástól. Úgy a *Tune*-nél talált hajó, mint ez utóbbi is, itt van most Christianiában s méltó csodálattal vizsgálhatjuk ez ezeréves faalkotmányokat, melyeket a norvég kormány teljesen kijavítottatott s féltékenyen őriz.

Az egyik — a tunei hajó — körülbelül 13 m. hosszú és 4 m. széles, egy méternél magasabb, két vége hegyesen ér össze és egyforma, a hajó pereme elkorhadása következtében nem tudjuk hány evedzőre volt berendezve, árboczának egy része megmaradt — tehát vitorlás hajó volt — kormány a evedző alakú s az árbocz mögött a hajó falához volt erősítve. A gökstaadti hajó sokkal nagyobb, 23 m. hosszú, 4,5—5 m. széles, 2 m. mély, ennél fogva tehát feltűnő karcsú. Közepén erős gerenda van halfarku végződéssel, ebben áll az árbocz egyik része, a másik fele meg ott fekszik a hajóban. Bordázata összeszögezett deszkákból kerül ki, melyek a hajó közepéből sugarasan nyuló bordákra vannak erősítve. Födélzete nem volt, csak egy részén látható bizonyos tetőzés, a sírkamrán, melybe az eltemetett vezér hulláját fektették. Találtak a hajó körül vitorla, evedző és kisebb csónak részeket is. Legérdekesebb azonban rajta a kormány, mely nem a hajó farán van, hanem ép úgy mint a Nydamnál kiásott hajómaradványnál, a jobb hajóoldal hátulsó részén. Maga a kormánylapát vagy 3 m. hosszú s fél m. széles s alul egy tengelye körül mozgó ruddal, fent pedig kötélzetel van a hajóhoz megerősítve. Gyönyörű faragást mutat a kormányrud, azután a hajóban lelt sátortámasztó oszlopfejek,

meg a trónszerű szék támlája, melyek kifaragott s porosz katonasisak formán ékített, tarkára festett lófejekben végződnek.

Mind a két hajóban több elégetett ló, kutya vagy páva hamuját, csontrészeit, s mindegyikben az eltemetett vezér hulláját is találták. A præhistorikus kiapadhatlan forrását kapta e sírhalmok megnyításával tanulmányai és feltevései megszilárdítására, a norvég nemzet belőlük látja homályos mondáinak tények által bizonyítható igazságát, mindannyian pedig úgy nézzük azokat az emlékeket, mint egy ezred év előtt járt borzalmas, de hősi korszak beszélő valóságát. A gökstadi hajót kérte el a chicagoi kiállítás rendezőse a norvég kormánytól, mert valószínű, hogy már Columbus előtt, a minden felé messze tengereket bekóborló vikingiek Amerikába is eljutottak.* A norvégek azonban nemzeti kincsüket egy kényes tengeri út esélyeinek kitenni nem akarták, hanem közadakozás útján annak teljesen hű utáztatát küldték el a kiállításra.**

Ebéd tájban érkeztünk vissza a «*Grand-Hôtel*»-ba s mint-hogy a közös ebéd már megkezdődött, de ezen kívül külön helyiségben választás szerint is lehetett étkezni, az utóbbi étkezőbe tértünk. Délután az eső csepergése sem tartóztatott vissza a kimeneteltől, bele ültünk a szálló mellett álló sok egyfogatu könnyű kocsik egyikébe s bekocsiztuk a város java részét. Kétfogatu kocsi alig van itt, a kocsisok többnyire fiatal 15—16 éves suhanczok, bizonyos «liberiás» sapkában, mert a norvég gazdálkodik úgy sem fölösszámú lovaival, de a munkaerővel is; az erős férfikaroknak más munka jut

* LEIF ERIKSON volt az első ezek között a X-ik század végén.

** Evvel a hajóval, 16 evezővel és egy vitorlával, MAGNUS ANDERSEN kapitány és 12 válogatott matróz f. é. ápr. 9-én indult el Christianiából Amerikába és oda szerencsésen el is érkezett.

osztályul, gyepelőt tartani elég erős a gyermekember keze is, mely a nehéz munkát úgy sem bírná.

Felhágtunk a *Sct. Hans Haugen-re* (Szt.-János dombja), melynek kertté alakított tetején, 85 m. magasán, emelkedik a városi vízvezeték medenczéje és egy kis kilátásos torony. Daczára a komor időnek s a hőmérő $+9^{\circ}$ R. állásának, elragadó kilátást élveztünk innen. Szembetűnt a növényélet hátramaradottsága. Az orgonafák csak a virágzás kezdetén vannak, bimbóik javarésze fel sem virágzott még, szintúgy a fehér vadgesztenye is. Innét a meredek utak daczára vidám ügetésben, kerékkötés nélkül a kikötőhöz robogtunk, majd a nevezetesebb utczákon, téreken át haza. Vacsorára először izleltük meg a hófajdsültet. Ez a pecsenye a norvég konyhán olyforma szerepet játszik, mint nálunk a fogoly. Nem az első alkalom, hogy kóstoltam belőle, hiszen télszakán fővárosunk vadkereskedéseiben is, főleg Oroszország északi részeiből gyakrabban kerülnek hozzánk hófajdok, de hát magában Norvégiában enni belőle, mégis csak más. Különben csak is ott ízlett jobban, mint a mi a fiatal foglyunk, itthon bármikor elcserélném azért.

Christiania egész építkezésében jelentkezik a keresetlenség, egyszerűség, lépten-nyomon észrevehető, hogy a város nagyobb terjedelme nem régibb keletű. E század első tizedében alig volt 12,000 lakója, épületei akkor leginkább még fából voltak, nem bírt fejlődni, előbbre jutni mindaddig, míg Norvégia a dán s később svéd fenhatóságból kiszakadva, saját államiságát és alkotmányát kivívta, s itt kereste mint központban és az ország fővárosában azt a szervet, mely a birodalomban az, a mi a fej a testnél. Mióta a kormány, legfőbb ítélőszék, országgyűlés és a királyi udvar is legalább pár hónapig itt székel, önkénytelenül jobban húzódott ide a nemzet is, fellendült a társadalmi élet és előnyös földrajzi

fékvésénél fogva a kereskedelem is. Manapság lakói megszázaszorosodtak, sőt a 130,000 lelket is felülmúlják; az építkezés nagy arányokat öltött és némileg a külső csinnal is számolt. Rövid fejlődése azonban még igen meglátszik; üres terei, viskó a paloták mellett, zig-zug keskeny-széles utczái külsejének a harmóniát nem bírják megadni, csak az újabb városrészekben s főleg a nyaraló modorban épültek közt találjuk azt meg. Azt a pezsgő, eleven, sokszor könnyelmű életet, mi nagyvárosainkat majdnem kivétel nélkül jellemzi, itt hiába keressük. Az élénkség, mely utczáin uralkodik, üzletszerű, inkább a kereskedelem körül forog. Kávéházai, sörcsarnokai vagy más ilyféle mulatóhelyei alig vannak; külszínes, hatalmat, előkelőséget csillogtató vonás egészen hiányzik belőle s nem látunk fényes katonacsapatot, robogó úrihintókat, aransujtásos portásokat, inasokat, hanem csak azt az északi csendes szürkeséget, szokásokban, életben, melyet ha nem egészen a magas fekvés, de mindenesetre a kormánytól le az utolsó emberig, mint egy gondolat nyilatkozó demokratikus felfogás, önkénytelenül megteremt.

A mit a vásárnap mulasztottunk, azt másnap pótoltuk, értem a különféle boltok megtekintését. Nemcsak mivel még többféle bevásárlást akartunk tenni, hanem mivel az itteni kereskedések, áruik különlegessége, jellemzősége és szépsége folytán igen is megérdemlik a figyelmet, sőt tanulmányozást. Hamarosan feltűnik az idegennek a sok ékszeráros bolt, melyek kirakatait dusan betölti a temérdek *«csingilingi ékszer»* szebbnél-szebb, finomabbnál-finomabb készítmény; ezüstdrót végtelen csavarodásokban, kicsi tányéralakú lelógó függelékek, sajátos formák, különleges helyet biztosítanak nekik. Némileg emlékeztetnek ugyan több déli nemzet által viselt ékszerekhez, de eredeti bélyegük erősen rajtuk van, s azt a multból bírják, mely hason tárgyak között semmi közös

vonást nem árul el. Az északi, főleg Telemarkenben kifejlődött filigranművészet termékei ezek, kézimunka eredményei, melyeket manapság már éppen a réginek divatba vett felkarolása következtében, nagyban készítenek s hű utánzatokban árusítanak. Szintúgy igen kelendők és divatosak az email tárgyak, eredeti skandináv minták és művek.

A szücsboltok gazdag választéka és a legkülönbözőbb ritka prémárúk, mint jegesmedve, dunnalud, fóka, barna medve, kék róka stb., valamint a norvég háziipar faragványai és himzései, az eredeti norvég kések «*tolleknive*» szintén az újság ingerével vonzák magukhoz a délvidékről jött utazókat, kik bizonyára ANDWORD boltját sem fogják látogatás nélkül hagyni, kinek egy külön helyiségben olyan fényképraktára van, mely ritkítja párját. Ez az élelmes kereskedő ugyanis 1885. nyarán megbízta AXEL LINDAHL kitűnő stockholmi fényképészt, hogy Norvégia legszebb vidékeiről, fel a Nordkapig, felvételeket készítsen. LINDAHL meg is felelt feladatának, több ezer gyönyörű képet csinált negyedrért nagyságban, melyeknél remekebb fényképeket egyhamar nem láttam. A raktáron a szoba négy falát, alulról tetőzetig, nagy állványok foglalják el, melyek csak úgy roskadoznak a képek ezreitől. Minden képnek száma van, a szoba közepén pedig asztalokon mintakönyvek, hol a kivánt képeket kikereshetjük. Sokféle szép fényképeket láttam Norvégiában, hiszen kisebb helyeken is ma már egész választékot találhat az utas, de a ki igazán értékes emléket kíván szerezni norvégiai útjából, annak a LINDAHL-féle képeket ajánlom.

Délfelé COLLETT tanárt látogattam meg, ki egy igen csinos kertben álló villaszerű házban lakik. Nem tudván biztosan lakosztályát, a földszinten nyitottam be. Kedélyes, csinos szobában találtam magamat, de emberi lénynek semmi nyomát; megyek a második szobába — ott sincs senki. Sej-

tettem, hogy rossz helyen járok, tehát távoztam, de alig tettem be magam mögött az ajtót, midőn azt egy haragos férfi újból felrántotta s éppen nem barátságosan szegze reám kérdő szemeit. Én németül kértem: Vajjon COLLETT tanár itt lakik-e? Mire az egészen kifakadva, szinte reám förmedve morgott néhány érthetetlen szót, a miből azt mégis kiértettem «hogy nem lakik itt» s evvel becsapta az ajtót, csak úgy durrant. Norvégiában ezt a modort, megvallom, nem vártam s kellemetlenül érintett a visszataszító udvariatlanság. De csakis ez egy esetben tapasztaltam ilyet egész utazásom alatt s hamar el is felejtették velem azok a számtalan ellenkező esetek, miket annyi sok alkalom közt éreztem, s melyekben a norvég nép igazi tulajdonságai nyilatkoztak meg, úgy hogy ez egyet határozottan kivételesen kell megbírálnom. A norvég idegenekkel szemben mindig tartozkodó, eleinte bizalmatlan hideg, ha tehát egyszerre lakásában talál egy idegen arcot, ki betolakodik otthona szentélyébe s megint távozik, anélkül, hogy beszélt volna valakivel, hát megmagyarázható — főleg, ha az egyéni természet is latba kerül — hogy felmordulhatott az én norvégem. E kellemetlen jelenet után az első emeletben reá találtam COLLETT lakására, sajnálatomra nem volt otthon, s mivel elutazásunkat már délutánra határoztuk s halasztani tovább nem lehetett az északra induló hajóösszeköttetés miatt, sajnálatomra le kellett mondanom a vele való találkozásról, úgy Dr. MOHN láthatásáról is.

Ebéd után azonnal kikocsiztunk a pályaudvarhoz s $\frac{1}{2}$ órákor zsufolt vonaton, hol ülés is alig jutott, hagytuk el a norvégek fővárosát. Tarkábbnál is tarkább, hihetetlen koczkás szövetű, soha nem képzelt szabásu ruházatjukban az angol utazók határozottan uralták a helyzetet s itt jól esett a norvégek szívessége, kik készségesen szorítottak helyet

számunkra, míg az angolok ülésükből sem mozdultak, sem semmiféle figyelmet nem tanúsítottak, s magukon kívül, úgy látszik a többi utazót levegőnek tartották.

E fejezetet egy kis összehasonlítással akarom végezni, nevezetesen azon különbözet kimutatásával, mely egy adott, sokkal déliebb pont és Christiania némely vándormadarainak érkezési és elvonulási ideje között szembeszökő. Választom pedig *Kőszeg*et, mint a mely pontra vonatkozólag több mint 20 évi madárvonulási adatokkal rendelkezem s így e mozgalom képét alaposan kikerekíthetem.

A christianiai adatokat COLLET RÓBERT volt szíves számomra összeállítani, illetve hosszú éveken át folytatott észleleteiből a középdatumot kiszámítani s rendelkezésemre bocsájtani.

Megjegyzem még, hogy a kőszegi datumok is középértékeket képviselnek, melyek a megfigyelési évcyklus egyes adataiból kerültek ki, továbbá, hogy a két pont

Kőszeg $47^{\circ} 22' 54''$ ész. szél.

Christiania $59^{\circ} 54' 44''$ ész. szél.

alatt fekszik, s így a kettő között való távolság $12^{\circ} 32' 90''$ -nek felel meg.

MEGJELENÉS TAVASZSZAL:

	Kőszeg:	Christiania:
<i>Alauda arvensis</i>		
<i>Mezei pacsirta</i> --- --- ---	Febr. 22.	Márcz. 20.
<i>Fringilla coelebs</i>		
<i>Erdei pinty</i> --- --- ---	Márcz. 2.	Márcz. 26.
<i>Erythacus rubecula</i>		
<i>Vörösbegy</i> --- --- ---	Márcz. 6.	Ápr. 2.
<i>Turdus musicus</i>		
<i>Húros rigó</i> --- --- ---	Márcz. 7.	Ápr. 3.

	Kőszeg : *	Christiania :
Columba oenas <i>Köz. vadgalamb</i> --- --- ---	Márcz. 7.	Ápr. 5.
Motacilla alba <i>Fehér barázdabillegető</i> --- --- ---	Márcz. 8.	Ápr. 5.
Scolopax rusticola <i>Erdei szalonka</i> --- --- ---	Márcz. 10.	Ápr. 5.
Turdus iliacus <i>Boros rigó</i> --- --- ---	Márcz. 10.	Ápr. 6.
Gallinago scolopacina <i>Köz. sárszalonka</i> --- --- ---	Márcz. 22.	Ápr. 20.
Ficedula rufa <i>Barnás füzike</i> --- --- ---	Márcz. 29.	Ápr. 20.
Saxicola oenanthe <i>Hantmadár</i> --- --- ---	Márcz. 31.	Ápr. 20.
Pratincola rubetra <i>Veresbegyű csaláncsúcs</i> --- --- ---	Ápr. 3.	Máj. 5.
Ficedula trochilus <i>Fitis madár</i> --- --- ---	Ápr. 4.	Máj. 3.
Yunx torquilla <i>Nyaktekercs</i> --- --- ---	Ápr. 6.	Máj. 3.
Muscicapa atricapilla <i>Feketenyakú légyfogó</i> --- --- ---	Ápr. 7.	Máj. 3.
Sylvia atricapilla <i>Pap fülemile</i> --- --- ---	Ápr. 8.	Ápr. 25.
Hirundo rustica <i>Füstös fecske</i> --- --- ---	Ápr. 10.	Máj. 10.
Cuculus canorus <i>Kakuk</i> --- --- ---	Ápr. 10.	Máj. 12.
Hirundo urbica <i>Molnárfecske</i> --- --- ---	Ápr. 17.	Máj. 18.
Motacilla flava <i>Sárga billegető</i> --- --- ---	Ápr. 18.	Máj. 15.

		Kőszeg :	Christiania :
Muscicapa grisola		Ápr. 26.	Máj. 15.
<i>Szürke légyfogó</i>	--- --- ---		
Crex pratensis		Máj. 2.	Máj. 15.
<i>Haris</i>	--- --- ---		
Lanius collurio		Máj. 3.	Máj. 22.
<i>Tövisszuró gébics</i>	--- --- ---		
Coturnix dactylisonans		Máj. 6.	Máj. 22.
<i>Fürj</i>	--- --- ---		
Cypselus apus		Máj. 16.	Máj. 20.
<i>Víjjogó fecske</i>	--- --- ---		

ELVONULÁS ŐSZSZEL.

		Christiania :	Kőszeg :
Cuculus canorus	.. --- ---	Aug. 30.	Szept. 16.
Yunx torquilla	... --- ---	Aug. 30.	Szept. 15.
<i>Cypselus apus</i>	--- --- ---	Szept. 2.	Aug. 5.
Lanius cotturio	--- --- ---	Szept. 3.	Szept. 20.
Muscicapa grisola	--- --- ---	Szept. 3.	Szept. 17.
Muscicapa atricapila	--- --- ---	Szept. 8.	Szept. 18.
Pratincola rubetra	--- --- ---	Szept. 15.	Szept. 30.
Motacilla flava	.. --- ---	Szept. 15.	Szept. 28.
Ficedula trochilus	--- --- ---	Szept. 15.	Szept. 30.
Hirundo urtica	.. --- ---	Szept. 15.	Szept. 15.
Hirundo rustica	--- --- ---	Szept. 20.	Szept. 28.
Saxicola oenanthe	--- --- ---	Szept. 20.	Szept. 29.
Motacilla alba	--- --- ---	Szept. 25.	Okt. 10.
Coturnix dactylisonans	--- --- ---	?	Okt. 12.
Crex pratensis	--- --- ---	Okt. 3.	Okt. 10.
Gallinago scolopacina	--- --- ---	Okt. 3.	Okt. 16.
Ficedula rufa	.. --- ---	Okt. 5.	Okt. 20.
Columba oenas	.. --- ---	Okt. 15.	Okt. 26.
Erythacus rubecula	--- --- ---	Okt. 15.	Okt. 27.

	Christiania :	Kőszeg :
<i>Sylvia atricapilla</i>	Okt. 15.	Okt. 16.
<i>Alauda arvensis</i>	Okt. 20.	Okt. 29.
<i>Turdus musicus</i>	Okt. 20.	Okt. 26.
<i>Turdus iliacus</i>	Okt. 20.	Okt. 28.
<i>Scolopax rusticola</i>	Okt. 20.	Okt. 27.
<i>Fringilla cœlebs</i>	Okt. 25.	Nov. 1.

Ebben a sorozatban legelsőbbben is az a bizonyosság ötlük föl, hogy tavasszal ugyanannak a madárfajnak érkezése — Christianiát Kőszeghez viszonyítva — majdnem pontosan négy heti késést mutat, de szembeszökő a datumok nem egyezése az őszi vonulás adatainál, hol a különbség az elvonulási napok közt sokszor alig egy pár nap, sőt a Cypselus apus-nál a rend teljesen megfordul, mert a víjjogó fecske tőlünk rendszeren aug. 5-én már elvonult, holott Christianiából csak szept. 2-án távoznék. Mindenesetre lényeges tudni, hogy az elvonulás figyelése sokkal nehezebb, megbizhatatlanabb, mint az érkezés ellenőrzése, s így természetesen nem is lehet oly pontos. Az azonban elvitathatlan, hogy az őszi különbség mindenek daczára kisebb mint a tavaszi. A víjjogó fecskét magam is még jul. 31-én Throndhjemben és aug. 3-án Bergenben nagy számban láttam — tehát elvonulásuk meg sem kezdődött — pedig Throndhjem a $63^{\circ} 25' 30''$ ész. szél. és Bergen $60^{\circ} 24'$ ész. szél. alatt fekszik, vagyis majdnem négy, illetőleg egy szélességi fokkal északabbra mint Christiania.

VI.

NORVÉGIA DÉLKÉLETI VIDÉKEIN ÁT.

Norvégiában az első vasut 1851-ben épült, ezen a pályán robogunk most *Lilleström*-től *Eidsvold*-ig, kavicsos területen, csak messzebb *Trøgstadt* felől emelkednek szép erdős, de nem igen magas hegyek. A tükörtiszta *Vormen*-folyó tovább szélesült medrének partján érjük el *Eidsvold* városkát, mely nemcsak kedves tájékával és vashámorjával érdekel, hanem egy nevezetes történelmi esemény az, a mi az idegennek itt önkénytelenül eszébe jut, a norvégeket pedig legbensőbbben érinti, mert e helyhez fűződik annak az alpnak születése, melynek elnyeréséért és megtartásáért a nemzetek másutt is annyi vért, annyi küzdelmet áldoztak, mely a népek életében döntő jelentőséggel bír mindenkor s hatása az egyesekre, mint az összeségre is olyan, hogy szinte módosítja, alakítja, támogatja, vezérli azoknak minden komolyabb lépését. A közeli vashámor egyik deszka-termében született meg ugyanis 1814. máj. 18-án a norvég alkotmány, melynek demokratikus elvei annyi köz- és egyéni szabadságot tartalmaznak, mint a megnyit a világ egyetlen monarchikus államában sem találhatunk. A maga nemében egyedül álló alkotmány ez, majdnem ideális, s hogy mégis nemcsak megállhatott, de rövid idő alatt az országot a fejlődés magas fokára segítette és igazán

termékenyített, az tisztán bizonyítja azon férfiak éles látását, kik számoltak nemzetük sajátos jellemével, természetével s nem külföldről vették a mintát alaptörvényeik alkotásánál, hanem magából a nemzet lelkéből ősi, de sokáig elnyomott jogaikból és történelmükből.

Mindenkor mély benyomással fogjuk a történet azon lapjait olvasni, melyek a dán uralom 400 éves jármából felszabadult norvég nemzet elhatározását, első országos gyülekezését és alkotmányhozó tanácskozásait, majd királyválasztását örökítik meg. Akaratlanul is emlékünkből maradnak a szavak, melyek az első országgyűlés tagjainak ajkairól szállottak el, miután az alkotmányt meghozva, Frigyes Keresztély a felajánlott királyi címet elfogadta, s ők a jól végzett munka után kezeiket összefogva így búcsúztak egymástól: «Egyetértés és hűség, míg csak a hegyek összeomlanak».

A norvég alkotmány eredeti szövegezése, kivéve némely csekély változtatásokat vagy bővítéseket 1816-ban és 1821-ben, mai napig is teljes érintetlenségében fennáll s szent meggyőződése a norvég nemzet legnagyobb részének, hogy ahhoz nyulni, azon másítani nem szabad.

Ragaszkodtak is ehhez szívósan, mikor királyaik módosítani akarták azt, sőt az országgyűlés 1821-ben avval az alkotmányos jogával is élt, hogy egy törvényjavaslatot, melyet a király szentesíteni vonakodott, három ülészakon egymásután elfogadott s így a javaslat királyi szentesítés nélkül is törvényerőre emelkedett. Evvel a törvénnyel törülték el a nemességet.

Eidsvoldnál sok utas szállott le s így kényelmesebben folytattuk útunkat, mely *Minne* állomásnál a *Vormen* folyó 20 m. magas, 362 m. hosszú 16 íves hídján vezet keresztül. Itt kezdődik a 100 km. hosszú, keskeny, de legszélesebb helyén 15 km. széles *Mjösen* tó, «Norvégia belső tengere».

Valóságos óriási tengerszem, melynek mélysége egyik helyen 480 méternyire fekszik a tengerszíne alatt. Partjain mindenütt sötétzöld erdős, sziklás hegyek emelkednek, de nem túlságos magasak s a leginkább felnyuló *Skreiabergen* csúcsa is csak 708 méternyire van a tenger fölött. E tóban él a Hunner-Örret pisztrángfaj, mely máshol alig akad.

A vasút jó ideig folyton a tó mentén halad s míg balról szép kilátás esik a tóra és a hegyvidékre, addig jobbról mező, erdő, legelő és szántó föld, egyes majorok folytonos egyhangúságban váltakoznak. Norvégia leggazdagabb része ez.

Nemsokára *Hedemarken-Amt*-ba érünk, majd a *Furnaesfjorden* és *Akersvik-en* vezető töltésszerű hosszú vasúti hidon át *Hamar* városkába. Itt élénk forgalom uralkodik, jönnek mennek a sok turisták, vonatunkról át kell szállni a keskeny-vágású *Røraasbahn*-ra, a mi a sok ember, kocsitolatás közt nem éppen könnyű, főleg idegennek.

Egy norvég úr szíves kalauzolása mellett, ki önként szolgált útbaigazításokkal, hamarosan belekerültünk a *Thronthjem* felé induló vonatra, mely leginkább angol turistákat, lazaczhalászokat vitt.

Hedemarken-Amt-ot egész hosszában szeli a vasút s így alkalmunk volt e sajátos területet megismerni. A vidéket szétszórt paraszttanyák, festői kis telepedések, kevés szántó föld, óriási fenyűerdők, középhegység jellemzi. A népesség gyér, egy négyzetkilométerre csak öt lélek esik. Az egymástól nagy távolságokban álló paraszttanyák körülbelül egy-egy nemesi kuriának felelnek meg, csakhogy hasonlíthatatlanul rendesebbek, tisztábbak. Építkezés szerint a csinos, többnyire emeletes lakóház elől áll s körüle a gazdasági épületek udvart képezve egymás mellett. Az épületek mind fából, néhányja gerendákból került ki; a lakóház, hol világos, hol

sötétebb sárgásbarnára vagy sárgásszürkére van festve, csak az ajtó és ablakkeretek és szegélyzetük fehér. A gazdasági épületek alapszíne hol természetes, festetlen, hol sötét-piros.

A lakóház tetőzete zsindeyes, a többi épületé deszkából vagy gyeptől van. Sok helyen furcsa, lábas épületeket is láthatni, az oldalakon erkélyszerű kiugrásokkal — némely lakóháznál is megvan ez — úgy hogy messziről kissé a svájci építési modorra emlékeztetnek. Ezek a különös házikók az úgynevezett «*stolpe bod*»-ok, «*stolpe bur*»-ok vagy «*stabbur*»-ok s hivatás szerint nagy éléskamrák. A közlekedés nehézségei folytán főleg télen, mikor a magányos tanyák lakói úgy szólván el vannak zárva a világtól, mindent a háznál kell tartaniok, a mire szükségük van. De nemcsak éléskamra a *stabbur*; itt tartják a sok szárított halon, sajton, húson kívül egyéb szükségleteiket, sőt ruházatjuk napirenden nem levő részét, állatbőröket stb. A házikó lábas jellege, mely vagy cölöpökből vagy kövekből kerül ki, arra van számítva, hogy patkányok, egerek s más nyalakodó állatok könnyedén oda be ne juthassanak. Sokszor a «*stabbur*»-ok, úgy mint a Norvégianak más jellemző faházai is 400 évesnél idősebbek, sőt félreeső helyeken még ennél idősebbeket, a 10-ik századból valókat is találhatni; rendesen szép faragásokkal, felírásokkal vannak díszítve, a legrégebbek run-írással, s így koruk biztossággal megtudható. Ma a legritkább és legkorosabb épületek az úgynevezett «*Ildhus*» (egy tűzhelyes ház) vagy «*Rogstue*» (kémény nélkül való ház); bizonyára az első házfomára épült norvég lakások. Egyszobásak ezek, középen tűzhelylyel, nyitott tetőzettel a füst kimenekedhetése miatt. Később az «*Ildhus*»-hoz még egy épületet építettek, melyben a család lakott, míg a régiben a cselédek; ez az új hozzáfüggesztés idővel toronyszerűlőn s akkor «*Ramloft*»-nak hívták ez épületeket.

Hedemarkenben utóbbi fajú régi épület kettő van, *Stemsrud*-nál és *Stange* mellett *Huseby*-nél. Előbbi 1324 évszámot hordja.

Folyton hegynék kapaszkodva különösen érdekes az út *Österdal* roppant nagy kiterjedésű erdei közt, a hol a lakott pontok még jobban gyérülnek. Ezt a vidéket *Elverum*-nál, Norvégia legnagyobb folyamának, a *Glommen*-nek partján érjük el. Fekszik pedig *Österdal* a *Glommen* és mellékfolyói közt. A vasut folyton a *Glommen*-parton a folyó völgyben halad fel, majdnem két földrajzi szélességi fokon keresztül.

Österdal paraszttanyái valóságos úrilakok, a már előbb érintetteknél szebbek s külsejük is elárulja, hogy Norvégia legvagyonosabb parasztjai laknak itt. Birtokrészük igazi nagybirtok; nem ritkán egy-egynek négyzetmértföldekre menő területe van, mely leginkább gyönyörű erdőkből áll, így tehát a közlekedés javulásával napról-napra több értéket képvisel.

Az erdők legnagyobbrészt, óriási terjedelmüknek dacára, korláttal vannak bekerítve. Norvégiában a határokat mindig megszokták jelölni a tulajdonosok; a hol sok a fa, korláttal, a hol sok a kő, rakott fallal; fa vagy kő pedig éppen legtöbb van Norvégián, tehát e kétféle kerítési anyag, mint határjelölés, váltakozva az erdős vagy sziklás vidékhez képest, bizonyosan előfordul mindenütt.

A fenyő rengetegek fáí sudarak, magasak, de soványak és nem terebélyesek, inkább nyárfaalakuak. Az oldalágak nem egyenesen nőnek ki a törzsből, hanem bizonyosan a sok hórnyomás következtében, 45 foknyi szög alatt lefelé hajlottan.

E mellett a legsóbb ágak többnyire egészen szárazak, telve kóczos, pókháló formán lelógó mohával; sudaruk is a széltől kuszált úgy, hogy bizonyos rongyos kinézése van minden szál fának. Az erdőtalaj üde zöldjét is hiába keressük;

avarszürke az, mert moh és friss pázsit helyett mindenütt csak a zuzmó lepi, legkivált a *tarándzuzmó* (*Cladonia rangiferina*) a tarándszarvas kedves eledele. Itt-ott a levágott fenyűk hatalmas szálfákban rakásra téve hevernek úgy, hogy vastagabb végük egymás fölé kerül, míg a vékonyabb vagy 50° szögben szétáll: így összefektetett két-két fatörzs fölött hasonló alakban vagy 10—15 pár van felrakva.

A ritkásan előkerülő házak közt itt az az építkezés is megtartotta magát, mely «*Barfrö*» néven ismeretes, midőn t. i. a rendes «*Ildhus*» elé egy toronyforma négyszögletű épület jön, melynek felső szobája vagy hálószoza vagy ruhatár. Ilyféle házak Dániában szokásosak voltak hajdan, Norvégiában csak Österdalban honosodtak meg. Némi maradványát ez előugró középépületnek az újabb házak építkezése is megőrizte, mert sokat láttam, hol a ház köréprése ilyen jellegre vall, erkélyes nyitott, szabad lépcsővel, mintha a «*Barfrö*»-t, vagyis azt a kívülről a házhoz épített toronyrészt, az épülettest közepére benyomták s modern igényekhez képest átalakították volna. Még csak a betetőzés anyagát kell figyelmünkre méltatni, mely mint már említve is volt, sok házon élő gyeptetől áll. Ez a tetőfödés igen eredeti valami, de Norvégiában oly általános, mint nálunk a szalma- vagy nádfödél. Alig látunk vidéket akár délen, akár Finnmarkenben, hol ilyen tetőzetű házak ne volnának, s nem ritkaság, ha a háztetőből egy-egy nyirfa nő föl vagy az ott termő füvecskét kecske legelgeti. Készítésük következő módon történik: mindenek előtt berakják a tetőt deszkával, erre sűrű rétegben nyirfahéjat tesznek, a nyirfahéjakra finomabb föld kerül, a melyet gyeptéglákkal szépen kiraknak; hogy a szél egy könnyen meg ne bontsa az ily módon készült tetőt, megnehezítik azt nagy darab kövekkel, fahasábokkal. Ilyen gyeptető a mellett, hogy az esőt jól állja, több meleget tart,

mint akármi más s egy félszázadig kitart, sőt ha a nyirfahéj-réteg vastag, még tovább is.

Igen jó gondolat volt a régi, századok előtt divó építkezési modort, melynek eredetiségét a fennmaradt kevés épület őrzi, mintegy újra divatba hozni, sőt az itteni vasúti állomásokon és őrházakon alkalmazni, miáltal a nemzetihez való ragaszkodás, mely a norvégekben oly kiválóan megvan, nemcsak nyilvánulhat e téren is, de bizonyynyal szilárdítja is azt, az idegennek is kész tanulságul szolgál.

Ilyen régi stylumában épült *Reina* állomása is, mely teljesen dorong fából, sárgásra festett gerendázatból van. A kapu fölött itt is, mint erre felé a házak homlokán mindenütt, gyönyörű, erős taránd- vagy jávorszarvas-agancsokat látunk, sokszor a hatalmas jávor kitömött fejével, bizonyosságul, hogy e nagy erdőekben ez az ősi természetes szarvasfaj még nem veszett ki. *Renán* negyedóráig várunk s a kedvesen berendezett étkezőben vígan pattogó tűz mellett jó theát, hideg felszelteket, sonkát, kalbászféléket, sajtot ozsonázhatunk. A mohával, zuzmós faágakkal, agancsokkal díszített szobában pár kitömött madár is ékíti a falakat, melyek a környéken lövettek; volt ezek közt két darab *morinell-lile* — *Charadrius morinellus* — *hófajdok*, *siket-* és *nyirfajdok*, *parlagi sasok* — *Aquila chrysaetos* —, különféle *baglyok*, *kercze rucza* — *Clangula glaucion* —, *tengeri holló* — *Sula bassana* —, *buvárok* — *Mergus merganser* és *serrator* —, *bukdárok* — *Colymbus arcticus* — és a mi leginkább érdekes, két drb *pusztai talpas tyúk* — *Syrnhaptis paradoxus* — az 1888-ki invasióból.

Számos útitársunk visszamaradásával indultunk odább. *Stenviknél* átmegyünk a *Glommen* hosszú vasúti hidján, mely két oldalt ablakredőzetre emlékeztető deszkázattal van védve hó, viharok ellen. *Ophusnál* nagyszerű sziklafal emelkedik, a sebes folyású *Glommen* pedig tóvá tágul, a táj mindinkább

megkapja a hegyvidék nagyobb arányait. Az emelkedő vasútról *Kopfangnál* szédítő mélységbe pillanthatunk, mely tág völgyhöz hasonlít, hol száz meg száz kisebb-nagyobb ágra szakad a *Glommen* s a tájnak oly képet ad, mintha a környék összes vizei megáradtak volna s számtalan szigetet alkotva, alattunk egyesülnének. Nyugat felé magas hegyek zárják el a katlant, tetejük csupa szikla, fa nem tenyészik már ott, sárgás moh az egyedüli növény, a mi a köveken kivehető. A vonat 382 m. magasan robog, mindinkább vadabb lesz a vidék, megpillantjuk a nagyszerű *Gröttingbratten* (1164 m.) havas kupját, s újabb 100 méternyi emelkedés után *Barkaldnál*, szép sziklahasadékon kívül, a *Glommen* vizesését, a *Barkaldfos*-t látjuk, majd az 1710 m. magas, gabbro és serpentin kőből álló, havas ormú *Tronfjeldet* kerüljük meg, felhágva a 487 m. magasan fekvő *Auma* állomásra. Zord, kietlen vidék ez minden élet nélkül. A fák mind téli álomban vannak, a törpe nyír élősködik leginkább a zombékszerűen dombozott gyepen. A hó a vasúti vonal közvetlen közelében fekszik, akár deczemberben nálunk. Mezőgazdaságot hiába keresünk; egy-egy rét, egy kis gyepes, rajta legelő tehének, ez itt az ember gazdasága, gazdagsága. Néhány apró kunyhó alatt élnek az emberek, teheneket, kecskéket tartva; a sajt készítés főjövedelmük. Ők csinálják azt a sötétbarnás édeses kecskesajtot a «*Mysost*»-ot és a savanykás ízű, tehéntejből készült «*Gammelost*»-ot, melyet Norvégiában széltiben majdnem minden étkezésnél elénkbe tesznek. A tejgazdaságra is kiváló gondot fordítanak, mert a tej szintén kedves eledele a norvégoknak s minden alakjában keresett s a főzésnél, ételkészítésnél nagy szerepe van. Az ilyféle havasi kunyhók, hol nyáron át a hegylakó norvég teheneivel és kecskéivel tanyázik a «*Saeter*», körülbelül annyi, mint Erdélyben az oláh «*stina*», vagy az osztrák és bajor havasok közt az «*Alm*».

Hummelfjeld-nél (1570 m.) *Folgen* állomásnál (544 m.) a táj egészen havasi lesz. Nyíres, tőzeges mocsarak, folyton magas hegyek, hó és kopárság környékez. Nemsokára ez után átlépjük *Søndre-Thronhjøm* megye határát s feljutunk 628 m. magasságba *Röraas* bányavároskához. Hatalmas tőzegterületek, nagy buczkák, lépcsőzetes öntések, törpe nyír — ilyen a vidék. A nép csupán állattenyésztéssel foglalkozhatik vagy pedig a bányászattal. Rézbányái jól jövedelmeznek s 200—300 munkásnak adnak kenyeret s évenként átlag 280,000 kg. termésrézt szolgáltatnak. Klimája rendkívül szeszélyes, míg nyáron sokszor 30—35° meleget mutat a Celsius-féle hőmérő, addig télen 40—45°-ra süllyed a fagypontra alá s a higanyt megfagyasztja. *Röraas* után még *Jensvold*-ig emelkedik a vasút s itt 670 m. magasságban jár, azután lejtősen megy, végre lapályba ér.

Éjfél volt, tehát a megvetett jó ágyba — akár csak otthon — pihenésre dőltünk, kifáradva a nézéstől.

Mikor a hajnal felébresztett, derengő fátyolszürkességben feküdt előttünk a síkság burgonya- és zabtáblaival, éles ellentétben a mögöttünk maradt ködben párolgó hegyvilággal. Csakhamar a Nid-folyó partján dübörgünk s reggeli üdvözlésként élvezük a 23 m. magasságból aláhulló *Lerfos* gyönyörű vízesését, majd megcsillámlik előttünk a *Thronhjøm*fjord tengervize, feltűnik *Thronhjøm* városa, a hová bekanyarodva, Norvégia legészakibb vasúti állomásán szállunk le.

VII.

HALOMSZIGETEK KÖZT ÉSZAK FELE.

To the west of me was the ocean
To the right the desolate shore — — *

Longfellow.

Throndhjem városa, — a régiek *Nidrosiá-ja*, — az északi szél. $63^{\circ} 25' 30''$ alatt fekszik, vagyis egy magasságban Island déli részével. Ha mégis számos gyümölcsfát és szántóföldet találunk környékén, úgy ezt a tenger mellékének köszönheti, mely a Golf-áramlat közelségét, hatását érzi. Igaz ugyan, hogy mi jun. 16-án a fákon csak fakadó rügyeket láttunk, s a téli ruhát jól elviseltük — hiszen négy nap előtt erős havazás volt: — de hát azért itt a gabna csak úgy megéri mint nálunk, az idevaló gyümölcsnek pedig kiváló zamatja szinte elhírhedt. A jelenség oka egészen abban fekszik, hogy a hosszú tél és késő tavaszfakadás folytán, a növényzet fejlődését előmozdító meleg hiányát pótolja a nyárszaki meleg a rendkívül világos éjjelekkel együttesen, mert Throndhjemben az év leghosszabb napján már csak 3 óra és 17 perczig marad a napkorong a szemhatár alatt, vagyis az éjjel alig 4 órán át tart.

Az által, hogy a város *Stockholm-mal* és *Christianiá-val* egyenes vasúti összeköttetésben áll, a tenger felől pedig az egész világgal, a *Nordkapra* való utazásoknak Throndhjem

* Nyugatra tőlem volt az Óceán
Jobbra a szaggatott part — —

lett megszokásosabb kiinduló pontja s az északi utazóknak valóságos főhadiszállása.

Norvégia északi részével a közlekedést csakis a «Bergenske og det Nordenfjeldske Dampskibs-Selskab» hajójáratai tartják fenn. Választhatunk pedig turista- vagy postahajó között. Előbbiek csak jun. 20-tól jul. 20-ig program szerint teszik meg az utat a Nordkapig és vissza lehető rövid idő alatt, utóbbiak ellenben Norvégia egész parti postáját továbbítják, egész éven át járnak, még pedig Christianiából a Nordkapig hetenként kétszer, Hamburgból Vadsőig hetenként egyszer. Azon felül a turista hajókat rendszeren külföldi utazók lepik el, míg a postahajón számra is kevesebb az utazó, vegyesebb a társaság s norvégek is inkább ezen utaznak, a kik az idegent itt jobban érdeklik, mint más külföldiek.

A postahajók lassabban mennek, sok helyen kikötnek a nagyobb fjordokba, sokszor végükig bejárnak, azonkívül a turista-hajóknál fél árral olcsóbbak. A ki tehát a vidéket, népet igazán tanulmányozni, élvezni akarja, idő fölött rendelkezik, postahajót válasszon, melylyel, ha akar a Nordkapon túl az utolsó norvég városig mehet, a svéd és orosz határt képező Varangerfjordba. Ezeket tudva, már előre is a postahajóra esett választásunk.

Első dolgunk volt tehát Thronhjemben a fentnevezett hajózási társaság igazgatóságánál tájékozódni: mikor indul legközelebb a hajó északra? Megtudtuk, hogy a hajó «Nordstjernen» már a kikötőben horgonyoz, s délben indulásra kész, s hogy részünkre egy szobácska biztosítva lesz.

Mindössze tehát csak pár órányi időnk volt Throndhjem számára, de ezt sem fordíthattuk a város megtekintésére, mert a tengeri út és sarkkörben való időzésünk megkívánt még bizonyos készüléteket. Siettünk tehát vendég-

fogadónkba a Hôtel d'Angleterre-be, hol mindenek előtt megreggeliztünk, majd úti-podgyászungkat átcsomagoltuk, azután bevásárlásokat — felszerelésünk kiegészítése céljából — végeztünk. Ekközben a szép fekvésű város egyenes, széles, fásoros utczáit is alkalmunk volt kis részben legalább bejárni, megkapni a benyomást egy igazán norvég város életéről sajátságaival együtt, a mik Christianiában, már csak a nagyvárosi jellegnél fogva sem nyilvánulhatnak annyira szembeszökőleg, mint a sokkal északabbra fekvő, 24,000 lakosságú kisebb Thronhjemben. Egy ugrásra azonban a régi székesegyházba is elmentünk, hogy legalább futólagosan, általánosságban kapjunk róla képet addig is, míg visszautazásunk alkalmával alaposan elgyönyörködhetünk részleteiben.

Déli 12 óra a kikötőben talált, de mivel a «Nordstjernen» rakodásaival még nem végzett, egy ideig várni kell az indulásra. Szobácskánkban, mely a középfedélzet alatt volt, csakhamar kényelmesen elrendezkedtünk. Bár alig volt két lépésnél szélesebb és 3 lépésnél hosszabb, mégis találtunk ott egy kis bársony pamlagot, az egymás fölött álló skatulyaforma ágyakat, mosdószekrényt — szóval mindent, a mi kellett. Ezután a hátsó fedélzetre telepedtünk, honnét a tengerpartra esett kilátás. Apály volt éppen, s így a part iszapos részén egy kis madárélet fejlődött. Nagy csapatban röpködött a sötétszürke hátú *heringsirály* — *Larus fuscus* —, a termetre épp ekkora világosabb *ežüstös sirály* — *Larus argentatus* —, a kisebb *lósirály* — *Larus canus* — és a *sarki halászká* — *Sterna arctica* —, míg hat darab fehérbarna tarka *jeges réczze* — *Harelda glacialis* — ide-oda úszkálva, hosszúra nyult fáczány farkukat jól kiemelve a vízből, egészíti ki a képet.

1 órakor a thronhjemi «Christiansten»-erőd ágyúi megdördülnek, a hajógép dolgozni kezd, a vasmacskát felhúzzák,

a hajó orra neki irányul a fjordban magányosan álló «*Munkholmen*» szigetekcske várbástyáinak s a legragyogóbb napfény mellett tükörsima tengeren hagyjuk el a norvég királyok ősi koronázó városát.

Jobbra-balra a fjordparton sziklás gömbölyded hegykupok, távolabb havas ormok kísérik, a tenger hullámfodrot sem hány, alig hisszük, hogy a hátán járunk.

Egy kis körültekintés a hajó berendezésével is hamar megismerkedtet és utitársainkkal is. A norvég postahajók jókora 180 és 200 lépésnél is hosszabb, két árbócos, egy kéményes csavargőzösök. A bergeni hajók kéményén három fehérre festett gyűrű, a throndhjemieken két fehér közt álló piros gyűrű jelzik hovávalóságukat. Az első osztályú utazók helye a hátsó fedélzet, mely tágas rész nap és eső ellen vitorlavászon-tetővel van védve, azonkívül nők és férfiak részére külön, fedett, vörösbársony pamlagokkal, asztalkákkal berendezett salonok is vannak itt, míg a hajó belsejében a hátsó fedélzet alatt van a tágas étkező zongorával s egy kis könyvkészlettel. A hajó középrészéből emelkedik ki az erős gőzdarú, málhák és szállítmányok felvontatására, alatta vannak azután az utazók szobácskái, a legközépen a kapitány szobájával. A hajó elő részén és ez alatt a második osztályú utazók tartózkodnak, a személypodgyász egy részével, míg a hajó legalsóbb részét a szénkészlet, a nagy szállítmányok stb. töltik meg. Minden hajón külön postahivatal van, az előárbocz táján pedig a kapitány nappali vagyis hivatalos helyisége, mely fölött a kormányhid emelkedik. A kapitányon kívül van ezeken a hajókon első és második kormányos, postahivatalnok és 8—9 matróz és a gépkezelő személyzet. A kapitánynak évenként körülbelül 6000 koronát tesz ki fizetése, az első kormányos már csak 2000 koronára megy fel évenként, míg a matrózok havonként 50 koronát

kapnak, tehát egy évre 600 koronát.* A legfontosabb szerep azonban az egész hajószemélyzet közt, a hajókalauznak (Lootse) jut. Minden hajón kettő szokott lenni, kik egymást a szerint, a mint az út nehezebben vagy könnyebben hajózható, rövidebb vagy hosszabb időközökben felváltják. Rendes fizetésük 140 korona havonként, teljes ellátás s kikötőhelyeken élelmezés fejében, külön 2 korona naponként. Erre a fizetésre igazában reá is szolgálnak, mert mesteriségük testet-lelket ölő. Norvégia szigetes, zátonyos, sziklás partjain a járó-keelő hajó sorsa egészen az ő kezükben van. Nekik ismerniök kell minden sziklát, minden hajózási jelet a tenger fölött s ezek után minden mélységet a tenger alatt, tudniok kell sokszor az egyforma tengervízen azt a vonalat, melyen a hajó szerencsétlenség nélkül haladhat, s pedig biztosan, mert igen gyakran e vonaltól jobbra-balra pár lépésnyire megfenekelnék az, egyszóval a legnagyobb fokú tájékozottsággal kell birniok. E tekintetben ők, még a mi igazi pákászainkon is túl tesznek. Mert a pákásznak aránylag kis területen nyilvánult, születéstől fogva éles és gyakorlatban kifejlődött megfigyelő tehetsége, mely biztosra eligazította a lépés és nádság birodalmában; a norvég hajókalauznak a sima vagy a halomszigetes tenger képezi birodalmát, nagy utak és alig határolt terület. Mindegyik a természetből vette csalhatatlan iránytűjét, a pákász a nádságok alakjától, a norvég hajókalauz a halomszigetek és a part alakulásától. De ismerik is az utat annyira, hogy méltó csodálattal nézzük őket, mikor a kormányhídon a kormánykerék előtt állanak, szemeiket ragadozó madár módján élesen az előttök fekvő vidékre irányozva, szótlánul figyelve mindenre. Néha-néha

* A norvég, valamint dán és svéd pénzegység 1873 óta a korona. Egy korona = 100 öre vagyis a mi pénzünk szerint $58\frac{1}{2}$ krajczár. Beváltásoknál egy koronáért rendszeren 63—65 osztr. é. krajczárt adtunk.

valami érthetlent morognak, kezeikkel pedig — vissza sem nézve a kormányosra — egész jelbeszédet folytatnak, mely jelek után az a hajót irányozza.

A hajókon, melyek egész Norvégia tengerpartját megkerülik, a hajókalauzok nem mindig ugyanazok, hanem bizonyos útszakaszok szerint váltakoznak, vagyis minden útszakasznak külön hajókalauzai vannak, többnyire olyanok, kik azon a vidéken nőttek fel s tájékozódásuk iskoláját ott szerezték. Így lehetséges csupán, hogy a tengeren, a szigetek zürzavarában úgy kiismerjék magukat, mint akár házi tűzhelyük környékén. Sokat bámultam én ezeket az embereket, s mindig kedves szórakozásom volt hosszú tengeri útam alatt az ő viselkedésük figyelése, vagy a velük való beszélgetés. Persze szóba csak akkor állhatunk velük, ha a hajó síktengeren jár s figyelmük kevésbé van lekötve. Ilyenkor sok tanulságot nyerhetünk tőlük, mert senki sem ismeri jobban náluknál útszakaszuk jelenségeit, érdekességeit, különösségeit. Megvan bennük egy jó darab hamisítatlan természet, tárgyilagos, tehát igazi felfogás a jelenségek szemlélésénél, és találó, a való ismeretén edződött megkülönböztetés és ítélet. Valamint a hajó tisztikara úgy ők, sőt a matrózok is, sok mindent elmondanak, sok mindenre figyelmeztetnek, a mi különben, daczára éberebb figyelkezésünknek, elkerülte volna érdeklődésünket. Teszik pedig ezt a legnagyobb előzékenységgel, közlékenységgel sokszor egészen önkényt, minden komolyabb interview nélkül, közönséges társalgás közt. Egyáltalában a norvég hajókon hire sincs annak a bizonyos feszességnek, mely a hajó tisztsége és utasai közt éles határokat von. Úgy érzi itt magát az ember, mint egy közös cél foganatosítására összebeszélt társaság tagja, melyben összetartás uralkodik és egyenrangúság. Huszonkét napot töltöttem el két norvég postahajón, s egy perczig sem vettem észre azt, hogy utas

vagyok, hanem mindig az az érzelmem volt, mintha egy régi jóbarát vendégeként vinne hajóján. Utimálhánkat — pedig visszafelé sok volt — teljesen ingyen vitték, jegyemet a leszállásig még csak nem is kérdezték.

2 órakor szokott megcsendülni — ha csak valami viharos idő nem járt — az «*opvater*» (felszolgáló) harangja, melylyel az egész hajót bejárva étkezésre hívja az utasokat. Minden étkezés közös. Egy vagy két szépen terített asztal fogad, középhészen elejétől végeig feltálat sardinákkal, felszeltekkel, sajtokkal, tengerirákkal, hideg lazacz-szeletekkel stb. A kapitány tisztjeivel mindenkor az asztalfőt foglalja el, míg a többiek a következő helyekre ülnek. A konyha elsőrangú és semmi kivánni valót nem hagy. A fogások nap nap után változnak, de mindenkor van leves, hal (legtöbnyire lazacz, fris tökehal, flundra), sült melléklettel vagy mártással, tésztaféle, csemege. Ital gyanánt kaphatunk bordeaux-i vagy rajnai borokat, pezsgőt, sört és soda- vagy seltersvizet. A sör kis palaczkokban van, s csakhamar megszokjuk az «*öl*» norvég nevét. Ez az «*öl*» erős, tartalmaz ital, nincs behütve s nem isszák söröspoharakból, hanem kis borospoharakból. A soda és seltersvíz sincsen olyan palaczkokban mint az ismeretes ónfejű, nyomni való üvegek, hanem kizárólag kis fehér palaczkákban, melyek egyszerűen dugaszolva vannak. A sör és az utóbbi vizek a «*sodavand*» és «*seltersvand*» legszokásosabb norvég italok. A seltersvizet azonban mesterséges úton gyártják, s erősen meg vannak róla győződve, hogy az igazival felér. Én igen jónak találtam ezt a gyártott seltersit, de sok különbséget közte és a sodavíz közt nem találtam. Az ebédnél láttuk először együtt utitársainkat. Volt köztük a norvégeken kívül, egy angol család, pár német, egy olasz, egy amerikai házaspár és egy skót. Mindegyikünk a maga nyelvén beszélgett hozzátartozójával, az ismerkedést senki

sem erőltette, az később, emberek közt, kik egy időre ilyen szűk helyen mindig egymásba botlanak, előbb-utóbb úgyis magától jön. A kapitánynál azonban már a hajóralépésnél bemutattam magamat, így hát barátságos helyen ültünk.

Ebéd után rendszeren a fedélzetre telepszik az utitársaság, egyik olvas, a másik gondúzó füstgomolyait eregeti, a harmadik sétál, ez beszélget, az ír. De majd mindegyik a vidéket is nézi, még a norvég is. Ez, mert hazáját nem láthatja elég sokat, az idegen, mert soha eredetibb, és mondjuk szebb tájékat nem látott.

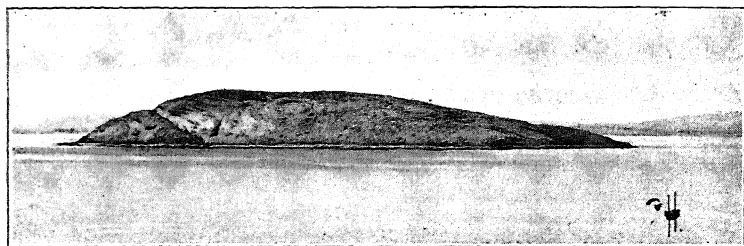
Alig érünk ki a Thronhjemsfjordból, sík tenger helyett bele kerülünk a *Skjaergaard-ba*, vagyis a halomszigetek közé, melyek a fjordokkal végtelenül tagolt norvég part előtt délről fel a Nordkapig kisebb-nagyobb terjedelemben, különös képződésű alakzatokban, mintegy tengerbe sülyedt hegyvilág vízből, jobban vagy kevesebbet kinyuló ezernyi hegykúpjai egész Norvégiát gyűrűként övedzik.

Csodálatos átlátszó, tiszta levegőben kilátásunk felöleli a sok halomszigetet egyfelől, melyek legtöbbször mint valami felfordult hajó vagy óriási kenyerek (7-ik kép), gömbölyűre csiszolva emelkednek ki a tengerből, s kopárságuk, repedéseik, gyarló gyepezetök hol szürke, hol szürkés-zöld színt adnak nekik. A kisebbek minden tenyészet és növényélet nélkül valók, a nagyobbakon is csak a repedések és hasadékok táján vagy tetejükön sarjad valami silány füvezet s az aljakban tengődik a nyír, fel-felkapaszkodva a kövek közt, küzdve az életért.

A tenger madárvilága mindjobban és jobban folytonosan leköti figyelmemet. Nemcsak a sirályok, melyek rajban kísérik a hajót s lármázva csapkodnak minden hulladék felé, itt már a *dunnaludaknak* — *Somateria mollissima* — küldöm az első üdvözetet, látom a *bóbás karakatnát* — *Graculus*

cristatus —, tengeri szarkákat — *Hæmatopus ostralegus* — a norvég partok e jellemző madarait, a *vörös torku bukdárt* *Colymbus septentrionalis* — s a kis *fekete lummákat* — *Uria grylle* —, melyek repülés közben a fürj reptére emlékeztetnek. Egyik gyepes tetejü halomszigetet belepnek az ezüstös sárlányok, a másikat a dunnaludak barna tollazatu tojóí, nyilván fészkelni kezdenek, mert fehérbarna gunáraik inkább a szabad vizeken uszkálnak már, távolabb a szigetségektől. Itt kezdtem meg a fényképező készülék működtesését.

Folyton halomszigetek közt kanyarogva esti 6 órakor *Valdersund* előtt állapotunk meg, honnét a legfurcsább alaku

7. kép. — Halomsziget a Thronhjemsfjord torkolatánál. — Fénykép felvételem után rajzolta Háry Gyula.

kopár parti hegyekre esett kilátás, melyek merő granit és gneisz állományát mély szakadások, vájások mintegy meg-rágták. Messzebb északnyugat felé a «*Fro Örne*» halomszigetcsoportozat számtalan csupasz granit dombjain akad meg a tekintet, mint egy óriási temetőn, hol a szürke sírhalmok a tenger simaságára borulnak.

Itt bontakozik ki részleteiben az a kép, mely a tősgyökeres norvég élet színhelye. A mi nálunk a délibábos alföld, ringó kalásztengerével, pusztáival, nádasáival, tócsáival, csárdáival, kutágas körül gyülekező gulyáival, méneseivel, csikósaival: az Norvégiában a hosszú halomszigetes tengerpart merész

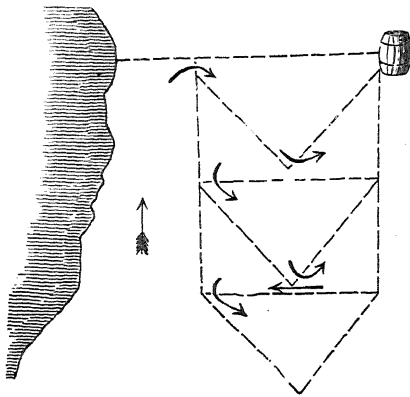
alaku meredek, leköszörült hegyeivel, elszórt magányos halásztanyáival, halászhajóival, szárított halrakásaival, tengerjáró gyér népeiségével . . . az ország szívetája, a hol a sajátságos, nemzeteket megkülönböztető eredeti élet dobog.

Alig látni pár, sziklafal aljában, az egyedüli soványnyiresek és gyep táján rejtődő faházat, piros és világos barnásra festve. Egyes halomszigeten sánczkosárforma rakásokban nagy mennyiségű tökehalat szárításra kitéve veszünk észre, a rakások közt birkák keresgélnek egy harapás fű után, emberek, asszonyok sűrögnek ide-oda halat rakva. A sziklákon több helyen céltáblákra emlékeztető fehér körök, közepén fekete ponttal tűnnek fel, közelünkben a sziklába erősített T alaku vasak, jeléül, hogy itt a hajók kiköthetnek. Kőrakások, oszlopok s más mindenféle hajózási jelek sűrűn követik egymást, a hajózási irányát jelölve. Néhol közvetlen a tengerszintája fölött a sötét sziklákról meszelt négyszögletű részek fehér lennek, melyek magyarázatát az alattuk kivetett háló adja meg.

Ezek lazaczfogók. Jól tudja a norvég halász, hogy a lazac a zuhatagokba és vizesésekbe felugrik, a hol tehát ilyen nincs, nagy ravaszsággal fehérre meszeli a köveket, mesterségesen csinálja, a mit a természet nem adott a helynek, oda festi a vizesést. A lazac a tengerből látja a kirívó fehérséget, arra tart s bele kerül az állító háló uttávesztőibe, melyből többé ki nem talál s minél jobban keresi a szabadulást, annál jobban megzavarodik, annál biztosabban veszi el a tájékozódást. Ezen a számításon alapulnak, a mi tóságainkon s különösen a Fertőn mesterien készített «*kürtők*». Csak hogy ezek nádból vannak s leérnek a csekély víz fenekére, míg a norvég lazaczháló oldalai madzagból vannak kötve s úgy vannak lerakva mint a mi állító hálóink, de nem egy vonalban. hanem oly formában, mint a 8-dik kép felülről mutatja.

Sydkrogø-nél ismét kikötünk. A temérdek dunnalud, bár-

hova nézzünk, csapatkákban uszkál a szigetközökben vagy pihen a kövek közt. Sirályok, tengeri szarkák szaporítják meg a madárságot. Esti $\frac{1}{2}$ 11 órakor nyugodott le a nap. A hajó orrából néztük ezt a gyönyörű tüneményt. Bíborban fürödtek a halomszigetek, a tengerszínről visszaverődő napsugarak csodás fénye kápráztatott s elmosta a szirtek durvaságát, melyek feketésen rajzolódtak a színjátékos nyugati égre. Annyira elfogott ez a látvány, hogy benyomása alatt a mellettünk álló

8. kép. — Felállított lazaczháló felülről.

amerikaiakkal olyan hamaros érzelemcserébe jutottunk, mintha régi jó ismerőseink volnának.

Ejjelen át megkerültük *Fosen* félszigetet s a leggyönyörűbb reggelt a 65° ész. szél. alatt köszöntöttük. Mögöttünk maradt a *Vikten* szigetek csoportja s a kisebb halomszigetek tömkelege. Hamar végeztünk a reggelizéssel s mikor a többi utas még csak egyenként szállingózva jött az étkezőbe, mi már a fedélzeten rendes helyeinken ültünk. A hajón 9 óra előtt kevesen kelnek, minek oka a késő lefekvés, mivel a világos éjjel meg a folyton változó gyönyörű tájék nem hoz álmodt szempillánkra.

A szigetközi vizeken ma (jun. 17-én) leginkább *hering*

sirály, sok *ló sirály*, néhány *ezüstös sirály*: rakonczátlan játék közt kergetődött, a *fekete lumák* — *Uria grylle* — sebes repüléssel mint kis fekete pontok, a zöld tengervíz fölött czikkáztak, szem elé került két tarka *kőforgató* — *Strepsilas interpres* —, míg dunnalud tegnaphoz képest kevesebb volt. Többször találkozunk azokkal a kissé otromba forma, egy árbozós, egy nagy négyszögletű s fölötté a kisebb ferde ny alaku vitorlával járó hajókkal, melyek az ősi vikingi hajókra emlékeztetnek s a legrégebb mintájú norvég hajók. Szinig vannak ezek feltöltve a fejetlen, hosszában hasított, megszártott *tőkehallal* (*Gadus morhua*), melyet délibb tájakra szállítanak. *Fjeldvik*-nél az ezüstös sirályok közt láttam az első kávébarna *kis halfarkast* — *Stercorarius parasiticus* — ezt a sirály faju, de karvaly természetű madarat.

Később balra hagyjuk a szirtes *Lekő* szigetét s *Gutvik*-nál megállunk. Ne gondoljunk ezeknél a kikötő állomásoknál a mi falvainkhoz hasonló helyekre; egy pár házból, kunyhóból álló telepek ezek, kevésnek van faluinckhoz hasonló terjedelme vagy temploma is s létezésüket leginkább egy pár halász-családnak köszönhetik, kiket a kereset állandóan itt tart. Minden épület, ha van a templom is, deszkából van, de sokszor emeletes házak is akadnak s mindenütt, a partok felé dülve, nagyobb lábas épületek, a raktárak. Lépcső vezet fel ezekre, ereszükről csigán kötél lóg alá végén erős vas-horoggal vagy a «*Kasseklör*-rel», a mi egy karikából szétágazó két körömvasból áll, melyek a felhuzandó hordókat vagy ládákat megmarkolják. Ilyenek a hajó gőzdarujánál is sokszor alkalmazásba kerülnek.

Gutvik táján egyszerre változik a vidék. A szigetek jobban fásak, látni fenyűkkel kevert nyíres oldalokat, völgyeket, s a hegyek valamint szigetek kupos, gömbölyded alakzatát éles, szögletes, tarajos csúcsok, nagy hómezők váltják föl. A szi-

getek különösen meredek szirttömegek inkább mint halmok, míg a part sokkal szelidebb és enyhébb hegytömegekből áll. Azt mondhatnám: eddig a partvidék bizonyos góthikus stylum volt, míg a szigetek jobban a román stylum bélyegét viselték, ezentúl meg a szigetek lesznek góthikusok s a part válik román jellegűvé. Egy darabocská szabad tenger is következik most, végtelenségét a szemhatár zárja el ott, hol ég és víz egy vonalba folynak össze. Ilyen szabad tenger-részeket eddig alig láttunk, legfőlebb csak egy keskeny közön át csillant meg a végtelenség, ezeket a közöket a norvég *Havsöie*-nek vagyis tengerszemnek mondja. Az által, hogy egy felől mindig a szárazföld közelében, sokszor egy puskaövésnyire haladunk, a másik felől meg mindig szigetek halmaza kísér, csakis ezeknél a tengerszemeknél kapunk egy kis emlékeztetőt arra, hogy az Atlanti óceánon járunk.

A *Bindalsfjorden* át a *Melstensfjordba* vezet ezután a hajó s neki vágunk *Torgen* sziget híres kalap forma hegyének, a *Torghatten*-nek. Már messziről látszik a hegy közepén egy fehér folt, mely közeledtünkre mindig nagyobbodik, végre felismerhetjük, hogy ez az a nevezetes természetes alagut szája, mely az egész hegyet átfurta. Maga a hegy 220 m., az alagut keleti szája 19 m. a nyugati ellenben 75 m. magas; hossza 163 m., szélessége 11—17 m. A «Nordstjernen» nem köt itt ki hosszabb ideig, mint a turista hajók, s így a hegy megmászására nem is gondolhattunk, de elhajókázás közben egy kicsit mégis keresztül láttunk ezen a furcsa, ember kéz nélkül készült hegyfuráson a tulsó tengerrészletekre, s ezernyi halomszigetre. Az a rövid idő, mit *Torghatten* körül a kis *Torget* előtt töltöttünk, — mely igazi typusa a norvég «*gaard*-nak»*

* *Gaard* vagy *gård* szó szerint = *kerítés*, elkerített hely; a görögben *χώρα*, németben *Garten*, góthban *gards*, slávban *grad*, *grad*, persában *gerd*, *gird*, magyarban *kert* megjelölés függ vele össze. — Humboldt: Kosmos I. pag, 387 l.

vagy tanyának —, elég érdekesen mult. A hajó gőzdaruja, mint az eddig érintett állomásokon is, nehéz lisztes zsákokat emelt ki a szárazra, a parti lakóknak hozva azt, a mit a csupasz köves és szakadásos hegyek nem nyújtanak, az oly szükséges ételmet, mely a kenyeret adja. Midőn a hajó ilyen kisebb állomásokra ér, megszólal mély hangú sípja, mire azután előrajanak azok a karcsu, jellemző, különös formájú ladikok, nagyobb hajók, átveszik és leadják a postát, elszállítják vagy hozzák a szállítmányokat, utasokat visznek, szóval a telep és hajó közt minden összeköttetést fentartanak és eszközölnék.

A Bindalsfjord óta Norvégia legkeskenyebb részébe jutottunk a 42,401 □ km. nagy *Nordland Amt*-ba, hol csak 2·7 lakos jut egy □ km. területre, ezek is legjavában a tengerparton telepedtek meg s igazi partonülők, mit a norvég «*strandsiddere*»-vel fejez ki, míg a beljebb lakókat «*op- vagy nysiddere*»-nek mondja. A «*Nordstjernen*» ügyes matrózai kirakván a sok zsákot, pár percz alatt elkészültek a gőzdaru rendbeszedésével, a vasmacska felhuzásával, megkezdődött a dübörgés, zakatolás jeléül, hogy indulunk. Megint szem elé kaptuk itt a kis *halfarkast* — *Stercorarius parasiticus* — majd két *sarki bukdárt* — *Colymbus arcticus* — melyek a hajó közelében üzték mesterségöket, s meg-megszólalt a tengeri szarka *píp, püp, pjüp* füttye. A halomszigeteket az *ezüstös sirályok* — *Larus argentatus* — és a nagy, sötétszürke hátú *tengeri sirályok* — *Larus marinus* — helyenként egészen belepétek. A dunnalud is sokfelé uszkált, sőt egy öntéses part sekély vizében a kövek közt láttam egy tojót, mely három totyogó pelyhes fiókáját vezette. Messzebb a sík tengeren egy csapat fehér-fekete madár folt látszott, vagy *alkák* vagy *lummák*, de még valószínűbb, hogy *lundák* — *Mormon arcticus* — lehettek. Egy pillanatra a sűrűen egymás hátán uszó

madársereget akár csak kisebb szigetnek tarthattuk volna, a másik pillanatban azonban a feketeség fehérre változott, mert begyűkkel fordultak felénk, most meg felerészben a víz alá buktak, azonban mire a lemerültek feljöttek a másik felük bukott alá, szünet nélkül ismételve ezt a játékot, mely olyan mozgást, benyomást keltett, mintha a víz erős hullámmásban volna. *Torghatten* táján még egy érdekes megfigyelés is ki-nálkozott. Láttam ugyanis, hogy a szélcsendes időben tükör-sima tenger egy helyen nagyon fodrot hány, szememet tehát nem vettem le erről a pontról. A víznek játzsása több perczig tartott sőt haladni látszott, mikor egyszerre valami fekete tömeg merült ki a tenger síkjából, egy hatalmas *bálna* félteste. Többször felbukott, majd durranásszerű morajlás közt ismét elmerült, közbe mindig messzebb uszva. Az utitársak is csakhamar észrevették mit nézegetek olyan nagyon, elő-vették hát a sok messzelátót, melyek nem váltak el addig a szemtől, míg csak az óriási emlős végleg el nem tűnt a mesz-szeségben.

Azok a tipikus kis hajók, «*Ranværingbaade*», melyek a partitanyák körül hajónkat körülrajozták, sok helyt járnak a szigetközi vizen vagy a házikók előtt sorjában partra vannak vonszolva, az öblökben kikötve. Mindegyikük egyformán készült s a szerint amint négy, hat vagy nyolcz evedzősek «*Fjering*», «*Sexring*», «*Ottring*» a nevük, ha vitorlával járnak, egy árboczosak s négyszögletű vitorla való reájuk, mely gyakran rozsdá veresszínű, mert tartósság kedvéért nyirfa levébe áztatják a vásznat. A hajó fara ugy orra is egyformán fel van hajtva, gondolaszerű; bordázata rendkívül gondosan készült, nem igen hasas, alapéle hosszú, ugy hogy egész alakja nyulánk és könnyű mozgásra van számítva. Alapszínük rendesen dióbarna, peremjük azonban sárga, piros, petrezselem zöld, kék és fehér szinekkel rikító. Kolompjuk, vagyis a hová

evedzéskor az evedzőt támasztják, gúzs nélkül való s a fának oly darabjából készült, hol a törzsből ág nő ki; ez a villás szöglet támasztja meg az evedző nyelet húzás közben. Kevésbé gyakorlott evedzősök, kezdők, a guzsban járó evedzővel könnyebben boldogulnak, mert az evedzőt nem egy könnyen vesztik el a kolomp támasztójáról, de a norvégek igazi mesterek az evedző kezelésben, őket csak hátráltatná a gúzs. Ugyszólván bölcső koruktól kezdve játszanak már az apa szerszámjaival s ha egyszer futni tudnak, már a hajóba mászkálnak, próbálgatva a mit apjuk csinál. Mi természetesebb hát, hogy vérükbe megy a nemzedékeken keresztül kifejlődött ügyesség s szinte összenőnek a hajóval, születésükkel hozva reátermettséget az evedző és vitorlakezelésére. Elgyönyörködhetik az ember, a mikor látja a norvég halászt és tengerháti népet, micsoda megerőltetés nélkül bánik hajójával. Minden oly könnyen, természetesen egyszerűen megy, mintha nem is a test izomereje mozgatná, hanem valami láthatatlan gép. Alig hajlik előre a test, a két evedző megtámaszkodik a kolompon, az izmos karok rántanak egyet, a lapát hajtja a hajót, az evedző nyél most kiugrott a kolompból s a hajó peremén találja a szükséges gyengébb támaszt azután egyet koppanva megint a támasztóba ugrik. Így megy ez ütemben, a kopogás egyhangu zenéjével, a mi az evedzősnek csak olyan, mint a menetelő bakáknak a dob és trombita ütemszerű egyhangúsága, mely a fáradságtól eltereli a gondolatot s a mozgás szabályzásával könnyíti is azt. Különösen szép mikor három-négy evedzős hajtja a hajót s zsinóron járó szabatos mozdulataik akár csak a jó óramű összejátszó kerekeit juttatják eszünkbe. Azután meg hogyan kormányozzák a hajót! Ha van kormányos jó, de ha nincs, pedig igen sokszor nincs, csak úgy engedelmeskedik a hajó mint mikor a kormányt kéz tartja; ilyenkor az evedzéssel

adják meg az irányt s észre sem vesszük járásán, hogy a kormánypad üres. Ugy megy az, a mint gazdája akarja, mint a jó ló, ha jó kéz tartja a kantárszárat. Egy időben az ebédre hívó csengetyűszóval hangzott fel a hegyek alját elfoglaló sovány nyírligetekből egy pár *szarka* — *Pica caudata* — csörgése, rég ismert honi hangok az idegenségben. Ebéd után megint csak a fedélzetre ültünk, kenyér darabkákkal etettük a hajót követő sirályokat. *Hering sirály* — *Larus fuscus* — és *ló sirály* — *Larus canus* — példányokból állott az örökké éhes madárnép. Volt veszekedés, csapkodás, kapkodás a vízbe ejtett szeletek után! Tizen is levágtak egy darab koncra, lármázva, rikácsolva, csupán a hering sirály *ajnye, ajnye* szólása vált ki élesebben a kerjégésből, oly tisztán, hogy sokszor félreismerhetlenül hasonlított a magyar «ejnye» csodálkozást kifejező szavához, melyet valami vékony gyerek vagy női ajk ejtene ki. Sokáig mulattam ezen a préda fölött czivakodó, ide-oda lengő madarakon s versenygésükben az embertársaság szakasztott képére ismertem. Itt is ugyanaz a küzdés a betevő falatért, ugyanaz a csipkedés, elmarás, félreszorítás, a különbség talán csak az, hogy az állatéletben az önzés és az anyagi előny megmarkolása ugy jelentkezik a mint a természet fakasztja, leplezetlenül, míg az emberek ezerféle módon eltakarják azt, hamis köntösbe öltöztetik, melynek sokszor legtisztább, legjobb színe, képmutató ártatlanság örve alatt rejtőzik a durva igazság, ugyanaz az önzés és anyagi érdek, mint az esztelennek tartott állatban.

A tegnap megismerkedett amerikaiakkal is hosszasan beszélgettünk. A férfiú érdeklődött a madarak iránt s elmondta, hogy neki is szép kolibrigyűjteménye volt. Most nevével 1¹/₂ évig fog utazni, bejárja egész Norvégiát, Svédhont, Hollandiát, Németországot, Francia- és Olaszországot, több hónapot fog tölteni Párisban és Skóciában s az

oxfordi egyetemen tanulmányozni fog egy darabig. Egész utunk alatt szorgalmasan írta naplóját, minden iránt érdeklődött, tehát élvezet volt vele a társalgás. E közben a *Brönöndon* át *Brönö*-be érünk a $65^{\circ}28'$ é. szél. alatt, majd a nagy Vegen szigeten fekvő *Rörö*-be. Az út gyönyörű, keskeny tengerszorosokon vezet keresztül, mindenfelé fjordokba láthatunk, magas, csúcsos, behavazott hegyekre. A távolban megpillantjuk azt az uralgó hegycsúcs sorozatot, mely az út következő részén, hol előttünk, hol jobbra vagy balra, majd meg mögöttünk fekszik, aszerint a mint a sundok közt ide-oda tévelygünk. Ez a $170 \square$ km. terjedelmű *Alsten* sziget 1000 m. magas hegyláncza a «*Syv Söstre*» vagyis hét csúcsa után *hét testvér*. A kis vihar rágta teljesen vörös kőből álló *Rödö* szigetecke mellett keresszük a *Vesfjenfjord*-ot s *Sövik*-nél, azután *Sandnaesen*-nél horgonyzunk. Mindkét helyen elragadó a kilátás; a hat hegyből, melynek egyike kettős csúcsú egybe forradt meredek kőomladásos, taréjban leköszörült, havas «*hét testvér*» mintegy szikla kárpit emelkedik ki, a dombos, nyirerdős előtér mögött, valóságos havasi tájkép benyomását fakasztva, melynek nagyszerűségét a sziklák lábait verdeső tenger emeli. *Alsten* szigetén *Alstahaug*-on lakott a mult század elején PETER DASS plébános, ki a «*Nordlands-Trompet*» című maig is széltiben olvasott költemények szerzője volt.

Míg a hajó *Sandnaesen*-nél rakódott hamarjában két felvételt csináltam fényképezőmmel.

A dunnaludak fiókáikkal uszkálnak itt a partok körül, a sirályok közül főleg a lósirály — *Larus canus* — számos, akad néhány *sarki halászká* — *Sterna arctica* — s néhány *tengeri szarka* — *Hæmatopus ostrilegus*.

Itt ismerkedtünk meg a velünk utazó angol családdal, mely egy öregebb házaspárból és egy 18 éves csinos leány-

kából a férfi hugából, állott. Először még Dániában láttuk őket s a leányka kalapján lévő pusztai talpastyúkszárny emlékezetünkbe hozta találkozásunkat. Különösen az öreg úr érdekes alak volt. Tipikus, simára beretvált angol arcza némileg Moltke tábornagy vonásaira emlékeztetett, kicsi bőrsapkája és koczkás ruhája azonban nemzetiségét hamar elárulták. Rendesen szótlánul járkált fel-alá, rövid pipáját szivogatva, ha pedig meghüvösült a lég, széles bársonygallérú furcsa szabású abaposztó köpenyébe bújt, övvel testére szorította s egykedvűen dőlt valamelyik karosszékbe. Az aszszony annál beszédesebb volt, meg a leányka is, a ki egy kicsit németül is tudott. Norvégiában az öreg urat jól ismerik, s ha MR. CORBET után tudakozódunk, azt a feleletet kapjuk, hogy ő Finnmarken egyik legkitünőbb lazaczhalászsza. Hammerfest közelében lévő Alten Elv-et bérelte ki 10 évre, 6000 korona évi bérért s daczára, hogy 59 esztendő nyomja vállait, minden nyáron két hónapot tölt ott családjával és három társával. A mult évben 6000 kgr. lazaczt horgásztak ki s a legtermetesebb példány 25 kgr.-t nyomott. CORBETék, mint sok más angol, vagyonos emberek lehetnek s hazájukban is előkelő szerepet vihetnek. Kitűnő, gazdag és czélszerű felszerelésük, úgy a velük folytatott társalgás elárulta ezt. Volt velük egy egész láda szebbnél-szebb horgász szerszám, nagy mennyiségű ételféle, kőedényekbe préselt vaj, tolmács s egy csomó jobbnál-jobb takaró, felöltő, kabát. Ezentúl egész Tromsø-ig mindig velük voltunk s nagyon összebarátkoztunk. Szíves előzékenységük mindig jó emlékünkenben marad meg, s most is látom, miképpen akart az öreg Mr. CORBET mindenáron egy meleg köpenyt a hüvös estéken reám erőszakolni, most is előttem van Mrs. CORBET, mikor egy egész levélpapiroost tele írt nőm számára, különféle czélszerű árúk legjobb londoni forrásainak cím-

jegyzékével. Magyarország iránt szintén érdeklődést tanúsítottak, elbeszéltek, hogy királyasszonyunkat ismerik s Mr. CORBET királynénk angol falkavadászatain részt is vett.

Dynnaesö szigete mellett elhajózva *Lötken* szigetének tartunk, mely a Ranenfjord torkolatában fekszik. A madárélet erre felé mintha jóval megélnékült volna. A szigetekon elszórt vörös faházikók előtt fekvő öblöket egészen ellepik a sirályok, egy előreszögellő sziklafalat azonképpen megszálltak, temérdek fehér pontokként rajzolódva a sötétszürke háttérre. Tehát madárhegyek táján járunk. A dunnaludak minden alkalmas ponton uszkáltak, vagy totyogtak a parti kövek közt, a szigetekről áthallatszott a *piroslábú víziszalonka* — *Totanus calidris* — füttye s a *kis szélkiáltó* — *Numenius phaeopus* — felismerhető közelségben szállt el a hajó mellett. Vacsora után $\frac{1}{2}$ 10-kor horgonyoztunk *Lötken* szigetén *Kobberdal*-nál, mely egy kis öbölben fekszik. Előtte lekerekített, egyik részén magasabb, a végén a tengerbe lankásodó halomsziget emelkedik, a magasabb oldalra pirosra festett lábas épület támaszkodik, melyre lépcső visz fel, a hová ladik van kikötve. A házikó kicsiben, de egészen abban a modorban van építve, mint a raktározók. Magán a szigeten kőből és deszkából, kicsi ládikaszerű üregek vannak fölös számban s négyszögletű bejáróik a távolból fekete pontokként sötétlik felénk. Akárcsak egy megkövesült hangyaboly — olyan a szigetcske. De a rajta uralgó élet lakottságra enged következtetést. Észak gazdaságilag oly nevezetes madara, a dunnalúd költ azokban az emberkéz készíttette mesterséges odukban, tehát megkapjuk fogalmát egy mintaszerű «*Aederholm*-nak», dunnalúd gazdaságnak (9-ik kép):

Különös érzelmek és gondolatok keletkeznek bennünk. Gazdag birtokost képzeljünk magunknak, kinek fekvősége alig pár holdnyi sziklasziget a tenger hullámai közt. A gazda-

sági épület «egy kis lábas faalkotmány»; a «fundus instructus»: faládikák, kőoduk, egy pár ladik, kosarak és zsákok. Munkát nem kér a gazdaság, s mégis szüretet nyújt, pedig nem rossz «termést». A jószágot egy vadmadár száza vagy ezerjei teszik, mely ragaszkodik ahhoz a szürkebarna lapos halomszigethez s oda rakja fészket. Májusban már kotlós a

9. kép. — «Aederholm» Kobberdalnál. Fényképfelvétel nyomán rajzolva.

dunnalúd tojója s e hónap végén úgy június elején javában üli tojásait. Fészket a sekély partú szigeték kövei, lyukai közt építi meg, alomnak egy marék tengeri algát ránt össze, azután megmelleszti magát s kitépi főtollazata alatt egész testét borító finom pelyheinek egy részét, hogy tojásait azok közé rakja. Költés alatt egészen házi állat, nem fél az embertől, sőt hajlékáig kíséri. Mikor így megtépte magát a tojó,

a norvég ember háznépestül kosarat vesz karjára, fészekről-fészekre megy s kimarkolja a finom pelyhet. A megkárosult tojó mit tehet mást tojásai megvédésére, minthogy megmaradt pelyheit tépje ki testéből. Meg is teszi, újra meleg a fészek, gond nélkül üli hát tovább tojásait. A gazda azonban nem elégedett meg a terméssel. Ujra kézre kerül a kosár, még egyszer eldézsmálja a fészek pelyheit, mert szerinte csak így van igazi jövedelem. Most már nagy a dunnalúd tojó bánata, mit csináljon, hogy azt a meleg vánkost megadhassa fészkének, mely tojásainak annyira kell? Utoljára is megtépi magát, a mi pehely van még rajta mind kitépi, de nem elég. Már most a gunár uramnak is gondot kell fordítani a családi tűzhelyre. Nem járja az a gondtalan legényeskedés, távol az otthontól a sík tengeren vidám czimborák társaságában. Haza is kell egy kicsit nézni, hogy ne legyen baj. S akarva nem akarva, mielőtt ismét visszaszabadulna társaihoz, meg kell hoznia a háztartás adóját, neki is ki kell tépni egy csomó pelyhet testéből, míg a fészek elegendő melegre van bélelve. Ezután mehet. Megy is barátjai közé s jó messze a tojóktól csatangol azokkal a szírtfokok alján, össze-vissza a széles tengeren. Ezért a dunnalúd-telepeken költés szakában gunár alig látható.

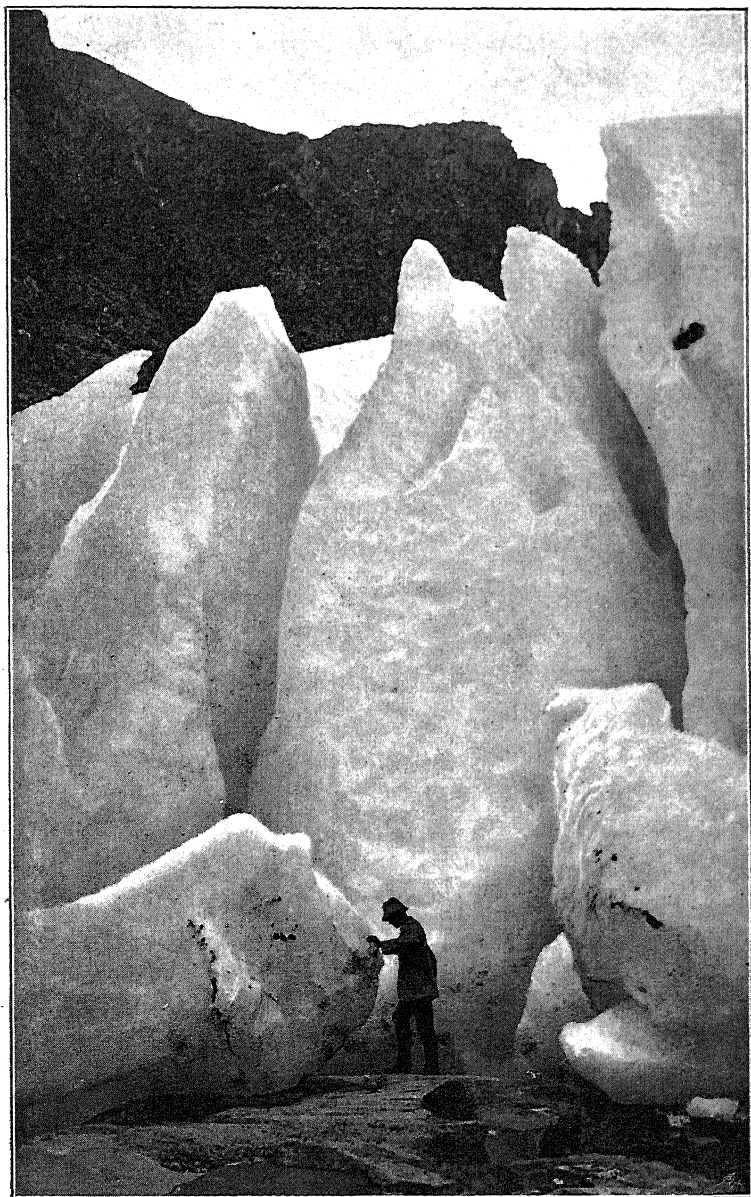
A norvég is megelégette immár a hasznót, nem bántja többé a «majorságát», hanem gondolja inkább s távol tartja fészkeitől a nagy sirályokat s más ragadozó madarakat, melyek a világra lépő pelyhes dunnalúd fiókák közt garázdálkodhatnak.

Ha meggondoljuk, hogy körülbelül 24 fészek szolgáltat egy kilogrammnyi pelyhet, melynek átlagos értéke legalább is 16 o. é. forint, hát igazat kell adnunk az északi népeknek, hogy a dunnalúdban az «áldás madarát» bírják.

A dunnalúdpehely barnásfehér s minőség szerint három

féle: tisztított, füves és a fogott vagy lövött madarak kopasztásából került. Legtöbb értéke van természetesen a tisztítottnak, különösen ha sohasem nedvesedett még meg; a füvest még tisztítani kell s így nyersen adva kevesebb az ára; végre a holt madaraktól koppasztott pehely mindig leggyengébb értékű, mert legtöbbször zsíros szokott lenni. Miután azonban az anyamadarak löhetése, foghatása, pelyheik és tojásaik elszedhetése teljesen korlátlan volt, e fontos északi gazdasági fokozatos fejlődés helyett e század elején teljes pangásba került. A bajt maga a norvég törvényhozás is belátta, tehát 1842-ben, majd igazán üdvösen 1860 márcz. 3-án törvényileg intézkedett a dunnalúdak védelmét illetőleg. Különösen az utóbbi intézkedés *Tromsø*, *Fosen*, és *Namdal* kerületekben elejtésüket, fogásukat mindenkorra szigorúan megtiltotta; Norvégia délibb kerületeiben pedig a tilalmi időt ápr. 15-től—aug. 15-ig szabta meg. De itt is néhány, törvény által védett költőhelyen, s azok környékén — egy kilométernyi távolságon belül — sohasem foghatók vagy lőhetők, s pelyheiket csakis a fészkelő hely birtokosa szedheti. Némely déli prefecturátus azonkívül elfogadta a törvény azon általános tilalmát, mely a fent megnevezett kerületekre érvényes. Ez idő óta ismét fellendült a dunnalúdak ügye, szemmel láthatólag elszaporodtak és gazdáinknak is több jövedelmet biztosítottak. Mert annyi bizonyos, hogy nincsen semmiféle anyagunk, mely a meleget jobban tartaná mint a dunnalúd-pehely s nincsen egy sem, mely e mellett könnyebb súlyú lenne.

Huglen szigetét elkerülve, *Hannesø* és *Tombø* szigetek közé jutunk, azután kitárul előttünk az a nagyszerű kép, mely egy földrajzi vonalat a valóságban is megjelöl. Az északi sarkkör táján járunk. Balról és előttünk messze a síktengerből, mesébe való szörny alakokként, óriási sziklaszigetek nyulnak az ég felé s az esti napfény rézsút eső sugaraiban

10. kép. — A Svartisen glecser jégszklái.

sajátságos halvány ibolyaszürke fátyolozott színekben meredeznek, mintha a ködös észak évezredes mondáinak maradványai volnának, míg jobbra a szárazföldön a távolba enyészve, egetverő bástyafal gyanánt sötétlik-fehérlik Norvégia óriási glecserje a «*Svartisen*» (10-ik kép).

A szigetek legszembetűnőbbjei a «*Lovunden*» és északra a «*Threnen*» csoportok. Az első teljesen egytömegű szikla, roppant meredek s hasonlít valami nagy terjedelmű lovagvárhoz, ferde csúcsa pedig roskadozó toronyhoz; a második (11-ik kép) tulajdonképpen négy szigetből áll, de az egész olyan, mintha csupa hegyes kőoszlopok sorakoztak volna egymás mellé. Mind a kettő zord, tenyészet nélkül való, 600 méternél jóval magasabb s hirtelen feltornyosul.

A hajó vagy 40 km. távolban halad el mellettük s mégis oly közel látszanak, mintha alig volnának pár ezer lépésnyire. Rideg ormaikat még csak halászok sem lakják, de millió számra költ ott a számlálhatatlan repedésekben, szirtlyukakban a *papagálycsőrű lunda* — *Mormon arcticus* — ez a különös formájú tengeri madár. Mintha csak összefüggés volna a tarajos bizar alakzatú hegyek közt, melyek fészkelő tanyáját képezik, és saját furcsa kinézése közt. A halászok csakis e madarak kedvéért kötnek ki néha a nyaktörős szigeteken s nagyszámban fogdossák a tulságos kövér, zsirtól, hájtól gömbölyödő szárnyasokat.

Tojásaikat élelemre használják míg a madarakat megszártják azután kissé megkoppasztva minden teketória nélkül lámpabelet húznak át testükön s kész a mécses. Azt mondják, hogy ilyen madármécs egész éjjel elpislog. A téli hosszú éjszakákon reá szorul a szegény norvég halász világító anyagra; gyertyára, kőolajra nem mindig futja, így keresett hát magának kárpótlást.

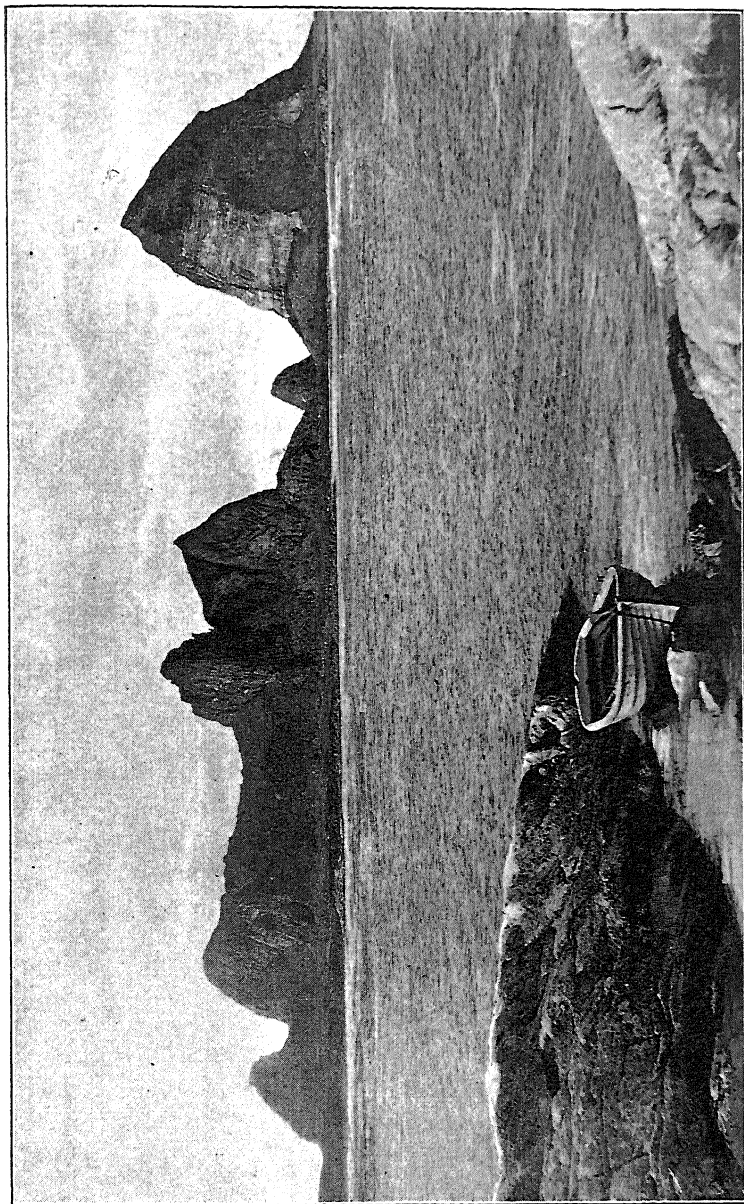
Ezentúl a vidék mindegyre zordabb, vadabb, elragadóbb, bámulatosabb lesz. Minden tekintettel újabb és újabb nagyszerűségeket fődözünk föl s nyilvánulni véljük a természet ősz alkotó erejét a maga páratlan, utánozhatatlan felségében.

Szinte erősebben dobog szívünk a leírhatatlan látvány benyomásai alatt; nézünk, nézünk kimeredt szemekkel és semmisem zavarhatja meg figyelmünket, mert le vagyunk bilincselve s nem szabadulhatunk a hatás elől. Akár csak ide vonatkoznának *Arany* szavai:

És mintha nem kik lábbon járnak,
 Hanem csupán szálló madárnak
 Alkotva lenne itt a föld :
 Mindig ziláltabb arczot ölt.
 Itt tornyosul, ott meg sülyed,
 Itt öble van, ott kidülyed
 Széthányt idomtalan idom,
 Mindössze vissza heverő,
 A hány darab, megannyi rom ; —
 Vagy minth' az alkotó erő,
 Midőn hegyet gyúrt és rakott,
 Elszórta volna az anyagot.

Borzongás fog el, mikor az úgyis regényes szigettengerből a látszólag magányos *Hestmandö* 530 m. magas kísérteties alakja bontakozik elő, melyet a képzelet, nem minden alap nélkül, előre hajolt lovashoz hasonlított, kinek bőköpenye a lófarkáig ér. Innét kapta nevét is, mely szószerint «*lovasember sziget*»-et jelent.

Mindig jobban közeledünk a sajátságos hegyhez, mely a szerint aggasztóan nagyobbodik, midőn *Lurö* és *Alderén* szigetek közt a *Stegffjord* kijárójánál, *Kvar-Öer* szírteknél, a *Threnen* szigeteken is áthaladó 66°30' é. szélességi vagyis az

11. kép. — Threnen sziget az északi sarkkör alatt.

északi sarkkörön átlépünk. Esti 11 óra volt, de a hegyek csipkézett éleit bearanyozta az éjféλι nap világa; a tegnap nézett napnyugvás bucsuztató volt, mert ezentúl majdnem öt hétig nem szállott le a szemhatár alá az a minden élet forrása, a fényes naptányér.

VIII.

AZ ÉSZAKI SARKKÖRÖN TUL.

The days grew longer and longer,
Till they became as one,
And southward through the haze
I saw the sullen blaze
Of the red midnight sun.*

Longfellow.

A sarkkör méltóan köszöntött. A felhőtelen, tiszta ég, mely eddig utunk alatt fölöttünk kéklett, elborult; meg-meg-eredt az eső és hűvös szél kerekedett, mikor jun. 18-án reggeli 1/29 órakor a 67° 17' ész. szél. alatt fekvő Bodő városka kikötőjében lebocsájtottuk a vasmacskát. Az alig 3000 lakosságú városka faházai leginkább emeletesek s nem különböznek Norvégiatöbbi kisvárosainak épületeitől. Elvértve akad csak egy-egy régi gyepfedelű kunyhó, mint valami öreg ember fiatal társaságban. Régi temploma kőből van, míg az új teljesen fából, csúcsíves modorban, magas fekvéssel uralja a tengerpart hosszában elnyúló házsorokat, melyek jó része afféle vízbe épült czölöpökön nyugvó raktározó. A város mögött ködbe burkolva magas hegyek körrajzai tünedeztek elő, különben a rossz idő minden kilátást elfátyolozott. Hajónknak hosszabb ideig tartó rakodása lévén, örömmel siettünk a két napig nélkülözött szárazföldre,

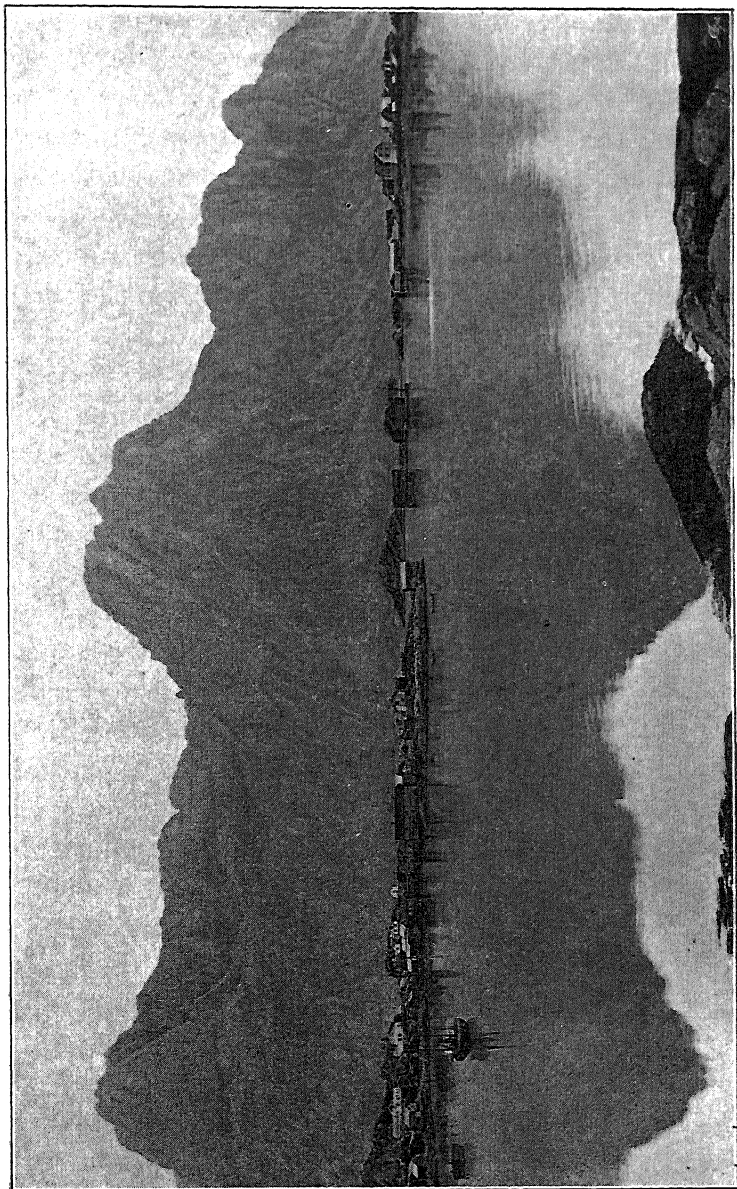
* A napok hosszabbra s hosszabbra nyúlnak,
Egyetlen napba folyva át,
És láttam délről, az éjféλι napnak,
Ködparás légen keresztül,
Megbágyadt vörös sugarát.

daczára a csepergő esőnek. Mozogni, járni vágytunk szababban, mint a fedélzet szűk határai közt.

Amerikai útitársaink megváltván itt tőlünk, szivélyes búcsút vettünk egymástól. Mohón kerestem fel ezután egy dohányboltot, mert a hajón kifogyott a szivarom s már-már nélkülöztem a megszokott füstölést. Természetesen rövid pipát vettem, mely annyira általános Norvégiában, hozzá azt az édeses angol dohányt, mit finom szálai közt számos csutkadarabkák után *birds eye*-nek — madárszemnek — hív Albion népe. Vigan pöfékelve immár, a «regen frakken»-t, azaz gummi-esőköpenyemet felhajtva, a tengerpart síkos köveire siettünk s jártunk csakhogy járjunk, mintha fizettek volna érte. Beh jól esett! A tenger számtalan kagylót vetett ki a partra szebbnél-szebb, lapos, piros *Pecten islandicus*-t, azután meg csigákat, megkezdtük tehát a gyűjtést. Minthogy a követendő munkafelosztás elvénél fogva ez a dolog feleségemnek jutott osztályrészül norvégiai tartózkodásunk alatt, odaadó figyelemmel leginkább ő szorgoskodott, hogy zsebeink kagylókkal megteljenek. A mint így szedegetünk, turkálunk az iszapos parton, egy tisztán öltözött, csinos, pirosposztagás leányka közeledett felénk kezében tálczával, nagy szerényen feleségem előtt, mindkét térdét behajtva, bókot csinált s mosolyogva, pirulva, válogatott szép kagylókat nyújtott át neki. Figyelmét megköszönve, úgy a hogy tudtuk, áruk után tudakozódtunk, de ő csak mormogott valamit, bókját ismételve, azután megfordult s mosolyogva ismét visszament a városvégi házikóba, melynek ablakából látta, mi szándékban vagyunk. Tehát a christianiai eset után kellemes csalódás. Ez volt nekünk az igazi norvég kedély első megnyilatkozása, a szívesség első szikrája, melynek ezentúl nap-nap után annyi példáját tapasztaltuk.

Déli 12 órakor indulást jelzett a «Nordstjernen» gőz-

sípja, hamar átladikáztunk hát a fedélzetre, nyomban reá indultunk is. Csakhamar elhagytuk a szigetközi vizeket s beletartottunk a 147 km. hosszú, torkolatánál 79 km. széles *Vestfjord*-ba, melyben úgy a szabad tenger, mint a sebes áramlat hatása nem éppen kellemesen érzik meg. A táj egészen ködköntösbe takaródzott, a szél is erőszakoskodni kezdett s meglódítá a nagy víztömeget. Hol ólomszínű, majd meg smaragdzöld lett a tenger színe, a hullámjárás mindinkább megingatta a hajót, felemelte és lesülyesztette, a szerint a mint hullámhegybe vagy hullámvölgybe ütközött orra. Fehértaréjű hullámok zajogva vágtak néha járóművünk oldalába, dobálgatták, játszottak vele, akár egy deszkadarabkával. Az eső vágott, az idő teljesen féket vesztett. A fedélzetről az utasok mind a hajó mélyébe huzódtak vissza. Kezdek föltűnni a sápadt, siralmas, eltorzult arcok; sokan lefeküdtek, hogy a tengeri betegséget könnyebben megküzdjék. Csak a matrózok jártak, zuhogó eső daczára, kátrányozott ruháikban és kalapjaikban dolgaik után, oldogatták a köteleket, bevonták a ponyvákat stb. Tántorogva, mint a részeg ember, lehetett csak botorkálni a hánytorgó hajón. Egy öreg norvég asszonyt, mielőtt a hajó belsejébe menekedhetett volna, a fedélzeten ért el a nyavalya, korlátba fogódzott s oly keserves képet vágott, mint ha utolsó óráját élné. Kivülről csak egymagam állottam a hajó fedélzetén, s átkarolva egy karfát, sokáig elnéztem az elemek tombolását s a mérgében igazán nagyszerű tengert. De végre is a hideg, meg a felcsapkodó hullámok szobácskánkba szorítottak, hol unalmas várakozásban vágyakodtunk jobb időfordulásra. Ebédre a nagy hánytorgásban gondolni sem lehetett, így hát a tétlenséghez még koplalás is járult. A dologban egyedül csak az volt vigasztaló, hogy a tengeri betegségre legkisebb hajlamot sem árultunk el. Öt óra tájt csendesebb vízre

12. kép. — Svolvaer a Lofotokon.

értünk, felnéztem hát a fedélzetre s nemsokára megpillantottam, ködbe borulva ugyan, a *Lofotok* első szirtjeit. Egy pár puskalövésnyire a partoktól egy óriási bálna bukott fel a hullámok közül, otromba fekete testét félig a víz fölé emelve, azután nagy robajjal a víz alá vágódott. Pár percz múlva újra kidugta fejét, morgó fujás közt lélegzetet véve, majd magas vizsugarakat szöktetve orrából, mint egy torpedó sietett el a messzeségbe. *Vest-Vaagø* szigetén *Baldstad* kikötőjében horgonyoztunk, mely védett öbölben fekszik. Sajnos, az időjárás szürkésege és a csepergő eső teljesen pára körbe vonta a vidéket s így csak a közvetlen környéket láthattuk. *Dunnaludak*, *tengeri sirályok*, *fekete lummák* és két *kerczerucza* — *Clangula glaucion* —, mely fehérfekete réczefaj télente fővárosunk *Dunarészét* és a *Lánczhid* környékét százankint lepi, uszkáltak vagy repkedtek a kikötő körül. *Baldstad* különben, úgy mint a *Lofotokon* minden emberi telep, valóságos halásztanya. Itt is ott is a sziklákon vagy sziklákra dülve, czölöpökön pihenve egy-egy faházikó búslakodik, mindenütt nagy faállványokon «*Hjelder*» szárad, a fejetlen, hosszában hasogatott tőkehal ezernyi tömege, akár csak kimosott, párban felaggatott harisnyák. Ezek itt a mi halásztanyáink révén ismeretes «*zsidó utczák*», csak hogy nagyszerű kiadásban. A halas-utcák és házikók körül, még inkább a kis öböl ladikjaiban, töröl metszett, borotvált, viharedzett halászalakok foglalatoskodnak, sajátságos — elől felhajtott, hátul tarkón alul érő — kátrányos vászonkalapokban, ugyanilyen bő kabátban és nadrágban, térden felül érő nehéz csizmákban.

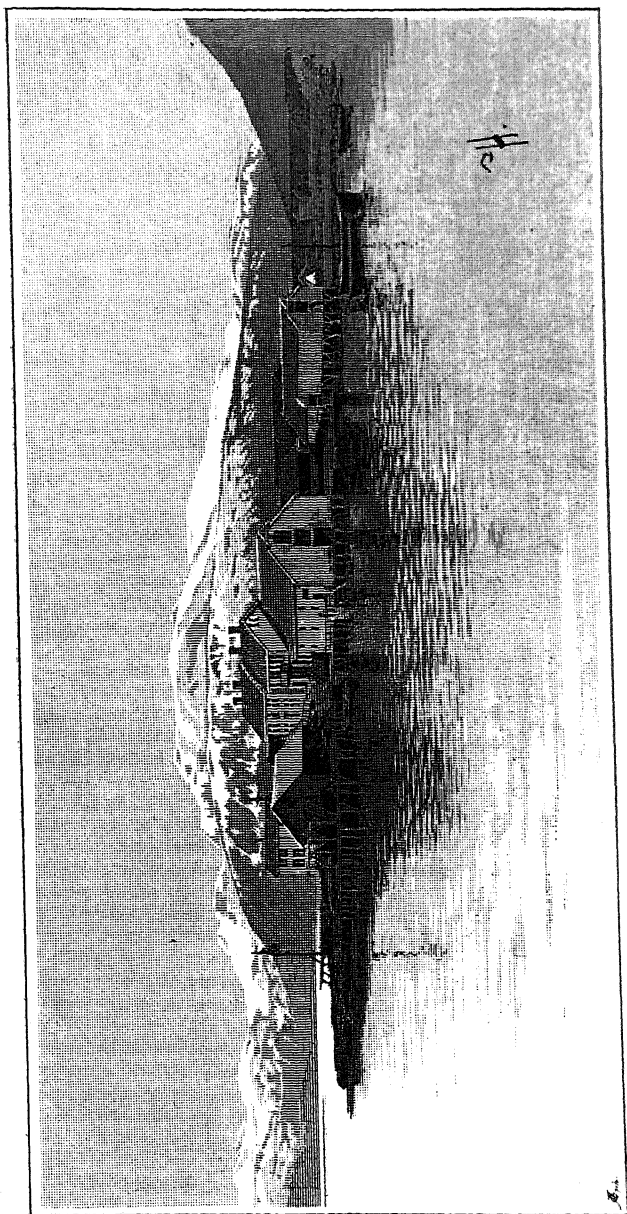
Sejthetjük, hogy a halászat Eldorado-jában vagyunk. De erről bővebben más helyen fogunk megemlékezni.

Miután esti $\frac{1}{2}$ órakor ebédünket elkölthettük s a rakodással végeztünk, *Henningsvaer* érintésével *Svolvaer*-nél (12-ik

kép) éjfélig időztünk, hol a hajó szénkészletét pótolta. A komor novemberi időben nem volt a fedélzeten maradásunk s így CORBET-ékkal az étkezőben vagy a felső társalgó szobák egyikében huzztuk meg magunkat, oly élvezetesen elbeszélgetve, hogy éjji $\frac{1}{2}$ 12 óra még ébren talált. De később sem jött álom szemreinkre, mert a szent emelő hajódaru éppen szobácskánk fölött dörömbölt.

A barátságatlan időjárást, másnap — jul. 19-én — felderülő, majd tiszta ég követte. Gyönyörű havasok, nyires kúpok, sőt egyes szántóföldek fogták fel a reggeli nap aranyos sugarait. Bejártunk a *Tjeldesund*-ba, mely Norvégia legnagyobb szigete, a *Hindö* (2238 □ km.) és *Tjeldö* közt fekszik s előbb a kedves *Sandtorvnál* (13-ik kép), később *Graesholmen*-nél kötünk ki. Ha tengeri utunk Throndhjemtől a sarkkör tájáig a legeredetibb, a sarkkörtől a *Lofotokig* legfenségesebb s a Lofotoknál legkomorabb volt, most legszebbé vált. A tenger helyenkint egészen havasi tóhoz hasonlít, melyet hóborított hegyek, erdők, sziklák zárnak körül.

A madárvilág élénk és számban növekedő. Egy kis halomszigeten *sarki halászkák* és valami 20—30 pár *lósirály* üldögél egymás mellett a gyepen, fölöttük árnyék gyanánt surranik el a *kis halfarkas*. Messzebb a tenger fölött, mint a felhő kavargó a fehér sirályhad, meg-meg száll, ismét felemelkedik, mint a mézre szállott legyek, mikor közibük legyintünk. A messzelátó megadja a magyarázatot: 4—5 *barna delfin* — *Phocæna communis* — vadászat arra a *tökehalfajra* — *Gadus virens* —, melyek a parányi, *hasadtláburák*ok — Copepoda — rajzó tömegeit üldözik s a sirályok kedvencz élelmét képezik. Az állatélet egymásra utaltságának találó jelensége ez, mely emlékeztet arra a megingathatlan törvényre, hogy a természetben minden egymásért

13. kép. — Sandtorv a Lofotokon. — Fénykép felvételem után rajzolta Hary Gyula.

van, egyik élet a másik élettől függ. S ez végig, az állat ország minden során jelentkezik, az életfenntartást biztosító élelemszerzés lánczolatossá összeforradása által, vagy más szóval minden állatfaj ott él, a hol eledele tenyészik. A legparányibb növényt, a legparányibb górcsói állat eszi meg, ezt valami kis rák vagy féreg üldözi, ezeket a halak és hullók, a halat a fókák, bálnafélék, sirályok, ezeket a csápák, a sirályt a sasok s így tovább minden sorozaton. A tengerben, tavakban a vízi-állatok, erdőkben-hegyekben, pusztákon, síkföldön pedig e vidékeken tartózkodó állatfajok életén vonul végig ez az egymást való felfalás s nemcsak a különböző osztályokra, hanem egy-egy osztály családjaira, nemeire is vonatkoztatható (pl. a sas megöli a foglyot, nemcsak a nyulat).

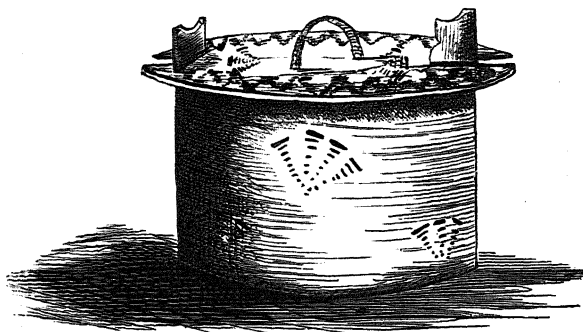
Ebből következik az is, hogy tulajdonképpen minden állat ragadozó, de meg ha az egyest az egészhez viszonyítjuk az is, hogy minden állat hasznos, mert megfelel annak a hivatásnak, mely szükséges arra, hogy összeműködés legyen s a természet háztartásán csorba ne essék, hanem az élet igazi körfolyama, megszakadás nélkül keringjen.

Haszon és kár csakis az állatot az ember érdekeihez viszonyítva létezik, de a természetben valósággal nincsen; s egyedül az ember az, ki büszkén tartva magát a «teremtés koronájának», szabadalmat vél bírni arra, hogy mindenre kivesse karjait, fajtársait sem véve ki.

Harstadhavn a következő állomás. A folyton szebbülő, festői vidék tetőfokát éri itt s teljes lényünket lefoglalja a nagyszerű hatás. A kikötő telve kisebb-nagyobb hajókkal; a parton, utczákon, házak közt temérdek nép, szokatlan élénkség, forgolódás. Vásár van.

Ugyancsak kellemesen értesültünk kapitányunktól, hogy legalább is két óráig maradunk itt, alkalmunk nyilván így,

nemcsak egy érdekes látvány megtekintésére, de egy jó darab népelet tanulmányozására, melynek a vásár csak oly buzgó forrása, mint a tavaszi hóolvadás a pataknak. A kis csónakjaikkal hajónkat körülrajzó «flöttmand»-ek egyikének intettünk tehát s CORBETÉKKEL a «flött»-ben pár szempillantás alatt partra értünk. A parti lábas raktárak körül ember ember hátán szorongott a helyért, tehát úgy kellett áttolonganunk a tömegben. Az utczákon külön utczákat képeztek a számlálhatlan kis fabódék, melyekben a legkülönbözőbb árukat kínálták, legtöbbszörre azonban afféléket, a mikre

14. kép. — Nyirfából való bödön.

a tengerparti halásznépség leginkább reászorul; így temérdek kátrány-vászon öltözetet, szerszámokat, bőrkészítményeket, köteleket, gyapjú-ruhákat, ingeket, harisnyákat, késeket. A város végén árulták a faeszközöket és készítményeket. Roppant mennyiségű, gyönyörűen csinált gereblye, rokka, kaszanyél, ladik és nagyobb hajó, kosárszerű ládika hevert itt minden változatban. S milyen tarka, színgazdag kép! Minden sátor, minden hajó fellobogózva; a faeszközök ríktó színekkel részben befestve; ehhez a tiszta festett faházikók, a városkát övedző nyirborította szürkebarna halmok és behavazott hegyek hátul, elől a kék-zöld, messzebbre

fehérszürke tenger — — — eredeti és színpompás látvány a szemnek. A gereblyék ágas vége legtöbbször kék, zöld vagy piros színű volt, a kaszanyelek, sőt a kaszavaszak is kék vagy pirosak, míg a ladikok piros, zöld, fehér, sárga, kék peremések voltak, s pedig nem egy színben, hanem háromféle színes sávolylyal festve. Daczára, hogy hullámozott mindenfelé a sok ember, folyt az alku vevők és eladók közt, nyoma sem volt itt annak a rendetlenségnek, zsivajgó lármák, kiáltozásnak, mely a mi vásárainkat tanúlságosan áthatja. A nyirfából készült, virágosan festett, égetett, jellemző kosárt pótló, kerek bödönökkel — *Löppen* — (14-ik kép) karjukon járt az asszony nép, megvette szükségletét szép csendben — még az ő nyelvük sem pörgött. A férfiak vizsgálták a kaszákat, ladikokat, bőroket vagy a «zigánypecsenyés» körül álldogáltak, a disznóhús helyett sült halat rágicsálva. Valamivel élénkebb volt egy kintorna környéke, hol afféle látványos képek sem hiányoztak, de itt is csak «csendesesen ment», senki sem rúgott ki a hámból, vagy lármázott.

A vásáros nép tarka tömegében egy pár különös, rút kis alak leginkább magára vonta figyelmünket, önkénytelenül megmosolyogtam a gondolatot: micsoda szép atyafiakra találtam itt! Az első lappok voltak, Norvégia eszkimói. Hegyes, bojtos végű sapkájuk, térden alul érő ingforma taránd szarvas bundájuk, lábszárukat feszesen fődő bőrnadrágjuk, sajátságos hajóorru bakancsaik, mongolos arcuk, kaszás lábuk mindjárt kiváltak az embertömegből.

Akárhogy vesszük a dolgot, ha a néméteknek itt a norvégok, nekünk magyaroknak a lappok a közelebbállók. CORBET-ÉK tolmácsával át is adtuk nekik az első «rokoni üdvözetet» s két férfival beszélgetésbe elegyedtünk. Környékről való halászlappok voltak, jókora vitorlášhajójuk ott horgonyzott a kikötőben nem messze «Nordstjernen»-től.

A fedélzetre visszaérvén a lapp hajót vizsgálgattuk tehát, melyen nemcsak férfiak, hanem asszonyok is sürgölődtek; rendezgették az evezőket, a gúzst, vitorlaköteleket. Déli 12 órakor háromszor bődült hajónk gőzsípja, a sok új utas — köztük egy lapp is — a fedélzetre helyezkedett s a korlátról bucsut integetett a sűrűen lepett part felé. Miután a vasmacskát felhúzták, megdőrdült hajónk kis ágyújának bucsu lövése, mire a kikötőben nyugvó többi hajó szintén ágyúlövésekkel és rakéták felbocsájtásával feleltek. Indultunk. A matrózok a felrakott sok hordó heringet igazították el a hajó belsejében, mi meg a folytonosan szebb és szebb változatokban pompázó tájékon gyönyörködtünk. $\frac{1}{2}$ órákor ugyszólván csupa jegeshegy között *Havnvik*ba érünk s megpihentetjük szemeinket a *Messetinden* 1011 m. és a *Skavli-kollen* 1005 m. magas csucsain. A vidék szóval ki nem fejezhető remek nagyszerűsége fokozatosan mindegyre még elragadóbb lesz, a hajó minden fordulatával azt hisszük, hogy szebb kép most már nem következik, mikor *Kastnaeshavn*-nál utazásunk leggyönyörűbb részét élvezzük. Hatalmas hegyek majdnem függélyesen, meredeken emelkednek ki a tengerből, vadregényes alakzatjaik közt, mint két király, viseli örökjég koronáját a hegyes *Faxtind* (1218 m.) és hatalmas *Aarborstind* (1175 m.), melyek a *Salangenfjord* és *Mjössund* felejthetetlen panorámáját ékesítik. Ünnepeles csend honol mindenfelé, csak a hajó ütemszerű zakatolása s *Andorjő* sziget jégtől kopárra csiszolt hegyeiről leszakadó vizesés sustorgása bontja meg a természet megható némaságát.

A tenger sima, csendes, mint egy tó, a napfényben csillogó havas ormok és glecserek, a nyires oldalak közt pirosuló faházikók tükröződnek benne, komorság, fenség és kedveség tiszta összhangjában. Mintegy bájos mosoly a háttérben egy nagyszerű gondolattal — — ilyen a vidék. Halomsziget

alig van erre, az a pár, mely mellett elhajózunk növénytelen, legfőljebb néhány *karakatna* — *Graculus cristatus* — és sirályok élénkítik. A napfény meglehetősen éget ugyan, de az árnyékban annál inkább érezhető a hűvösség. A sarkkörü éles ellentétet mutatja a hőmérséklet is: nappal gyakran megizzadhatunk, éjjel fagy borzongat; a hol a napsugár ér, nyári ruhában is ellehetnénk, míg az árnyékosban a téli posztó és felöltő ugyancsak jól esik. *Dyrösund*-ból a *Solberg fjord*-ba kerülünk s az 1660 □ km. nagy, helyenként 950 m. magas, hegyes *Senjen* szigetén, *Klöven*-nél majd *Gibostad*-nál horgonyzunk. Az 1483 m. magas *Istinder* mellett, mely délen a szemhatárt elzárja, mindenfelől magas hegyek környeznek, szürkés zöld színük csak itt-ott sötétlik át a hómezőkön, melyek szaggatott lepelként borítják az egész hegyvilágot. A tenger egy részére tejszerű sűrű fehér köd ereszkedett, de csak mint egy méter vastag réteg, úgy hogy a kicsorbult hegytaréjok tisztán kilátszottak belőle. Éjjel $\frac{3}{4}$ 12 órakor fordultunk be a *Malangen*-fjordba, hol a parti fákon két szarkafészek vonta magára figyelmemet, melyek lehetőleg még nagyobbak voltak a *Göteborg*-ban látottaknál. A hajó előtt 4—5 *sarki bukdár* — *Colymbus arcticus* — vígan bukdácsol a tengerben, fel-felreppen közeledtünkre s messzebb száll kellemetlen, vonyításra emlékeztető hangokat adva. Éjfélkor *Maalsnaes*-nél állapotunk meg s a kormányhídról pillantottuk meg először, a teljesen felhőtelen égen ragyogó éjféli napot. Lefekvésre nem is gondoltunk hanem néztük a megbágyadt fényü napkorongot, mely azonban hajnali 1 órakor észrevehetően erősödött fényben s 2 órakor már derekasan megsütött.* Éppen *Kvalö* sziget mellékén és az

* Az éjféli nap tüneményének bővebb magyarázatától tartózkodom; HERMAN OTTÓ — művében «Az északi madárhegyek tájáról» — ugyis alaposan kiterjeszkedett e tárgyra.

1245 m. magas *Bensjordtind* hómezői közt jártunk, mikor sűrű köd ereszkedett a tájra. Igazában megkaptuk hát a sarkköri természet ízét. Lassan haladhattunk csak, minduntalan megszólalt a ködbögő kellemetlen hangja, úgy hogy hajnali 3 óra helyett 4-kor értünk a Tromsø sundba, majd a szigeten fekvő *Tromsø* városkába, egyelőre utazásunk czélpontjára. Az áthatlan ködben semmit sem láthattunk, nem is szálltunk partra, hanem a hajón aludtunk pár órát.

9 órára járt már az idő, mikor a fedélzetre kerültünk ismét s gyönyörű reggelen üdvözöltük a nyájas *Tromsø*-t, mely a parthoz simulva tiszta házikóival, piros cseréptetőivel, nyír borította halmaival a legbarátságosabb benyomást tette reánk (15. kép). Hamarjában megreggeliztünk, azután holminkat készítettük össze, mert bucsuzni kellett a «*Nordstjernen*»-től. Kedves meglepetésünkre hallottuk a kapitánytól, hogy AAGAARD osztrák-magyar konsul már keresett a hajón, de még teljesebb lett örömünk, midőn a konsul oly rokonszenves alakját — éppen távozásunk perczében — felismertük utitársaságunk közt. Másodszor is utánnunk jött. Egyszerű, de meleg kiejtéssel mondta «Hozott Isten benneteket» s oly szívesen fogadott, mint a hogy jobban otthon sem fogadhatnak. Pedig ez életben csak egy napot sem töltöttünk még vele, mindössze pár órát Budapesten egy alkalommal való keresztül utazásakor.

Csomagjaink levándoroltak a «*flött*»-be, szívélyesen elbucstunk CORBET-éktől, a kapitánytól, azután a konsullal együtt mi is helyett foglaltunk málháink mellett s a *flöttmand* biztos evedző csapásaira bízva magunkat, csakhamar partra szállottunk. Vissza integettünk a «*Nordstjernen*»-nek, mely négy napig volt otthonunk s jó szerencsét kívántunk neki és utasainak, kik közül angol barátaink kendő lobogtatással viszonozták utolsó üdvözetünket. AAGAARD konsul a «Grand-

Hôtel»-ben már előre fogadott számunkra tágas, földszintes szobát, szemközt a tromsői muzeummal, tehát kész otthonba telepedtünk.

A tulajdonképpen vett munka előtt állottunk azonban s mégis oly vígan, szabadon, megelégedetten éreztük magunkat, hogy mint mondani szokás igazán, «*madarat* lehetett velünk fogatni». De hát kellett is a kedv és a lelkesedés, mert hiszen csakugyan *madarakat* akartunk fogni.

IX.

EGY HÓNAP TROMSŐ SZIGETÉN.

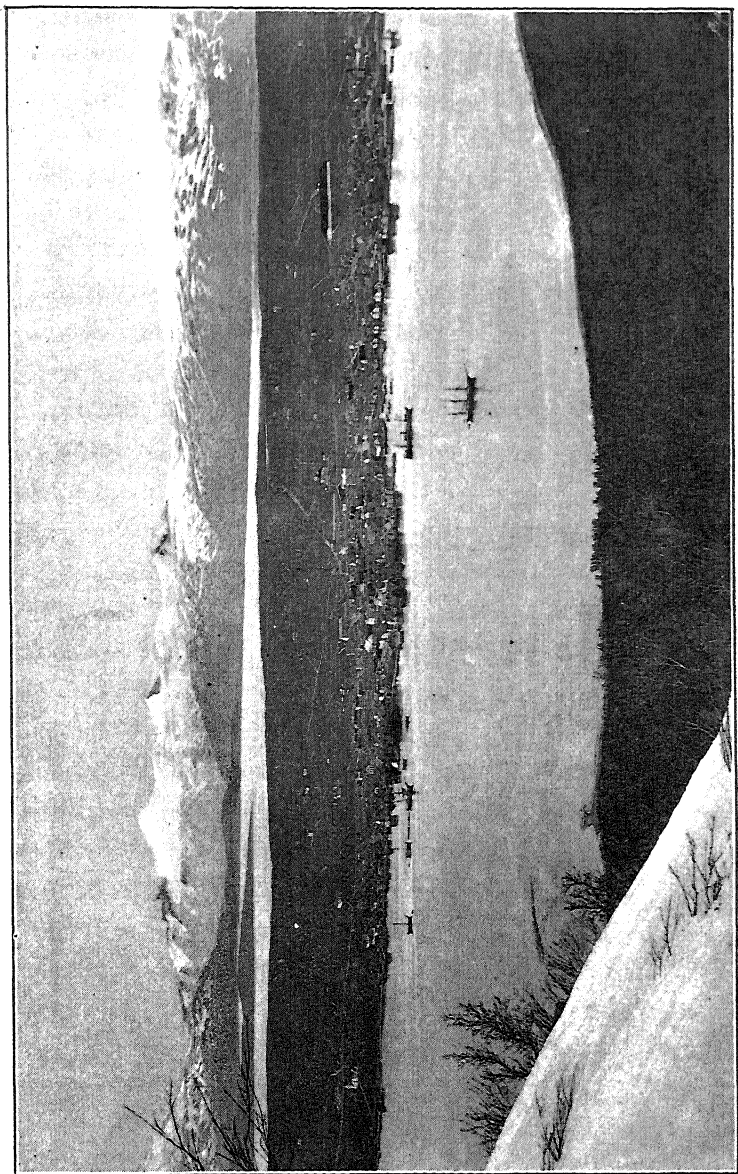
Im itt vagyok, lelkem vágytól remeg
Belátni a természet műhelyébe.

Madách.

Az a nagy néparadat, a tatárjárás, mely a XIII-ik században lökésének teljes súlyát Magyarországnak adta, s hazánkat az enyészet szélére söpörte, egész Nyugat-Európában megérződött.

Előbb, mint őseink, megkapták azt Nyugat-Oroszországban a Dwina környékén lakó *bjarmok* vagy *permiek* is, kik a mongolok elől menekülve, felértek Norvégia északi részéig s egy részük a mai Tromső vidékére is eljutott, hol akkor-tájt a legészakibb norvég lakóhelyek voltak. A jámbor *Hakon Hakonson* király őket a keresztény vallásra térítette, a Malangenfjord táján egy darab földet ajándékozott nekik, s számukra Tromső helyén 1238 és 1260 között templomot építtetett. Így mondja ezt a *Hakon Hakonson* saga, egyike ama nevezetes mondáknak, melyek, mint annyi sok más, azáltal, hogy igaz események képezik a saga magvát, s a hozzá költött képzeleti rész csak mint burok veszi azt körül, nem csak az ősnorvég irodalom örökbecsű termékei, hanem méltán forrásai a történelemnek is.

Az istenháza hiveket vonzott magához, lassanként szaporodott a megtelepedés és megszületett Tromső szigetén a hasonló nevű község, mely 1794-ben a városok sorába emel-

15. kép. — Tromsø keletről (a Fløifjeldről); mögötte a Sandsund és Kvalø sziget havas hegyei.

kedett,* ma 5500 lakóval bír, s a 25170 □ km. kiterjedésű 54 ezer lelket eltető Tromsøamtnak főhelye. Itt székel a «Stiftsamtmænd» — a mi fogalmunk szerint alispán, — itt van a világ legészakibb püspöksége, van nagy népiskolája, háromosztályú középiskolája, polgári iskolája, tanítóképzője, vagy mint nevezik «seminariumja»; van kiterjedt kereskedelme, szinte világforgalma; van localis érdekű, de akármely nagyobb városnak becsületére váló gazdag muzeuma; van 60 ponttal kapcsolatban álló távirója, külön hajójárata; vannak gyárjai, társadalmi egyesületei, konzulátusai; van bankja; vannak vendéglői, kereskedései; s végre van gyönyörű vidéke. Emberi társadalmában pedig oly eredeti lépcsőzetet találunk, mely a műveltség magas fokától leszáll az ősi állapotig.

Mindez együttvéve döntött bennem, hogy a norvég élet és természet belepillantására Tromsőt választzam huzamosabb tartózkodási helyül s utazásom főcélját, az északi madárvilág tanulmányozását, itt közelítsem meg.

De még más valami is marasztott Tromsön.

HERMAN OTTÓ és Dr. LENDL ADOLF előttem két évvel (1888) szintén itt töltötték a nyarat — tanulmányozva és gyűjtve, — gondoltam, hogy az ő működésük bizonyára élénk emlékezetben élni fog itt, s hogy ők utat is törtek a később erre tévedő magyar kutatóknak. Nem is csalatkoztam.

Nekik köszönhettem jó részben azt, hogy Tromsön alig pár nap alatt teljesen otthonosnak éreztem magamat, s hogy a munkakezdés időtrabló előkészületeire, tájékozódásaira — melyek ismeretlen helyen jó ideig megkötik az embert — alig kellett sok fáradságot, időt szentelnem.

* A jövő évben új muzeum építésével, ipar- és halászati kiállítás rendezésével fogják megünnepelni a város százéves jubileumát.

De vegyük fel a fonalat és pedig naplóm nyomán, mely benyomásaimat hiven törekedett megőrizni s így a legközvetlenebbül fogja elmondani mindazt, a mit Tromsön átélünk, láttunk, tapasztaltunk.

A kikötőtől tehát AAGAARD konsul kíséretében a Grand Hôtel-be sétáltunk, mely a várost hosszában, déltől észak felé átszelő egyenes, széles főutczában fekszik. Útközben egy szabadabb téren megyünk keresztül, hol nyirfa és vörösberkenye — *Sorbus aucuparia* — ültetések közül a csinos gothikus modorú protestans fatemplom emelkedik. Tromső házai szintén mind fából épültek, — kivéve a Norges bankot és egy más magánházat —, nagy ablakosak, honnét tisztára mosott fehér függönyök és virágok kandikálnak ki. Sok helyen megtaláljuk a «Spion»-t is, azt a kis ablaktükörkészüléket, melyet Kopenhágában, Göteborgban, Christianiában is sokfelé láthatni. A házak rendesen emeletesek, cserépfedelűek, csak egy néhány régibb épület teteje került ki élő gyepből. Az utczák szabályosak, a parttal párhuzamosan futók, ezeket azonban kisebb mellékutczák derékszögűleg keresztezik, a tengerpart felé vezetve. A kövezet hiányzik, de apróra tört szikladarabokból való keskeny járó legtöbb helyen van a házsorok előtt. Minden háztető ormán villámhárító szerűen zászlórúd emelkedik. A norvégek legcsekélyebb alkalmaknál is előszeretettel lobogtatják vidám, piros, kékszegélyű fehérkeresztes nemzeti színeiket — még a legelhagyottabb, isten háta mögött fekvő halásztelepeknél is megeljük e szokást, hajóérkezésnél ők is felvonják viskóik tetejére, a nemzeti önérzetet oly erősen kifejező szokáshoz hiven, lobogójukat.

A protestáns templom terén szöglet házban lakik egy fényképész, kirakatában üdvözlöm ez idegen világban, majdnem elérékenykedve, HERMAN és LENDL, a «mester és tanítvány» képét puskásan, zsákmánnyal megrakódva. Egy

darab otthon szólalt meg belőlük — tehát nem egészen idegen a föld alattam, ők is jártak itt rajta. Nyomaik a sarkokkal szemközt álló Hôtel Norden is, a hol ők itt tartózkodásuk alatt laktak, megmelegítettek.

Pár lépésnyire innét van a Grand-Hôtel, a mi lakásunk. Szobánk a vendéglő hátsó részén földszinten fekszik, elég tágas és szerfölött tiszta. Magas, tetőtől padlózatig érő ablakaink a muzeum kapujára tekintenek. Most ugyan az éjféλι nap derült szakában nincsen szükség az egész ablakra, s így félig deszkalap födi el az alsó ablakrészt és viaszos vászonfüggönyök szolgálnak a szoba elsötétíthetésére, hogy alvás idején a fénylő napsugár ne rabolja el álmunkat. Szekrény nincs a szobában, sem kulcs a szobához. Ez ugyan meglepheti az idegent, de másrészt világot is vet a norvég nép egyszerűségére és feltétlen becsületességére. Hamarjában igényeinkhez mérten elhelyezkedtünk lakásunkban, belehoztunk egy kis egyéni jelleget s kedélyessé tettük. A szolgálat csupán nőkből áll; a vendéglősön és háziszolgáján kívül, férfiszemélyzet egyáltalán nincs. Minden kívánságunkat barátságos «*Vaer saa god*» (legyen oly jó; kérem) megjegyzéssel teljesítik.

Hozattam még egy asztalt, s ez a kis négyszögletű fadeszka lett a műhely, a szoba közepe a fogadó-terem, másik fele az öltöző és háló-szoba. Kényelem tehát elég volt és egy egész lakóosztály — legalább eszményileg. Legelőször is a hú puskát igazítottam össze, rendben volt; azután a messzelátót és præparáló szereket, ezeknek se volt baja; végre a töltényeket szedtem elő, ezek sem sütek el az úton — a földolokban tehát hiba nem esett. A többi mellékes czók-mókot csak azután szedtem elő. Semmiben sem történt kár, minden épen, sértetlenül állotta ki a nagy útat. Délre készen volt minden, a fészek megépült. Lelkem már

égett a vágtyól, hogy puskát akaszthassak nyakamba s kiszabaduljak a természetbe. Szinte éreztem, hogy mennem kell, valami érthetetlen űzött. De ebédig csak egy fél óra volt még, az étkezés pedig közös, tehát az órát be kell tartani. Mindegy, én rohantam. Közvetlen lakásunk fölött szabadra érni, gyepes felhágó domboldalra. Ide siettem, hogy legalább körülnézzek és a tiszta levegőt szívjam pár pillanatig.

Minő kép! Köröskörül 1000 meternél magasabb hegyek, jobbára teljesen behavazva mintegy óriási koszorú zárják el a kilátást, alattam Tromsø favárosa és a csillogó Tromsøsfund sebes áramlatú, folyamszerű tengerszorosa, ringó hajóival. Feltűnik ezek közt egy csinos, ujforma vitorlás, BOURBON HENRIK herceg* yachtja az osztrák lobogóval, ki ma pihenőt tart itt, hogy holnap folytassa útját Spitzbergákra jeges medvéket, fókákat vadászni. Mögöttem a sziget nyír borította dombtetője, melyek széléből a tromsøiek nyaralói fehérlenek ki. De hát hegyek, tengerszoros, város, nyaralók máshol is vannak, hanem ilyen természet, mint a minőt most látok először, csak itt északon van. Junius 20-ikát írjuk, a nap melegen süt a derült tiszta égről, de azért téli ruhában vagyunk, a fák kopárak, téli álmukból még csak fakadó rügyek sem ébresztették fel, akár ápril elején volnánk. A gyep zöldül ugyan, de virágszőnyeg nem élénkíti, csak egy virágot találtam hamarjában, az ibolyát, mely most nyitja kelyheit, csakhogy nem a mi illatos, violaszínű kikeleti hirnökünk az, hanem a sárga, illat nélkül való *Viola biflora*, mely nálunk Erdélyi havasaink tetőin mint ritkaság tenyészik — itt a házak táján alig pár méternyire a tenger színe fölött.

* Gróf Bardi.

2 órakor van a közös ebéd,* tehát visszasiettem lakásunkba. De a tavaszt sárgán hirdető ibolyát leszakítottam és eltettem emlékül; benne nyilott meg nekem először ama nagy ellentét tanúsága, mely az északi és déli természet jelenségeit jellemzi.

Délután a városban fordultam egyet, érdeklél nézve a sok szép bolt különleges árúit. A kikötő táján kis fiúk szaladtak felém, levélborítékokban különféle levéljegyeket árulva. A levéljegy-gyűjtés, úgy látszik, itt virágzik, de inkább a sok turistának szól. Távol állok a levéljegygyűjtőktől, de nem állhattam, hogy egy néhányat ne vegyek azokból, melyek a helyi postaforgalomnál használatosak. Tromsø'n ugyanis úgy mint

Hammerfestben a helyi forgalomnak szánt levelekre külön levéljegyek szolgálnak. Jellemző rajzuk, a tromsøi jegyeken, a tarándszarvas (16. kép), míg a hammerfestieken, a Nordkap mellett fénylő éjféli nap. A városból ezután felsétáltam a mögötte emelkedő dombtetőre, nyirfavágások, és a nyaralók kertjei közé. Itt van a temető is, körülkerítve, és sűrűen, akár csak fiatalos vágás, nyirfákkal beültetve. A sajtóságos északi természet növényélete lépten-nyomon leköt, meglep. A sárga ibolyán kívül most kezd virágozni a *sárga szattyú* — *Tussilago farfara* — meg a *mocsári gótyahír* — *Caltha palustris* —. Más alig van még, a mi van, az is sárga, illattalan. A nyiresekben — főleg az utak mentén — a legélénkebb helyeken, úgy a kertekben, mindenütt nyilant mint nálunk a fecske, párjával jár és fészkel a *fenyves rigó* — *Turdus pilaris* —. Itt háziállat, mi telente ezerek-

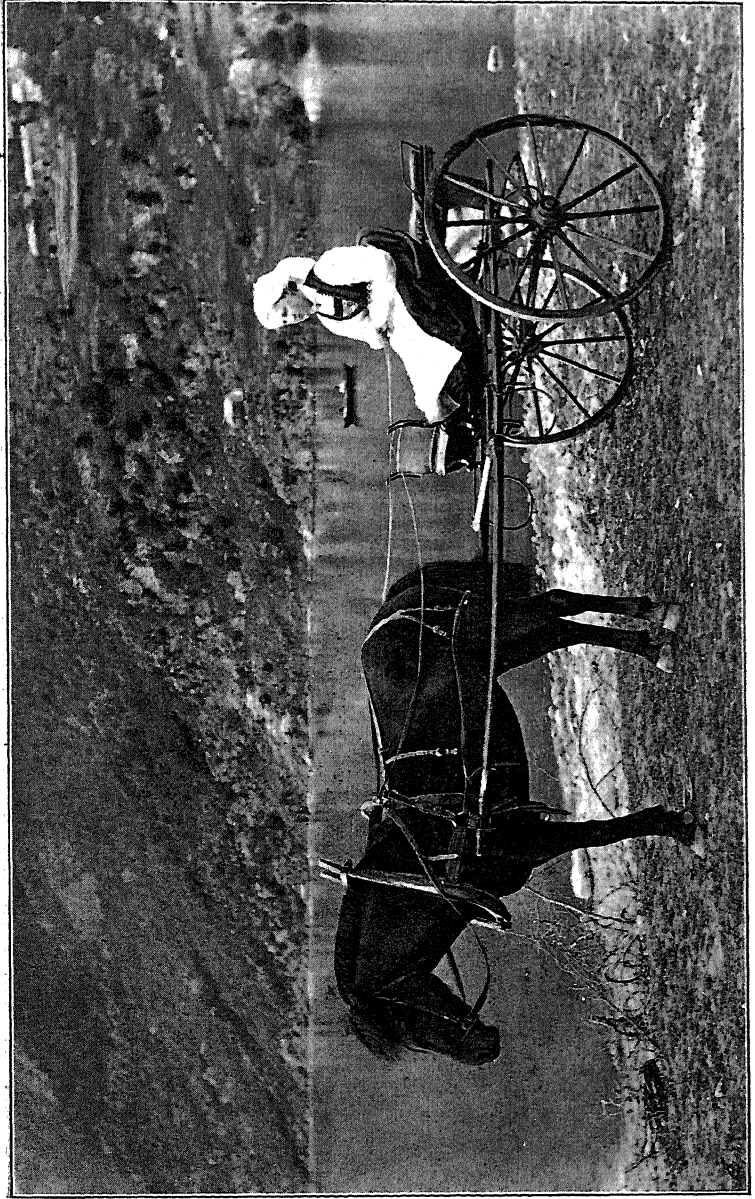
16. kép.
Tromsøvárosi
levéljegy.

* Feltűnő az ebédlőben egy tábla, melyen ez a figyelmeztetés olvasható: «A dohányzás nem tilos». Finom emlékeztetője ez is a norvég tisztességtudásnak!

ben költjük el a hozzánk vándorlókat — fülemileinket, fecskéinket az olaszok eszik meg ilyenkor, panaszkodunk is eleget e barbárság fölött, eszünkbe jut-e, hogy a norvégeknek mi vagyunk olaszai? a gyomor nagy hatalom, sokszor elvakította már szemünket, hogy az igazságot meg ne lássuk.

Fészkeik ott állnak a nyirfák törzse és egy vastagabb oldalág közt 3—4 m. magasan. Szintúgy itt röpköd, cserreg mindenfelé, a verebet és kenderikét pótolva, a karmazsinpiros fejű, rózsaszín mellű *kis zseze* — *Acanthis linaria*, — a vékony fasudár közt pedig, de még inkább a bokros aljban az egyszerű dalú *barnás fűzike* — *Ficedula rufa* — szól, egy kis ökörszem nagyságot tevő zöldes-szürke-barna madárka, *tüllemm, ti-lemm* vagy *csilp csalp, csilp cselp* szaván hivogatva párját. Áprilisi idő, lombtalan fák, az év első virágai nyilófélben, s a madarak szerelmi dalukat zengik, fészkelnek, tojásaikat ülik, sőt fiókáikat táplálják már.

Visszajövőben a Bourbon herczeg és kísérete kocsikázott el mellettem a Norvégiában divó sajtáságos kis taligaszerű *cariol*-okban (17-ik kép). Ezek a *cariol*-ok kétkerekűek, egyfogatúak és legtöbbnyire egy személynek adnak csak helyet. Az ülés papucsforma, felhajtott vége a támla, mely mögé a málha számára egy kis deszkalap van erősítve. Az utazó úgy ül rajtuk, hogy lábait kinyújtja, akár az ügető versenyeken használatos kocsikon. A kis, zömök, erős izomzatú hegyi ló két kocsirúd közé van fogva, melyek vége erős bőrnyaklóhoz szolgál. A gyeplő sokszor csak erősebb kötél. Kocsis nincsen, az utas maga hajt, kénytelen a hajtással, mert a kocsitulajdonos legfőleg kis fiút vagy leánykát ad velünk az útra, a ki a málhára vagy annak híján a málhatartó deszkára kuczorodik. Van még egy más fajú elterjedt kocsí is, a *stolkjárre*, mely főleg Svédhonban dívik, de Norvégiában is többfelé használatos. Ennél az ülés a kocsi-

17. kép. — Norvég cartol.

rudakra 45°-nyi szögben erősített ruganyos deszkalap vagy két erős lécz végére van erősítve, s ezalatt ládikaforma hely marad a podgyász számára, mely mögött a kísérő kis fiú talál helyet. Kerékkötő a kocsikon nincsen, a zökkenéseket enyhítő kocsitollak is legfőlebb a *cariol*-okon vannak néha, s így a rajtuk való utazás, főleg rossz időben, éppen nem valami kellemes. Még a bizonyos tekintetben tökéletesebb magánfogatok is ilyen *cariol*-szerkezetűek igen sok helyen, s csak annyiból kényelmesebbek, hogy ülésük tágabb, puhább, sokszor bársonyból való.

Helyén lesz itt arról a sajátságos előfogatszerű norvég intézményről is megemlékezni, mely az egész országban, tulajdonképpen egész Skandináviában, a közlekedés könnyítése tekintetében fenn áll. Ez a «*skyds-intézmény*» (olv. *schüss*). Norvégiában, hol nagy területeken, mint északon vasut nincsen, a tovább jutás csakis kocsikon vagy hajón történhetik. Igen világos tehát, hogy az utas a lakosságra van utalva, illetve egyes kis telepek lovaira, s ha bizonyos állami kötelezettség a lakókat a közlekedés dolgában nem terhelné, a jövő-menő idegen teljesen az ő kényüknek volna kiszolgáltatva s esetleg utját nem is folytathatná vagy a fuvarát méreg drágán tartoznék megfizetni. Ennek elejét vette az állam s egymástól bizonyos 10—25 km. távolban eső helyekre a fuvarállitás kötelezettségét róttá, a hol tehát meghatározott fuvarbérszabályzat szerint mindig számíthatunk készen tartott lovakra, kocsikra. Ilyen állomások «*Skydsstationer*» kétfélék: biztos állomások «*faste Stationer*», főközlekedési vonalok táján, a hol a fogatok rövid idő alatt rendelkezésre állítatnak; és előre kijelendő állomások «*Tilsigelsesstationer*» kevésbé látogatott vidékeken, hol a kocsikat jóval előre meg kell rendelni, mert az ott élő lakók, habár fuvarozni tartoznak is, lovaikat kéznél tartani nem kötelesek. A «*Skyds stationer*»-en mindig van

«*Stationsholder*» vagy «*Skyds-Skaffer*» a biztos állomásokat értve, a ki a fuvart állítja, az ő háza rendes vendéglő vagy szálló jellegével is bír. Legtöbbszörre «*Stolkjaerre*»-t vagy *Cariol*-t kaphatni csak az utazásra; egy fogatut, egy vagy két ülésüt. A kocsival megy mindig a «*Skydsgut*» vagyis a kocsis gyanánt szereplő fiúcska vagy leányka, a ki azután a következő állomásra, melynél tovább a *Skydskaffer* nem tartozik fuvart adni, vissza hozza a kocsit gazdájának.

A fjordok, tavak mentén «*Vand- vagy Baadsskyds*» tartják fenn a forgalmat, vagyis bizonyos helységek lakói a vizen át utazókat kis hajókon, négy, hat, nyolcz evedzős csónakokon tartoznak tovább szállítani.

Mennyire fölötte áll a «*Cariolnak*» egy bécsi vagy budapesti «fiakkeros» fogata! mégis a szerény norvég kocsikon való utazásnak sajátlagos érdeke van.

Junius 21-én.

Reggeli után a sziget déli része felé sétáltam. A tiszta égről melegen tűzött a nap. Utam a tengerparton vitt, mely erre köves, sziklás, egyes helyeken gyepes, alacsony nyiresekkel füzes bokros részek váltakoznak. Nehány alig pár □ meter nagy szirtes szigetke is látszik a part mellett, a dagály elkapta róluk a tengervizet. A város végén kisebb-nagyobb távolban csak néhány halászkunyhó van még, környékünkön a lapos sziklákon sánczkosárformán felrakva száradnak a kétfelé hasított tökehalak. E halrakások tetején kis fa deszkatetők vannak, hogy az esővíz ne ártson nekik, vagy pedig nagy kövek, hogy a szél meg ne bolygathassa. Rendszeren néhány pózna is áll köztük, melyekről egy-egy nagyobb sirály teteme csüng le s kalimpál a szélben. Nálunk varjut kötnek ki a mákos föld fölé, hogy a verebek meg ne dézs-

málják a magot, itt sirályt lógnak madárijesztőül, hogy a szürke varjak és a holló, mely különben gyakorta torkoskodnék a bőjti eledelből, elijedjen tőle. A tengerparttól felhágó domboldalt nyír erdő borítja, kertek és nyaralók mosolyognak ki a fák sűrűjéből. Minden birtokrész, azon erdőrészek is, melyek magán tulajdont képeznek, kő- vagy palánk kerítéssel vannak elkülönítve. Közut alig van, a legtöbb egy-egy nyaralónál vagy kertajtónál végződik. Helyenként kis források bugyognak a rétszerű gyeptől vagy folyó folyik a tengerfelé s elmocsarasítja a talajt. Ilyen helyeken, törpe növésben élődik a *borostyán levelű fűz* — *Salix pentandra* — meg a *kecske fűz* — *Salix caprea* —, melyek a $70^{\circ} 37'$ ész. szélességig fordulnak elő, de csak bokornagyságot érnek. A rét zöldjét elsárgítja az üdén virító *mocsári gólyahir* — *Caltha palustris* — a köves de nedves helyeken a *sárga szattyú* — *Tussilago farfara* — virit, a rét szárazabbján pedig a *pity-pang* — *Taraxacum officinale*. — A nyiresből lehangzik a *fenyves rigó* — *Turdus pilaris* — cserregése, gyakran látni a *kis zsezsét* — *Acanthis linaria*, — az erdő szélén kiszáll a rétre a *boros rigó* — *Turdus iliacus*, — a fa sudár tetején felénk mutatja aransárga begyét a *sárga billegtető* itt honos szürkefekete fejű fajtája — *Motacilla flava* var. *cinereocapilla* Sav, — a füzesekben a *kis zöldes fűzikék* — *Ficedula trochilus* és *rufa* — bogarásznak, az erdőaljját úgy a száraz, köves területet *hangafélék*, különösen a közönséges *hanga* — *Erica vulgaris* — borítják, sűrű bokrocskáiból *st, st, st*, hangot adva, — alkalmasint fészketájától — száll fel a *réti pipiske* — *Anthus pratensis* — s eltűnik a légben. A mi közönséges madaraink a holló, szarka és szürke varju sokszor szem elé jönnek, ezek itt is ugyanazok a proletárok, mint máshol.

A tengeren élénk hajójárás közt kis ladikok, vitorlások, gőzösök szántják a víztükröt. Nyomukban jár a *tengeri si-*

rály — *Larus marinus*. — ezüstös sirály — *Larus argentatus* — és legszámosabban a ló sirály — *Larus canus*.

Déli 1.21 óra volt, mikor haza érkeztem. Vasárnap lévén, a boltok mind zárva vannak, minden munka szünetelt, még a pékek sem sütöttek friss zsemlyét. A vallásos norvégeknek a templomlátogatás képezi ma fő dolgukat.

Szobánk fölött van a vendéglő terme s folyton lehallatszik az estére készülő színelőadás próbáját kísérő zongora és ének. Alig hittem füleimnek! A «*Czigánybáró*» zenéje szól, ismert ütemek: most meg valami még ismeretesebb . . egy csárdás. Norvég kezek alatt csárdás?! Éppen csak reá ismertem a «gyorsra», úgy kivetkőztették formájából, de azért jól eső örömmel hallgattuk.

Délután a muzeumot tekintettük meg. Emeletes házban van elhelyezve az érdekes gyűjtemény, tulajdonképpen azonban csakis az első emeletet és szobákat képező padlásrészt töltik ki a tárlatok, mert a földszinten a baptista hívők tartják vallási összejöveteleiket. Az emeleten vannak a természetrajzi tárgyak, míg a padlásrészt a néprajzi anyag foglalja el. A muzeum jellege localis érdekű, de kiterjeszkedik az egész sarkkörüli természetre és néprajzra, azért szerfölött érdekes. A muzeum 1870-ben magánvagyonból nyerte létét, de most az állam is évi subventióval derekasán támogatja. Az intézet vezetése igazgatóság alatt áll és két őr — konservator — felügyelete alatt, a kik buzgósággal, testestül, lelkestül hivatásuknak élve, a tudomány szövétnékét itt a 69° 38' ész. szél. körében lobogtatják. Van a muzeumnak kézi könyvtára, sőt 1878-tól «*Tromsø Museums Aarhefter*» czimen külön füzeteket is ad ki, mely a világ legészakibb tudományos folyóirata.

Az első teremben növények, fák vannak elhelyezve, a második nagy teremben halak és emlősök, a harmadik és negyedikben madarak, csigák, kagylók, korállók, algák, az-

után az ásványok. Lepkék és rovarok fiókos szekrénykében az egyes termekben oszlnak meg. Az emlősök közt szép példány bálnafélék, fókák, rozmárok — kitömve és csontvázban — két db. lemming érdekelnek ; a halak közt pedig hamarosan leköti figyelmünket egy kitömött *hering király* — *Regalecus Banksii* vagy *Gymnetrus Hawkenii* — ez a hosszú, két-három metert is érő sajátságos szijjalaku hal, melynek életmódjáról, fejlődési menetéről, mivel a tenger nagy mélységeiben él, alig tudunk valamit. Nevénél fogva azt hinnők, hogy a heringgel valami rokonságban áll, valósággal azonban nincs sok köze hozzá. A norvég halászság úgy regélte, hogy a hering rajok vezetője, innét ragadt reá a «*Sildeking*» vagyis hering király épp úgy, mint a németeknél a harisra «*Wachtelkönig*», azt tartván róla a néphit, hogy a vándorló fúrjeket ő vezeti utjokban. Teste angolna forma, csakhogy lapos ; hátán sugaras szárny hosszú tüskés tarajként fut végig ; fejének taraja hártya nélkül való, a sugarak itt igen hosszúak és bóbítás sisak formát képeznek. Nyaka alatt a szárnyak két hosszú tüskévé keskenyednek. Színe ezüstös fehér, sötétebb kereszt-sávokkal, a szárnyak narancssárgák. Bőre porczogós pénzü, a pénzek kicsinyek, a nagyobbak mint két oldalon négy sorban egész test hosszában élszerűen emelkednek ki. A madárgyűjtemény tanulságos képet nyújt észak szárnyas világáról s a környékbeli vagy Finnmarkenből származó példányokon kívül, a Spitzbergák faunájából is több nevezetes példányt bir. A nevezetesebb példányokat következőkben sorolom elő:

Plectrophanes nivalis és *lapponica* ; *Budytes flava* var. *ctnereocaþilla* ; *Erythacus coeruleucus* ; *Mergus serrator* fiatalokkal ; *Somateria mollissima* ; *Somateria spectabilis*, mely tél idején fordul elő Tromsön ; *Stellaria dispar* ; *Oidemia nigra* és *fusca* ; *Bucephala clangula* ; *Larus leucopterus*, *argentatus*, *fuscus*, *canus*, *marinus* ; *Mergulus alle*, *Colymbus septentrionalis*, *arcticus*, *glacialis* ; *Alca torda* ; *Uria lomvia*, *grylle* ; *Mormon arcti-*

cus; *Rissa tridactyla*; *Graculus carbo* és *cristatus*; *Tetrao urogallus*, *letrix*; *Tetrao letrix urogalloides*; *Lagopus alpinus* és *subalpinus*; *Limosa lapponica*; *Phalaropus fulicarius* és *hyperboreus* utóbbinak két tojása is Finnmarkenből; *Charadrius auratus*, *morinellus* pelyhesekkel; *Squatarola helvetica*; *Aegialitis fluviatilis* és *hiaticula*; *Haematopus ostrilegus*; *Streptilas interpres*; *Limicola ptatyrhyncha* két pelyhessel; *Tringa maritima*, *cannutus*, *alpina*, *Temmnickii*; *Numenius arquatus* és *phaeopus*; *Harelda glacialis*; *Stercorarius parasiticus*, *pomarinus*, *catharactes*; *Procellaria glacialis*; *Vanellus cristatus* (itt ritkaság); *Anthus obscurus*; *Falco gyrofalco*; *Falco islandicus*; *Nyctea nivea*; *Perisoreus infaustus*; *Poecile borealis*; *Tadorna cornuta*; *Fuligula marila*; *Sterna arctica* stb. Sok madárnak azonkívül, hogy több tollváltozatu példányban van meg, fiataljai, fészke és tojásai is meg vannak. Itt áll négy db. *Anthus cervinus* is, kettőjükön magyar és német felírás HERRMAN OTTÓ kezétől bizonyítja, hogy ő és Dr. LENDL lőtték ezeket Tromsön s kitömve a múzeumnak ajándékozták. A madárgyűjteménynek azonban legnagyobb kincse a *Pagophila eburnea* mely nemcsak több kinőtt darabban van meg, hanem itt találjuk sajtáságos mohából készült fészket is két tojással s a mi a legfontosabb, 3 pelyhes fiókáját Spitzbergákról. Ezek a madárfiókák alighanem unicumok s nem tudom, hogy a világon más múzeum is dicsekedhetnék velük. Sem a londoni «British Muzeumban», sem a párisi, brüsszeli, kopenhágai, christianiai, göteborgi, bergeni, bécsi budapesti madárgyűjteményből nem ismerem.

Igen gazdag és szép az alga- és lepkegyűjtemény, mely a két konservator különös szakmája, ugy az ásvány, kőzet- és kővület-gyűjtés, melynek alapját két neves norvég mineralogus PASTOR ESMARK és PETERSEN vetette meg.

Az ethnografiai tárgyak kiállítása is sok tanulságot rejt, főleg a lappszerszámok, ruházatok és lapplakás minták teljes berendezéssel. Eredetiségénél fogva méltán felkelti a figyelmet az ethnografiai osztály függelékét képező régiségek és műtörténelmi tárgyak közt az Üdvözítő faragott képe lapp ábrázattal. Sajnálatomra a konservátorokat, SPARRE-SCHNEIDER és FOSLIE urakat, látogatásommal hiába akartam megtisztelni. Előbbi elutazott s napok múlva tér csak vissza, utóbbi nem

volt hon. Alig távoztam azonban a muzeumból, AAGAARD konzullal találkoztam, a ki újra felvezetett a muzeumba s ott FOSLIE urnak — ki időközben oda érkezett — bemutatott. Csendes, mély tekintetű, szemüveges, barnás körszakálu javakorát élő, szerény férfiú ő, kit egyszerű táviró hivatalnokból, saját szorgalma és szaktanulmányai emeltek föl a conservatori állásra. Leginkább a tenger növényzete s főleg az algák, képezik buvárkodásainak tárgyát, melyekről angol nyelven két kötetben értékes munkát is irt: «*Contribution to Knowledge of the Marine Algae of Norway*» czimen. Szakmájában Norvégia területén első tekintély.

Rokonszenves előzékenységgel tájékoztatott kirándulásaim tárgyában s felvilágosításokat adott minden tekintetben, sőt felajánlotta a muzeum præparatorát, NICOLAISON-t segítekzésre.

AAGAARD konzullal ezután a gyógyszerertárba mentünk s bevásároltam a kitömésekhez szükséges arsenikumot.

Estefelé elborult s így az éjféli napot nem láthattuk.

Junius 22-én.

Délelőtt kísétáltam a sziget keleti partján északfelé. A város végén egy utcára dülő kert fáján, közvetlen egymás mellett, két nagy szarkafészket láttam, az anya madarak vigan csörögtek körül.

Nem messze odább a tengerparton épült AAGAARD konzul halzsírfőzője. Megfelelő bűz környezi a piszkos, füstös telepet. Mellette nagy halom bálnacsont hevert, néhány szurtos alak pedig egy hatalmas bálna állcsontjával bajmóldott; odább akarták szállítani, mert *házkaput csinálnak belőle*. Ebben a főzőben dolgozzák fel a Tromsöből évenként bálnavadászatra térő hajók zsákmányát. Ezek a vadászhajók több-

nyire vitorlával járnak s felhatolnak a Kari-, Fehér-tengerre s Nowaja Semlja vizeire vagy Spitzbergákra. A vadászat tárgyai a bálnák mellett fókák, rozmárok, vad tarándszarvasok, jegesmedvék és dunnaludpehely. 1885-ben Tromsöböl 27, Hammerfestből 19, Vardöböl 3 hajó indult ilyen vadászútra, közülök öt tönkre ment, de a megmaradt 44 szép zsákmánnyal tért vissza. Összesen elejtettek 735 rozmárt, 3857 nagy fókát, 7526 kis fókát, 175 fehér delphint — *Delphinapterus leucas* —, 92 jeges medvét, 30 nagyfejű bálnát — *Catodon macrocephalus* —, 438 vad taránd szarvast és hoztak még 797 kg. tisztítatlan dunnaludpelyhet is. Első tekintetre ez nagy eredménynek látszik; érték szerint pedig alig több 215,000 koronánál, a mi a felszerelés költségeit és a hónapokig tartó fáradságokat, veszélyeket ismerve, túlságos sok tiszta hasznot nem juttat a vállalkozók kezére. 1885 óta meg a viszonyok még rosszabbak lettek; a vad pusztul és gyérül. A köves út fel vezet az erdőbe, melynek széléig jutva néhány madarat is láttam. A kövek közt, hantok körül a *tarha hantmadár* — *Saxicola oenanthe* — mutatkozott felugorva egy egy kiemelkedő rögre, bókolva, majd odább szállva a legközelebb eső nagyobb köre, ismét bókolva. *Füziike*, *szürke varju* és a *sárga billegtetők* szintén tartózkodtak errefelé. A tengerpartra jöttem ezután, hol tömérdek kagyló heverészett, főleg sok piros *Pecten islandicus*, melyekből gyűjtöttem.

Délután FOSLIE konservator látogatott meg, majd AAGAARD konsul, magával hozván sógorát QVIGSTAD urat, ki az itteni seminarium és a museum igazgatója.

QVIGSTAD igazgató szőkehajú, szőke körszakálu, javakorú férfiú, eleven kék szemével, piros-pozsgás női finom arczával, örök mosolygásával első pillanatra megnyerte rokonszenveimet, mely beszélgetés közben csak odaadóbb lett.

Fínom, művelt modorával sok tudás párosul s minden után érdeklődik; de sokféléről beszél is, nyílt közvetlenséggel. Ő is, mint a konsul és FOSLIE konservator teljesen értik a német nyelvet, habár FOSLIE úr angolul folyékonyabban beszél.

QVIGSTAD igazgatóval sokat társalogtunk botanikáról, zoológiáról és Pater HELL-ről, a magyar csillagászról, ki a mult század végén Vardön figyelte meg a Venus átvonulását.

Junius 23-ikán.

A norvég vadásztörvény értelmében Tromsøamt-ban dunnaludat lőni sohasem szabad, a hófajd pedig csak aug. 15-iktől vadászható. Rajta voltam tehát, hogy e tekintetben magamnak engedélyt eszközöljek ki, s legalább mindegyik fajból lőhessek egy hímet és tojót. Norvégiában ez nem kívánt alispánhoz való folyamodást, ministeri engedélyt, hanem AAGAARD konsullal elmentem a *Stiftsamtmand*-hoz, a konsul eléadta kérésemet, mire ő nyomban megírta az engedélyt s várakozásomon felül oda jegyezte, hogy *három* dunnaludat, s a havasi, valamint a havasalji hófajdból is lőhetek egy-egy párt. Az okmány zsebemben volt, megszorítottuk egymás kezeit s elváltunk.

Tehát szabad a vásár. Minden rendjén volt, már most megkezdhettem volna a kutatást komolyan, ha az idő nem akadékoskodik. Nehéz felhőkből szakadt az eső, a hegyeken havazott, még esőköpenyben sem igen kíváncsoztam ki a szabadba. Hiába néztem az égre, türelmetlenkedésem mit sem használt, az eső megakasztás nélkül tovább zuhogott. Szobafogságom óráit FOSLIE konservator sietett megrövidíteni, ki hosszú látogatással örvendeztetett meg. AAGAARD konzul is eljött még, sőt vacsorára meghívott; eljövételünket azonban

a rossz idő miatt holnaputánra halasztottuk. Szíves konzulommal fontos elintézni valóm is volt ma. Ugyanis egy vezetőféle emberre akartam szert tenni, a ki jó hajós, s a mellett a vadak, madarak tartózkodási helyét is ismeri. HERMAN OTTÓ ajánlott ugyan nekem egy ilyfajta kalauzt, a kit ő «Admiral» névre keresztelt, de ez most mint matróz Ausztráliában jár, tehát el nem érhető. AAGAARD megigérte, hogy keres valakit, szavai megnyugtattak; tudtam, jól fog választani.

Írással és rajzolással multak a nap hátralévő órái.

Junius 24-ikén.

Ismét borult időjárás, esővel fenyegetődző felhők, de most már tovább nem várhatunk. Jer vállamra, sok jó órákban kísérőm, te kedves puskám, ide a hátamra zöld vad-hordózsákom, és te régi barátom, jó messzelátóm, melylyel annyi titkot lestem már a természetben, annyi ezer madár mozdulatait figyeltem oly távolból, mikor pusztá szemmel még tollszíne se látszott. Vastag hegymászó czipő lábomon, kezemben erős bot, indulhatunk. Feleségem is messzelátóval van felfegyverkezve, vállán táska csüng, a mibe kagylóit fogja gyűjteni.

Ilyenkor *érzi* magát igazán az ember. A lélek oly szabad, a test ruganyos, fürge, mintha a levegő megritkult volna körülöttünk. Célunk a sziget északi erdősége volt; mindenekelőtt hófajdot akartam látni. A város nemsokára mögöttünk marad, az emberi kéz érintette vidék azonképpen. Belépünk a nyiresbe. Meglehetősen magas szálerdő ez, csak-hogy nem a mi *közönséges nyirfánk* — *Betula verrucosa* Ehrh. — az erdőt alkotó fanem itt, hanem a nálunk ritkább lápos hegyierdőkben élő *lápi nyirfa* — *Betula pubescens*

EHRH., — melynek ágai görcsösek, merevek, minden vesz-
szős, hajlékony jelleg nélkül.

Több helyen az erdőben palánkkerítésekre akadunk, melyek az egyes birtokrészeket nemcsak határolják, de a jobbára szabadon legelésző marhák tolakodása ellen is védik. Később ezek a kerítések megszűnnek, minnél messzebbre jutunk, annál szűzebb lesz a vidék, alig emlékeztet valami emberi telep közelségére.

Dombnak hágunk majd völgybe szállunk, itt-ott időrágta szikla-csoportok mellett haladunk, majd meg elmocsarasodott gyepes, tőzeges ingó talajra lépünk. Az erdő aljat többféle moha, köztük a *taránd-žuzmó* — *Cladonia rangiferina* — a *hanga* vagy *csarab* — *Erica* v. *Calluna vulgaris* — s az *Erica*-félék több faja, az afonyafélék fajai — *Vaccinum oxycoccus*, *myrtilus*, *uliginosum*, *Vitis idaea* — a feketebogyós *Empetrum nigrum*, a piszkos fehérvirágu *kis svéd som* — *Cornus suecica*, — a rózsaszínben viritó *Andromeda polifolia* képezi, persze még csak itt-ott találjuk egynek-egynek bimbóját, mert a virágzásnak alig elején vannak. A tőzeges, nyílt helyeken *bolyhos sás* — *Eriophorum* — lengeti fehér pamatjait, *Carex*-félék, *Aira caespitosa*, *Sphagnum* és *Polytrichum*-féle moszatok élnek, meg a híres *északi aprómálna* — *Rubus chamæmorus*.

Madarat eddig egy pár hollón, szarkán, sárga billegtetőn és hantmadáron kívül alig láttunk. Most azonban egy mélyedést borító fűzbokrokból czinkehangot véltem hallani, majd meg a *fűzike* — *Ficedula rufa* — hivogatott, csacsogott a *fenyves rigó* és rokona a *boros rigó* s trillázva repkedett a *kis žsezse*.

A puska kézbe került, madársörétes féltöltés benne, a messzelátó dolgozott. A legközelebb eső fűzbokron három barátcinke ugrált, világosszürke hátuk után biztosra vettem,

hogy az *északi barátzinke* — *Pœcile borealis*, — mert hangjuk is különbözött a mi *Pœcile fruticetinktől*; sokkal inkább cserregőbb volt.

A lövés eldurrant, először tette meg puskám kötelességét Norvég földön s kezembe adta a kis szárnyast. Nem tévedtem, csakugyan *Pœcile borealis* volt. Második lövésem egy *fűzikét* — *Ficedula rufa* — ért, mely a vizes talaj apró bokrai közt bujkált.

A laposabb helyek hólé alkotta pocsogóin, az árnyékban mindenütt bőven fekvő havon át haladtunk, vagy inkább gázoltunk tovább. Végre magaslatra értünk s megpillantottuk a tengert, szemben pedig a nagy Ringvadső sziget behavazott, magas sziklatetőit. Utunk ezentúl lejtősen visz s a tengerpart felé, a Tromsösundnak kanyarodik. Egy nagyobb tisztáson tőzeges, sáros mocsárhoz érünk, hol három *lósirály* — *Larus canus* — éktelen rikácsolással fogad, szemtelenül csapkodva felénk. Az egyiket meglőve, nem hogy odább álltak volna, de a megmaradt kettő csak annál merészebb lett, s ha lehet még siránkozóbb. Nyilván fészükük táját háborgattuk.

Odább haladván, a talaj gödrös lesz, telve bimbóit nyitogató afonyaféle növényzettel. A mint itt nézelődtem, hangos vágogással felberrent az első *hófajd* — *Lagopus subalpinus*. Mire puskámat lekaptam és arcához emeltem, meglehetősen nyert, de a szűkített öblű balcső jól odagyujtott s úgy 75 lépésnyiről levette.* Még jócskán fehér téli tollazatú kakas volt, feje és nyaka azonban már megkapta a nyári tollazat sötét rozsdabarnaságát.

* A tromsői vadászok «Irish setter» kutyákat használnak a hófajd vadászatokra, más fajú vizslát nem is láttam itt. Nekem többen mondták, hogy kutya nélkül nem fogok hófajdot lőni, én azonban azt tapasztaltam, hogy a ki jól tud szalonkázni, fűrgén sok területet bejárni, az lőhet eleget; legalább mindig találtam hófajdot, mikor nem is igen kerestem.

A lankás erdeje mindjobban ritkult, míg végre a tengerparti gyepek és hólé-alkotta vízállások közt állapotunk meg. A közelben egy-két szegényes ház, valami magányos gazdaság látszik, szomszédságában egy asszony vetésföldön dolgozik, abban a reményben, hogy talán felsarjad veteménye és megfizeti a fáradságot. Ez azonban Tromsön már kétséges dolog, hiszen a 70° ész. szélességhez közel vagyunk már, az pedig a földművelés határvonala, s itt legfőlebb még csak egy kis árpa és burgonya terem meg gazdasági növényeink közül.

Az erdő szélén valami ragadozó állat tépését találtuk; a toll-maradványokban felismerhetően a *havasi sármányt* — *Plectrophanes nivalis* — érte e gyászos végzet. A lombtalan nyirfákon jól kivehető volt néhány fenyvesrigó fészek, közülök egyet lehoztam s a többi zsákmányhoz csusztattam háti zsákomba.

Egy kis vízfolyás mellől hangzatos *tyű tyűtyű* füttyülés közt a *piroslábú víziszalonka* — *Totanus calidris* — szállott föl, mely nálunk erdők közelében egyáltalán nem fordul elő hanem a sikság, pusztaság fáttalan mocsarait, rétjeit kedveli. Ugyanitt a *csitrom-sármányra* — *Emberica citrinella* — is reá akadtunk.

A házak mellett elhaladva, nem messze az ajtó előtt gulyába állított farudrakás tetején szarka cserregett, oda rakta fészket, a hol a póznák végei összeérnek. Ujabb tapasztalásom ez, mennyire ki van fejlődve éppen a szarkánál az alkalmazkodás, melynek fészket a Fertő- és a velencei tó lefolyását képező dinnyési tó rengeteg nádasai közepén is találtam.

Egy darabig a tengerparton tartottunk visszafelé, kagylókat gyűjtve, majd egy kis öbölbe jutottunk, hol sziklásan, törmelekesen, hirtelen felmered az oldal, s az erdő a tengerig ereszkedik; nagy darab szirtek pedig a fák közül tekintenek ki.

Itt az öböl csendes békéjében néhány *dunnalud* — *Somateria mollissima* — uszált, a parti köveken pedig a tarka *tengeri szarkák* — *Hæmatopus ostrilegus* — futkostak, fehér fekete tollazatuk, vérvörös hosszú csőrük, rózsaszínű lábaik élénk ellentétet képeztek a szürke szikladarabokkal; az erdőből kiszürkülő sziklacsúcsokat pedig *lósirályok* — *Larus canus* — foglalták el.

Nagy kövek fedezetében térdem csúsztam a *Haematopusok* felé, míg a legközelebb ülő lőtávolságra kerültem s egy durranás a tengerbe dönté. Sajnos, a hullámjárás elragadta s bár egy darabig utána gázoltam a sekély tengerben, a mélység visszafordított, s így csónak híján nem kaptam meg. Lövéssemre hangos robajjal és csobogással a közeli partokról valami száz darab *dunnalud* kelt föl, de nem messze ismét leereszkedtek.

Az idő 2 óra felé járván, elhatároztuk a hazatérést. Csak-hogy könnyebb volt a szándék, mint a kivitel, mert az út elvégződésénél, ösvény nélkül maradtunk. Nem maradt más hátra, mint nagy kerülők mellőzésével árkon-bokron keresztül hatolni Tromsø irányában, míg útra érünk, vagy pedig anélkül közelítjük meg a célt. Vízfolyásokon, sűrűségekben, bokán felül érő havas területeken, iszapos, tőzeges ingoványokon gázoltunk át, sziklákra másztunk, majd meg völgyekbe csusztunk jó ideig tévelyegve. A kis *zsezsék*, *fenyőrigók* vígdalolgatása közt azonban fáradalmainkat észre se vettük s egy jó félórás kóborlás után a keresett utat megtaláltuk. Alig léptünk az útra, midőn nem messze előttünk egy majdnem teljesen fehér *hófajd* robajlott föl s utána mindjárt kotyogó szólás közt a másik, de lőtávolságon kívül.

Ekközben gyorsított léptekkel siettünk, mert az eső is eleredt, s így teljesen átázva, 4 órakor éreztük csak magunkat biztonságban szobánk tetőzete alatt. Szerencsére

vendéglőszünk figyelme gondolt reánk, s így nem maradtunk ebéd nélkül, melyet a fáradtságok után bizony megkivántunk.

Éhségünket csillapítva munkához láttam, a kagylókat, madarakat tisztítottam meg, s a gyűjtött növények közül a szebb példányokat présbe tettem, majd meg a naplónak folytatását végeztem.

Junius 25-ikén.

A «*Nordkap*»-ot meglátogató turista-hajók Tromsőnél rendszeren több óráig, sőt egy fél napig is horgonyoznak, mert programjuk nemcsak a város, hanem a város átellenében fekvő *Tromsdal* völgy lapp tanyáinak megtekintését is felöli. Az 1751 okt. 18-án kelt határegyezmény értelmében ugyanis a svédhoni lappoknak meg van engedve nyár szakára a norvég tengerpartokra vonulni, viszont a norvég lappoknak télen Svédhonba szabad költözködniök. *Tromsdal* völgyében a svéd *Karesuando*-ból való lapp családok szokták nyári fészkeiket felütni, az idén azonban a túlságos sokáig tartott tél és késő tavaszfakadás következtében megkéstek, s így nyaralóhelyük üresen áll még.

A reggel érkezett turista-hajó utasai tehát még nem részesülhettek lapp látványban, de azért sáskaszerűen lepték a várost, nem kis multságunkra.

Mert csakugyan sok multság van ilyen nemzetközi utihad szemmel tartásában.

Legtöbb köztük mindig az angol és az amerikai, azután a német, francia, dán, hollandus, svéd, no meg természetesen a norvég, néha orosz és olasz is.

Legfeltünőbbek természetesen az angolok, képzeletet kísértő utiruházatjukban, nagy gallérú köpenyeikben, furcsábbnál furcsább sapkákban. A nők, főleg a fiatalabbak

leginkább apró viaszos vászon, fekete fényes kalapkákat hordtak, gazdagon prémezett felöltőket s tarka utitakarókat. A fényképező készülék legtöbbnek vállán csüngött vagy kezében volt s az elválaszthatatlan útikönyv is.

Az ilyen turista-társaság rövid idő alatt sokat szeret látni, azért rajzik s folyton mozog. Tromsőn rendszeren a muzeum, majd a boltok képezik látogatásaik főcélját, különösen azok a kereskedések, melyek norvég különlegességeket árulnak.

Az efféle boltok közt itt különösen EBELTOFT és HANSEN raktárai nevezetesek, főleg az elsőé, kinél egész kiállításra akadunk, s az érdekes, jellemző tárgyak sokféleségét el-elnézegethetjük, vagy ha kedvünk van, megvásárolhatjuk. Látni itt lapp ruházatokat, sapkákat, cipőket, szép lappkéseket, taránszarvas agancs-nyéllal és tokban, norvég késeket, az úgynevezett «tolleknive»-t, madár tojásokat, bőröket, taránszarvas-agancsokat, fóka- és taránszarvasbőröket, rozsmárfogból készült apróságokat, bálna csontokat, mindenféle háziipar-készítményeket, faragásokat, nyírfa-skatulyákat, *ski*-t vagyis lábszánkókat, kanalakat ezüstből, fából, gyűrűket, régi ékszereket, lapp dohánytartókat, pipákat, övöket, tűtartókat stb., sőt a lapp ruházat és öltönydarabok kis mintákban is kaphatók.

Az utasoknak többnyire, az angol utasoknak mindig sok a felesleges pénzük, ha tehát a boltokból visszatérnek a fedélzetre, a sok szép *miss*-nek és a vén *mister*-eknek van mit markolniok, s büszkén viszik az ágas-bogas tarándagancsokat, lapp csuhákat és a sok mindenféle holmit, hisz ezek utitrophæák, s hivatottak arra, hogy majdan az otthon maradtaknak nyomatékkal bizonyítsák, a mit az utazó mesélni fog.

Még délelőtt hozzáfogtam a præparáláshoz, miközben a

konzul és FOSLIE urak látogattak meg. Délután folytattam a praeparálást s be is végeztem a munkát. Ezután FOSLIE úrral, felsétáltunk Dr. MOHR villájához, közvetlen a város fölé, kinek kertjében — elég különös — hófajdfészket akartunk megtekinteni.

Alig léptünk a villát környező kertbe, a kerítés egyik félre fordult deszkáján, teljesen szabadon mintegy oda téve 1 m. magasan a fenyőrigó fészkeire akadtunk. Öt meztelen fióka volt a fészekben, az anyamadarak aggodalmasan röpködtek körül házi boldogságukat — nem bántottuk őket. Nem messze azután a kerítés tövében, egy sűrűbb afonya bokros közt megleltük a hófajd-fészket. A nyaraló tulajdonosának kis fia vezetett reá; ha ő nem mutatja, észre se vesszük, mert a tojásain ülő hófajdtyúk szorosán a fészekre lapult, háta tollazata pedig szakasztott olyan mint a talaj, s a lehullott barna nyirfalevelek. Oda jött a fészekhez Dr. MOHR egész családja, nők is — tehát nem voltunk csendesen — de a tyúk mit sem törődött csevegésünkkel, s bár valami tizen állottunk közvetlen a fészek körül, sőt a fészek fölé hajló száraz ágakat is elszedtük onnét, majd csaknem érintve a madarat, semmibe sem vette a zavartatást, mozdulatlan maradt, mintha oda ragasztották volna. Békességben hagytuk hát s visszaindultunk. Dr. MOHRék ugyan nagyon marasztaltak s meghívtak kedves villájukba ozsonnára, de a konzulhoz lévén meghívásunk, szivességüket megköszöntük.

Alig maradt el az orvos háztája, egy kis vízárók bokrai közt az első *kékbegyeket* — *Erythacus coeruleucus* — pillantottam meg, majd láttam néhány *zsezsét* és egy *kerti veresfarkot* — *Ruticilla phoenicura*.

Útközben sok érdekes dolgot mondott el FOSLIE úr a norvég vadászati viszonyokat illetőleg.

Esti 7 órakor AAGAARD konzul kocsin értünk jött, hogy villájába vigyen, mely a város fölött emelkedő domb legmagasabb pontján fekszik. A cariolszerű, de négy üléses kocsi elé, zömök, erős kis ló volt fogva, hátul ült a kocsis, a ki fejünk fölött igazgatta a gyeplőket. Sebes ügetésben vitt a lovacska dombnak, ügyesen kapaszkodva a meredek úton, úgy hogy rövid idő alatt a konzul nyaralójánál szállottunk ki. A csinos, tornáczos faépület a nyírerdő közepén emelkedik, körületét virágágyak csinosítják, homlokával pedig lenéz a Tromsösundra és a Tromstind katlanszerű, hóborította ormára. Itt találtuk QVIGSTAD igazgatót, a konzul sógorát nejével, a konzul öcscsét, sógornőit és nejét. Úgy látszott, éppen zenélés közt voltak, legalább a nyitott zongora és rajta hegedű erre engedtek következtetést. A nők bemutatásunkkor térdüket gyorsan bekapva, egy kis bókot csináltak.

Hamarosan otthon éreztük itt magunkat, mindnyájan szívélyesen, kedvesen fogadtak. A konzul öcscse jól beszélt németül, a nők azonban, kivéve QVIGSTAD igazgató nejét, csak igen keveset, így hát a mennyire birtuk, egy kis norvég akadozást is meg kellett koczkrátatnunk.

A konzul kalauzolása mellett ezután megtekintettük a kertet — persze virágoknak még színe se volt, csak a nagy levelű rabarbara, mely itt kedvelt főzelék és befőtt, zöldelt itt-ott a nyírfák tövén. Elmentünk a villa mögött fekvő dombtető kilátásos állványára is, honnét az egész környék elragadó képén végig tekinthettünk. Látjuk az egész tromsői szigetet, a várost, Kvalő, Ringvadső szigetek vad hegyvilágát, a Sandsundot, Hokkő és Grindő szigetkéket, a Flöifjeld hegyet, Tromsstind kúpját és Tromsdal völgyét. A faállvány mellett itt-ott még jókora darabon hóborított az erdőtalaj, mely hórészek körül a konzul tüzeket rakatott, hogy

mesterséges meleggel bírja olvadásra a sokáig alkalmatlankodó téli vendéget.

Mire körsétánkból megtértünk, a vacsora fel volt tálalva. Izlésesen terített asztalhoz ültünk. Első fogás meleg marhanyelv főtt burgonyával és zöld borsóval, azután hideg felszelt, beafsteake, sajt. Először ettünk jól Tromsön. Vacsora után kedélyes társalgás közt szivaroztunk s QVIGSTAD igazgatóval értekeztem nyelvészeti, természetrajzi, néprajzi tárgyokról s főleg a lappok életmódjáról, vallásáról. E közben a gondos háziasszony a férfiaknak *toddy*-t szolgált föl, a mi hasonlít a groghoz, csak hogy rum helyett cognac van a czukrozott meleg vízbe öntve, míg a nőknek kis nyeles poharakba öntött *Portvin*-t kínált. Úgy mint ebédnél a rajnai borral, most a *toddy*-val és *Portvinnel* ittunk egymás egészségére. Norvégiában a koccintás nem szokásos, e helyett csak a «*scaal*» dívik. Ha t. i. valaki másnak egészségére akarja üríteni poharát, nevéen szólítja, barátságosan pislant, miközben annak tartalmát *scaal* szóval — szószerint *csészé* — felhörpenti, azután az üres pohárral még egyszer int a megszólított felé s ismét leteszi. A sok *scaal*-ra kértem, hogy a magyar szokás szerint felelhessek, az pedig koccintás és «*éljen*» nélkül nem ment. Így kedélyeskedtünk, beszélgettünk, persze nekem is el kellett mondanom sokat a magyar viszonyokról, mert érdeklél tudakozódtak azok után. Rajta voltam, hogy úgy mondjam el, a mint valóban vannak; külföldön úgylis csak hamis színünket ismerik.

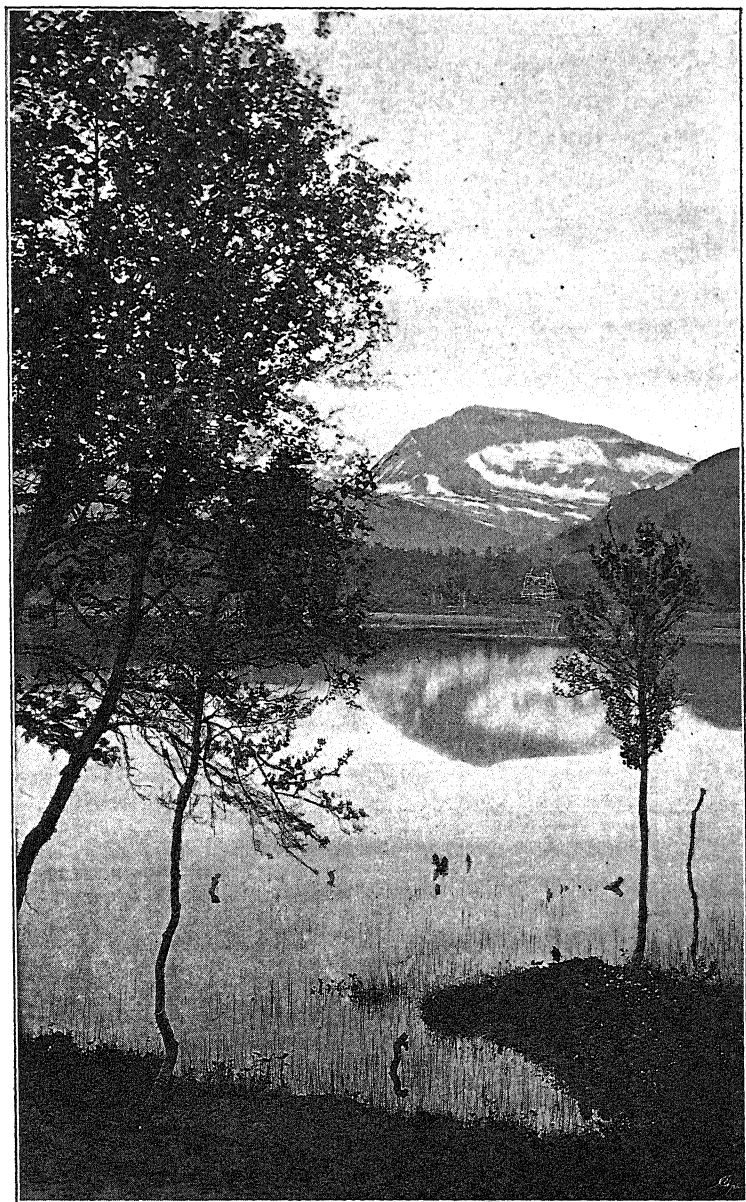
Végtelenül örültem QVIGSTAD igazgatótól hallani, hogy ő a magyar nyelvet tanulmányozza, ismeri nyelvészeti mozgalmainkat, örömmel emlékezett Hunfalvy és Dr. Halász Ignáczt itt időzésére, kiket személyesen is ismert. A konzul öcscse szintén érdekes dolgokat beszélt. Fiatalkorában s ennek daczára már egy jó darab világot látott, mert tengerész

volt s Madagascar szigeténél hajótörést is szenvedett. Nagybátyjáról is beszélt, a ki a híres Spitzberga-expedícióban vett részt HEUGLIN-nel. Éjfélig $1\frac{1}{2}$ 12 órákor bucsuztunk el a szives házigazdától és nejétől, ki még bocsánatot kért, hogy a vendéglátás alkalmára nem huzhatta fel a házra a nemzeti lobogót, mert javításban van. QVIGSTAD igazgató és neje kísérték el jó darabig.

Sajnos, a borultas időben az éjfélig napot nem láthattuk s örültünk a meleg felsőruhának, mert alig volt $+7^{\circ}$ R.

Junius 26-ikán.

A mai napra *Kvalø* sziget *Tysnaes* nevű vidékének meglátogatását határoztuk, hová NICOLAISON, muzeumi praeparator kísért volna el; de a bizonytalan, esőre hajló idő, úgy látszik, visszatartotta, s így várakozásban multak az órák. 11 órákor végre látván, hogy NICOLAISON nem jön, felkerekedtünk Tromsø déli végére. FOSLIE konservator növénygyűjtő szelenczéjét oda kölcsönözvén, a tengerpart mentén botanizálva, feleségem pedig kagylókat gyűjtve, haladtunk a szigetvégig. A tengerpart erre felé köves, sőt sziklás, majd gyepes, mocsaras, feljebb azután a dombordással a nyírerdő kezdődik. A kopárabb gyepen *hanga* nő, a posványos helyeken pedig fűzbokrok hajtanak. A mint a zombékos körül nézegetek, egy fűzbokor aljából a *régi pipiske* — *Anthus pratensis* — röppent ki, s magasra emelkedve messze elszállott. Ez a messzeszállás nyilván cselleg volt, figyelmem eltérítésére, de engem nem zavart meg, hanem oda siettem, honnét a madárka fölkel, s csakugyan meg is leltem fészket 6 tojással. Bizonyos távolban a fészek táján sziklák közé huzódtam s vártam, mikor tér vissza a költő madár. Jó sokáig nem mutatkozott, egyszerre azonban,

[18. kép. — A «Prestvand» a viztaposó (*Phalaropus hyperboreus*) fészkelő helye.]

mintha oda varázsolták volna, hirtelen beszállott fészkéhez. Óvatosan közeledtem a megjelölt ponthoz, de már néhány meternyi távolból ijedten surrant föl a pipiske s messze elszállott, úgy hogy fegyverzett szemmel sem követhettem légi-utjában. A tengerparton egy csapat *dunnalud*, *bóhás karakat-nák* — *Graculus cristatus* — s néhány *piroslábú vízi szálonka* — *Totanus calidris* — jelentkeztek. $\frac{1}{2}$ 3 óra lévén, a nyíresen át hazatértünk, útközben még *fenyőrigókat* és *sárga billegtetőket* látva az erdőszéli mezőkön. A fák rügyei már kifakadtak s a virágzás is megindul. Sokfelé találtunk egy ibolyakékszinű kis virágot a *Pinguicola vulgaris*-t és testvérjét, a fehérvirágú *Pinguicola alpina*-t, — utóbbit csak pár példányban.

Röviden végeztünk az ebéddel, hogy a gyűjtött növények a szárítóba kerüljenek, azután FOSLIE úrral, ki értünk jött, átmentünk a muzeumba s magyarázatai mellett újból tanulmányoztuk a gyűjteményeket.

Vacsora után daczára, hogy esővel váltakozó borus idő járt, a délnyugat felé eső szigetrészre rándultunk ki. A városból kivezető kocsiuton, villák és nyíresek közé érünk, hol egy lombtalan útszéli bokorban a kis *zsezsze* fészket láttuk meg. Közvetlen a forgalmi vonal mellett alig 1 m. magasan állott s nem megtalálni, hanem meg nem találni volt nehéz, annyira szembetűnt. A tojó mozdulatlanul költött, feléje hajoltunk, fényes apró fekete szembogarai gyanutlanul pislogtak felénk s nem repült el addig, míg csak feleségem hozzá nyult. 7 zöldekkék, ritkásan barnán pettyezett tojás volt benne. Odább egy kerítés ajtaja előtt álló görbe fatörzsön, — megint a legnyiltabb fészkelés, — a fenyőrigó fészke. Mindkettőt bántatlanul hagytuk. Ezután letértünk az útról, mocsaras, tözeges, havas, sűrű erdőrészeken át kóborlunk tovább, miközben hangos kotyogással kap szárnyra egy hófajd-kakas. A sok botorkálást megunva, nyiltabb hely felé

tartottunk s a délkeleti sziget rész helyett, a Tromsø fölött fekvő «*Prestvand*»-tóhoz (18-ik kép) érünk (szó szerint «prédikátorvíz», mert hajdan egy pap lelte benne halálát). A tó jókora vízfelületet képez, meglehetősen mély és sík vizű. Partjait teljesen körül fogja az üde nyírerdő, csak déli vége nyílt, elmocsarasodó és úgy mint feneke is, erősen tőzeges. Ez a mocsaras, apró sással — *Carex vesicaria* és *Eriophorum* —, benőtt part nyelv szerűen nyulik be a tóba, mely félsziget ingó lápot alkot. Egy pár apróbb szigetke is van a félsziget végén s a tótükör közepe felé, melyek szintén tőzegesek és sisákokat sarjasztanak. A tó lefolyását — déli szögletén — keskeny vizárok képezi, fűbokrokkal, magasabb sással buján benöve.

Mikor így magam előtt volt ez a tó — légvonalban alig 1000 méternyire a tengertől — önkénytelenül feltámadt bennem a gondolat, hogy ily viszonyok felelhetnek meg annak a nevezetes szalonkafajú madár tartózkodásának és fészkelésének, melyet *víztaposó* — *Phalaropus hyperboreus* — név alatt ismerünk. Ez a különös kis szalonka, csakugyan a szalonka-család egyedüli karélyoslábu képviselője, s ennél fogva nem igen szokott az ingoványokban gázolni, hanem a sík vizekhez ragaszkodik s ott úgy uszkál, mint akármi récze vagy más uszómadár. Költése és vonulása is fölötte érdekes. A tojó csak lerakja tojásait, de nem üli a fészket, mint a többi madarak úgyszólván kivétel nélkül, hanem a költés anyai munkáját a hímre bízza. Még tollazat szerint is a hím mostohább sorsú. Legtöbb madárnál, — mint általánosan ismeretes, — a tojó egyszerűbb, szerényebb tollazatú, míg a hímek feltünőbbek, szépen, tarkán, rikitóan szinezettek, s külsőleg is kifejezik az «erősebb nem» fölényét; a víztaposónál éppen fordítva a tojó, a mellett hogy valamivel nagyobb is, mindig szebb, élénkebb tollazatú mint a hím.

Vándorlása is igen figyelmet keltő, s különösen minket, magyarokat méltán érdekelhet, mert egész Közép-Európában nem lőttek és észleltek annyi átvonuló víztaposót, mint hazánkban, nevezetesen a velencei tavon Fehérmegyében, hol az utóbbi három év alatt ősszel (1890, 1891, 1892) augusztus közepétől szeptember végéig majdnem nap-nap után előfordultak egyes példányok s magam 14 db-ot lőttem ott, míg 6 db vadásztársaim fegyvereinek esett áldozatául.*

FOSLIE konservator, kinél a víztaposó Tromsön való előfordulása után tudakozódtam, azt mondá, hogy a szigeten nem költ, de ősszel és tavasszal előkerül. Így hát nem igen mertem bizni abban a reményben, a mely e tó megpillantásakor bennem fakadt.

Átkémlelve a víztükröt, a tó közepén 2 pompás tollazatú hím *sarki bukdárt* — *Colymbus arcticus* — láttam uszkálni. Ladik nem volt kéznél, a távolság miatt lövés nem érhetette őket, tehát elbujtam a tó egyik végébe, míg feleségem a tulsó oldalról feltapsolta őket. A zajra szárnyra kaptak s a parti füvesből meglepetésünkre két tojót is felszállásra birtak, melyeket előbb nem vettünk észre. Jó magasan és messze is repültek el mellettem, tehát nem árthattam nekik. Egyéb madár nem látszott a tó környékén; arra pedig, hogy begázoljak a félszigeten, fáradtnak éreztem magamat s az idő is 11 órára járván, haza tértünk.

Junius 27-én.

Egy pillantás az ablakra meggyőzött, hogy kirándulást tenni nem lehet. Az eső zuhogott. Rossz kedvünket némileg

* A víztaposó vonulását és költését bővebben megírtam: Zeitschrift f. d. ges. Ornith. IV. 1887—88. 188—190. lap. — A II-ik nemzetk. ornith. Congr. főjelentése. II. 137—144. lap. — Term. tud. közl. XXIV. 1892. 169—180. lap.

a posta kárpótolta, két hét után végre hírt hozott hazulról. Mohón estünk a leveleknek, ujságoknak — még az «apróbb hirdetések» utolsó betűjét is elolvastuk. Minden érdekelt, minden betű egy kapcsot képezett, mely szellemileg az ott-honnal összelánczol. Jegyezgetés, olvasás közt mult el a délelőtt. Ebéd után egy igazi természetbuváralak nyitott be szobánkba, hosszú vernyeges szőke szakállal, fürkésző, eleven pápaszemmel fegyverzett tekintettel. SPARRE-SCHNEIDER konservator volt, ki ma érkezett meg Hammerfestből s itt létünkről értesülvén, nyomban meglátogatott, s kész örömmel ajánlkozott céljaink támogatására, sőt kirándulásainkra hajóját is átengedte.

Sajnos, az eső nem akart megszűnni, türelmem fogytán volt, hisz a tétlenség most, mikor jární kellene, szinte kétszeres súlylyal bénít. Nem sokat gondolkoztunk, hanem magunkra öltöttük a vizezálló gummi köpönyegeket, a puskát vízhatlan tokjába csúsztattam, magam botot, feleségem esernyőt vitt s daczolva az idő mérgével, a déli szigetvégre indultunk. Itt egy nagy szikla tövében a tengerpartra telepedtünk s bár az eső kegyetlenül zuhogott, némileg mégis védve lestük a jó szerencsét. Nem jött más mint két dunnalúd tojó, 4 aprósággal, melyek mit sem sejtve pár méternyi távolban usztak el mellettünk. Nem bántottam őket, mert mindenekelőtt gunarat szerettem volna lőni.

Egy ideig még vártunk, de semmi sem mutatkozván, a tengerparton nyugatnak, majd a déli szigetvéget megkerülve, északnak tartottunk, kagylókat gyűjtve a szakadó esőben. Bő szüret volt ebben, mert halomszámra feküdt mindenfelé a sok szép piros, sárgás, rózsaszínű *Pecten islandicus*, a fekete *Mya truncata*, *Cardium edule*, *Tellina balthica*, *Macoma calcaria*, *Astarte borealis* és *Banksii*, *Scalaria grönlandica*, *Purpura lapillus*, *Littoria littorea*, *Mytillus modiolus* és *edulis*,

Dentatis entalis, *Natica grönlandica*, *Saxicava arctica*, *Lacuna divaricata*, *Scalaria grönlandica* stb.

Egy helyen az erdő lenyúl a tengerpart felé s itt a *fol-toshátú nádiposzta* — *Calamoherpe phragmitis* — ismeretes kellemes, cserregéssel váltakozó, éneke hangzott föl. A nádi poszták családjából Norvégiában csakis ez egyetlen faj fordul elő, míg nálunk 9 féle. De ennek a fajnak földrajzi elterjedésében Tromsø már a legészakibb pont. Tartózkodási helyét a mocsarak nádasai, a sisákos, csóvásfejű zsombékok s főleg az ingovány ama részei közt választja, hol a *kutyatej* — *Euphorbia* — sárga virágai nyílnak. Itt északon a nádság e jellemző madara, mocsaras aljból nőt füves fűzbokrok közt tanyázik, fűzfák ágain kúszik ide-oda, de felszal a nyírfákra is, mint ma először láttam. Ezek az északon élő példányok tollazatban is némileg elütnek a délibb vidékeken találhatóktól, a mennyiben sokkal világosabbak, mondhatnám fakóbb színűek, mint a hazánkban költők. Vonulás idejében, nevezetesen 1890 tavaszán Dinnyésen egy néhány ily világos tollazatú példányt sikerült lőnöm, míg a vonulás szakának elmúltával mindig csak sötét példányokat ejtettem el. Figyelközésem közepette hirtelen a hófajd kotyogását véltem hallani, nyomban reá a domboldal nyiresei közül — jó messze tőlem — fel is szállt egy példány; felemelkedett a magasba azután szárnyait eleresztve, folytonosan szólva ismét leereszkedett a fiatalosba. Nem akartam meglőni, folytattuk tehát utunkat a tengerparton, hol többször kelt előtünk hangzatos füttyüléssel a *piroslábú vízi szalonka*.

A sziget végét megkerülvén mocsaras, bokros rétre lépünk, mely felterjed az erdő széleig. Egy pár szörnyen jajgató piroslábú vízi szalonka fogad itt, melyek folyton fejünk fölött repkednek, szárnyaikat rezegtetve. Fiókáik valószínűleg ott lapulnak valahol a fű között, mert minden

mozdulatjuk elárulja az anyai gondot és féltékenységet. Alig pár lépésnyire elém szállnak, ideges fejrángatások közt futkosnak az iszaposban, majd ismét keringelnek s a mi a legmeglepőbb, *felszállnak a nyírfák sudarára* vagy egy fakerítésre, biczegve mint a barázdabillegtető, keresve az egyensúlyt.

Szinte elképedtem mikor a hosszú gázlólábú szalonkacsőrű madarat a fatetején láttam siránkozva! Mennyire más életet folytat ez a mi rétségeinken, a hol még ha volna is fa, messzire kerülné. Nem figyelhettem sokáig e sajátságos jelenetet, mert a szünni nem akaró eső odább hajtott. Ismét a tengerparton vezet tovább utunk. Legelőbb is egy *havasi parti szalonka* — *Tringa alpina* — kelt föl a köves, iszapos partról *drrii drrii* szólását hallatva, majd egy nagyobb szalonkaféle madarat is rebtenték föl, mely egy nagy sziklacsúcsra szállott. A szikla előtt még egy nagyobb szikladarab is hevert úgy, hogy jól fedezhettem magamat s lőtávokra becserkélhettem. Elszállás közben utána pörköltem, mire a tengerbe esett. A vízszinén maradt madarat azonban ladik nélkül nem hozhattam volna ki, de felismertem benne a *kis szélkiáltót* — *Numenius phaeopus*. Szerencsére a hullámjárás a part felé csapkodott s annyira kisodorta áldozatomat, hogy mégis kézhez kaptam.

A tengernek ezután hátat fordítva felhágtunk a dombnak s a nyírerdőn át a «*Prestvand*»-tóhoz kerültünk. Utközben sok *fenyő* és *boros rigót*, néhány *fűzikét* és egy *vörös csillagos kékbegyét* észlelve. A tavon ma is hiába kerestem *víztaposót*, mindössze csak két *piroslábú szalonka* mutatkozott ott.

$\frac{1}{2}$ 10 órakor érkeztünk haza, megvacsoráztunk s éjfélig dolgoztunk. Volt mit tisztítani rajtunk! hiszen majdnem 7 órán át jártunk esőben, mocsárban, vizes-csurgó erdőben.

Junius 28-án.

Ismét egész délelőtt nyitva álltak az egek csatornái, tehát a szobához voltunk lánczolva és jegyezgetés közt töltöttük az időt. Délután præperáltam és FOSLIE ur látogatását fogadtuk. Vele jött egy külsőleg, de — mint későbbben meggyőződünk — lénye szerint is eredeti ember, a kit AAGAARD konsul kutatott ki számomra. Viselete nem árulta el mi lakik benne, úgyszintén nyilvános mestersége sem; rendes kabátot, kemény kalapot, hosszú nadrágot hordott, foglalkozásra pedig afféle «városligeti» czéllövő sátor tulajdonosa volt, mely ott állott Tromsø piacának szomszédságában nagy felirásos táblával homlokán «*Skydebahn*». Megjelenésében csontos, inkább sovány de szívós alak, arczkifejezése valami vándor circusigazgatót hív emlékezetbe, szőke göndör haja, vernyeges bajusza s hosszú Wallenstein-állszakállá semmi norvég jelleget nem árulnak el. Szürke, hiuzforgású szemeiből azonban kiolvastam bizonyos, szándékaim elérését jól megértő, rátermettséget. Majd meglátjuk csalatkoztam-e?

FOSLIE konservator biztosított, hogy LÖKKE — így hívták emberemet — ismeri a madarakat, tudja hol kell őket keresni, mert a vándorlás szakában folyton utánuk jár, vadász éjjel-nappal tengeren, hegyen-völgyön, jó és rossz időben, nem tilos, de tilos területen is. Utánna tette még, hogy az idén csak május havában 250 db különféle vízimadarat lőtt s a múzeumnak is nem egy ritkább példányt hozott. Mindez eleve megerősítette bennem a hitet, hogy meg van a kit kerestem, afféle pákász számba menő ember. LÖKKE uram németül nem értett, de az angol nyelvet kissé törte. Ez különben nem volt hátrány; legalább kényszerülve vagyok norvég beszédet hallani s tanulunk is, mert majd csak nekünk is norvégül kell magunkat kifejezni. Különben

is a norvég nyelv elsajátítása vagy megértése annak, a ki németül és angolul tud, nem képez sok nehézséget; valamicskét meg már Norvégiában való tartózkodásunk óta is tanultunk. Lökkelével azonnal megállapítottam a tervet, mely szerint, ha az eső eláll, esti 9 órakor tengeri kirándulást teszünk a Tromsösund északi részére. Helyeslőleg bölintott. Tehát: *Aften klokken ny* — 9 órakor este.

Alig vártam már, hogy vacsora ideje legyen, mely után teljesülni fog az a gyermekkori álmom, mikor vad vidéken, puskával kezemben, egy kis hajó ölében himbálódzhatom a tenger hátán. Még nem ért az óramutató az óhajtott számra, mi már is a kikötőben találtuk magunkat, teljesen felkészülve. Lökke is ott volt már — úgylátszik ő csak úgy örült, mint mi. Kényelmes, jókora csónakba helyezkedtünk és pedig én a hajó orránál lévő padra, feleségem a hátulsó padra, míg a középsőt evedzősünk foglalta el. A vasmacskát tehát felhuzhattuk s nemsokára víg evedző csapások közt hagytuk el a kikötőben horgonyzó, sok otromba formájú orosz hajót. Lökke értett az evedzéshez, bámulatos ügyességgel, alig erőlködve huzta a két evedzőt, közbe bagóját rágicsálva. Ez a rút szokás, sajnos, Norvégiában igen el van terjedve s oly mérvben divatos, mint akár a dohányzás vagy szivarozás, sőt nemcsak az alsóbb néposztályok élnek vele, hanem a kaputosok és a műveltek is nem ritkán. Emberünk külön kis fémszelenczében tartotta az e célra szolgáló vágott dohányt, melynek fedelébe kis tükör volt illesztve. Ebből állott az ő uti készlete, melyet mindig nevetgélve vett elő, meg-meg nézegette magát a tükörben azután a «betevő falatból» vett, mordogtatván félig anyanyelvén, félig angolul: «*Den good for me*».

Még alig maradt mögöttünk Tromső városa, máris néhány *dunnalud* tojót észlelhettünk; gunár nem lévén köztük,

lövés nélkül hagytam őket. Odább azután három gunárra bukkantunk. Fehértarka tollazatuk gyönyörűen illett a csendes víztükörhöz. ЛОККЕ egész lázas lett, mikor tudattam vele, hogy ezek kelleneek. Karikában rézsút úgy került nekik, hogy hátulról mindjobban beközelítettük a madarakat. Hangtalanul kezelte a lapátokat, szemét merően a szép szárnyasokra szegezve. Végre lőtávolban látszottak lenni, tehát 6-os söréttel reájuk durrantottam. Lövésemre az egyik helyben maradt, a másik megsebezve felkapaszkodott s a harmadikkal odább repült. A meglövött azonban a mint közeledtünk feléje, hirtelen alá bukott. Most tehát olyanféle hajsza keletkezett, mint egy megszárnjazott buvárnál vagy vöcsök-nél, mely hol itt, hol ott jön a felszínre, megint elbukik, jó darabot úszva a víz alatt, hogy nagyobb távolságban újra felmerüljön. A dunnalud bukásban és víz alatt való uszásban valódi mester, akár csak a buvár, tehát nem volt könnyű megkeríteni. Mindig csak egy perczre mutatta magát s megint a víz alá tűnt, többnyire meglehetősen távolban. Vagy tiz lövést tettem már a madárra, minden fajú, kicsi és nagy söréttel, de az csak élt. Végre a rendesnél kissé közelebb bukott föl úgy, hogy 10-es söréttel fejbe lőhettem, mire beadta a kulcsot. Igen érdekelt annak okát megtudni, hogy annyi lövésem eredménytelen maradt. Mielőtt tehát a meglőtt dunnaludhoz hajóztunk, azon a helyen, honnét utolsó lövésemet tettem, egy üres töltényt dobtam a tengerbe s így körülbelül megítélhettem a lőtávolságot, még pedig meglehetősen pontossággal. Kisült, hogy a mit közelnek, 30—40 lépésnyi távolnak becsültem, volt 60—70. Világos volt már most előttem a sok hibázás, mert majd minden előbb tett lövésem 90—100 és több lépésnyire történt. A tengeren minden közelebb látszik s a távolsági méretek megítélésében óriási csalódásoknak vagyunk kitéve, ha meg nem szok-

tuk. Nem lehet e tekintetben mérték még az sem, ha például nagyobb tavakon — hol szintén csal a távolság — begyakoroltuk a távolságok becslését. Nekem e részben volt elég jártasságom, de itt még is kijátszott e tudományom. A tanulságot levontam magamnak s többé nem hagytam magamat a látszat által megcsalatni.

Minnél messzebbre értünk fel a tengerszorosban, annál több és több kisebb dunnalud csapattal találkoztunk. ЛОККЕ mindig úgy mesterkedett, hogy a part felé szorítsa őket, hátulról rézsut menve nekik, de lövéseim megvadították őket s nem igen vártak be. Egy kis sziklás öbölben azután két *tengeri szarkát* — *Hæmatopus ostrilegus* — sikerült megközelíteni. Az egyiket meglőttem. Később még öt darabot láttunk, de ezeket nem bántottam. Mindig a köves, algás tengerparton futkosnak *phíp phiüp* hangok között s hosszú vérvörös csőrükkel turkálnak élelmük után. A *piros-lábú vízi szalonka* mindenütt előfordult a partokon, láttunk egy *nagy szélkiáltót* — *Numenius arquatus* — is. A tengeren néhány *sarki- és vöröstorku bukjár* — *Colymbus arcticus* és *septentrionalis* — bukducsol, nagy utakat úszva víz alatt; ЛОККЕ azt mondja «*Lummefugle*», mesterkedik is utánuk, de az ügyes szárnyasok gyorsabbak mint hajónk, s elmenekülnek. Sok helyen nagyobb csapat dunnaludak is uszkálnak, főleg a partok közelében, de leginkább csak tojók. A gunarak javarésze ilyenkor már a szabad tengeren tartózkodik és vedleni készül.

Jól felevezvén északnak, a sziget északnyugoti partján egy töltésszerű kavicsos félszigetnél horgonyt vetettünk s kiszálltunk a szárazra.

Az idő mind eddig kedvezett kirándulásunknak, a tenger tükörsimán terült el, még csak fodrocskát sem vetve, az eső felhők szétfoszlottak s a nap fényesen kimosolygott, bár

alacsony állásánál fogva a nagy hegyek eltakarták korongját. Most azonban a Ringvadső sziget hegycsucsai hirtelen megint felhőkoronába bujtak, feltámadt az északi szél s havazás vonult végig az átellenünkben emelkedő szárazföld hegytetőin, mely a levegőt érezhetően lehűtötte. Szerencsére mi a szigeten nem kaptunk az erőszakos időből mást, mint egy kis hideg fuvalmat.

Mocsaras nyírerdőn át felhatoltunk ezután a dombos sziget-oldalon. Többfelé hófajdok szóltak, tehát óvatosan lépkedtem, fegyveremet készen tartva. Sikerült is egy kakast becserkélni, mely elég közel szólott a földön, de a hanga bokrok eltakarták. Vártam míg megláthatom, ekkor azonban egy második kakas surrant keresztül az ágak közt s a földön szólóhoz ereszkedett. A következő perczben azután mindkettlen hangos kotyogás és szárnycsattogással felkeltek, de oly sűrűség közt, hogy éppen csak megvillantak. Előbbre léptem hát, mire egy harmadik hófajd kapott fel, melyet lelőttem. Lövésemre ЛОККЕ, mint a villám rontott előre és sólyom módjára levágta magát azon a ponton, honnét a hófajd felkelt. Nem tudtam hamarjában, mit jelent különös viselete, oda mentem hát, ekkorra azonban ő már kezében tartotta a száraz nyírfalevelekből és ágacskákból készült hófajdfészket s benne tíz darab tojást. A tojások színre sárgásfehér alapon sötét kávé-barnán foltozottak vagy inkább petyezettek. Felvettük a lelőtt madarat, mely tojó volt s gondosan csomagoltuk a zsákmányt feleségem táskájába.

A *fenyő-* és *boros rigó* mindenfelől hangzó éneke közt, egy hólé táplálta patakocska partján a réti pipiske fészket is megleltük 5 tojással. Az anya madár hangabokorból szállott ki s szárnyait eleresztve, a föld fölött alacsonyan repült odább. A fészket felszedve, vissza siettünk csónakunkhoz s csendes vizen evedztünk hazáig, közbe-közbe néhánk

eredménytelen lövést téve dunnaludakra és tengeri szarkákra. Hajnali 2 órakor érkeztünk a kikötőbe, eltelve a sarkkörü napos éj gyönyörűségével. Hangtalan volt a környék, csak egy-egy halász ladik siklása és az evedzős lapátjainak loccsanásai szakasztják meg a békés nyugalmat. A körülöttünk emelkedő nagy hegyek ormai sajtyszerű világításban fénylenek s a rézsutos éjféli nap sugarait hómezők fehér leple veri vissza.

Megtisztítván a lőtt madarakat, $\frac{1}{2}$ órakor nyugalomra tértünk.

Junius 29-én.

Az éjjeli kirándulás fáradalmait a délelőtt óráiban pihentük ki. Hűvös, alig $+ 5^{\circ}$ R. hőmérsék és eső, tehát kimenetelre nem is kedvező idő. A folytonos rossz időjárás, hidegség — annyira, hogy itt létünk alatt többször fűtetni kellett szobáinkat — melegebb ruházat vételére kényszerített, mely alkalomkor néhány szűcsboltot szemléltünk meg. Gazdag raktárak, telve értékes, gyönyörű szőrmékkel. Különösen kikészített fejű jegesmedve bőrök, mint takarók; kék róka, torkos borz, vidra, barna medve, taráncszarvas, főka, nyuszt, nyest bőrök nagy számban kaphatók itt. Legszebbek azonban azok az utitakarók, melyek dunnalud pehelyből vannak, szegélyzetük pedig a dunnalud gácsér fejéből és nyakából került ki.

Délután præparáltam, estefelé pedig — elállván kissé az eső — a kikötőhöz sétáltunk, hoi egy nagy 3 árboczos norvég hadihajó horgonyzott. A hajón a norvég tengerészeti iskola növendékei tettek próba utazást a Nordkap tájaira. Valami 200 ember volt a fedélzeten, tehát élénk mozgalom uralkodott minden zugán. Macska módjára kusztak fel a matrózok a kötélletrákon, suroltak, tisztítottak, mostak.

A kékszinű dolmányosabásu egyenruházatu tengerész növendékek meg, felhasználva a pihenést, jöttek-mentek, a part-ról és a partra.

Sokáig elnéztük e tarka képet, mely hangulatot fakasztott bennünk, különösen mikor a hajó zenekara reázendítette a norvég hymnus szivetjáró dallamára, melyhez a nagy norvég költőnek, *Björnson Björnstjerne*-nek következő szép szavai tartoznak :

«Ja vi elsker dette landet,
Som det stiger frem
Furet veirbidt over vandet,
Med de tusind hjem.

Elsker, elsker det og tanker
Frå vor far og mor,
Og den saganat, son sanker
Sanker drømme frå vor jord.»

(Igen, mi szeretjük ezt az országot, a mint szaggatottan és marva időtől kiemelkedik a tengerből. Szeressétek, szeressétek ezt és háláljátok meg atyátok-anyátoknak, meg a mondák-éjjének, mely földünkre álmokat bocsájt.)

A mély érzelmű zenéhez, a gyönyörű táj, tenger és havasok sajtóságon érintettek és csak emelték hangulatunkat.

Vacsora után még dolgoztam.

Junius 30-án.

Egész nap eső, így hát, kivéve egy kis sétát a kikötőhöz, a szobát nem hagytuk el s az egész időt a praeprálásnak szenteltem. Munka közben ellátogatott hozzánk FOSLIE konservator. Egy hétig marad még itthon, mely idő alatt

SPARRE-SCHNEIDER úrral Tromsø geológiai térképét fogják végleg elkészíteni. A geológia ötletéből helyén való lesz egy pillantás Tromsø alkatára, mely több tekintetben érdekes.

Mindenekelőtt azonban tudnunk kell, hogy egész Norvégia óriási sziklatömegei geológiailag, kevés kivétellel, ősi alapközetekből állanak s a sokféle, egymás fölé tólult különemű, más és más korszakból származó rétegeket, nélkülözik. Déli- és Közép-Norvégia egyes siluri és devoni lerakódásai vagy kövületei és Finnmarken kevés paläozoi és mezozoi rakodmányai kivételével, alig van az egész országban azoi kor után keletkezett sedimentkőzet.

A kőzetek főjellege *gnaisz*, *kristályos palák*, *gránit*, tehát a legrégebb, vagyis archéi korszak bélyegét viselik magukon, mely alakzat szerint táblázott, emelt, hányódott, vetődött, dűledékes és más csodálatos sziklaképződéseket mutat. A Skandináv-félsziget hegyvilága tehát úgy az Alpeseknél, Pyreneusoknál, valamint Közép-Európa egyéb hegyláncolatjainál is sokkalta vénebb.

Ezt az őskőzetet csak a negyedkor hatalmas földkéreg átalakulásai érintették közelebről, midőn ez időszak első felében az úgynevezett pleisztocén epocha s vele az első jégkorszak beköszöntött. Ekkor egész Norvégiát hatalmas, a tudomány mai nézete szerint, körülbelül 500—1700 m. vastag jégpánczél lepte el, afféle belső jegesedés, mely Grönlandot mai napig is takarja. Nem tartozik ide annak fejtegetése, mennyire terjedt délnek a jégburok, Közép-Európáig-e? vagy pedig Skandinavia déli részeitől Közép-Európáig diluviális tenger terült-e el? sőt azt sem kutatjuk, mik voltak a jégkorszak okai? a meleg tengeráramlatok irányváltozása-e? vagy földünk tengelyének változása a naphoz viszonyítva? végre talán domborzati változások, rit-

kább levegő, a vizek másként való rendezkedése? mindezt nem tartjuk kifejtendőnek, mert positiv eligazodást úgy sem nyújtanak; bizonyos és minden kétségen felül csak az áll, hogy a jégkor nyomai igenis megvannak, még pedig sehol sem szembetűnőbben, mint éppen a norvégek földjén.

Bizonyítói pedig: a hegyek leköszörültsége, csiszoltsága, kúpos alkata, mely formáció a halomszigeteket is annyira jellemzi; a morenák és vándorkövek gyakorisága; nem különben a talajlépcsők (terrasseok), szinlők (Strandlinien) és kagylózatonyok. Utóbbiak azonban azt is bizonyítják, hogy a jégkorszakban Skandinávia mintegy lenyomódott a tengerbe, de azután — a post glacial időben — a jég eltakarodtával ismét emelkedni kezdett vagy pedig a tenger apadt.

Földségek emelkedését vagy süllyedését, egyáltalán a szárazföld és tengerszín viszonyának változását, a tudomány a mult század elején kezdte figyelemre méltatni. Éppen Skandináviából indult ki a mozgalom, hol URBAN HJÄRNE és a híres SVEDENBORG példájára maga CELSIUS és LINNÉ foglalkoztak behatóan e kérdés megvilágításával. A változás megítélhetése végett ők Kalmar-nál és Gefle-nél, a tenger vízállását jelző bélyegeket véstek a sziklába. Ugyan e célból 1769-ben HELL MIKSA hazánkfiá, a jeles csillagász, Vardöben oszlopokat állított a tengerpartra, mikor a Venus-átvonulás észlelése céljából Finnmarken e rideg pontján tartózkodott.

A mult század buvárai azonban mind azon nézetben voltak, melyet CELSIUS 1743-ban mondott ki, hogy t. i. *nem a föld emelkedik, hanem a tenger apad, hátrál.* Ez a theoria a jelen század elejéig tartotta magát, még pedig annyira szivósan, hogy a skót PLAYFAIR-nek 1802-ben az ellenkezőt bizonyító vélelme még csak figyelembe sem részesült. Csak mikor a nagy LEOPOLD VON BUCH norvégiai — Lapplandon a balti

tengerig megtett — geologiai útjának buvárlatait 1807-ben kiadta, melyek PLAYFAIR-nek igazat adnak, kezdett lábra kapni a földség emelkedésének hite.

CHARLES LYELL, a nevezetes angol geologus, azonban még kételkedett; útra kerekedett tehát, hogy a kérdést a helyszínén tanulmányozza s kimutassa BUCH tévedését. Csak-hogy széles körben megejtett közvetlen kutatásai meggyőzték, hogy BUCH-nak igaza van.

LYELL ezután alaposan kifejté, érvekkel támogatva, a Skandináv félsziget rézsútos emelkedésének mibenlétét, egyúttal elismerte, a mit kétségtelenül SWEEN NILSON már bebizonyított, hogy Svédhon déli vége nem hogy nem emelkedik, hanem a tenger alá süllyed.

A tapasztalat azt mutatja, hogy az emelkedés aránylag legnagyobb északon, de nem minden vonalon egyenlő mértékű, különösen pedig Svédhon keleti partjain. LYELL a *Gefle*-ben 1751-ben bevéssett jeleket 1834-ben 80 cm.-rel és *Grasön*-nál 1821-ben vágott jelzést 15 cm.-rel találta magasabban a tenger színénél; az első tehát 85 év alatt, a második 13 év alatt tolódott fel ennyire, vagyis az emelkedés Geflenél száz év alatt körülbelül 94 cm.-t, Grasönnál pedig 1.15 m.-t tesz ki. A svéd kormány 1831-ben 27 ponton jegyeztette meg a tengerszín magasságát, melyek 0.30—1 m. emelkedést mutatnak egy századra, pár évtized után történt vizsgálatok számításai szerint.

Sok vitatkozás tárgyait képezték s képezik tán ma is, a földség és tengerszín viszonyának változásait bizonyító színlők és talajlépcsők is. Ezeknek fekvését, alakját véve, néhány geologus úgy vélekedik, hogy a földség folytonos, lassú, észrevétlen emelkedésben van, míg mások s köztük KJERULF, Norvégia egyik első geologiai tekintélye, oda hajlanak, hogy a kiemelkedés nem folytonos, hanem bizo-

nyos időszakokban ismétlődő, melynek határain belül a hegytömegek mozdulatlanok.

De nemcsak a földnagyobbodás módja szolgáltatott okot vitázásra, hanem maguknak a színlők keletkezésének okai is.

KJERULF létezésüket az egykori tengerszín hullámcsapásoknak, tehát a víz bomlasztó erejének — az erosióznak — KEILHAU inkább a zajló parti jég vájásainak, SEXE végre glecserek hatásának tulajdonítja azokat. A színlők leginkább fjordok, tengerszorosok belsejében lévén, sokan úgy vélekednek, hogy inkább a hajdani parti jég odanyomatásának nyomai ezek s nem hullámosság által keletkeztek, mert akkor a szabad tengerpartokon kellene előfordulniok, itt birván a víz leghatékonyabb támadással, ily partokon azonban színlőket alig találunk. A glecsertheoria ellen meg azt hozzák fel — többek közt PETERSEN — hogy a színlők sehol sem lejtősek — belülről kifelé vett irányban — hanem egyenes vízszintesen futó egyforma magas vonalak, holott a glecserek lefelé mozgásánál okvetlen a tenger felé hanyatlóknak kellene lenniök.

A színlőkhöz némileg hasonlók a Norvégiában szintén számos talajlépcsők, melyek nagy, 190 méternél is magasabban fekvő óriási fokok a hegyoldalokon. A geologusok, körülbelül egybehangzóan, ezeket hajdani folyók és tenger-víz felhordta üledékeknek tartják. Pontok szerint való magasság különözeteiket azonban megint többféleképpen magyarázzák.

SUESS a színlők és talajlépcsők keletkezését egy hypothezis alá fogva, a jégkorszak jégmennyiségének eltakarodási phasisaiból akarja kiokoskodni a megfejtést. Véleménye szerint a fjordokban megrekedt glecserjég az olvadó jégvizet felfogta s tavat alkotott, mely addig, míg a töltés odább nem csúszott, felszínének nyomát az oldalakba mosta. Le-

jebb és lejjebb több ily megrekedések állván be, ismétlődött a tünemény s így jöttek volna létre a fokozatok, színlők.

A kagylózátonyok szintén a földemelkedés bizonyosságai s Norvégiában sok helyen található. A legmagasabban fekvők körülbelül 180 méternyire vannak a tenger fölött s csakis arktikus kagylómaradványokat tartalmaznak; ezek a legidősebbek. Az alacsonyabbakban már más fossil tengeri állatmaradványokra is bukkanunk s a legmélyebben, 15—45 méter tenger fölött való fekvésűekben a mai norvég kagylófauna alakjai szerepelnek, tehát a legifjabb képződésűek.

Röviden összefoglaltuk tehát e geologiai vita tényeit, — az érdeklődőket SEXE, PETTERSEN, HELLAND, KJERULF, VOGT, DÜCKER, NATHORST, MOHN, SCHMIDT, SUESS, PESCHEL, BUCH, VIBE, gróf WARTENSLEBEN stb. munkáit figyelve — s egy betekintést tettünk a Skandináv-félsziget földalkatára is, melynek e jellemzőségei útamban, lépten-nyomon foglalkoztattak.

Tromsø közetei, úgy mint a szemben álló FLÖIFJELD, TROMSTIND — valószínűleg cambri — csillámpalából, tehát paläozoi képletből állanak, a mire közvetlen negyedkori rétegyaznak, t. i. a fentebb említett kagylózátonyok, melyekre maga Tromsø városa is építve van. A színlőket is megtaláljuk itt úgy a szigetoldalakon, valamint a szemben álló szárazföld hegyes partjain, melyek 18—40 m. magasságban vízszintes vonalokként több kilométernyi távolságig húzódnak.

Julius 1-én.

Az idő csak makacskodik, a borulat nem enged, minden perczben eleredhet az eső. Így hát præparálásaimat végeztem.

Délben csakugyan kezdett cseperegni s esett egész dél-után, még éjjel sem szünnén meg a «szemetelés». Ki tudja mikor lesz vége? arra mi nem várhatunk, hanem elhatároztuk az esőt nem létezőnek tekinteni s kirándulni. Esőköpeny, tokban hordott puska szinte megszokottá kezdenek válni útjainkon. Célunk ma *Langenaes* volt, a sziget nyugoti részén. A tengernek erre felé lapos, de nagy partja van, mely most apály idején még nagyobb volt s valóságos mocsári képet öltött. Köves, algáktól végtelenül sikamlós volt a talaj, melyen a tengervíz tócsákat, vízállásokat alkotott, de át kellett rajta mennünk, mert a kerülők sok idővesztegetést jelentettek volna.

Vigyázva, lassan lépkedve haladhattunk csak, mert a kövek igazában oly csuszósak voltak, akár csak ólmos eső után.

A madárélet elég élénk. *Pirolárbú víziszalonkák*, *tengeri szarkák* futkostak a sekélyebb vizek körül, míg a szélvizekben bőven mutatkoztak a dunnaludtojók, apró pelyheseiket vezetve. Volt anyamadár, mely 13 fiókát gondozott.

A közeleső legelőkön néhány *parti lile* — *Aegialitis hiaticula* — egérmódon futkározott, folyton hangoztatva *hiüp, hiüp, hiüp* szavukat. Egy hímet lőttem belőlük. Odább egy csapatkát képezve, 5 nagyobb lileforma szárnyas keresgélt, bennük a *sárgapettyes lilét* — *Charadrius apicarius* — ismerem föl.

Előbb felszálltak, mintsem kellő távolságra belophattam volna őket, így hát messziről szólt rájuk a puska. Egyik mégis leereszkedett a tengerparti kövek közé, de a sebzett madarat nem bírtam megtalálni.

Lövésemre a közeli, pár házikóból álló tanyából, egy igazi normann alak lépett ki s egyenesen felénk tartott. Megvártam, mit akar. Sok mindenfélét mondott, szavaiból

csak azt vettem ki, hogy a mi vadászatunk nincsen inyére s földjére mutogatva, nem látszott szivesen venni ittjártunkat. Angolul azt mondtuk neki: a tengerparton szabad lőni. De ez nem nyugtatta meg, lehet, hogy meg se értette. Azután azt kérdezte: angolok vagyunk-e? Mire németül is, angolul is azt mondtuk, hogy: magyarok.

Ezt meglátszott érteni, de szavainkra nyomban pár lépést hátrált s félreismerhetlen bámulattal végig mért tekintetével, apróra nézegetve tagjainkat, mintha csudaszámba mennénk. Erre előrántottam a tromsói Stiftsamtmandtól kapott irásomat, a mit ő figyelmesen végig olvasott. Már olvasás közben is szélesebb lett az arcza, vissza meg már avval a megjegyzéssel adta, hogy szivesen elkalauzol oda, a hol hófajdok vannak. Ő tudja tartózkodási helyüket. Megköszöntem ajánlközését avval, hogy most hófajdot, «*rype-t*», nem akarok lőni, hanem csak kis madarat, «*smaa fugle-t*», mire barátságosan köszönve, visszament házikójába. Egész fellépése oly ildomos, tisztességes, nyugodt modorban történt, melyre hasonló esetben nálunk egyáltalán számítani sem lehetne.

Az eső nem hogy alább hagyott volna, de mindinkább eleredt, így tehát visszafordultunk, illetőleg felkanyarodtunk az erdőbe. A *kis zsezse*, s az erdő szélén a *foltoshátú nádí poszáta* éneke fogadott itt több ponton. Meglehetősen merdek úton felhágtunk a dombtetőre s a «*Prestvand*»-nál találtuk magunkat. Messzelátómmal átkémlelvén a vitzükröt, egyik asztalnagyságú turfa szigetkén egy csapat szalonkaféle madarat s köztük két *halász-csért* pillantottam meg. Nem maradt más választás, mint felriasztani a szárnyasokat, hogy esetleg a part közelébe kerüljenek s lövéshez jussak. Tapcsolásomra fel is szálltak s a szalonka csapatban a Tromsón oly közönséges, *piroslábú vízi szalonkára* ismertem. A csapat egyet kóválygott, miközben egy alakra kisebb madár, melyet

eddig nem vettem észre, kivált közülök és *a sík vízre ereszkedett le*. Nem volt kétségem, hogy a *víztaPOSó* lehet csak, a melyet annyira keresek.

Mint hogy a tóba nyuló lápszerű turfa félsziget végéhez közel uszkált, el kellett magamat szánnom, hogy a bizonytalan, ingó rétegre lépjek s így férközsem hozzá. Minden lépésemnél megremegett alattam a zombékos láp, bokán felül besülyedtem a vízbe, sárba úgy, hogy csak pákász-módra oldalt megvetett lábakkal gázolhattam előre, botommal kémlelve a tőzeg erősségét, nehogy a következő pillanatban váratlanul elmerüljek. Szerencsére a láp nem szakadt át. Csobogásomra azonban a madár felszállt, de nem hogy elröpült volna, hanem közelemben a félsziget füvesébe vágódott le. Lehetőleg nesztelenül iparkodtam hát a megjelölt pontra, de a víztaPOSó váratlanul máshol kelt föl s így a lövéssel megkésve, elhibáztam. A durranás nem sok benyomással volt reá, mert a sík vízre ismét leereszkedett és szokásos fejbólintgatásai közben vigan kezdett uszkálni. A lövés zajára azonban a már előbb ismét letelepedett *halász-csérek* és *vízi szalonkák* újból felriadtak. Lehuzódtam az ingoványba s mikor a csapat fejem fölé került, örömömbre még két víztaPOSót vettem közöttük észre, melyek egyikét szerencsésen leemeltem, úgy az egyik halász-csért is. Mindkét áldozatom a félszigetre esett, tehát nem sok vesződtségbe került elhozataluk. A víztaPOSó — mint később kisült — tojó volt s petevezetékében egy teljesen érett tojás bizonyosságot tett arról is, hogy a madár *fészkelő helyén* került meg. A másik szárnyas pedig *sarki halász-csér* — *Sterna arctica* — volt, mely a mi közönséges halász-csérünktől úgy teljesen piros csőre, valamint hosszabb szélső farktollai által is különbözik.

Feleségem a partról nézte a történeteket. Mikor ismét szárazra és biztos földre léptem, látván zsákmányomat, velem

örült; de megvallotta, hogy egy kicsit azért is, mert most már nem süppedhetek le a bizonytalan mélységbe.

Esti 8 órakor értünk haza.

Julius 2-án.

Végre oszladozni kezdenek a felhők, az idő javuló félben van, beköszönt a «szép tavasz».

Reggel a kikötőhöz sétáltunk, melynek környéke ma felette élénk volt. Több szép angol yacht, egy turista- és egy postahajó, meg egy különös szerkezetű skaarö-i bálnavadászhajó horgonyoztak a Tromsösundban. A lappok is fel-fel tünedeznek már, napról-napra többet látni az utczákon. EBELTOFT kereskedése előtt tanyát is ütöttek, afféle kúpalakú ponyva sátorban, mint a mi cigányaink. A sátor táján lapp asszonyok és gyermekek sürgölődtek, az utczákon pedig a férfiak jártak mindenféle holmit, főleg taránd szarvasagancs késeket kínálva a partra szálló turistáknak. Itt-ott apró lapp gyermekek futkároztak szorosán fejhez simuló színes főkötőkben, majdnem földig érő, ingszerű, szőrével kifelé fordított tarándszarvasbőr öltönyükben s ingerkedtek a norvég gyermekekkel, kik nem valami előzékenyen bántak velük, hanem rendszeresen megkergették, sőt el is verték a törpe testű lapp ivadékokat. Még délelőtt, majd meg ebéd után a præparalással végeztem, azután átmentünk a múzeumba SPARRE-SCHNEIDER konservator látogatására, kivel a kagylógyűjteményt és a könyvtárt részesítettük figyelmünkben.

Később a mi præparalási munka még volt, elvégeztem. E közben AAGAARD konsul és SPARRE-SCHNEIDER úr nézett el hozzánk, utóbbi egyszersmind szíves volt eddig gyűjtött növényeim és kagylóink meghatározásában segítkezni. Kisült, hogy feleségem két oly kagylófajt talált, mely eddig Tromsö

szigetén nem került meg. A *Patella vulgaris* és a *Nassa incrasata* fajok ezek.

Mindegyikből csak egy példányt szereztünk ugyan, de hát a helyi érdek szempontjából a tromsói múzeumnak ajánlékoztuk őket.

Vacsora után LÖKKE jött értünk, kivel áthajóztunk a Tromsdal völgy torkolatához. Itt nagy csapat *lósirály* csapkodott, a parton több *parti lile* — *Aegialitis hiaticula* — és két *tengeri szarka* futkározott. Ezek közül egyet lőttem, de nem kaptuk meg, mert szárnyazva lévén, sebes futásával a minden erejét összeszedő evedzősünk sem bírt versenyezni. Sőt mikor partra szállott, hogy gyalogosan érje utól a sebzett madarat, olyan verseny fejlődött ki köztük, mely hangos nevetésre fakasztott. A hanyathomlok rohanó, de a síkos köveken meg-meg csuszó LÖKKE, előtte meg az ügyesen láboló madár, hozzá az egészségesen maradt társ repkedése, mely folyton hangos *puüü*, *phüü*, *piü* szólásával más irányba akarta téríteni figyelmünket komikus jelenetet alkotott, melynek vége utóljára is az lett, hogy a beteg valami földszakadékban meghúzta magát s nem volt meglelhető. LÖKKE fejét csóválva, arcza verejtékét törülgetve tért vissza a hajóhoz. A szárazföld mentén most északnak tartottunk. A sziklás, köves parton sok barnásan foltozott, tehát mult évi fiatal, *tengeri sirály* — *Larus marinus* — meg egy pár *ezüstös sirály* — *Larus argentatus* — üldögélt. Öreg kiszínezett példány csak kevés volt a csapatban.

Közeledtünkre zajos rikácsolással kaptak szárnyra, csak egy öreg *tengeri-* meg egy *ezüstös sirály* maradt helyén. Meglehető távolban voltak ugyan, de öreg söréttel mégis szerencsét próbáltam. Lövésemre mindkét madár lebukott, de az ezüstös sirály szárnyazva lévén, a partra lábolt s Tromsdal völgye felé lépkedett. Kikötni a szirtes parton nem lehetett,

a mi egy lapp atyafinak kapóra jött, mert reávetette magát a sirályra s gyakorolta az «ős foglálás» mesterségét.

Egy darabig még feleveztünk a sundon, egy magányos házikót érintve, mely közel a tengerhez a parti hegység lábánál árváskodott. A házból folytonos, kis időközökben ismétlődő, puska lövések hangzottak ki, a mi természetesen felkelté kíváncsiságomat. LÖKKE ismerte a tanya gazdáját s kérdezősködésekre azt a felvilágosítást adta, hogy ez az ember «fangstmand» vagyis «fogó ember». Ezek évenként vitorlás hajókkal a jeges tenger távolabb eső vidékeire, a Fehér tengerre, Spitzbergákra rándulnak s bálnafélékre, fókákra, jegesmedvékre, vad tarándszarvasokra vadásznak, s a szerzett zsákmányból élnek. Most a lövésben gyakorolta magát. A mint közel értünk a házhoz, bizonyos távolban a hegyoldalon csakugyan látható is volt céltáblája, melyre mindig messzebb vissza menve, lődözött. Erre felé, valószínűleg a puskaropogás következtében, madarakat nem észlelhattünk, átladikáztunk hát a sundon s Tromső sziget északkeleti partján kötöttünk ki.

A velünk volt takarókat, fényképező készüléket, tölténytartót magunkkal akartam vinni, LÖKKE azonban mosolyogva nyugtatott meg, hogy azokat bátran a hajóban hagyhatjuk, nem fogja senki sem érinteni. Tessék ezt Csehországban megpróbálni, de még nálunk is! Itt Norvégiában meglehet tenni, a nép rendkívül becsületes, tolvajlás, rablás ritka esetek. Olvastam egy statisztikai jelentést a legutóbbi évekről s csudálkozva értesültem, hogy majdnem 2 millió lélekre egy év alatt csupán csak egyetlen egy rablógyilkossági eset jutott.

Utunk tocsogós, tőzeges, ritkás nyír, és fűzbokrokkal váltakozó mocsaras hegyoldalra vezetett, hol két — valószínűleg egy pár — *nagy szélkiáltó* — Numenius arquatus —

kelt föl s folyton fejünk fölött, bár lőtávolon kívül, keringett szörnyű siránkozással. Viselkedésük emlékeztetett a *piroslábú vízi szalonkára* úgy a *bibiczre*, mikor fészke táján háborgatják. Jajgató hangjuk azonban nem az a dallamos flótázás volt, melynek kéttagú *póli-póli*, *póli-póli*-ja síkföldön lakó népünknel oly ismeretes, hanem ideges, sebesen ejtett *kvivivi-kvivivi*, *kvivivi-kvivivi* szótagokra hasonlított; ez tehát nyilván féltését, aggodását kifejező hangja, melyet máskor nem ad; én legalább most hallottam először.

A terület továbbra lépcsőzetes lesz; ezek azok a színlők, melyekről már megemlékeztünk. Az egyes fokokon a dombtetőről jövő hólé tócsákat alkot, melyek hol kicsinyek hol elég nagyok, s egymással összeköttetésben állanak. A nyires, minnél magasabbra hatolunk annál sűrűbben övedzi e vízállásokat. E különös és jellemző terület fölött a magasban kóválygó vagy a tengerről jövő-menő *vöröstorku bukdárok* — *Colymbus septentrionalis* — vonták magukra figyelmemet. Úgy látszik tehát, otthonukat zavartuk. LÖKKE megerősített véleményben, mondván, hogy itt szoktak azok fészkelni és hozzátette az ő saját angol-norvég nyelvén jól rosszul: «*I have skyt mange Lumme fogle*», azaz hogy itt ő sokat lőtt közülök.

Csakugyan volt remény, hogy puskacső elé kerül belőlük, mert alig maradt mögöttünk az első nagyobb kapaszkodó, az előttünk fekvő kis tócsán egy uszkáló bukdárt pillantottunk meg. Úgy látszik azonban észre vett, mert nyomban felszállt s fölöttünk kezdett kerengeni, folytonosan hallatva kellemetlen hangját, mely szakasztott olyan mint az a vákogó gyermekjáték, melynél egy kis fanyélre erősített zsineg végén kicsike üres hengeren feszülő hólyag van. Ezt forgatva épp olyan búgatóst hallhatunk, mint a milyent most a fejünk fölött repkedő bukdár véghez visz. A fészket féltő szélkiáltó is megjelent néha, volt tehát lárma, jajveszékelés elég.

Ezt a zenét azután az erdő kisebb dalosainak éneke kísérte, nevezetesen a télszakán hozzánk látogató, itt az erdei pintyet helyettesítő *fenyő-* vagy *hegyi pinty* — *Fringilla montifringilla*, — a *fűzikék*, a *zsezsékek*, a *fenyő-* vagy *boros rigók*. Egy nyílásos helyen reá bukkantam a kedves *kékbegyre* is, melynek Skandináviában csakis a vörös csillagú fajtája él. Párban üldögéltek előttem oly közel, hogy akarva sem lőhettem rájuk. Jó ideig elnéztem őket, küzdve magamban megöljem-e vagy engedjem élni, élvezni az arany szabadságot? végre győzött bennem a hideg elhatározás, mely a tapasztalati tudomány bizonyítását, a «*corpus delicti*»-t is megköveteli. Egy féltöltés mindkét madarat — hímet és tojót — egyszerre kezembe adta.

Mielőtt visszamentünk volna csónakunkhoz ellátogattunk még egy tóhoz, mely a közeli vizállások között a legnagyobb és legmagasabb fekvésű. Különben hasonlít a többihez, nyiresek zöldelnek partjain vagy fűzbokrok, ágya — mint a környék talaja — tőzeges, s a hol a tiszta víztükör nem csillog, iszapos, mely elposványodás az erdőalján is folytatódik. A négyszög formájú tavat közepén keskeny, mintegy másfél méter széles tőzegnyelv majdnem szabályosan két egyenlő részre osztja. A mint a vízfelületet megpillantottam, messzelátóm segélyével egy uszkáló *vöröstorkú bukdárt* vettem rajta észre. Azonnal lehúzódtam, hogy a madár meg ne lásson s megkerülvén a tavat, a legsűrűbben álló parti nyír, és fűzbokrok fedezetében négykézláb csusztam a tó széléig, a mi tekintve a tőzeges, süppedős, sáros területet, nem ment könnyen s emlékeztetett a nem éppen legeszthetikusabb házi állatunk turkálására. Kiszemelt áldozatom most is ott uszkált, de teste alig látszott ki a vízből, csak nyaka és feje, mely mozdulatlanul meredt ki a ritkás fűszálak közül, megszólalásig hasonlítva valamely vízből kinyuló rothadó ághoz. Nem

sokat gondolkoztam, a puska vállamhoz pattant azután durant. Lövésem után a madár lebukott, a víz játszása mutatta csak a helyet, hogy hol. Hamar új töltést csuszttam az üres csőbe s vártam a bukdárt, mely minden perczben felbukhatik. Hogy meg nem menekülhet, az iránt meglehetősen nyugodt voltam, mert a tó közép részén állva, még ha felrepülne is, elérhettem volna lövésemmel. Hirtelen fel is dugja fejét, és pedig a tó másik végén, villámgyorsan oda dobtam hát lövésemet, jól találtam, a madár felhenteredett ezüst fehér altestét fordítván az égnek. De ebben a pillanatban a tó ellenkező végén is hallok valami csattanást, meglepetésemre egy másik bukdárfej ugrik ki a vízből, hogy ismét elmerüljön. Csakhogy nem volt reá ideje, a balcső hamarosan ezt is ott marasztotta. Meglőve tehát megvolnának, hanem hogyan vegyük ki? Igaz, alig 6—7 méternyire feküdtek a parttól, de a víz mély volt, meg nem lábolható, ladik pedig természetesen nincs kézügyben. A madarakat minden áron haza kell vinnem, már most mit tegyünk? LÖKKE megnézte az egyiket, majd a másikat, egy kicsit tétovázott, aztán hirtelen kirántotta «*tolleknive*»-jét s egy sudár nyír törzsének esett. Nem volt nyugta míg a szálfát tőben le nem vágta. Lefaragta az oldalágakat is s diadalmaskodva közeledett a bukdár tetemek felé. A pózna azonban csak ha még egyszer oly hosszú lehetne, érné el a madarakat. Mit tesz már most az én Lökkém?

Belenyul zsebébe, egy jó csomó spárpa darabkát összekötöz s az így kikerült zsineget a pózna végére köti, a zsineg végére pedig egy követ erősít. Evvel a különös horoggal neki állott a halászatnak. Addig-addig dobálta be a követ, míg az éppen a vízszinén uszó madár mögé esett s így kényelmesen kihuzható volt.

A parton azután fészüket is megtaláltuk; ez tulajdon-

képpen csak a vízszélén lévő tűzeges mohában, szabályosan kitiprott mélyedésből állott, melyben két hosszukás olajbarna, sötétebben foltozott tojás feküdt.

Feleségem ezalatt a nagy tó mellékén egy kis nyílt vízü pocsetánál pelyhes récze fiókákat fődözött föl; az ügyes parányi jószágok azonban egér módjára a füzbokrok gazába meg az afonya és hanga bozótokba rejtöztek úgy, hogy sok keresés után sem sikerült egynél többet felmarkolni. Ezt azután beleeresztettem a kútszerű tiszta vízü tócsába. Mint a béka úgy ugrott bele s anélkül, hogy a felszínre jött volna, láthattuk az átlátszó vízben, a mint békamozdulatokkal nyíl gyorsan párszor megkerüli a meder oldalait. Lélegzetvételre éppen csak fejét dugta ki a füves közt úgy, hogy alig vehettük észre, de csak egy pár másodpercig maradt a levegőn, a mint meglátott rögtön lebukott megint, s folytatta víz alatt való köruszkálását. Az anya madarat megvártam, mert nem tudtam a pelyhes után biztosan felismerni, melyik fajhoz tartozik. Kis vártatra meg is jelent az öreg, de nem volt lövésre. Úgy néztem, hogy *hegyi récze* — *Fuligula marila* — volt. Sötét háta, nyaka, begye és feje, fehér alteste és szárnytükre legalább erre emlékeztettek.

Elcsomagolván a zsákmányt, egyenesen a tengerparthoz mentünk. Utközben egy mocsaras nyires-füzes sűrűségben, bokor alján a *piroslábu szalonka* fészket találtam meg négy tojással. A fészek száraz fűszálakból és nyirfalevelekből készült.

Ladikunkhoz érve, az apály elkapta alóla a vizet s így a szárazon féloldalt feküdt. Holmink közül egy fonálka sem hiányzott, úgy volt minden a mint hagytuk. Mindhármunk erőfeszítésével sikerült a hajót tengerbe tolni, elfoglaltuk helyeinket s gyönyörű verőfénynél, kéklő tükör sima tengerháton, melyben havasok és a már javában zöldellő nyiresek

képe rajzolódt, dunnalud seregektől lepett partok közt, csónakáztunk haza, hová hajnali 4 óra után értünk.

Julius 3-án.

Délelőtt pihenés, délután præparálás. Estefelé kopog valaki ajtónkon, felnyitom, egy ismeretlen urral állok szemben, ki képzelhető legnagyobb meglepetésemre tiszta *magyarsággal* szólított meg s magát mint Dr. HALÁSZ IGNÁCZ székesfehérvári tanár mutatta be. A magyar tud. akadémia küldetésében másodizben jött e vidékekre, a különböző lapp nyelvjárások tanulmányozására. Sokat beszélgettünk vele az otthonról, a lappokról és kutatásairól. Holnap *Bodöbe* indul s onnét a svédhoni lappokhoz.

Julius 4-én.

Reggel Dr. HALÁSZ-t látogattam meg, de nem lévén hon, a kikötőnél akadtam reája QVIGSTAD igazgató társaságában. Velük EBELTOFT néprajzi tárgyait tekintettem meg. Dr. HALÁSZ a déli hajóval akarván elutazni, bucsulátogatásra még hozzánk jött s gyűjtésünket megszemlélte. Kölcsönösen jó eredményt kívánva egymásnak a további kutatásokhoz, váltunk el.

Délután folytonos præparálás.

Vacsora után beállított LÖKKE s vele *Grindö* szigete körül lévő vizekre evedztünk. A mai kirándulás ugyanis az *alkáknak*, *lummáknak* volt szentelve, melyek hajósunk szerint, leginkább itt fordulnak elő.

Gyönyörű tiszta ég kedvezett utunknak, de hátrányos volt az erős arámlat, mely helyenként a tengerszorosban igen érezhető, s a felkerekedő szél is. Eleinte a part mentén ugyan

nem sokat éreztük, de a tromsői déli szigetvég és Kvalő szigete közt domboruló *Grindö* szigetcske táján annyira meglóbálódott a víz, hogy kicsi hajónk valósággal tánczolt a hullámvölgyek közt és hullámtarajokon.

Feleségem, a ki ezt az iringázást még nem igen szokta meg, gyanakvóan méregette LÖKKE-t, a ki: «*Ikke bange*» (Ne félj) szókkal nyugtatta meg. Később meg is barátkozott a szokatlan mozgással.

A vízszinét kémelve, végre megláttam egy *fekete lummát* — *Uria grylle*, — ezt a szép koromfekete, fehér szárnyfoltu, koráll piros lábú buvármadarat. A tengeren uszó madár szokása szerint, folyton fejét rángatta, mely mozgás olyan forma, mintha minduntalan valami eledel után kapna csőrével, vagy magyar halász kifejezéssel élve, olyan mintha «*czikákulna*». Közeledtünkre, szárnyait is segítségül véve lebukott, de LÖKKE oda terelte a ladikot, a hol véleménye szerint a madárnak újra fel kell buknia. A víz alatt való uszást jól bírta, meglehetősen messze jött a felszínre, s LÖKKE nem sokat csalódott, mert a lövést megpróbálhattam, igaz hogy kissé nagy távolságból. A madár megsebezve egy ideig még bukdácsolt, majd alacsonyán a tenger fölött lassan odább szállott. A hullámjárás erőssége minden üldözést meghiusított. Kvalő szigetének tartva, egy *alkát* — *Alca torda* — pillantottam meg a vizen. Sajátságos csőre, fehér alteste és sötét barnás-fekete feje és háta igen furcsa formát adnak e madárnak. Hajósunk csendesen, lőtávolságig ügyeskedett csónakunkkal úgy, hogy az *alkát*, még az elbukás pillanata előtt érték göbecseim. Nyil gyorsan repültünk a felhenteredett madárért, mely még életjelt adott, nehogy magához jöjjön s víz alá menekülhessen. LÖKKE elkapta, de következő perczben megrázta kezét. Az éles csőrü szárnyas véresre csipte újját. Utolsó védekezése volt ez, mert nem sokára belekerült a vadászszakba.

E tájon a magasban néhány kóválygó bukdar — *Colymbus arcticus* és *septentrionalis* — majd egy csapat *fekete récze* — *Oidemia fusca* — és 5 db. *hosszúcsőrű buvár* — *Mergus serrator* — tünt fel vagy szállott el felettünk, elég magasan arra, hogy kárt ne tehessek bennük.

A szél erősbülvén, *Grindö* szigetének tartottunk, a hol a hullámvész kevesebbet volt érezhető. *Grindö* nem nagy kiterjedésű, alig pár méter magasan emelkedik ki a tengerből, lapos, csak közepe táján kissé dombos, helyenként sziklás köves partu s azon sajátságos «*madár- vagy tojás szigetek*» közé tartozik, melyek a «*madár hegyekkel*» együtt Norvégiában számosak. Lőni e szigeten nem szabad, így hát beértem avval a látvánnyal, melyet a parti sziklák mutattak.

A számtalan repedések közt temérdek dunnalud költ itt; közeledtünkre totyogó lépkedéssel, mint a katonák, egyenként siettek elő a kövek közül a tengerhez és elusztak. Gunár alig volt, de számos csapat pelyhes fióka, melyek anyjuk vezetése alatt szintén a tengerbe menekültek.

Innét Tromsö sziget déli végének tartottunk s az éjféli nap gyönyörű verőfénye mellett partra szállottunk. Ez a vidék már ismeretes volt előttünk, de azért mégis czirkáltunk egyet a környéken. A *fenyőrigó*, *piroslábu víziszalonka*, *foltoshátú nádiposzáta* — mint a multkor — itt volt, más madár azonban nem jelentkezett. Vissza tértünk tehát hajónkhoz, melynek szomszédságából néhány *hosszúcsőrű buvár* — *Mergus serrator* — még pedig csupa tarka him, uszva igyekezett a tengerfelé menekülni. Hamar beleugrottunk a hajóba s utánuk évedztünk, azonban messze keltek.

Egyet mégis sikerült közülök lelőnöm, csakhogy alig ért a tengerszinre, hangos loccsanás közt el is bukott rögtön; a szárnyaszegett madár azonban bírta a bukdozást, vízalatt uszást s így a hullámos tengeren nem birtuk elérni. A hajsza

közben egy csapat *lósirály* — *Larus canus* — került felénk, melyek nyomát két kisebb *halfarkas* — *Stercorarius parasiticus* vagy talán *crepidatus* — követte s folytonosan csapkodott a sirályokra, kényszerítvén őket prédájuk elbocsátására. Ezek a madárvilág igazi utonállóí, rablóí. Nem közvetlen maguk keresik élelmüket, hanem közvetve prédázzák el azt a zsákmányt, a mit a sirályok fognak. A mint ugyanis egy sirály valami halat fogott, nyilsebesen vág feléje ez a rabló szárnyas, addig kergeti, míg az a koncot el nem ejti s ő azt ügyesen estében fel nem fogja. *Alkák* és *fekete lumák* kettesével, hármasával vagy kis csapatkákban folytonosan láthatók, mindannyian délkeletről Kvalő sziget irányába repülnek. Ugy lát-szik, a Tromsösundról át huznak a Sandsundba. Az alacsonyan, tengerszint egyenesen, de sebesen repülő madarak azonban hajónkat mindig jó nagy kanyarodással kikerülték. Csak egyetlen egy alka tévedt mégis lőtávolságba, melyet leemeltem. Ennek a felső csőr káváját már egy régebbi lövés elhorzsolta s így nem volt ép példány. Még egy *fekete lumma* is utirányunkba esett s habár elbukott, LÖKKE megint oda dolgozott az evedzőkkel, hol szerinte a «Teist»-nek meg kell jelenni. Jól számított most is, a madár a ladik orra előtt jött fel s könnyűszerrel meglőhettem.

Hajnali 3 óra után érkezünk haza.

Julius 5-én.

A reggeli órák pihenésnek voltak szánva. Dél felé QVIGSTAD igazgatót látogattuk meg a seminariumban, mely a város északi vége felé fekszik, kilátással a tengerre és Tromsdalra. A kertté átalakított barátságos udvaron át jutunk fel az igazgató lakására, mely úgy mint az egész épület, valósággal ragyog a tisztaságtól. Háziur és háziasszony egyaránt kedvesen

és melegen fogadtak s megmutatták kedélyes otthonukat. QVIGSTAD ur elég gazdag könyvtárában különösen érdekes művek vannak a lappokról, azonkívül a nyelvtudományi szak is számot tevő kötetekben van képviselve, köztük egy egész sorozat *magyarkönyv* a «Nyelvtud. Közlemények», «Nyelvőr», HUNFALVY és Dr. HALÁSZ stb. művei. Jól eső örömmel nézegettem honi irodalmunk termékeit ilyen választékban, itt a magas északon, a világ e félreeső zugában s kivontam a tanulságot e tapasztalatból, mely csak megerősíti azt az igazságot, hogy az igazán nemzeti sajtósággal — nyelvet és szokást egyaránt vevé — legjobban közeledünk a külföld érdeklődéséhez, eltekintve, hogy saját közmívelődésünk is csak nemzeti alapon képzelhető; s bár sokan azt vetetik, hogy bizonyos nemzetközieskedéssel többre jutunk úgy kifelé mint befelé, hála az égnek, az iránylat mégis megjavult s napról-napra általánosabban vezet az egyedül helyes utra: a nemzetihez való szívós ragaszkodáshoz, melytől már-már eltértünk.

Délután præparálás.

Este felé AAGAARD konsult látogattuk meg, ki vacsorára magánál marasztott. Mielőtt feltálatak volna, elsétáltunk a «*Prestvand*» felé, majd meg mocsaras, tőzeges gyepesekre, hol ezernyi fehér pontként nyitogatta virágait az *északi málna* — *Rubus chamæmorus*. QVIGSTAD-ék is megjelentek későbbben, így tehát igen kellemesen és kedélyesen mult az idő. Napvilágított éjfélnél, a kilátásban gyönyörködve, mely a felhőtlen égboltozat kékjével, a zöld nyiresek, szürke sziklák és havas tetők sajátos összhangjával érintett, oszoltunk szét.

Julius 6-án.

Tiszta felhőtlen időjárás. A sok præparálási munka miatt nem rándulhattunk ki s csak a városban fordultunk egyet,

mely ma ismét telve volt idegen turistákkal, több hajó érkezvén a kikötőbe. FOSJIE konservator meglátogatott s ajándékkul hozta Norvégia algáiról írt művét.

Vacsorára QVIGSTAD igazgatóhoz voltunk hivatalosak, AAGAARD konsullal és öccsével együtt. Az igazgató két szép munkát mutatott SUNDEWAHL-tól és SUNDMANN-tól; előbbi Skandinavia madarait, utóbbi a madártojásokat és halakat tárgyazza. Mindkét könyv szép és természetű színezett képekkel bővelkedik.

Esti 11 órakor bucsuztunk el szives házigazdánktól.

Julius 7-én.

Gyönyörű verőfényes meleg idő köszöntött, 1/9 órakor áthajóztunk LÖKKE-vel a Tromsösundon *Storstenaes*-be, mely tanya a Tromsdal völgy torkánál fekszik. A völgyben üde zöld növényzet és szép nyirerdő közt sebes folyású patak csergedez, melynek morajlását a hegyekről lezuhogó, évek során át utakat vájt hóvíz sustorgása erősíti. A hatalmas *Tromstind* 1245 m. magas jégtől csiszolt, havas kupja katlanszerűen zárja el a völgy végét.

Utunk most nem vezet a völgyben, hanem mindjárt annak elején felkanyarodik jobbra a 800 m. magas *Flöifjeld-re*, mely Tromsövel szemközt a tengerpartot fogja el. A nyirerdőt elhagyjuk, nekivágunk a meredek hegyoldalnak s kezdjük az út nélkül való felhágást. Az erdő megritkul, bokrok, egyes fák következnak, később megszűnik a faternyészet s helyét sziklák, gyepek, mohás, hangás terület váltja föl. A hegyoldal e jellege úgy magasságának feléig terjed. Csak a *tarka hantmadár* — *Saxicola oenanthe*, — meg a *réti pipiske* — *Anthus pratensis* — tanyázik itt, utóbbinak fészket is meglegljük 6 tojással. Feljebb kapaszkodva kezdődnek a

hómezők, havasoldalak, melyeken gyakran mélyen besüppedve, haladunk át (19-ik kép). A vájásokban mindenfelől hólé csorog a mélységbe, a nap heve kezdi olvasztani a nagy hótömegeket.

Végre két órai mászás után felérünk a hegy első ormára, honnét elragadó kilátás esik a Tromsösundra, Sandsundra, Ryströmenre. Balsfjordra, Malangenfjordra és Tromső szigetére. Szemben látjuk a Kvalő sziget nagy havasait, meg a

19. kép. — A «Flóiffelden. — Feleségem fényképfelvétele nyomán.

Kvalsundot, Katfjordot, északnak a nagy Ringvadső szigetét, Langsundot, Reinő szigetét és a Grötsundot. Az egész táj köröskörül egy óriási havas csoport, száz és száz hóborította csúcs egymás mellé sorakozása, mely lánczolatból éles, szaggatott tarajokként emelkednek ki a *Bensjordtind* 1245 m., a *Lille Blaamand* 800 m., a *Blaamand* 1005 m., a *Skulgamtinder*, *Stantind*, *Vastind* kúpjai. A hegycsúcsokat mindenütt hó borítja, csak itt-ott szürkülnek elő a sziklák, megtarkítva a képet. A fenséges, de komor hegykoszorúban

csupán Tromsø, Grindø és Hokkø szigetek zöldelnek, mint az azurkék tengerből emelkedő oázisok. Tromsø városkának nyájas, piros fedelű háziköi festményre emlékeztetnek, a tengeren kis vitorlások, mellettük fadarabkáknak tetsző csónakok járnak, de mozgásuk ki nem vehető. A nagyszerű kép benyomásaival folytattuk utunkat a kúp felé. Egy ideig tetőszerű lapon megyünk, hol egy pár fehér és piros párányi havasi virágon kívül, melyek foltonkint sűrűn borítják a talajt, csak a *törpe nyír* — *Betula nana* — föld fölött csuszó ágacskái tengenek. A virágok — *Silene acaulis* és egy *Saxifraga*-féle — közt itt-ott a *Lycopodium selago* — *korpaűfaj* zöld hajtásai vagy a szép *Aspidium lonchitis* páfrány levelei mutatkoznak még — de ezek a hegy lábánál inkább gyakoriak. Egyébként a hóment térségek zuzmósak, mohásak, gyepek, elmocsarasodva a nemrég megolvadt hótól. Odább a sziklák is szaporodnak, omladásos, nagy jégtől, csiszolt kövek hevernek elszórva s a már úgyis magányos és pusztavidék még kietlenebb, hangatlanabb lesz. Elhagyottnak érzi magát a lélek abban a rideg, élettelen régióban, melynek némaságát csak a lerohanó hólé távoli bűgása szakítja meg. Sehol egy élő állat, mindenütt mozdulatlanság. A levegő ritka, a hangot rosszul vezeti, rövid távolokból alig értjük egymás beszédjét. Ilyen a norvég «*fjeld*», mely ez ország magas hegytetőin mindenütt, mintegy nagy fensík, hegyi pusztaság jelentkezik.

Ebből a síkságból emelkedik ki a hegy legmagasabb kúpja, honnét szélzászló «*Excelsior*»-ként integet felénk, tehát: előre!

A napfény hatalmasan perzsel, a mászás fárasztó, bár lábaink havat taposnak, arcunkról verejték gyöngyözik. A hó mindinkább nagyobb mezőket alkot s ameddig a látás bírja, fehér lepel takarja a *fjeld* egyhangúságát.

A havas helyek közt egy kis zombékos mocsár mellől végre egy madár száll föl, — az első élő lény, melylyel itt a magasban találkozunk — s nem messze ismét leereszkedik. Utána siettem s a gyepen futkosva, fejét magasra emelve megpillantottam a havasok egyedüli gázlófajú madarát, a legizletesebb husú szárnyast, a *morinell lilét* — *Charadrius morinellus* —. Közelre bevárt, könnyen meglőhettem.

Egy nagy hómezőn keresztül gázolva, kopár feketés-szürke, mohával lepett sziklák között mászkáltunk felfelé, mikor LÖKKE sólyomszeme egy lapos szikla tetején egy *havasi hófajdot* — *Lagopus alpinus*, — fődözött föl. Szabad szemmel a kőlapon csak kis emelkedést láttam, mely madárhoz nem hasonlított; messzelátóm azonban igazat adott LÖKKÉ-nek, csakugyan hófajd-nyak volt az a kis kiálló pont. Még egy hómező választott el a madártól, melyen szikláktól fedezetten átcsúsztam közelébe. Teljesen mozdulatlanul ült, nyakát rézsut mereven előre nyujtva s minthogy tollazatának színe a kőzet színével teljesen összevágott, nehezen volt megkülönböztethető valami más kődarabtól. Mikor a szikla mögül kiléptem, erősen lelapult, de következő pillanatban már lövésemben vergődött. Még fele részben fehér tollazatú kakas volt.

Utunknak utolsó darabja a csúcsig, meredek 60°-nyi hófal, melyen nem kis nehézségek közt felhatolva elérjük a legmagasabb ponton, 800 m.-nyire a tenger fölött álló szélzászlót. Itt megpihentünk s a meseszerű, leírhatatlan szép kilátást élveztük. LÖKKE néhány darab követ és ágacskát dobott a széljelző oszlop tövéhez — mondván, hogy ez itt így szokás. Miután fáradságainkat némileg kinyugodtuk és egyet falatoztunk, szétnéztünk a hegytetőn madarak után. Mindjárt közelségünkben a sziklák között való gyepen egy vigan ugránczó madarat vettem észre, mely nyakát ki-ki

egyenesítve futkosott ide-oda. Meglővén, a *havasi pacsirtát* — *Otocoris alpestris* — szereztem meg benne.

A kúp mögött egész szélességében és messze elnyulva terül el a fjeld, kisebb gyepek vagy sziklacsoportok sziget formán emelkednek csak ki egyszínű hótakarójából. Itt a *hósármány* — *Plectrophanes nivalis* — repdesett a kövek közt, fürge mozdulatok közt hol eltűnt, hol felugrott egy törmelékdarabra s olyanformán bókolgatott, mint a *veresbegy* vagy a *hantmadár*. LÖKKE folyton fütytyel utánozta hangjukat, mire egy szép fehér-fekete hímpéldány bukkant föl, de észrevette, hogy nem jó szándékban vagyunk, sietve szállott odébb, miközben elejtém.

A következő mocsáros gyepen, már messzelátóm segélyével, két *morinell-lilét* vehettem ki. Közelre bevártak s nyakukat behuzva, egérmódon futkostak előttem. Mikor az egyiket meglőttem, a másik *trü trä trä trr trr* szólással a szomszéd gyepre szállott. Még fel sem vettem az elejtettet, feleségem máris figyelmeztetett, hogy egy harmadik példány mögöttem ereszkedett le. Ezt is meglőve, néztem a messzsebbre repült után, s minthogy a lövések éppen nem vadították meg, könnyen elejthettem.

A területet messzelátóval kémelve, meg-megállva haladtunk most visszafelé s újból reáakadtunk a *havasi hófajd* sziklára lapuló alakjára. Oly közel jutottam a madárhoz, mely menekvését nem elrepülésben, hanem alakoskodásban kereste, hogy távolabbra kellett tőle mennem; így aztán a lövés nem tépte annyira szét. A köves helyek közt még három hósármányt üldöztem itt, de igen megvadultak s nem vártak be. Csak felugrottak egy kiálló szikla hegyére, felém néztek egyet bókolva, azután odább szálltak a legközelebb eső szirtre.

Midőn visszaérkeztünk a széljelzőhöz, LÖKKE egy kőlap

alatt *lemminget* — *Myodes lemmus* — mutatott. A távolság nem vala nagy s így féltöltésem is annyira széttépte az érdekes kis rágcsálót, hogy félfején kívül semmi sem maradt belőle.

Utunk ezután lefelé vezet a hegytetőről. Hogy esetleg több madárra akadjunk, feleségem LÖKKÉ-vel vagy 200 lépésnyire oldalt maradt tőlem. A mint az ereszkedőhöz jutunk, egy *havasi pacsirta* szállott elém, melyet puskám helyben marasztott. Ugyanekkor feleségem is megáll, s úgy látszott, a földön üldöz valamit LÖKKÉ-vel közösen — az esernyőcsapások legalább erre engedtek következtetést. Csakugyan úgy is volt. Nőm egy kis lyukba menekvő *lemminget* földözött föl, LÖKKÉ azután felszakítja a lyukat s a benne lappangó állatkát, mely ugyan mérgesen fujt támadói felé s cipőiket is megrohanta, oly ügyesen ütötte agyon, hogy teljesen sértetlen állapotban csomagolhattam — kárpótlásul az első helyett — vadhordó zsákomba.

A hegyoldal erősen kezd lejteni, csúszva, vas hegyű botjainkkal támaszkodva szálltunk lefelé, melyek nélkül alig birtuk volna magunkat a meredekségen megtartani. A talaj számos helyen *lemming* lakásokkal volt átluggatva, jeléül, hogy ez a sokszor éveken át hiányzó állatka az idén nagyobb számban lép föl. Mert tudni való, hogy a lemming, az északi sarköv tundráinak e jellemző állatalakja sajátságos élet jelenségeivel régebben csodálatos leírásoknak, képzelettel meg bővült felfogásoknak adott életet, sőt ma is, a természetrajz szorosán tapasztalati irányzatánál, még mindig felhívja figyelmünket.* Tény az, hogy egyes helyeken sokszor évekig nyoma sincs, azután meg *látszólag* minden ok nélkül ezernyi ezer lepi a területet, mint a sáskák. Ilyen óriási szaporodás következtében azután a vakondaknál is kisebb hörcsögtarkas-

* Hogy a lemmingvándorlás vagy inkább kóborlás nem egészen rege, azt maga COLLETT írja, kinek adatai nyomán közlöm e sorokat.

ságú állatkák nagy kóborlásokat, — nem vándorlásokat — tesznek milliókra rugó seregekben, s felfalva az útjukba eső növényzetet, tódulnak előre és előre, nem törődve emberi utakkal, agyongázolással, nem riadva vissza folyóktól, sőt tengerszorosoktól sem,* melyeket, bízva sűrű bundázatukban, átúsznak. Ha tudjuk, hogy a lemmingnél különösen az emésztő és szaporodási szervek vannak kifejlődve annyira, hogy az egész állatka úgyszólván csak ezekből meg meleg vastag szőrméből áll, hát némileg következtethetünk azokra az okokra, melyeket bár biztonsággal meg nem mondhatunk, de a melyek minden valószínűséggel ezeket a kóborlásokat előidézik. Ha ugyanis száraz, enyhe tél járt, tehát az időjárás keménysége az áttelelők számát nem fogyasztotta, az úgyszólván rendkívül szapora lemmingek, éppúgy mint nálunk az egerek, mód nélkül felnövekszenek. Igen természetes, hogy a rendkívüli mennyiségű, szervezettől fogva falánk rágcsálók rendelkezésükön csakhamar felemésztik a felemészthetőt s így élelem nélkül maradva keresik a táplálékot tovább, ott a hol találják. Ily lemmingbő esztendő azonban csak nagy sokára — 10—15 év után — követ egy másik, mert a túlsokasodott ivadéknak a mily hamaros volt szaporodása, oly hamarosan terem ellensége is, még pedig kezdve az időjárásról, fel az emberig. Az állatok közt majd minden ragadozó, négy lábú és madár üldözi őket, sőt még a taránd-szarvas is állítólag fölfalja, s lemmingszaporaság idején róka, nyest, hermelin, falánk borz, farkas, baglyok, ölyvek, sólymok, hollók, varjúk, úgyszólván teljesen lemmingből élnek.

Mielőtt a hegyoldalról lekerülnénk, egy nagy szikla alatt kifújuk magunkat, még egyszer élvezve a gyönyörű kilátást.

* COLLETT a finnmarkeni tavak és folyókban számos pisztrángot látott, melyek lemmingeket nyelve egészen felpuffadtak. Bizonyos hát, hogy ez állatka neki meg a víznek.

A természet ily közvetlen hatása alatt megnyíltak LÖKKE ajkai s egészen költői hangulatra emelkedve, idézte e sorokat:

«Den gamle Norge
Med klipe borge
Es huer best.»

(A vén Norvégia, szirtjeivel és hegyeivel a mi legjobb barátunk.)

Kilátásunknak most egy érdekes sajátossága is volt. Közvetlen alattunk voltak ugyanis a *Tromsdal*-ban a vakandturásokra emlékeztető lapp kunyhók, a bekerített szérüskert forma helyek, a hol a legelőről megtérő taránd szarvasokat tartják. A furcsa öltözetű lapp emberkék, asszonyok gyerekek, mint a bábok futkároztak tanyáik körül, a szemközt felmeredő nyires hegyoldal ritkásai között pedig a temérdek legelésző tarándszarvasok csoportjai látszottak. Ezek félvadon az egész környéket bebarangolják — mint a hogy a hómezőkön mindenütt bőven találtuk csapásaikat — s ha szükség van reájuk, pányvával fogják meg őket. Oly közel s minden részletében tisztán láttuk innét a lappok otthonát, hogy jobb pontot e tanulságos életkép figyelésére nem választhattunk volna.

Végre botanizálva leértünk a völgybe, a szélső lappkunyhók mellé, közléről is megtekintvén az eredeti lakásokat és lakókat. Azután egyenesen a tenger partra siettünk, honét a csónak rövid idő alatt átszállított Tromsőre. $\frac{1}{2}$ óra-
kor délután kerültünk az ebédhez, melyet hamarosan elköltvén, éjfélig præparáltam. Munkám közben FOSLIE úr jött el egy kis beszélgetésre, örült, hogy nem fáradtunk hiába.

Julius 8-án.

Tegnap 10 db állatot hoztunk, tehát daczára a szép időnek, nem lehet kirándulásra gondolni, hanem biztosítani kellett a zsákmányt. Így hát egész nap præparálással valék elfoglalva. Estefelé FOSLIE úr jött el, még pedig nagy szomorúságunkra — búcsuzni, mert az éjfélkor induló hajóval Finnmarken-be utazik. Rövid ismeretségünk alatt is igen megkedveltem őt, a szerény, nyílt és egészen tudományának élő férfit, ki itt létünk alatt oly hűséges barátunk volt s utbaigazításaival, számtalan szivességeivel annyi előzékenységgel adta tanujelét. Érzékenyen szorítottunk vele kezét.

Julius 9-én.

A mai nappal három napig tartó szobafogság kellemetlen, kelletlen ideje kezdődött. Jobb szemem fölött daganat keletkezvén, mely később egész félarczomra terjedt, sőt a szem használatában is akadályozott, mert nem tudtam kinyitni. Némileg vigasztalt ugyan a rossz idő és folytonos esőzés, mely a szabadban járást legalább is igen megnehezítette volna, de azért ez órák mégis Tromsön való tartózkodásunk legszomorubbjai voltak, ámbár az is igaz, hogy csupán csakis ezekre gondolok nem szívesen vissza. Lehangoltságomat azonban, úgy a kárba veszett drága időt, SPARRE-SCHNEIDER konservator segített kellemessé tenni, ellátogatván hozzánk, meghatározván kagyló- és növény-gyűjteményünk elnevezés nélkül maradt fajait. Sőt egy egész kis kagyló-gyűjteményt, válogatott példányokból, melyeket eddig nem találtunk, ajándékol hozott számunkra, köztük több ritka finnmarki kagylófajt is.

Julius 12-én.

Végre annyira jól éreztem magamat, hogy délután már a kikötőhöz is kísétálhattam s így az unalmas szobában ülésnek véget vethettem. Csodálkozva tapasztaltam, hogy e rövid idő alatt mennyit haladt a természet! A fák teljesen kilevelesedtek az eső után, a hó pedig nagyrészt le olvadt a hegyekről. LÖKKE is eljött tudakozódni nem-e próbálunk szerencsét? s én ámbár kötéssel szememen, estére megrendeltem. Az idő is megjavult, kiragyogott a meleg napsugár s 8 órára, mikor hajóra ültünk, tükörsima tengeren haladhatunk *Kvalö* szigetének.

A tengeren ma élénk és fajszerint is változatos madárélet fogadott. A sok *dunnaludon* kívül láttunk *alkákat*, több csapat *fekete réczét* — *Oidemia fusca*, — néhány *vöröstorkú bukdárt*, *hosszú csőrű buvárt* — *Mergus serrator*, — *nagy buvárt*, vagy mint némely helyen nálunk nevezik *muszka-réczét* — *Mergus merganser* —, *jeges réczét* — *Harelda glacialis* —, mely utóbbiakat hajósunk hangutánzóan «*riö-rangle*»-nak nevezett. Mindezek azonban nem vártak be lövésre s hiába fortélyoskodtunk utánuk. Különösen ügyesen játszotta ki üldözési szándékunkat egy *vöröstorkú bukdár*, mely miután többször bukdosva a part közelébe szorult, már már biztos prédánk lett volna, de végszükségében cselhez folyamodott s mikor már-már lövésnyire volt, hirtelen alámerült a vízben. Mi gondolóra sebesen vagy kétszáz méternyire evedztünk oda, hol valószínűség szerint újra fel fog bukkanni. E helyett azonban a ravasz madár szokása ellenére nem uszott a víz alatt, hanem csak a víz alatt maradt s ugyanazon a ponton tűnt fel, hol előbb szemünk előtt elvesztettük. Így természetesen tetemesen megnagyobbodott közte és köztünk a távolság s nem érhattük többé el.

A dunnaludak uszkáló csapatkái között ma számos gunarat is észlelhettünk, de már javában vedlenek s fejük megfeketedik, sokan repülni sem bírnak kihullott evedzõtollaik hiányában, csak bukdosva menekülnek csónakunk elöl. Egy gunarat lőttem közülök, 6-os számú serétem úgy érte, hogy meg sem moccan a durranás után.

Kvalö szigetére érve, a *Tysnaes* nevű földnyelven (20-ik kép) vagy inkább félszigeten, horgonyt vetettünk. A parti

20. kép. — *Tysnaes* táján, *Kvalö* szigeten, éjjel. — Fénykép telvételem nyomán.

sziklákról, még mielőtt kiszálltunk volna, egy természetes *tengeri sirály* — *Larus marinus* — szállt föl s jó magasan fejünk fölé került. E perczben dördült fegyverem, mire nagy szárnyait csattanó robajjal összecsapta s mint a rongy, élettelelenül vágódott le a vízre, hangos huppanással magasra locsantván a vizet. Rendkívül erős, vén példány volt.

Apály lévén, széles partot találtunk s nem igen vonhattuk ki hajónkat, hanem a vízből kiálló kövekre lépve, ugrán-

dozva — a mi tekintve ezek sikos, algás voltát, meglehetősen nyaktörős vállalkozás volt — értünk a szárazra.

Tysnaes jellegét kavicsos gyep teszi, melyen itt-ott kagyló törmelékek halmaza hever, a laposból kisebb tócsák vize csillan föl és elmocsarasodó foltok. Messzebb egy néhány kisebb emberi tanya házikói fehérленek, jótávolban egymástól. A zöld gyepet temérdek virágzó *Ranunculus* sárgítja meg, az egész térség fölött pedig úgy $\frac{1}{2}$ méter magas réteg, mint a leverődött füst vagy a mélyen járó köd borong. Megismerkedünk avval a parányi állatkával, mely itt a magas északon valódi istencsapás s az ember alig védekezhetik ellene, oly tömegekben támad rája. A *szunyogok* — *Culex pipiens* — milliárdjai ezek, melyek petéi a tundra mocsaraiban, vízállásai táján teleltek s a nap hevében életre fakadtak. Eddig nem éreztük szentelenkedésüket, ma találkozunk velük először. Nem régiben kelhettek ki, mert csupa zöldes példány lepte testünket s nem is éreztették fájdalmas szurásaikat — mellesleg megjegyzem, hogy az öreg szunyognak is csak a tojói csipnek — de azért igen terhünkre voltak, mert szivarfüst, legyezés daczára, mint a sűrű por úgy szálltak ruháinkra, arcunkra, kezeinkre s ha ezeret simítottunk le magunkról, más ezer rögtön az elpusztultak nyomára telepedett.

Tysnaes táján, főleg a láboló fajokat véve, gazdag madárélet lüktet.

Fölöttünk a kecses reptű *sarki csérek* szállonganak, hogy a tenger felé látogassanak el, mindenfelé szárnyra kap az iszaposból a *piroslábú vízi szalonka*, ijedt fütyülésével itt is az az örökös, veszedelmet jelző madara a többi szárnyas társaságnak, fiókáit vagy tojásait félti, nagy körökben röpköd hát körülünk, dallamos szavába bele játszik a *tengeri szarkák* egytagú *kvihp*, *kvihp*, *kvihp*-je vagy a *vik* szótag

sebesen ismétlődő hangsora. mely szólás inkább kifejezi e tarka madár folyton mozgolódó nyughatatlan természetét. A kavicsos, meztelenebb pontokon s a kis vízállások körül a kis és nagyobb *parti lilék* — *Aegialitis hiaticula* és *fluviatilis* — futkároznak, behuzott nyakkal, egér gyorsan, hogy vékonyka lábszáraik alig látszanak a sebes vetegetésben, ha pedig közeledünk feléjük, egy-egy szárnyukat lebecsájtják a földre, farkukat legyező formán kissé behuzzák s egy lábon sántikálnak, czammognak a kövek közt — így akarván figyelmünket fészük tájáról elvonni. Talán erre a saját-szerűségére czélozott alföldi népünk, mikor e kis lilét *czankó csirké*-nek keresztelte. Ezek mellett nagy mennyiségben élt itt a legkisebb, verébnagyságot sem érő *parti szalonka* — *Tringa Temminckii*, — mely lépten nyomon tirregve kel az alacsony gyeptől, hogy csakhamar ismét beszálljon. A felfel reppenő s levágódó madárkák bizonyos távolban azt a benyomást tették reám, mint a vörös és kékszárnyú, kopár erdei utakról felkapó szöcskék, melyek pirregve felemelkednek s mintegy ivben esnek vissza a földre.

Daczára a szorgos keresésnek, egyetlen egy fészket sem birtam itt találni, de ehhez több idő is kellett volna, mint a mennyivel most rendelkezünk.

Feleségem a tengerparton megtölté táskáját különféle kagylókkal, mire azután hajóra szálltunk s a part mentén haza felé tartottunk. Az öblözetekben bár hová néztünk, alig tudtunk betelni a sok dunnaluddal, különösen sok pelyhes fióka sipákult az algás kövek közt mászkálva *piüp*, *piüp* formán hívogatva. A tengeri szarkák pedig a parton futva követték ladikunkat szintén szólva, sőt bosszankodva, hogy még mindig zavarjuk őket. Békében maradhattak, egyet sem bántottam, csak egy magasan szárnyaló *ezüstös sirály*-nak — *Larus argentatus* — szegtem utját. Azt azonban nem

állhattam meg, hogy egy pelyhes dunnaludat ne szerezzen magának. Még egyszer kiszálltam hát s a lábaim alatt szaladgáló kis jószágok közül felmarkoltam egyet — emlékül és mutatóul.

A szabadabb tengerre evedzván, itt két dunnalud tojó vezetése alatt uszkáló pelyheseket ijesztettem meg, látni akarván mi módon menekülnek? Mikor már ugy 15 lépésnyire voltak a hajó orrától a két öreg hirtelen elbukott, mire az aprók is egytől-egyig a víz alá menekültek. Az anya madarak azonban csakhamar előkerültek a víz alól s korrogó, hortyogásszerű hangok közt ide-oda szántották a tenger felületét. A kicsikék ez alatt jó darabot usztak a víz alatt s messze ladikunk mögött buktak föl.

Grindő sziget magasságban egy *fekete lummát* — Urie grylle — sikerült még lőnöm, üldöztünk két *halfarkast* — *Stercorarius parasiticus* — is, de a hosszú farku, sebes röptű zsványokat nem kaphattam puszkavégre.

Lassan evedzünk, hogy a napvilágított éjjel gyönyörét és a csodás szép tájéket igazában élvezzük. LÖKKE-nek norvég költeményeket kellett szavalni, akarva nem akarva; mi meg magyar népdalokat énekeltünk.

A *Flöijfeld* oldalán a hegytetőn összegyülekezett hóvíz, ugrásos esésekben zuhog le a szikla falon és mormog, beszél hallhatóan s mégis érthetetlenül. A hegy lábánál gyár épült, a vízesés ereje gépet hajt és tonnákat készít, mormog ez is — még pedig érthetően. A gép ugy van berendezve, hogy nyáron itt dolgozik a leomló hólé mozgató hatalmával, télen meg mikor fagy és a vízesés elapad, átkerül Tromsøre s gőz hajtja kerekeit. Morgása a norvég szemességet rebesgeti. Hajnali 2 órakor értünk haza.

Julius 13-án.

Késői lefekvésünknek megfelelőleg későn keltünk, azután a városban végeztünk megrendeléseket — már a csomagolást illetőleg. Délután præparáltam. QVIGSTAD igazgató meglátogatott, bucsuzni jött, mert egy hétre Hammerfestbe kell utaznia.

Esti 9 órakor ladikba szálltunk, s bár az egész nap tartó szép időt borulás kezdte felváltani, áthajóztunk a Tromsdal völgy torkolatához, hol egy pár nagyobb sirály pihent az apály okozta zátonyokon. Közibük durrantva, egy *tengeri- és egy ezüstös sirály* — *Larus marinus* és *argentatus* — bukott föl. A sundon csak *dunnaludakat* és *bukdárokat* találván, visszamentünk Tromsö szigetére, azokra a helyekre, hol multkor a *vöröstorku bukdárokat* zavartam. Feleségem a tengernél maradt kagylókat gyűjteni, magam maradtam hát LÖККЕ-vel. Az erdőben két hófajd berrent föl előttünk, majd egy harmadik, mely azonban rögtön leereszkedett s mint a fogoly mikor fiait félti, szárnyait alábocsájtotta. Hófajdtyuk volt, sárga, barna foltos piczikéi ott bujkáltak a sűrű aljban, de lépéseink zajától az alig ököl nagy állatkák már szárnyra kaptak s követték anyjukat.

A tócsákhoz érve, két *vöröstorku bukdart* csakugyan találtam a vizen, szörnyü vonítást vittek véghez, de észrevettek s lövés nélkül illantak el. A mocsaras gazból azonban egy *hosszúcsőrü buvár* — *Mergus serrator* — kelt ki, melylyel kárpótoltam magamat. Igen kopott tollazata mutatta, hogy a költés — mert tojó volt — jól megviselte. Visszafordulván, egy pár fészket féltő *nádi sármányt* — *Emberiza schoeniclus* — figyeltem meg. Itt nem a nádban, — egyszerűen azért mert nincs — hanem a nyires füzes bokrok közt éledgél.

Haza ladikázás közben a tengerből néhány *tengeri csilla-*

got — Asterias — s egy csomó algával a *Buccinum undatum* kagylóban lakó puha, héjtalan farku *remete rákot* — *Cancer pagurus* — fogtunk ki. A parthoz eső sekélyebb kristálytiszta tengervizen át letekinthettünk a tengerfenék életére a zöld és piros alga erdők között mozgolódó sárgás piros különféle tengeri csillagokra, tengeri pókokra — *Brachyura* — és apró halrajokra. Hajnali 3 órakor érkeztünk haza.

Julius 14-én.

Az esősre forduló idő, pihenés és præparalási munkák szobához lánczoltak, csakis a városban fordultunk egyet és a kikötőbe. Elutazásunkat végleg 18-ára tüztük ki, tehát megkezdtünk nagyszámu kagylógyűjteményünk csomagolását is. AAGAARD konsullal találkozáván, elmentem vele a *Hôtel Norden*-be, megtekinteni HERMAN OTTÓ és Dr. LENDL egykori lakását. Nyájas, mosolygós kövér vendéglősné fogadott, kivel megemlékeztünk a «magyar vendégekről». Megmutatta azután azt a kis udvari házat, melynek földszintjén HERMAN, az emeleten LENDL tanyázott és dolgozott. Emléküket a földszintes ajtó belső fejen most is hirdeti az a monogrammos jegy, a mit HERMAN oda festett.

Julius 15-én.

Felhős ég, szemetelő esőcseppek mellett reggeli után LÖKKE-vel gyalog kirándulásra indultunk, még pedig legelőször is a *Prestvand*-hoz. Elhatároztam, hogy a víztaposók dolgát tisztába hozom s a tó környékét alaposan átkutatom. A sík vizen egy *sarki bukdár* — *Colymbus arcticus* — uszkált, egy kis turfa szigeten két *sarki csér* — *Sterna arctica* — pihent, a *piroslábu vízi szálonkák* — *Totanus ca-*

lidris — pedig csapatocskákban füttyörészve repkedtek. Mindezek ma nem sokat érdekeltek s azért szemet sem vettem reájuk, hanem azonnal begázoltam a tóba nyuló tőzegláp félszigetre. Alig, tettem pár lépést egy kis szabad víz mellől tyegegő szólással felkelt egy víztaposó, melyet féltöltéssel meg is lőttem. A puskaszóra a tó madarai mind szárnyra kaptak s örömmel láttam, hogy még két víztaposó is felszállt. Teljesen nekik szenteltem figyelmemet.

Folyvást előttem repkedtek ezek, le-le szálltak a félsziget végéhez közel fekvő kis tőzeg-emelkedésre, hol ide-oda futkostak. majd a vizen uszkáltak, idegesen rántogatva fejüket és forgolódtak jobbra-balra, szokásuk szerint. Mindig elém szálltak, mindig előttem repkedtek — keresni kezdtem hát fészküket. A félsziget végére azonban nem juthattam, mert a láp ott meg nem birt. Sokáig keresgéltem, nézdelődtem, a talaj minden gyanusabb pontját átvizsgálva, mikor egyszerre a sárga billegtető — *Motacilla flava* — ismert *szfiü*, *szfiü* hívóhangját véltem hallani, a madarat azonban sehol sem tudtam felfödözni. Hallgatódzva, lépésről-lépésre közeledtem a hangok felé, melyek mindinkább közelebbről hallatszottak, végre a tőzeges zombékos talaj egy kis sisák csomója közt levő homorodásban megeltem a víztaposó keresve keresett négy pelyhes fiókáját. Összebujva csipogtak, oly hangon, mint a sárga billegtető s nem futottak szét, hanem bizalmasan néztek reám fénylő fekete szemeikkel. Ugyanazon a ponton voltak, a kis vízállás mellett, honnét ma az első víztaposót felrebbentettem.

Nagyon megörültem a legkedvesebb sötét barna, sárga csikos, végtelen finom, szinte szőrszerűen pelyhes aranyos kis jószágoknak, de mikor arról volt szó, hogy felszedjem őket szinte azt kívántam, bár ne találtam volna reájuk. Soha sem esett nehezebbemre a gyűjtés mint e perczen,

mikor igazán a legmegkapóbb, gyönyörűséges kis családi boldogságot kellett megbontanom. De hát kellett. Ha nem víztaposó lenne, dehogy bántanám, így azonban szükség van rájuk, hisz e faj pelyhesei a világ alig két muzeumában — a christianiaiban és göteborgiban — találhatók s leírásuk is csak futólagosan történt mindeddig.* Az ismeret, tudás mohóvá tette az emberi szellemet, rohanni akar előbbre, hogy megközelítse legalább örök ideálját: a felvilágosultságot.

Megnyomott engem is ez a felfogás egy parányi része, áldozatul kérte a kis madárkákat — az áldozatot meghoztam. Eltettem őket, meglőttem még az anyjukat is.

Most azonban keressük az utat, mely levezet Tromsőnek a Sandsundtól mosott partjára, a sziget északnyugoti részére, a hol *Langenaes* és *Sannaes* félszigetei fekszenek.

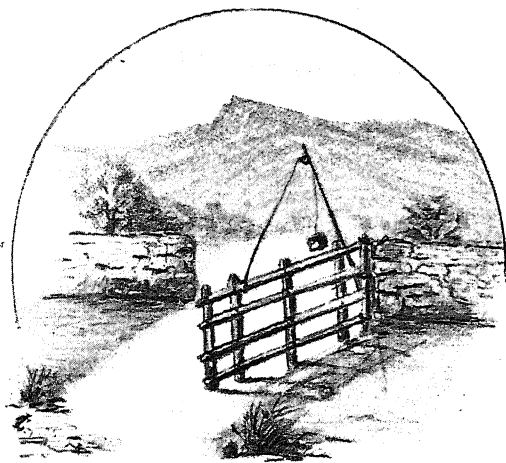
Feleségem kagylók után, magam meg a madárság után néztem. Volt sok *piroslábu víziszalonka*, *parti lile*, *tengeri sirály*, *dunnalud*, néhány *fekete récze* — *Oidemia fusca* — egy kis csapat *szélkiáltó* — *Numenius phaeopus* — és két *karakatna* — *Graculus carbo* — de nem vártak be lövésre. Egészen a tengerre rugó kis földfokon, a szomszéd halásztelepek szerény kikötőjénél, sajtáságos kunyhóra akadunk. Régi felfordított hajó képezte tetejét, mely alá oly tág üreg volt kaparva, hogy tíz ember is meghúzódhatott benne. Felkanyarodtunk ezután az egyik közeleső majorba, melyből simára borotvált férfi lépett elénk s LÖKKE-nél tudakozódott mi járatban vagyunk. Emberünk — ki mellesleg LÖKKE-nek vadászpajtása volt nem egy éjjeli hófajd vadászon — egy darabig hozzánk szegődött s érdeklődött, de sehogy sem bírta felfogni, miért akarunk csak kis madarakat löni? Háza táján a domboldalt fiatalos vágás és különösen sűrű hanga-

* Leírtam őket a II-ik nemzetközi madártani congressus főjelentésének II-ik kötetében 137—144 lap., a hol e fiókák színes rajza is megtalálható.

bozót borítja, honnét egy kis barna madár szállott fel s a legközelebb eső magasabb fa sudarára ereszkedett. Hangja hasonlított a réti pipiske *st st* szólására, csakhogy az egyes hangokat nyújtottabban és nem oly gyors egymásutánban adta, tehát minden kétség nélkül *vöröstorku pipiské*-nek — *Anthus cervinus* — tartottam. Feltevésemet az elejtett madár be is igazolta. Jól bejártuk ennek folytán a bokrost s csakugyan még néhány vöröstorku pipiskére akadtunk, melyek *piüst, pist* szótagokat hangoztatva repkedtek fölöttünk. Lesbe ültünk hát, hogy fészüket megtalálhassuk. Sokáig szállingóztak ide-oda a nyugtalan madarak, leszállva, felriadva végre azonban türelmünk megkapta jutalmát s nagy keresés után rekettye bokor alján a tőzeges talajon sűrű hangabozót közt reábukkantunk fészkére. A fészek némileg hasonlít a réti pipis fészkéhez, ugyanabból az anyagból, t. i. belseje vékony sárgára száradt fűszálakkal bélelt, míg külseje barnás-szürke vastagabb szálakból van; de a különbség az, hogy a réti pipis fészke — legalább miket én találtam — a földre volt építve, míg a vöröstorku pipiske fészke a tőzegbe kapart mélyedésbe, azonkívül a külső fészekburok ez utóbbinál nem volt vastag, talán félakkora mint az előbbi faj fészkenél. A vöröstorku pipiske-fészek fölött azonkívül a hanga száraz ágaiból tetőszerű boltozat domborult, úgy hogy a fészek közelből is alig látszott, hanem csak egy lyuk, melyen át a madár tanyájához bebujhatott. A fészekben két meglehetősen tollas fióka húzta meg magát. Mig én az egész fészket egy darab tőzeggel együtt kivágtam a talajból, azalatt az anyamadarak hol a földre, hol a körülálló bokrok tetejére telepedtek és jajgattak. Feleségemnek nyújtottam puskámat, a ki két biztos lövéssel mindkettőt meglötte.

A vágással határos terület részben tőzeges, bokros, posványos, részben legelő, erdő, gödrös, kőrakásokkal elkerí-

tett birtokdarabokkal. Itt a kis éneklő madarak élénksége kötött le; *kékbegyek*, *sárga billegtetők*, *hantmadarak*, *réti pipiskék*, *fenyő- és boros rigók*, *zsezsék* bőven mutatkoztak, énekeltek s végezték a madármunka különféle nemeit. Ebben az életben a legsajátságosabb volt a legkisebb *parti szalonka* — *Tringa Temmnickii* — viselkedése, mely váratlanul szintén élénk került. Jajgatva, tirregve hol a kövekre, földre, sziklákra, kőkerítésekre szállott, oly közel hozzánk, hogy bottal elérhettük volna.

21. kép. — Csapodó ajtó Tromsón. — Vázlatom nyomán.

Ily aggodalom csak anyamadártól telik — kerestük hát fiókáit.

Feleségem fogott is egyet végtelenül kedves, pelyhes aprósága közül, mely egér módra futkosott a bokrok alatt; én meg egy *sárga billegtetőt* — *Motacilla flava*, var. *cinereo capilla* — lőttem.

Haza menet a Tromsø szigeten már több helyt látott sajátságos csapodó ajtók egyikén haladtunk át (21-ik kép). Ezeknél ugyanis a nyitódás ellenkező oldalán, nem messze az

ajtótól, pózna van a földbe verve, melynek tetején csiga van alkalmazva, a mire az ajtószárnyhoz erősített, végén kővel megnehezített kötél csavarodik. Láttunk azonban olyan ajtókat is, hol a kötél egy hajló, magas, ruganyos nyirfakaró végéhez volt kötve. A cél mindkettőnél ugyanaz — arra törekednek, hogy a kinyitott ajtó magától becsapódjék, soha nyitva ne maradjon.

Fél 5 órakor értünk lakásunkra, megebédeltünk, azután éjfélig præparáltam.

Julius 16-án.

Reggel AAGAARD konsult látogattuk meg, majd a kikötő felé sétáltunk, hol nagy volt a járás-keles. Temérdek turista érkezett, kiket a parton árúkat kínálgató lappok fogadtak, jó vásárra tevén szert. Egyébként egész estig præparáltam. 9 órakor azonban felkészültünk — utolsó kirándulásunkra.

Gyönyörű idő kedvezett a vállalkozásnak s így egész Tromső szigetét körül akartuk hajózni. Feleségem is neki-dült az evedzésnek, így hát hamar felsiklottunk a Sandsundban Sandnæsigg. A tenger fölött ekközben folytonosan alkák, lummák, fekete réczék, bukdárok és hosszúcsőrű buvárok huztak fel-alá, egyedül vagy kis csapatkákban. Jó lövésre alig jöttek, de ma úgy voltam, mint a hadgyakorlatok utolsó napján, mikor az az elv érvényesül: minden töltéskészletet el kell puffogatni. Szólt is a fegyver derüre-borura a nyílgyorsan surranó alkák után, de nem sok eredménnyel.

A harcz hevében azonban pár száz lépésnyire a tenger színén valami fekete pont vont a magára figyelmemet; lövött madárnak tartottam. Feléje evedzve látom, hogy csakugyan madár, de feltűnt különös gömbölyű formája. Reá puskáztam s nemsokára kezemben volt egy *papagálycsőrű lunda* —

Mormon arcticus —, melyről már egy helyen előbb megemlékeztünk. A sok messze lövöldözésnek is lett később eredménye. Sikerült a szünet nélkül fel-alá surranó madarak közül három lummát — *Uria lomvia* — lebukfenczeztetni, melyek tollazatban hasonlítanak az alkákra, csak hogy egyenes, hegyes, vékony csőrük van. Ezek közül egyik nem volt teljesen dögre löve, hanem úszva maradt a vizen s vastag hangon korrogott. Oda hajóztunk, hogy felvegyük, — LÖKKE már utánna is nyult, — ekkor észrekapva, hirtelen eibukik.

23. kép. — Tromsősziget északnyugoti partján éjjel. — Fényképfelvétel után rajzolta Hány Gyula.

A tiszta vízben jó darabig láttam a mint víz alatt is épp úgy használja lábai mellett szárnyait, mint a levegőben, úgy hogy valósággal repült a tenger alatt. Nem is jött fel előbb, míg legalább 200 méternyire nem volt tőlünk.

Sandnaes után egy kis öbölben partra szállottunk (22-ik kép), hogy szomjunkat az ott folydogáló hólével eloltsuk. Tengeri- és lósírályok, tengeri szarkák röpködtek körül, a sund vizeit pedig dunnalud csapatok borították.

Nemsokára ezután megkerüljük Tromső északi csúcsát, mely neki fordulva a dermesztő tájnak, teljesen kopár omlá-

szos, düledezett sziklából áll s vagy 30 méternyire mered föl. A szirtek fölött tengeri sirályok jajgattak, fellibbenve, lecsapkodva, s LÖKKE megerősített abban, hogy itt fészkelnek, mert szedte tojásaikat.

A vízi szalonkák füttyülése közt, mely a partokról átszólt hajónkhoz, közeledtünk Tromsø városkához. Utolsó töltéssel egy lósirály életét oltottam ki, a mit megbántam, mert most a csónak előtt kirajzolódott a szép *jeges réczze* — Harelda glacialis — tarkatollú, hosszúfarkú gácsérjának alakja, s nekem nézni kellett a szép szárnyast, mennyire vár be, mikor az ember nem tehet benne kárt — csak egy fél töltésem volt.

Hajnali 6 óra volt már mikor szobánkba toppantunk. LÖKKE-nek odaadtam kialkudott bérét s megtoldottam néhány koronával s 50 db tölténnyel. Nem a pénznek, hanem a töltényeknek örült s becsületességében a feles koronákat visszaakarta nyújtani, mondván, hogy tévedésből többet adtam neki. Arcza egészen kigyulladt a megelégedéstől, tekintete azonban elérzékenyült, látszott, hogy igazán odaadóan ragaszkodott hozzánk és fájt neki a búcsú. Azután mind a két kezével megragadta jobbomat, háromszor is melegen megrázta s egyszerű bensőséggel mondta «*Mange tak*», «*Far vel, leb vel*» (sok köszönet, utazzatok, éljetejé jól). Meghatottak e közvetlen szívből jövő hangok ez ember ajkáról, ki ragaszkodóan minden kapzsi érdekeltség nélkül teljes erőből rajta volt egész itt létünk alatt, céljaink előmozdításán, soha el nem fáradva, mindig buzgón, kitartóan és kedvvel dolgozva sikerünk érdekében.

Julius 17-én.

A délelőtt pihenésnek volt szánva, délután azonban komolyan neki kezdtünk a csomagolásnak s estig az összes gyűjtések el voltak helyezve egy nagy ládában. SPARRE-SCHNEIDER úr meglátogatott, elutazásunk ideje után tudakozódván. Vacsorára AAGAARD konzul kért magához; sok teendők következtében, sajnos, nem fogadhattuk el szives meghívását. Éjfélig a mit lehetett még kipræperáltam, s az összes utipodgyászt összekészítettem. Gyönyörű tiszta idő egész napon át, valósággal nyári meleg.

Julius 18-án.

Korán reggel talpon voltunk már s minden dolgunkat rendbe szedtük, kifizettük vendéglői számlánkat, mely az egész egy havi ittlétünkért lakást és összes ételmezésünket, szolgálatot véve 412 koronára rugott. Borraivalók itt nem szokásosak, mi azonban az itthoni rossz szokásokhoz tartván magunkat, kiszolgálóinktól nem vontuk meg azt. Mindannyian kézszorítással bucsúztak tőlünk. Elnéztünk azután egy percze a konzulhoz, végső bucsúnkat északi kirándulásunkból való visszatérésünk idejére halasztva. Utolsónak SPARRE-SCHNEIDER konservator jött hozzánk, melegen kívánt szerencsés utat s szorítá meg kezeinket egy szívélyes «*Leb vel, far vel*»-lel. Elválásunkkor átadtam neki a tromsői muzeum részére az egyik *pelyhes víztaposót*, melyet csinos talajutánzatú állványra helyeztem, megjelölve rajta magyar és német nyelven lelőhelyét, datumot. Legalább bizonyítékot bír a muzeum, a víztaposónak Tromsön való fészkelését illetőleg.

A «*Sirius*» bergeni gőzös ezalatt ott rakódott a kikötőben, felczihelődtünk hát nagy számú málháinkkal a hajóra. Az úti-

podgyászért a hajón mitsem fizettünk, pedig volt egy nagy füládán kívül két termetes és három kisebb utiládánk is. Bemutatva magamat Lossius kapitánynál, egy viharedzett, borotvált arczával a nagy német hadvezér, Moltke vonásaira emlékeztető, erős normann alaknál, elfoglaltuk hajószobácskánkat, mely éppen a kapitányi czella mellett volt, tehát éppen jó helyen, a hajótest közepe táján.

Déli 1 órakor végre harmadszor megbődült a gőzsíp indulási jele, a vasmacskák felkerültek s a legszebb szélcsendben, tiszta kék égbolt mellett indultunk el Tromsőből. A hajón sok utas volt, de legtöbben norvégek, csak egy amerikai és egy német család. Mindnyájan kendőinket lobogtatva intettünk bucsút a parton állók csoportjainak, a kedves zöld szigetnek, tiszta városkának.

X.

A LEGÉSZAKIBB EURÓPÁBAN.

Tromsø mögöttünk maradt, befordultunk a *Grøtsundba* s *Ringvadsø* hegyvilágának árnyékából pillantottuk meg keletre az *Ulfssjord* kapusát, az 1000 méternyire felmeredő *Ulfstind* ormait.

Reinø szigetet elkerülve változik a kép s belátunk a *Stuoranjarga* és *Iddonjarga* félszigetek közt benyuló fjordokra. A hajó *Karlsø* szigetének — a 70° ész. szél. alatt — tart, majd a hasonló, pár házikóból és templomból álló helynél, üde nyiresek alján horgonyzunk. De csakhamar folytatjuk az utat, a nap pörköl, számos utitársunk egész kosár élő virágot, rózsacsokrot, cserépbe plántált növénycsemetét gondoz és ápol — szinte elfelejtjük, hogy jegestenger hátán himbálódzunk, melynek vizei e tájon törnek be a fjordokba, sundokba. Ekközben megcsendül az «*opvarter*» ebédre hívó harangja, helyet foglalunk a szépen terített, ismeretes hideg felszeltekkel, sajtokkal, csemegékkel, virágcsokrokkal diszített asztalnál. Jól esett egy hónap után az izletes falatozás, melyből Tromsøn kevés részünk volt. Kivéve AAGAARD konsul és QVIGSTAD igazgató konyháját, egy hónapon át alig ettünk jóízűen az északnorvég vendéglő étkeiből. Igaz, a hideg felszelteket, sajtot, sört, théát, vaját és tojást reggelire

s ha akartuk ebédre és vacsorára is megkaptuk, de másrészt az ebéd majd mindennap ugyanazokat az étkeket nyújtotta kevés változatossággal. Rendszerint volt valami rossz sajt vagy gyenge húsleves, azután forralt lazac, tőke hal vagy flundra vagy a rettenetes «*fiskeboller*», a mi nem más mint szitán átnyomott s így péppé vált halból készült gombóc, tejeslében; mint harmadik fogást legtöbbször főtt, sovány bárány- vagy tehénhust kaptunk, azután gyümölcs kocsonyát édesen tejszínnel vagy puddingot mártással; jó nap járt, ha palacsinta került tésztaúl. A második és harmadik fogáshoz mindig volt burgonya, melyet másként nem is készítenek itt mint főve, főzelék alig volt. A befőzött gyümölcskocsonyák itt termő afonyaféle bogyókból vagy a híres «*Molter*»-ből, az északi apró málnából készültek. Ez utóbbi édes savanykás üdítő izét meg is kedveltük s mindig megvigasztalódtunk, ha a málnánkhoz hasonló sárgapiros gyümölcsöt behozták. Vízét egész tromsói létezésünk alatt nem ittunk, feleségem csak *Seltersvand*-t vagy «*Sodavand*»-t, magam pedig a Tromsön főzött sört ittam. Csak két eset volt, mikor mégis kóstoltam vizet, egyszer olvadt hólevet, egyszer tengervizet; elgondolható, hogy az utóbbi próbakísérlet e tekintetben víziszonyba döntött.

A hajón a rendes életet is újra megszoktuk, mert Tromsön minden napnak, úgy az alvást, étkezést mint a foglalkozást is tekintve, más volt a beosztása, a folytonos nappal teljesen megbontotta az élet rendjét sőt még a napok datuma iránt is nem egyszer kétségünk volt. Hol éjjel vadásztunk s délelőtt pihentünk, hol délután ebédeztünk s éjjel reggeliztünk, általában véve azonban, úgy mint a norvégek maguk sem alusznak sokat nyár idején, mi meg időmegtakarításból még a rendes alvásnak szentelt pár órát is megrövidítettük. Éjfél előtt csak kivételesen látott az ágy s ilyenkor Tromsön

még javában járnak-kelnek az emberek s kis, két-három éves gyermekek is játszanak az utca porában.

Ebéd után mindnyájan a fedélzetre telepedtünk, élvezve a remek tájképet. Éjszak felé megjelenik a jeges tengerből feltornyosuló igazán magányos, vad *Fuglő* (e néven több szigetet jelölnek meg Norvégiában, értelem szerint annyit tesz mint «madár-sziget»), mely körrajzában óriási megsziklásodott kakastaréjhoz hasonlít. Sziklaszakadékaik közt vagy inkább mesterségesen kapart odukban millió madár fészkel ott, főleg a *papagálycsőrű lunda* — *Mormon arcticus*.

Szerte szét a tengeren látjuk uszkálni a gombócztestű, nagy fejű, otromba csőrű szárnyasok csapatait. Folyton bukdosva, szárcsaszerűen felröppenve, lubiczkolva szántják csapásaikat a síma tenger felszínén. E röpülésük közben inkább békákra, mint madarakra emlékeztetnek, mert míg a szárcsa inkább vízbe érő lábaival csobog, addig a lundák fél teste s fél szárnya a vízből ki sem emelkedik. Alkák és fekete lumák szintén bőven találkoztak, de sokkal kisebb mennyiségben. A sirályok közül főleg a *lósirály* és a *nagy tengeri sirály* ragaszkodik a «Sirius» hajócsapásához rekedten fel-fel rikkantva. Dunnaludak s pár északi csér egészíti ki a madárképet.

A tájék mindinkább hatalmasabb körvonalokban bontakozik ki, befordulunk Észak-Norvégia legcsodásabb szépségű tengernyelve a «*Lyngenfjord*»-ba (23-ik kép); miután *Lyngstuen* meredek falzatát megkerültük. Hosszu láncolatban glecserek, óriási várromokhoz hasonló sziklaromok, merőlegesen a tengerből emelkedő kopár sárgaszürke hegyfalak, vad, szakadásos völgyek, morenák remek változatosságban, bámulatosan sorakozva halmozódnak össze, a tenger mosta 1500—2000 mét. magasságig feltörekvő roppant sziklavilágban. A hajó közvetlen az óriási sánczok lábához

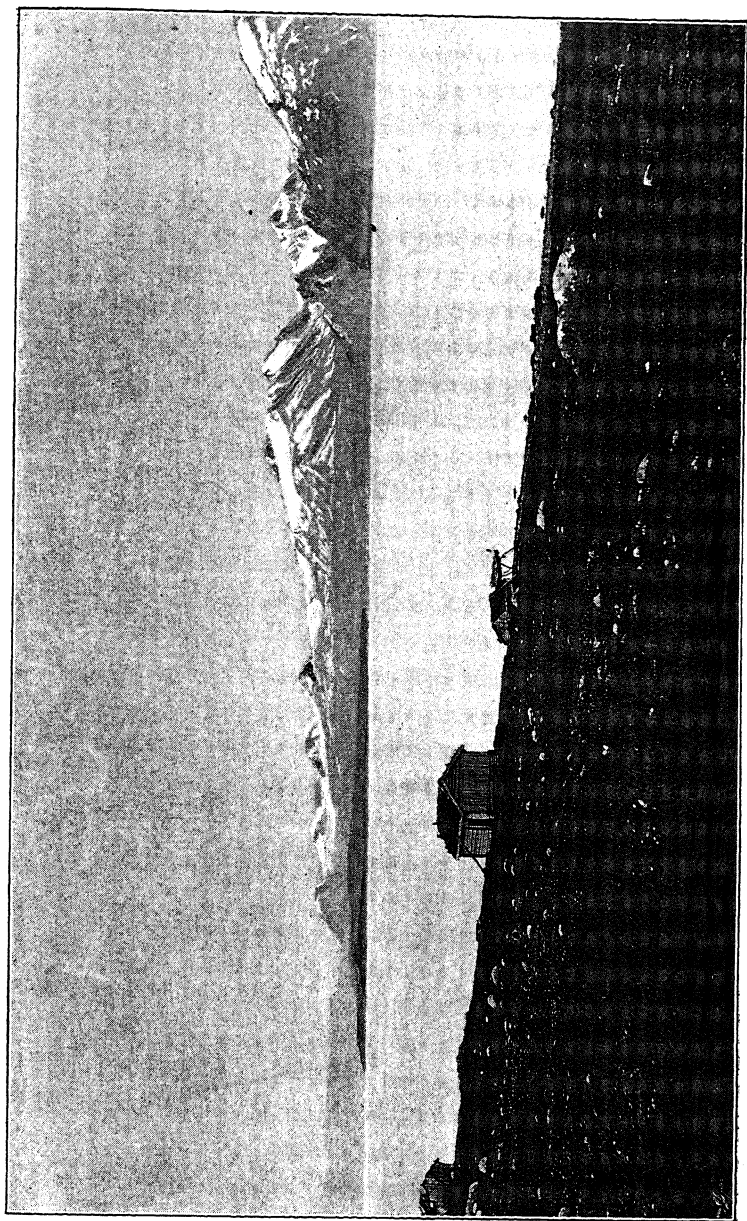
jár s csak hátravetett fejjel tekinthetünk föl a *Piperstind*, *Fastdalstind*, *Kjostinder*, *Kopangstind*, *Gvatzagaise*, időrágta jeges-havas orom fokaira. A glecserek halvány kékes-fehér jégszikla tömegei szinte a tengerparthoz nyulnak, koptatva, vásítva a kőzeteket. Mindenfelé, sokszor a hegytetőkről közvetlenül vagy fokozatos szökkenésekben vízesések, zuhatagok mormogva, bűgva, sustorogva omlanak a mélységbe, a tengerbe. A «Sirius» szives kapitánya az utasok kedvéért letér a rendes hajóútról, mely a fjord torkolata előtt vezetne el s bevisz bennünket mélyebben, hogy a páratlanul regényes, fenséges tájt közelebről is láthassuk. Egy kis öbölben azután megállapodunk, eldördülnek a hajó kis ágyui, hogy hangjukat bömbölésszerűen verje vissza a bérczek visszhangja, s felrezzentse a sziklarések lummáit, karakatnáit, sirályait.

A fjordból visszatérünk a rendes útra s a *Rötsund*-nak tartunk, még egyszer végig látva a *Lyngenfjord* csodás panorámáján, melyet most a távolban *Fuglő*, *Arnő*, *Vorterő* szigetek s a *Jaegervandstinder*, *Rendalstinder*, *Nordmannviktind* hegycsúcokat bővítenek meg.

A kedvesen fekvő, nyiresek alján mosolygó *Havnaes* és *Dybvik* közt érünk be a *Rötsund*-ba, *Ulő* szigete és a szárazföld közé, majd a *Maurusund*-ba s *Kaagő* szigetét megkerülve a regényes öbölben fekvő *Skjaervő*-höz, hol egy fél órára horgonyt vetettünk.* Míg a rakodás tartott' messzelátóval vizsgáltam a környéket.

A lundák nem mutatkoztak erre, jeléül, hogy *Fuglő*n a fiatalok még nem nagykoruak; a messzeségben azonban egy előrerugó táblázatos hegyfok fehérlett a megszállt sirályoktól, melyek sorozatosan lepték a párkányzatokat vagy méhrajyszerűen repkedtek a «madárhegy» szürke homloka előtt.

* *Skjaervő* a *len* (*Linum usitatissimum*) elterjedésének legészakibb pontja.

23. kép. — Tájrészlet a Lyngenfjordból.

Skjaervö után *Hukö*, *Rödö*, *Lögö* kisebb szigetek közt neki vágunk a szabad jegestengernek, egy pillantást vetve a jobb oldalon maradó *Kvaenangfjord*-ba, a hatalmasan előretolt *Kvaenangstinder* jégtől ősz fejére. Ezentul egyfelől a végtelen szemhatárral érintkező tengerfelület, másfelől az *Alnas Nyarga* félsziget szögletes, éles gerinczű sziklatömbjei kísérek. Pompás tavaszi levegőt szívunk be, a táj tiszta, minden alakzat élesen kivehető, a lég átlátszó minden pára nélkül való, mint nálunk tavaszeli idejében lenni szokott. Az utasok legjobb hangulatban voltak, egy különösen víg kedélyű pap, ki lapp hiveihez Finnmarken valamely magányos tájára megy, felöltözött az amerikai által útközben vásárolt lapp öltözetbe, belebujtatta ilyen csuhába azok családjához tartozó két kis leánykát is s ölbe fogván őket, oda ült az atya fényképező készüléke elé, a rendesen komoly, de alapjában igen kedélyes norvégek nem kis mulatságára.

Derült, fellegmentes időben ébredtünk másnap — jul. 19-én — a *Sörösund*-ban, mely a 971'6 □ km. terjedelmű igen hegyes, *Sörö*, *Stjernö* és *Seiland* szigetek közt fekszik. *Sörön* csupa behavazott 600—900 m. magas hegykupok emelkednek, míg *Stjernö*-t és *Seiland*-ot az a kopár, szürkebarna, majdnem függélyesen a tengerből kimeredő fensik jellemzi, melyet völgyek és bemetszések sehol sem tagolnak. Itt-ott gyér gyep merészkedik zöldelni, mintha csak pótolni akarná a fatenyészet teljes hiányát, különben az egész természet kihalt, lehangoló, mert Finnmarken igazi jellege, a «*Naeringer*»-nek nevezett tájalakzat borzasztóan nagyszerű képe domborodik ki mind jobban a szem előtt.

A sund kijárója előtt látható lesz, az egyik végén falszerűen felmeredő, másik végén a tengerbe lejtő lakatlan *Haajen* (czápa) sziget sötét sziklatömege, azután még csak rövid ideig zubognak a «*Sirius*» hajtó csavarjai, mert alig

marad el a katonasipka alakú sziget, hajónk egy öböl végét elzáró szikla homlokának tart, melynek tövéből a mint közelebb és közelebb jutunk, épületek, hajóárbczok körrajzai bontakoznak ki, majd meg tisztán fekszik előttünk *Hammerfest*, a világ legészakibb városa.

Számos horgonyzó hajó közt érjük el a kikötőt, az árbczokon leginkább fehér-kék-piros orosz lobogót lenget a szél, míg a házakon sokfelé piroslott a kereszties norvégzászló — az egyedüli élénk színek, e kietlen sziklavidék szürkeségében.

Miután hajónk gőzbőgője megérkezését jelezve a part közelében megállott, csörömpölve hullott le a vasmacska, hogy egy jó pihenőt tartsunk eddigi utunk után és erőt merítsünk a tovább folytatandó utazásra. A hajó oldallépcsőjét izmos matrózkezek bocsájtották le s nemsokára különböző fajú, kisebb-nagyobb színes pereméjű ladikok rajzották körül, hogy a szárazra áhítozót kiszállítsák.

Utitársaink jó része célhoz érve, végleg elhagyta a fedélzetet, volt búcsúzás, meleg kézszorítás oly emberek között is, kik éppen csak az úton ismerkedtek meg. De a hajón hamar összebarátkoznak az emberek, főleg rideg tájon és a tengeren.

A parton sok népség kíváncsian ácsorgott, ünnepi ruhában, — így tudtuk meg, hogy vasárnap van — mert a hamburgi postahajó megérkezése a magányos észak-norvégiai helyeken valóságos esemény s egész fogadtatásban részesül. Hiszen majdnem mindenki vár vele valamit, ki egy levelet, ki egy csomagot, ki egy visszaérkező jó barátot vagy családtagot. Mielőtt mi is kiszálltunk volna, végig néztem a környéket és a város fekvését.

Hammerfest $70^{\circ} 40' 11''$ ész. szél. és $21^{\circ} 25' 16''$ kel. hossz. alatt Páristól, a $339,3$ km. területű *Kvalø* (bálna) szigeten fekszik, melynek legnagyobb emelkedése 400 mé-

terig terjed. A város a sziget északnyugoti öblözetét foglalja el s nagyobbik része — az alsóváros — egy kis földnyelven benyúlik a tengerbe, ezt egyetlen utcza köti össze a felsővárossal, mely pár egyenközü, lépcsőzetesen épült utczáival az egész háttért elfogó «*Sadlen*» (nyereg) magaslat oldalához simul. Északon egy keskeny földnyelv «*Fuglenaes*» (madár-fok) terjed előre, végén világító házzal, legmagasabb pontján pedig a vasrácsal kerített «*meridián-oszloppal*», mely kőemlék tetején rézsut helyezett bronce-földgömb nyugszik, alatta az ismeretes fejszés oroszlánal, a norvég címerrel. Ez az emlék híven őrzi azon 36 évi munkát, melyet az innét egész a dunamenti *Ismailig* terjedő délkör fokainak felmérésére, a norvég, svéd és orosz kormány megbízásából, e három nemzet mérnökei fordítottak. A kőoszlop nyugoti oldalán norvég nyelven keleti oldalán pedig latin nyelven van megőrizve az emlék jelentősége. A latin felírás szó szerint így hangzik: *Terminus septentrionalis arcus meridiani 25° 20' quem inde ab Oceano arctico ad fluvium Danubium usque per Norvegiam, Suevicam et Rossiam jussu et auspiciis Regis Augustissimi Oscar I et Imperatorum Augustissimorum Alexandri I atque Nicolai I annis MDCCCXVI ad MDCCCLII continuo labore emensi sunt trium gentium Geometrae. Latitudo 70° 40' 11.3".* (A 25° 20' délkörnek északi vége, melyet a Jegestengertől a Dunáig, Norvégián, Svéd- és Oroszországon keresztül Oszkár király és I. Sándor, továbbá I. Miklós csárok parancsából 1816—1852. évekig folytonos munkában e három nemzet mérnökei mértek ki. Szélesség 70° 40' 11.3".) Ez a vékony földszalag még arról is nevezetes, hogy 1823-ban itt végezte az angol EDWARD SABINE híres inga- és földdelejességei kísérleteit.* Ismeretes ugyanis, hogy a közönséges másodperc

* V. ö. CAVERING úti jelentése: Edinburgh New Philosophical Journal Apr.—Jul. 1830, p. 1—30 és SABIN munkája: An Account of experiments to

ingának lengési ideje a föld kisebb vagy nagyobb vonzóerejénél fogva megfelelőleg rövidebb vagy hosszabb, vagyis más szóval, hogy ez az inga az egyenlítő táján leghosszabban, a sarkvidéken pedig leggyorsabban leng. Ebből azután következik, hogy a különböző szélességi fokok alatt fekvő helyek ingáit szabályozni kell, azaz majd rövidebbre majd meg hosszabbra venni, mivel egyedül az inga hosszától függ annak lengési ideje. Így történt azután, hogy a másodpercz-inga, mely Szt.-Tamás szigeten $0^{\circ} 24' 41''$ szél. alatt $39^{\circ} 012$ párisi hüvelyk hosszú, Hammerfesten $39^{\circ} 195$ pár. hüv. hosszúságot követelt. SABINE itt végzett földdelejességi észleletei azokhoz sorakoznak, melyeket ugyan ő Grönlandban, Arktikus-Amerikában, a Spitzbergákon, Braziliában és Guineában az isodynamikai (egyenerejű) vonalak meghatározása ügyében tett. Földünk delejes vonzóereje t. i. az egyes földrajzi pontokon más és más; az isodynamikai vonal pedig úgy kerül ki, ha az egyenlőn intensiv delejes erőt mutató helyeket egymással összekötjük. Ebből sül ki azután, hogy a föld delejességének intensitása az egyenlítőtől a sarkok felé növekedik.

Hammerfest épületei, úgy építkezési modoruk, nem különböznek az Észak-Norvégiában szokásos házalkotásoktól. A házak mind fából készítvék, emeletesek, szürkére vagy világosbarnára festettek, elég tiszták, ablakaik fehér függönyöktől és élénk színű virágoktól tarkáztak. Szinte szembeszökő, mint keresi a lakosság azt, a mit a természet nem adott a tájnak, t. i. a színeket. Van lutheranus temploma, sőt 1886 óta katolikus missiója, melynek élén egy plébános, ki egyszersmind apostoli *præfectusa* a norvég-lapplandi missióknak, és két káplán áll. Ez a missio főleg a lappok közt hódít hiveket a

257-272 oldalak hiányoznak

hanem két vagy több természeti viszonyaikra és jellegre merőben ellentétes vidékeken is nyomon kövessük.

Ekkor nyílik csak meg a megoldandó kérdések egész tábora és a sok *miért?* melyek a kutatókat szinte kiapadhatatlanul foglalkoztatják és foglalkoztatni fogják a jövőben is.

Azóta — kora gyermekségetől fogva —, hogy minden figyelmemet a madárvilágnak szentelem, szárnyasaink életének nem egy érdekes, gyönyörű mozzanatában részesültem és láttam nem egy olyan nagyszabású, emlékezetes madárképet, mely például tóságaink és lópjaink nagyszerű gém- és sirálytelepeinél megnyilatkozik. Azonban az a nyughatatlanság, mely az embert akkor mindig elfogja, mikor tudja, hogy a még sokkalta nagyszerűbbet, a legnagyobbat, nem látta, folyton ösztökélt, nógatott s végre felragadt a nagy madárhegyek tájára.

Igen sajtáságos és még a közönyös utazó figyelmét is felkelti az a tapasztalás, hogy minnél jobban távolodik az egyenlítőhöz közelebb eső tájakról a sarkok felé, fajra annál kevesebb féle, de számra annál több madarat észlelhet. Áll ez más állatrendekre is, sőt bizonyos tekintetben — már tudniillik a menyire az éghajlati viszonyok engedik — a növényekre is.

S ha úgy rendezzük be utunkat, hogy a tengerpart vidékén haladunk, azt is észlelhetjük, hogy csupa társaságban élő, csupa nagy számban együtt költő madárfajokra akadunk, legtömegesebben azon földrajzi szélességi fokok alatt, a melyek az ember megtelepedésének határait képezik.

A tenger sziklaszigetei, partjának meredek köztömegei számos helyen emberemlékezet óta millió madár otthonául szolgálnak.

Elteltekintve más országoktól Norvégia nyugoti és északi partjain, halomszigetein jelentkezik ily nagy arányú madár-

élet, különösen az északi sarkkörön túl és Finnmarken fjordokkal csipkézett, a Jegestengernek fordult homlokán. — A norvég ezeket a fészektanyákat kétféleképpen különbözteti meg. Ha a madarak lapos halomszigetet népesítenek be, akkor ez az *Aegge-Vaer*, szószerint «tojás-sziget»; ha ilyen halomszigeten leginkább csak egy madárfaj költ, tüzetesebb névvel is megjelöli azt az uralkodó madárfaj szerint így: *Eiderholm*, *Skarvholm*, azaz: dunnalúdhalom, karakatnahalom.

Az *Aegge-Vaer* vagy *Fugle-Vaer* legrendesebb lakói a *engeri szarka* — *Hæmatopus ostrilegus* —, *parti lilék* — *Aegialitis hiaticula* —, egy-egy tarka körforgató lile — *Streptopelia interpres* —, *lósirályok* — *Larus canus* —, *tengeri sirályok* — *Larus marinus* —, *ezüstös sirályok* — *Larus argentatus* —, *heringsirályok* — *Larus fuscus* —, *karakatnák* — *Graculus carbo* és *cristatus* —, *sarki halászcserék* — *Sterna arctica* —, a *halfarkas* — *Stercorarius parasiticus* —, s főleg a *dunnalúd* — *Somateria mollissima* —. Északabbra még a *szürke lúd* — *Anser cinereus* —, a *hosszúfarkú halfarkas* — *Stercorarius crepidatus* — s kisebb *parti szalonkák*, *víz-taposók* — *Tringa Temmincki*, *alpina*; *Phalaropus hyperboreus* — is előfordulnak a telep lakói között.

Lényegesen különböznek a tojás- vagy madárszigetektől, azok a magas, több száz méternyire felmeredő sziklafalak, tengerbe rugó hegyfokok, feltornyosult szigetek, melyeket a fészkelő madárság megszáll. Ezeken számszerint is tetemesen több, igazán százezerekre és milliókra menő madár alapít családi tüzhelyet, valóságos madárbirodalmat. A norvégek «*Fuglebjerg*» névvel jelölik meg ezeket, a mi igen találó, mert csakugyan «*madár hegyek*» azok a szó szoros értelemben. Kisebb-nagyobb távolban egymástól, néhány helyen csoportosabban, fekszenek ezek főleg a Lofotok szigeteitől fel

Vadsőig, az Oroszország és Norvégia között határt szabó Varangerfjordig. A madárhegyek lakói leginkább az *alka* — *Alca torda* —, a *fekete és köz. lumma* — *Uria grylle* és *lomvia* —, a *lunda* — *Mormon arcticus* — és a *háromujju sirály* — *Rissa tridactyla* —. *Hollók* — *Corvus corax* —, *halász sas* — *Haliaëtus albicillus* —, *északi sólymok* — *Falco gyrfalco* — egy-két párban, a hollók több párban is, mintegy tartozékai e madárhegyeknek, azonkívül rendszeren található ott még egyik vagy másik nagyobb sirályfaj és a két karakatna néhány párja. Egyes madárhegyeket az említett fajok egyike másika uralja, másokon meg arányosan, észrevehető tulsuly nélkül oszlanak meg a fajok, de mindenkor szoros határokat tartanak a fészkelésnél s csakis a hegy bizonyos részét foglalják el.

Igy a *karakatnák*, *fekete lumták* legalacsonyabban fészkelnek, a hegy lába táján, sokszor közvetlen a hullámcsapás fölött, szikla omladékok rései, hasadékok között; a hegy derekát a *köz. lumták*, a középső rész felső felét az *alkák*, a hegytetőt a *lundák* foglalják el, míg a *háromujju sirályok* szintén a hegy középső részein ütnek tanyát. A legalkalmasabb madárhegy képződmények azok, melyek tetejét tözeges gyeper borítja, a hová a *lunda* csatornás odukat kapar tojásainak, a hegyoldal pedig tenger felé meredeken letörő fal, sziklapárányokkal, kiugrásokkal, alant pedig törmelékes kődarabokkal, omladásokkal.

Nevezetesebb madárhegyek a norvég partokon és szigeteken: a *Lovund*-ok és *Threnen* szigetek a sarkkör alatt, hol főleg *alkák*, *lundák*, *lumták*, *Fuglő* (északon), *Nyker* három kupja a Lofotokon, hol az *alkák*, *lundák*, *lumták* mellett *sirályok* is tanyáznak, *Röst*, *Langő*, *Andő* szigetek ugyancsak a Lofotokon, *Hjelmő*, *Loppen*, *Stappen* szigetek a Nordkap előtt, *Renő* és *Hornő* szigetek Vardő mellett, azután *Syltefjord*

(Finnmarkenben), *Malnaes* és *Svaerholtklubben*, mely a legnagyobb s majdnem kizárólag a háromujju sirály otthona. Ezekén kívül a kisebb madárhegyek száma főleg Finnmarken partjain természetesen egy egész sorozatot tesz

Ugy határoztam még útrakelésem előtt, hogy ezek közül *Svaerholtot* tekintem meg s úgy mint HERMAN OTTÓ tette, odáig turista hajón megyek, egy napot a madárhegyen töltök s másnap a postagőzössel indulok tovább Vadső felé.

Sajnos Tromsön értesültem arról, hogy a turistahajók ez idén *Svaerholtra* nem járnak, hanem a Nordkap közelében levő madárhegyeket mutatják meg az utasoknak. Így hát *Svaerholtot* csakis a hetenként egyszer közlekedő postahajók érintik.

Az egy hétig *Svaerholton* való időzés sehogy sem illeszkedett bele utitervembe, de meg az ottani tartózkodás is nehézségekbe ütközött, mert csupán csak egy kis telep, egyetlen ember, a madárhegy tulajdonosának lakása épült ott s mértföldnyi távolságban sincs szomszédja — én pedig nem vagyok magam s másra is kell gondolnom. A lemondásban csak az vigasztalt, hogy hiszen magyar ember volt az első és egyetlen kutató, a ki a nevezetes hegyet apróra bejárta, megelégedhetem hát én is a mivel BREHM beérte, a hajóról való szemlélettel. A mit ő és dr. HARTWIG is ilyen formán láttak, az leírásaik után, szintén megérdemli a nagy utat, habár kevesebb is annál a benyomásnál, a miben HERMAN OTTÓ-nak része volt.

BREHM és HERMAN jul. 22-én pillantották meg *Svaerholt* fokát, én jul. 20-nak napján, illetőleg éjjelén kaptam meg azt az örökre felejthetetlen perczet, életemnek egyik legszebb, megvalósult álmoképét.

Midőn a *Nordkapot*, annyi utazó epedve várt célját,

megkerültük, engem már nem sokat foglalkoztatott, hogy *Knivskjaerodden*-e vagy a *Nordkap*-e Európa legészakibb pontja, a mint csakugyan az utóbbit csak hagyományosan, valósággal pedig az előbbit illeti ez érdem; az sem igen háborgatott, hogy az egykori halogolandí OTHERE több mint ezer év előtt — 890-ben — elsőnek került meg e végső Európát; hanem azért mégis izgatottan, felindulva hánykódtam fekvő helyemen a szűk hajószobában, lázasan fel-fel riadva kinéztem a kerek ablakocskán, tétovázva keresve azt, a mi nyugalمامat megbolygatá.

Félig ébren, félig álomban végtelen hosszúnak tetszettek az órák, soha ily türelmetlenül nem kívántam az idő tova-reppenését — egyike volt ez éltem leghosszabb éjszakáinak. Hajnal felé elszenderültem, de a reggel sem hozta meg nyugodtságomat.

Magerő sziget délkeleti részén jártunk még.

Folyton kelet felé járt vizsga tekintetem, bele bámultam az ürességbe, mert a Jegestengerre nehezedő sűrű köd eltakarta a szemhatárt. De egyszer csak feltámad a szél, kezdi szétkergetni a fellegeket s megbontja a páralég uralmát.

A végtelen Óceánba nyulva, mint egy élettelen sötét szürke óriási nyelv, földfarok jelent meg a messzeségben.

A térképre majd meg a földségre néztem, tudtam, éreztem, hogy nincs kétség, de nem szóltam. Ekkor a hajó második kormányosa megáll előttem, reá mutat arra a komor hegyfokra, ezt mondván:

«*Svaerholt*» — —

Utitársaim csak úgy nézegettek, csak úgy jártak-keltek mint azelőtt, de bennem az izgatottság után valami megelégedés forma érzélem született e névre; nekem sokat jelentett az.

Olyan hangulat vett rajtam erőt, hogyha ellenségeim

volnának, most azokkal egytől-egyig megbékülnék. Nem láttam senkit és semmit, csak azt a hosszúkásan kitolt fél-szigetet, mely a *Porsanger-* és *Laxe-*fjord között terül el s végén a *Svaerholtklubben-t* alkotja.

Azonban még így légvonalban is vagy 25 kilométernyire voltunk onnét, türtőztetem hát vágyakozásomat.

Bejártunk *Honningsvaag* kikötőjébe, *Magerö* sziget utolsó állomására, majd a 20 km. széles és 120 km. mélyen a száraz földre nyuló *Porsangerfjord*ba — *Porsangernaest* megke-
rülve —, mely a *Laxe-* és *Tana-*fjorddal együtt Finnmarken legnagyobb fjordjainak is legnagyobbika. Két oldalt a szárazföld mint nem igen magas, kopasz fensík kíséri, melynek oldalán sok helyt kiugró falak sorakoznak egymás mögé. *Repvaag* után *Kistrand*-ig hajózunk le a fjord belsejébe, a mely pont *Hammerfest*-nél is délebbre fekszik, a mit egy kis sovány, törpülten tengődő nyírliget bizonyít. A kikötőben horgonyzó számos orosz hajón javában folyik a sürgés-for-
gás; fedetlen fejű, hosszú haju szőke orosz legények ülnek mindenfelé s keményen törik a halhasogatás munkáját. Ilyen tájt fogják ugyanis e vizeken az *Osmerus arcticus* — a legkisebb lazacféle halacska — nyomában ide özönlő *Gadus virens* — tőkehal fajú halat, mely szárítva keresett tárgya az oroszoknak, habár értékre sokkal silányabb, mint a *közönséges tőkehal*, a mi *Stockfisch*-ünk — *Gadus morhua*.

Jó ideig vesztegeltünk itt, csak ebéd után szedtük fel a vasmacsskát. A hajó orra egyenesen *Svaerholtnak* állott.

Elhaladtunk a fjord közepészen fekvő *Store Tamsö* szigetnél, mely előtt egy másik kis sziget is felmerült. Ezek, főleg előbbi, igazi *Aegge-Vaer*-ek, nevezetes, pár méternyire emelkedő sziklás partu, gyepdetőjű madárszigetek.

COLLETT RÓBERT, Norvégia elsőrangú ornithologusa, a Budapesten tartott II-ik nemzetközi madártani congressus-

alkalmával érdekesen ismertette ezek madárvilágát, tőle hallottuk, hogy *Tamsö* lapját teljesen belepi az *északi málna*. — *Rubus chamæmorus* — s még egy asztal nagyságu tér sincs, a hol ez az áldás számba menő gyümölcs ne teremne; belőle némely nyáron az egyetlen szigetlakó 20—30 tonnával gyűjthet. Ő beszélte, hogy e mellett a sziget igazi gazdagságát az ott költő temérdek dunnalud, s más telepekben fészkelő madarak tojásai teszik; felemlítette, hogy különösen a *ló-*, *hering-*, *ezüstös-* és *tengeri sirály* otthonos itt, meg a *viztaposó*, a *szürkelud* és a *vöröstorku bukdár*. De felemlítette a *kis parti szalonkát* — *Tringa minuta* — is, mely fajból ő 1872-ben költési időben több példányt lőtt, majd pár évvel utóbb ugyancsak a Porsangerfjordban fészkeket is megtalálta.

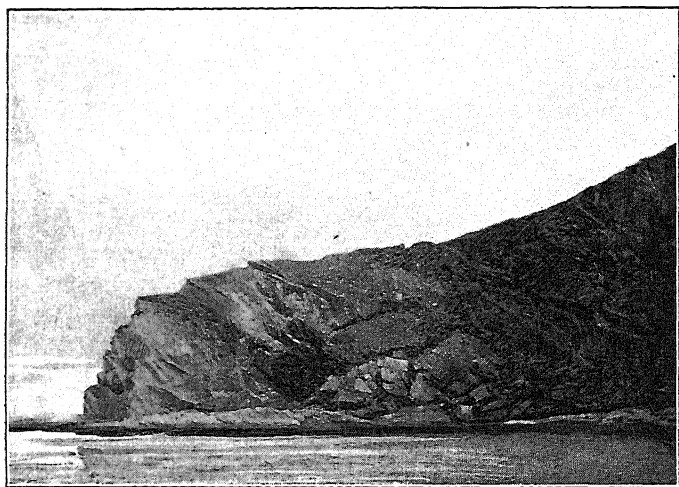
Ezelőtt csak MIDDENDORFF nyomán ismertük e madárka költését, a ki a Taimyr félszigeten észlelte; most is csak annyit tudunk róla, hogy főleg Ázsia legészakibb vidékein otthonos s Európában csak a Petschora torkolatánál fészkel, mint SEEBOHM és HARRIE BROWN feljegyezte. A Porsangerfjord tehát tartozkodási körének eddig ismert legnyugatibb pontja.

A sziget északi partján gyöngysorokként sorakozva sirály mellek fehérlettek s a hely messziről egy nagy hófolthoz hasonlított; dunnaludak uszáltak a közelben; a szigettető szőnyegszerű üde zöld pázsitjából pedig elszórtan, fészküket őrző nagyobb sirályok alakjai tüntek ki, mint egy nagy zöld alapra festett fehér pontok. Messzebb, a tenger két pontján, még hatalmasabb kép tárult elénk. Ezernyi háromujju sirály, mint a hókavargás rajzott a víz fölött, felriadt-leszállt.

Minnél jobban felértünk a fjord torkolathoz, annál inkább éreztük a szélről meglódított Jegestenger lomha, nagy hullámu mozgását. A felhők teljesen eltakarodtak az égről s az

esti napsugárban kékes rózsaszinben fénylett, az arányaiban ki-kibontakozó *Svaerholt*, mely ez oldalról oly formát mutatott, mintha egy külön hegy sekély földhiddal volna a szárazföld fensikjával összekapcsolva.

Még mielőtt oda értünk volna, láttam, a magában előreszökött hegy tengernek dülő homloka körül, a sirályoknak apró pontokként való rajzását. A távcső szememhez tapadt, minden gondolatom a madárhegyen pontosult össze.

26. kép. — Svaerholt madárhegye északkeletről.— Fénykép felvételem nyomán.

Végre a hajó kerülni kezd, célnál vagyunk (26-ik kép).

Két szögben összeeső, majdnem függélyesen a tengerbe omló 300 m. magas szikla fal mered fel szemem előtt sötét pala kőből, rétegzetes hasadásokkal, megszámlálhatlan kiugró párkányokkal, lépcsőfokokkal. A hegy lábánál leomlott nagy szirt darabok a tenger hullám mosásában mintegy torlaszt képeznek, oda vág a hömpölygő víztömeg s ezernyi cseppekben porzik vissza róla. A torlaszok, úgy a két fal

tetőtől talpig borítva volt sirályoktól s bizonyos távolból úgy látszott, mintha be lenne havazva.

Egészen a hegy alá jártunk s ekkor megszólalt a hajó gőzkürtje, egy ágyu lövés dördült el s pár rakéta sustorgott a fedélzetről a hegyoldalra, hogy a madártömeg közt szét-durrانjon. Leírhatatlan, képzeletemet felülmuló látvány következett erre (27-ik kép).

Mintha az egész hegy egyszerre törmelékké változna vagy hófergeteg tánczolna előttem, úgy omlott le a sziklaparkányokról a sok millió madár s köd formán, mintegy óriási fátyol, a világtáj egyik felét eltakarta. Mint mikor a szél ködfelhőket hajt maga előtt, úgy lebegett ide-oda ez a sirályfelhő, megszakadozva, összesűrűsödve.

Egyes ezereket számláló csapatok kiváltak belőle, leereszkedtek a tengerre s elborították felszínét, himbálódzva, hajlókázva a hullámfodrokon.

BREHM e látványnál a tengert égboltozathoz hasonlítja, melyen a sirályok a csillagok; majd sötétes habruhához, mely millió gyöngygyel van ékesítve s azt mondja: «a lebo-csájtkozott mennyiség a tengert beláthatatlan távolságig ellepte.»

Én ezt a tüneményt már kisebb mértékben láttam.

Igaz, ezernyi sirály uszált most is a tengeren, de csak a hegy tövét verdeső részeket borították el, szemmel elérhető határokon belül.

A felzudult, szálldosó tömeg azonban féketvesztett szunyogtánczot járt a légben, főleg a hegy ormozata fölött, a mi messzebről olyan forma benyomást tett a nézőre, mintha a sötét sziklafalnak halványabb színű áttetsző udvara lenne.

HERMAN azt írja, hogy az ágyudurránásra, rakéta pattánásra a hegyen ülő sirályoknak körülbelül $\frac{1}{3}$ része kelt föl,

a többi nem mozdult. Három év után én e szárnyra szabadult mennyiséget $\frac{1}{3}$ részre becsülhettem.

Bizonyos hát, hogy a sirályok ezekhez a rendszeres, minden erre térő hajó által ismételt felriasztási kísérletekhez hozzászoktak, azok ártatlan voltát felismerték annyira, hogy nincs messze az idő, mikor ezt a «mutatványt» más módon fogják rendezni, mert ha nem, igazi nagy kiadásában az többé megkapható nem lesz.

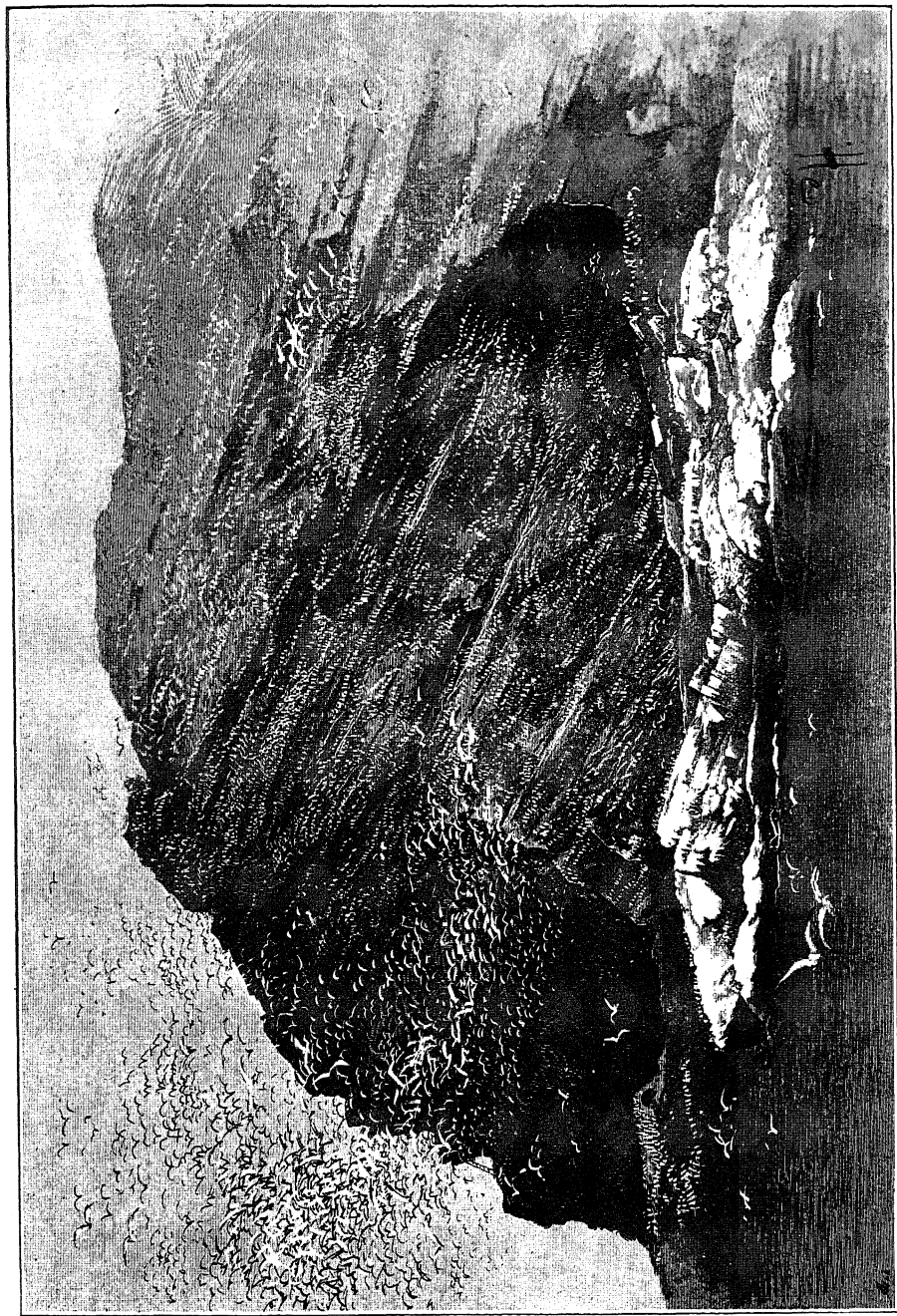
A «Sirius» sokáig állott a madárhegy nagyobbik falazata előtt, melynek kisebb és nagyobb üstszerű barlangját mintegy elfödtek a libegő fehér sirályok. Szives kapitányunk tudta micsoda érdek fűz engem ide — a rendszeren betartott időnél tovább részesített gyönyöröm élvezésében.

A helyükön maradt négy ötödrész végtelen egymás fölé rendezkedő gyöngysorokként az egész falat magasságában, szélességében megszállva tartotta, nem volt ott egyetlen kinyuló kődarab, vagy kiszögelés, hasadás és párkány, melyen sirály ne ült volna. Ezek, úgy a feketés szürke palakőzet előtt dongók fehérszine, csak annál jobban kirikített, kidomborodott a sötét háttérből.

És a hangjuk! Nem volt az egyes hangok vastagabb vagy vékonyabb tagozata, lejtése; nem volt siránkozás, rikácsolás, hanem egy óriási összefolyt bömbölés, akárcsak milliárd békavágás egy hanggá olvadt lármája vagy egy hajóraj gőzkürtjeinek nyujtott, folytonos bőgése.

A szakadékok palakő éleit minden ponton sűrű rétegekben sárgásfehér szeny takarta, mintha az egész oldal fris, híg vakolattal volna végig öntözve, bemeszelve.

A messzelátóval apróra néztem e madárbirodalmat, láttam hogy úgy mint a madarakkal, tömve van minden kiálló párkány azok fészkeivel, melyek tengeri hinárból, de még inkább vastagon feltornyosuló madárszenyből állanak. Egyes

27. kép. — A «nagy/sal» Svaerholt madár-hegyn. — Fénykép után rajzolta Hány Gyula.

fészkek az évenként a régire halmozódó új rétegek folytán félméter magasságot is elérnek.

Végre a kisebbik fal elé (28-ik kép) kanyarodtunk; itt is ugyanaz a mozgás, zshivajlás. A gőzkürt szaggatottan elbőgi magát, újra felkeredik a lassan-lassan fészkeikhez térő sirályok felnője, megint gomolyog, másokat is felragad. A torlaszon, melynek kövei nagyrészt vakító fehérek már a madárszenytől, hosszú párhuzamos pontozott vonalakban sorakozva ezek pihennek, közeledtünkre ezek is belekeveregnek a röpdösők közé.

A tulajdonképpeni madárhegy mögött, a földnyelv keleti részén, egy kis öbölben fekszik a madárország tulajdonosának az öreg KRAABÓL-nek magányos tanyája, fehérre festett emeletes háza, kilencz vörösre mázolt gazdasági épülete; ott vannak halszárogató állványai és ladikjai is.

Tromsőtől fogva volt utasaink közt egy Kossuth-szakállu bajusztalan, szelid-borongó tekintetű öreg ember, a ki mindig a hajó egyik árboczának dülve üldögélt a fedélzeten s szótlánul tekintett maga elé.

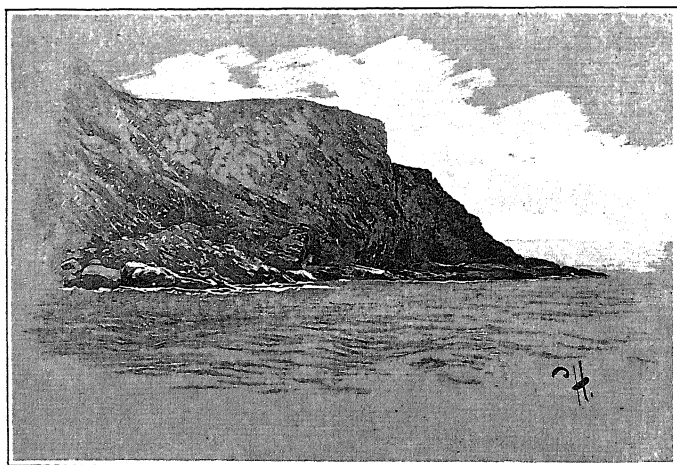
Feleségemmel mi mindig csak az «öreg Kraaból»-nak hivtuk anélkül, hogy sejtettük volna kilétét. S ime! Svaerholtnál egy kis ladik jön hajónkhoz — az öreg ur beszáll. Csakugyan Kraaból volt.

Mérföldekre járó földön nincs szomszédja, itt él családjával, «majorságával» és jóságos szürke tekintetével — akár csak a vidék, mely élteti őt és sirályait. Jövedelmét főképpen a sirályfészkekből nyeri, mert fiai rendszeresen gyűjtik a tojásokat és pénzzé teszik, hisz azok e vidéken a tyuktojást pótolják, izletesek tehát keresettek is. A hegy lábánál, de magasabban is, nagyobb párkányfokokra támaszkodva hosszú lajtorjákat látunk, melyeken a merész tojásszedők a fészkekhez férkőznek. Azonban aránylag keveset érhetnek el s

rabolhatnak ki; legtöbbjéhez emberkéz soha sem juthat. Évenként 3000—10,000 közt váltakozik a zsákmányolt tojások száma.

Ehhez fogható még az a pehelytoll, mely a lehullott és megkoppasztott madaraktól kerül ki s mint áru nem csak a környékre, hanem egész Hamburgig megy piacra.

Mindezt összevéve a madárhegy körülbelül 1000—1200 korona hasznot nyujt birtokosának.

28. kép. — Svaerholt madárhegye északnyugatról. — Fénykép felvételem után rajzolta Háry Gyula.

Rajta voltam, hogy *Svaerholt* minden oldaláról fénykép felvételeket készítsek*; sajnos, a képek — még ha nagyobb műszerrel dolgozunk is — csak igen kicsinyítve adják vissza a valóságot, mert éppen a madáréletet alig sejtjük azokon. Felvételeimet kiegészítve megszereztem LINDAHL svéd fotografus és egy angol turista fényképeit Liverpool-ból,

* Minthogy a hajók rendszeren éjjel érintik Svaerholtot, fényképeim, úgy mint más Svaerholtról ismert felvételek is, a nap e szakában készültek.

mely utóbbi még legtöbb betekintést enged a sirályország belsejébe, úgy hogy arról némi képzelmet alkothatunk magunknak:

KRAABÓL-ék sok ládáját kaptuk a hajóra, így hát még a rakódással is nyertem időt s vagy egy óráig merülhettem el a madárhegy vizsgálatába. Éjjel $1\frac{1}{2}$ óra volt. Kraaból háza fölött úgy szálldogáltak a sirályok mint a galambok, sőt azontul az öböl másik felének szikláit is meglepték s hosszú sorokban pihentek rajtuk. Csodás, bágyadt, sárgapiros fényben ragyogott a táj, a napkorong kevéssel az éggel ölelkező szemhatár vonala fölött meggyengülve sütött.

A látomány megkápáztatott; alig tudtam ébredék-e vagy álmoképek űznek-e velem csaloéka játékot?

A Sirius végezvén dolgát, a Laxefjord belsejének veszi irányát, mely épp úgy mint a Porsangerfjord, mélyen beleszól a földségbe. Míg csak lehetett, szemeim Svaerholton függtek.

Jobbra tőlünk a madárhegy foka, balra a *Nordkyn* — Európa szárazföldjének legészakibb szirtjei egész méltóságukban — két óriási nyelv gyanánt szögeltet előre, arra a világtájra tekintve, a hol az ismeretlenség fekszik. Egyszerre csak megbődül a gőzkürt, kapitányunk pedig reámutat a Spirte Njarga fensikjára, hol körülbelül 50 db. tarándszarvas legelészett a gyepes, hangás területen. A bőgő hangra csülkre kaptak ugyan, de főlebb a tetőn megálltak s ismét táplálékuk után néztek.

Megvártuk az éjfélt, belenéztünk a nap erejében meghalványult tányérjába, mely alacsonyan a tenger fölött ragyogott, megfűrésztve pirosas sugaraival a szomoru, zord, de annál sajtáságosabb, csodálatosabb tájékat.

Svaerholt-nak nem mondtam végleges bucsut.

Még egyszer láthattam, még egyszer megbámulhattam

alig öt nap múlva, jul. 25-én. Akkor már visszafelé jártunk.

Miatta egy teljes éjjelt átvirrasztottam. Kapitányunk szerint éjfélkor kellett volna oda érnünk, de több állomáson váratlanul tovább elidéztünk s így csak a hajnal hozott oda 6 óra tájban. Felöltözve, a fedélzet olvasó szobájában kerevetre dülve vártunk s dideregtünk. Minden csendes volt a hajón, csak a szakadatlan munkában serénykedő matrózok és tisztek léptei konogtak néha s a gép zakatolt bele egyhangú, álmosító dübörgésével a sarkkörüi éj komorságába.

A Spirte Njarga oldalán most is vagy 150 tarándszarvas legelésztetett, 20—30 darabból álló falkákban s megbámulták a hajót. A második kormányos meghuzta a gőzkürt köteleit, mire a megzavart társaság ijedt vágatásban iramlott át a fensik nagy hófoltjain. Szakasztott olyan kép kerekedett ki, mint lovasságunk lőedzési gyakorlatánál, mikor kis csoportok egymástól bizonyos távolban egyforma sebességgel mérik a talajt. A tarándok közt volt setétbarnás, világosabb, sőt néhány egészen fehér példány.

Svaerholt ma a multkorinál is hatalmasabb életet mutatott.

Csak feleségem meg a második kormányos nézte a madárlepte sziklafalakat — a többi utas édes álmok közt ringadozott. KRAABÓL egyik fia, vörösés, hosszú kuszált haju és szakállú, magos csizmás normann alak jött ladikjával hozzánk, egy csomó ládát rakván a hajóra.

A kis tanya nemsokára eltűnt, feljártunk a nagyfal alá, szaggatott bőgésekkel riasztva fel a sirályokat. Egy hatalmas *halászsas* — *Haliaëtus albicillus* — örvénylett a madárfelhő közt — százezren úzték, kergették, gomolyogtak körül — lehet, hogy ezért kapott ma szárnyra az összes hegylakó madárság $\frac{1}{4}$ része.

Azután bucsut intettem *Svaerholt*-nak. Néztem a meddig

nézhettem, s mikor a szem gyenge volt már, a messzelátóval kísértem, míg csak elmaradt s éppen olyan messzefekvő szürke hegyfokot mutatott, mint a többi. Mielőtt azonban levesszük róla tekintetünket, állítsuk fel a kérdést: mi vonzotta ide e millió sirályt, mi vonzotta más madárhegyekre a milliárd madarat, földségünk azon részére, mely látszólag legmostohább, legridegebb? A felelet abban a kölcsönös-ségben rejlik, mely a teremtmények — állatok és növények, egymástól különböző állatrendek, nemek és fajok — egymásra utaltságában áll.

A látszólag mostoha viszonyok viszonylagosak, csak nekünk mostohák.

A fjordokba lenyomuló milliárd ivóhal és a zátonyokon kikelő halivadék számításban alig felérhető nagy mennyisége, azonképpen a tengert benépesítő szabadon uszó kis rákfélék — Copepoda — oly madár éléskamrák, melyek kincsei szinte kifogyhatatlanok. A legkisebb lazacféle hal — *Osmerus arcticus* — éppen a Porsangerfjordban ívik, a Svaerholttól alig 20 kilométernyire északnak fekvő *Sleppen* zátony a *Gadus virens* hal ivóhelye, a kis *Calanus finmarchicus* rák, mely a bálnáknak is fő eledele, pedig rengeteg számban él a tenger e tájain — ezek táplálják a svaerholti sirály birodalmat, az öreg madarakat mint a kikelő fiókákat is.

Felejthetetlenek maradnak előttem a perczek, miket Svaerholtnál töltöttem, felejthetlen marad az az utánozhatatlan kép, melyben a természet igazán még őserejét és hatalmát csillogtatja.

XII.

A SZABAD JEGESTENGEREN ÉS FINNMARKEN FJORDJAIBAN.

1866 előtt Norvégia egész északi földségét «*Finnmarken*»-nek vagyis «*Lapponiá*»-nak, a lappok földjének nevezték.

Mostanában e nagy terület két közigazgatásilag külön álló «*Amtra*» van osztva, melyek egyike Tromsøamt, a másik pedig — a régi név után — ma is Finnmarken. Ez utóbbi azonban ismét nyugoti és keleti részre, járásra oszlik; Spirte Njarga félszigetét északtól délre átszelő vonal képezvén közük határt. Svaerholt után tehát keleti Finnmarken-be hajózunk. Nagy félszigetek — itt a lapp «*Njarga*» szóval jelölve — számtalan kisebb-nagyobb öböllel, fjorddal tagolva, nyulnak mindenütt a tengerbe, vadregényes, tarajos oromzatok nélkül. Ellentétben Norvégia többi részeivel a hegység itt végtelen egyforma fensikká lapul, mely átlag 300 met. magas — legfőlebb egy-két ponton küzködik fel 1000 met. magaságig — s mintegy szürke, zord kőpuszta, fatenyészet nélkül, pár csak tengődő havasi növénynyel, zuzmó takaróval, a tundrák képét jeleníti meg. A fensik oldalai meredeken, majdnem függőlyesen omlanak, esnek bele a Jegestengerbe, alig képezve partot s mivel halomszigetek a tenger ostromlása ellen nem oltalmazzák, a víz bomlasztó ereje egész hatalmát érvényesítheti azokon.

Komor, busító, lehangoló, lelketnyomó ősvadon és nagyrészt szüzi terület ez.

Ha meggondoljuk, hogy egész Finnmarken kiterjedése 47,287 □ km., melyre 24,075 — azaz □ km-ként 0.5 — lakó esik, s ha számításba vesszük azt is, hogy a lakható részek a fjordok, tengerpartok táján az egész terület egy kis részére szorítkoznak s a lakatlan tundrára 44,000 □ km. jut, akkor szembeszökő a természet felsőbbsege, mely szinte sarokba szorítja az embert, teljesen függővé teszi és uralja.

Még a jelen század közepéig, illetve 1842-ig, Finnmarken volt Norvégia «Sibiriája». Ide száműzték a társadalom jogbontó elemeit.

Szomorú ködvonások mindezek s mégis sehol sem éreztem még a természet fenségét, vagy még inkább hatalmas közvetlenségét s a magam kicsinységét annyira, mint éppen utam e részén. Egész sulyával, közvetlenségével érintett itt a való: egész tisztaságában ősi lehelet járta át lényemet, melynek összhangját alig zavarta meg valami.

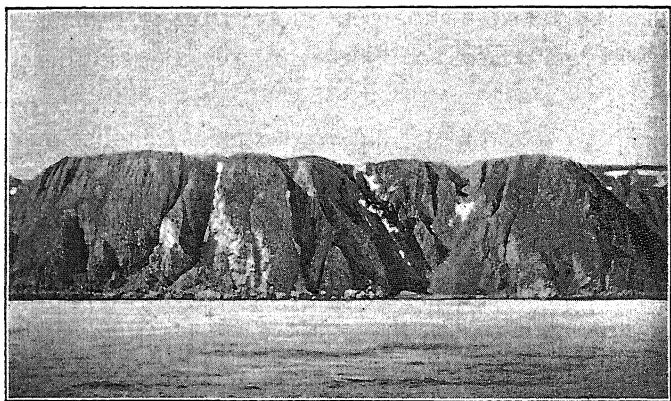
Még zszibongott előttem Svaerholt, mintha füleim csendülnének, hallani véltem a sirályok lármáját, pedig azóta, hogy elhagytuk, álomnak is szenteltünk pár órát s most messze tőle *Gamvik*-nál vagyunk a *Tsjorgosj-Njarga* északkeleti kiszögelésén. Felhőtlen tiszta ég vont fölénk boltozatot — a mi itt a ritkább jelenségek közé tartozik — a szél azonban megtartá uralmát s nagy hullámokat csapott a hajótest oldalába.

A rakodmányokért jövő ladikok közül egy meg is keserülte a hullámtánczot, belecsapott a víz s pár pillanat alatt szemeink előtt elmerült. Szerencsére a benneülők a veszély tetőfokán segítségükre siető ladikba ugráltak s így nem történt baj.

Utunk a 70 km. hosszú *Tanafjordba* vezet, miután *Om-*

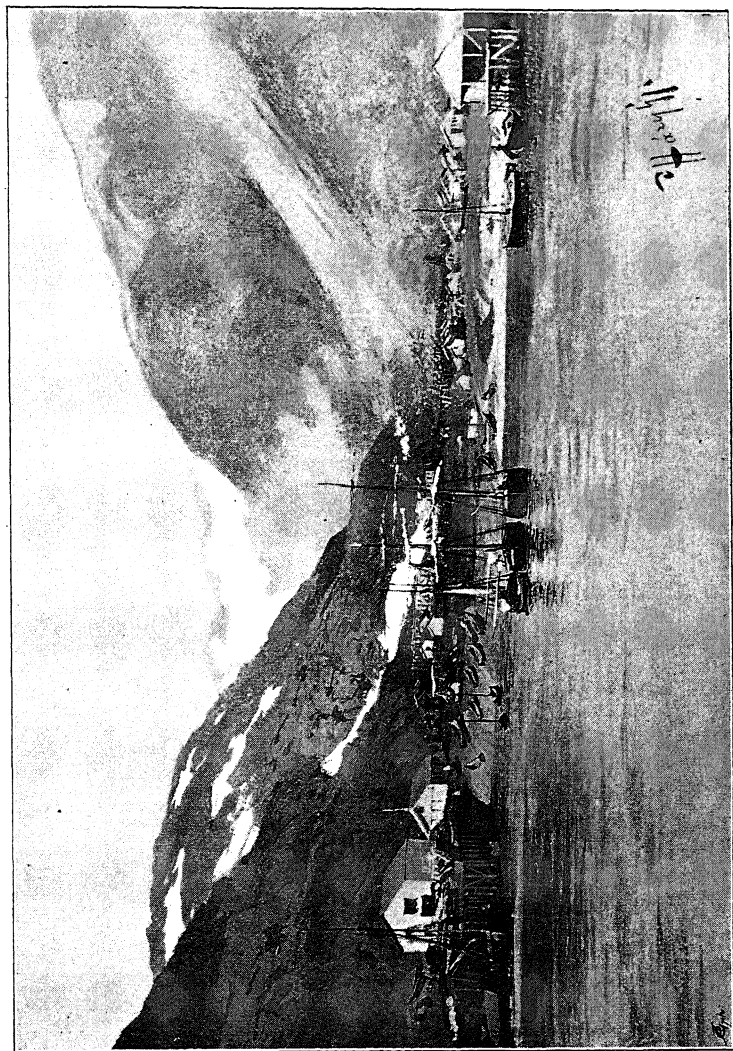
gangsklubben fokát (29-ik kép), hol a táblázatos sziklarepedések közt ezernyi sirály költ, megkerültük. Itt is szennytől bemeszelt kőlapok, szikla oldal, rajzó és gyöngysorban ülő madarak — Svaerholt kicsinyített képe.

A fjord oldalait képező befelé emelkedő fensik quarcz homokkőből áll, rétegzett, hasadékos, törmelékes s a napfényben pirosas, fehéres, zöldes, sárgásbarna, szürke színeket játszik.

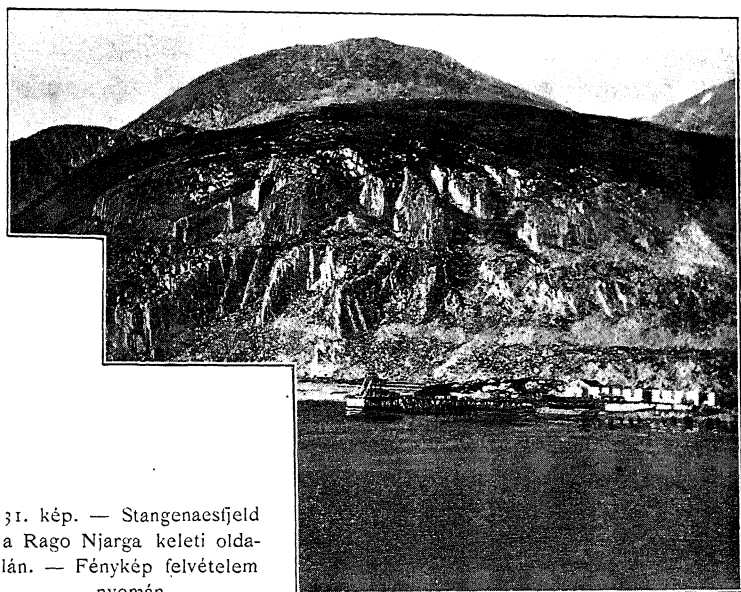
29. kép. — Omgang tája a Tsjorgosj Njarga-n. — Fényképfelvétel nyomán.

Több helyen völgyféle alakulás homorítja a szirttömeget, telve kőhányással, omladékkal. A kopasz, hóval tarkázott szikla öbölben fekvő *Finkongkjeilen*-nél (30-ik kép) először állomásozunk, hol néhány lapp hajó utasaink közül többeket célhoz vitt a partra. A *Hopsfjord*, majd a *Langfjord* torkolata előtt elhajózva, ebéd tájt *Stangenaes* elé érünk, a 706 m. magas *Stangenaesfjeld* (31-ik kép) lábánál. A tenger itt — az által, hogy a kilátás határolt — tószerű benyomást tesz, belátunk a Vester- és Östre Tanafjordba, Lerpollen öbölbe és Norvégia harmadik helyen álló legnagyobb folyamának a

30. kép. — Finkongkijeilen a Tanafjordban. — Fényképfelvételem után rajzolta Hány Gyula.

Tana-elv torkolatához, mely itt a fjord déli végén ömlik a tengerbe. Magához a kis *Stangenaes*-hez nem járhattunk be a víz alacsony állása következtében s így az érintkezés ladi-kokkal történt, melyek nagyszámban rajzolták körül a «*Sirius*-t, köztük néhány lapp hajócska is. Ezek a lappok többnyire a 280 km. hosszú Tanafolyó vidékeiről szakadtak s a

31. kép. — Stangenaesfjeld a Rago Njarga keleti oldalán. — Fénykép felvételem nyomán.

«folyami lappokhoz» tartoznak. Termetre nagyobbak, mint a Tromsdal-ban élők, s bizonyos tekintetben határozottan tisztábbak, csinosabbak. Némelyek már eltértek őseik öltönyeitől; rendes csizmát viselnek, kalapot és nemzetközi-ségre számottartó nadrágot; csak a kaftánszerű kabátot tartották meg eredetiségükből.

Igen feltűnők és érdekesek voltak ladikjaik is. Ezek készítésre és formára hasonlítottak ugyan a szokásos norvég

«Norlandsbaade»-khez, de feltűnő hosszúak és emberkeskenyek lévén, inkább az indiánusok canoe-ire emlékeztettek. A ladik egyik végén ül az evedzős két lapáttal, a másik végén vele szemben a kormányos, a ki az evedző alaku kormánylapátot a hajó oldalán *kézben tartja* s nem a ladik farán s nem is oda erősített kormánynyal igazgatja annak irányát. Pad ezeken a csónakokon nincsen s peremjük alig emelkedik a víz fölé, a mi következtét enged arra, hogy nem annyira a tengerre, mint kis hullámu vizekre valók, a mint csakugyan a Tana folyó ezeknek otthona. A lapp csónakokon férfiak és asszonyok vegyesen találtak helyet, de a keskeny járóműveken az evedzősön és kormányoson kívül, mindig csak két személy férhet még el, a kik a középén egymásnak hátat fordítva ülnek; különben az asszonyok evedzésben vetélkedtek a férfiak ügyességével.

Egy óráig pihentünk a rendetlenül elszórt gyepfödelű, fatörzsekből összetákolt házikókból álló *Stangenaes*-nél, hol a kopasz sziklákön — mint minden finnmarki helynél — temérdek halszárogató alkotmány rendezkedett. A messzelátóval végigjártattam szemeimet a környéken s a Tana torkolata előtt terjeszkedő zátonyoson egy hatalmas *vad hattyut* — *Cygnus musicus* — vettem észre, melynek hazáját a finnmarki tundra nagyobb tóságai képezik.

A Rago Njarga oldalához tartva magunkat indultunk ki a fjordból. Óriási törmelék, üledék fekszik a fensik völgyeiben s többfelé jól kivehetően láthatók azok a terrasse képződések (32-ik kép), melyeket már előbb Tromsø geológiájának ismertetésekor, említettem. A Rago Njarga északi fokát a 264 m. magas *Tanahorn* képezi, hol egy sziklafal megint kisebb madárhegy képében gyönyörködtetett. Ennek lakói is sirályok — *Rissa tridactyla* — voltak. A szabad Jegestengerre érve, meglehetősen himbálódzás közt *Berlevaag* kikötőjébe

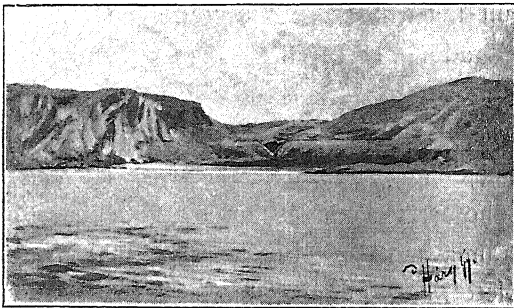
fordultunk. A tengeren ezernyi ezer sirály — *Rissa tridactyla* — mint a szunyogfelhő tánczol a zajgó hullámok fölött s fehérségükből kibarnállik a *hosszúfarku halfarkas* — *Stercorarius crepidatus* — fáczány forma, vércsereptü alakja. Ez a halfarkas faj lényegesen különbözik a köz. *halfarkastól* — *Stercorarius parasiticus* — nemcsak tulságosan hosszúra nyult két középső farktolla által, hanem abban, hogy míg utóbbi hol egészen barna, hol barna és piszkossárga tarka és feketehasu, ez mindig sárgás altestü és sohasem sötét. Előttem 30 db. ilyen *hosszúfarku halfarkas* prédázott most a sirályok közt, mindegyik világos hasu és aránytalanul meghosszabbult két középfarktollu volt, a mi felületesen nézve oly formát ad nekik repülés közben, mintha nem farkuk, hanem hátra nyújtott gémlábuk volna.

Berlevaag sziklás, komor helyen épült, temérdek halszárogatója majdnem nagyobb tért igényel, mint házikói.

Meglehetősen hullámjárásban, mit inkább a sokféle erős tengeri áramlat mint a szél okozott, siettünk tovább, figyelve a madáréletet, mely a tengeren kibontakozott. Egymást érték a hullámok fölött havazásként kavargó sirályfelhők, köztük mindig egy pár *hosszúfarkú halfarkassal*.

A nap a tenger színe felé szállott, megbágyadó fénye reá verődött a sűrke partoldalra, a szélvizek habjai fölött pedig a sötét háttérből csak annál jobban kirivó-hosszú, rezgő fehér vonal mutatkozott. Pusztá szemmel a sziklákhöz verődő habok tajtékának avagy a partszéli vizek fehér hullám fejinek tarthatnók azt. A messzelátó azonban felvilágosít, majd közelebbre fordulva a szárazföldhöz, a nélkül is tiszta képet nyerünk mibenlétéről. Nem tajték az, nem is a hullámfejekből kikerülő sáv, hanem csupa sirály, kisebb-nagyobb rajoknak egybe olvadt végtelen lánczolatja. A madarak sűrű vonala határozott irányban nyugotnak tartott, egyenesen *Syltefjord*,

a legközelebb eső madárhegy felé. Mennyiségüket megbecsülni lehetetlenség; a sor elejét és végét még fegyverzett szemmel sem voltam képes belátni. Folyton haladtak a sűrályok előre, de a vonal mindig ott volt a tenger fölött, nem fogyott el. A szabad tenger felől is kis időközökben, úgy árbocz magasságban, nagyobb sűrálycsapatok szálltak el hajónk mellett, a partnak repültek, ott hirtelen majd csaknem a tengerszínére bocsájtkoztak, belekanyarodtak abba a hullámzó sűrály vonalba, mely mintha egyszerre elnyelte volna a csapatot, s mentek a többi után. Ugy a fehér vonalból, mint

32. kép. — Terasse-képződések a Tanafjord keleti partjain. — Fénykép felvétele után rajzolta Hány Gyula.

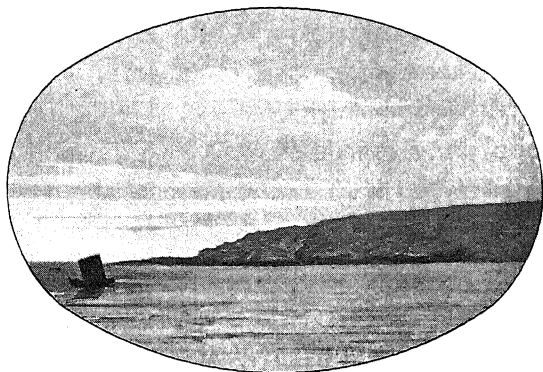
a jövő s beléje elegyedő csapatokból is jól kivehetően mindig kisötétedtek egyes hosszúfarku halfarkasok.

A látvány rendkívül érdekes és sajátos volt s igazán óriási számú madárra engedett következtetést, mert több kilométeren át kísért a vonal s csak nem végződött el; elejét azonban, illetőleg a haza vonulók célját elértük, *Syltefjord* nagy madárhegyénél (33-ik kép), mely a sűrályok végnélkül látszó hatalmas szalagát mintegy felgombolyítja.

A madárhegyet itt is a földség előretolt fokának egyik oldala alkotja, melynek réteges palaszikláit hol élben fordul-

tak a tenger felé, párkányos körülbelül 200 met. magas falazatok gyanánt, hol ledülve, leszakadva, tornyos omladásokban meredeznek föl, melyek közeit széles repedések, völgyecskék foglalják el. A kép lényegesen más mint Svaerholtnál.

Ott a madárhegy két nagy falazata jellemző és a hegy lábát elfogó palatorlasz, itt inkább a regényes óriási várromokhoz hasonlító sziklaképződések vad rendetlensége, melynek toronyszerű kiugrásai alatt nagy sziklatömegek, levált hegydarabok fekszenek részben még szárazon, de részben már a tengerben is. Katlanszerű völgyek, vájások homorod-

33. kép. — Sylteffjord madárhegy nyugatról. — Fénykép felvételelem nyomán.

nak be a hegy odalába s az időrágta kőzetek omladásai közt négy nagy s több kisebb párkányos falazat különböztethető meg. Maga a madárlepte hegyrész körülbelül négyszer akkora, mint Svaerholt madárhegye.

De nem csak külsőre, lakottságra is különbség van a kettő között. Svaerholt-ot ugyszólván kizárólag a *háromujju sirályok* népesítik, köztük néhány pár *heringsirály*, *alka* szinte elenyészik; *Sylteffjordot* a sirályok mellett majdnem épp oly számarányban lakják az *alkák* — *Alca torda* —, *lummák* — *Uria lomvia* —, *lundák* — *Mormon arcticus* —, kevésbé

számosan, de azért elég feltűnően, a *fekete lummák* — *Uria grylle* — és *bóbás karakatnák* — *Carbo cristatus*. Az egyes fajok szorosán megtartják elhelyezkedésükben azt a sort, melyre már előbb figyelmeztettem. A hegy legfelsőbb részein alkák, lummák tanyáztak, középen a sirályok, lent a fekete lummák és karakatnák; a lundák a hegytetőbe vájván odúkat nem látszottak, csak a vizen uszkálók árulták el fészkelésüket.

Mikor a madárhegyhez értünk, éppen az éjféli nap sugarai aranyozták be a tenger színét, csillogva a hullámfodrokon, mintha csillagok járnának tánczot; a szárnyasok országát is megvilágították, igazán kísérteties világot vetve a bástyafokos, tornyos, sűrű kőalakzatokra, melyek legnagyobbrészt sárgás piszkos fehér szennyel borítva, öntözve, úgy látszottak, mintha sárgás agyagból lennének.

A hol párkány, repedés, kőcsucs volt a sziklákön, vagy csak annyi hely is, hogy egy madár megkapaszkodhatik, az mind le volt foglalva. A hazatérő sirályok e közben folyton jöttek, szinte megkérdeztem magamat «hát ezek vajjon hol szoritanak maguknak helyet?» Az alkák egymás mellé sorakozó, fehérhasukat kifordító vonalai akárcsak gyermekkatonának ezernyi ezerjét juttatták eszembe, a sirályok inkább gyöngysorokhoz, míg a hegy lábánál heverő nagy kőtömböket lepő fekete karakatnák, pezsgős palaczkokra emlékeztettek. Megbődülvén a gőzkürt, kezdődött a fékevesztett boszorkánytáncz. A sirályok felrajzottak a magasba, mintha ezernyi tollas-zsák tartalmát kapná fel a forgó szél, az alkák pedig béka módra hanyat homlok ugráltak le a 100 méteres párkányokról s mint egy kőeső hullottak bele a tengerbe, vagy a hajó körül cikkáztak ide-oda, sokszor közvetlen az árbócok mellett surrantgatva el; ugyanígy a lummák. A karakatnák felrebbentek, le-le szállottak a szikladarabokra, de nem emelkedtek magasra. Egy percz

mulva tele volt a lég mindenfelé csapkodó, hullámzó sirályrajokkal, a tenger pedig egész környékünkön bukdosó alkákkal, lummákkal. Ujra meg újra bele bődült a ködbőgő, a madárhang bögéssé olvadt chaosába, mindannyiszor újból megzavarva a milliányi szárnyast, de azért bármennyi kavargott, valami észrevehető fogyás a hegyenülők mennyiségében nem igen volt megkülönböztethető. Hatalmas, felejthetetlen volt a látomány, épp oly szédítő, idegzavaró, kápráztató, mint az, melyet Svaerholtnál láttam. S ha megkérdeznének mégis, melyik volt nagyobb szerűbb Svaerholt-e vagy Syltefjord-e? én jó lélekkel merem mondani: nekem mind a kettő egyformán megkapó, egyformán érdekes vala s egyiket sem tudom a másik elé helyezni, csak egymás mellé. Svaerholtnál a kisebb helyre jobban összeszorult óriási sirálytömeg a maga nemében egyetlen, itt a madárhegy nagy kiterjedése, alakzata és a sokféle faj, mely változatosságot hoz a tüneménybe.

A syltefjordi madárhegy nem magántulajdon, mint Svaerholt, hanem az államé, mely 200 korona évi bérért adja ki; a bérlő azonban vagy 1500 korona hasznót is huz belőle.

Közvetlen a madárhegy mögött fekszik a hasonnevű kis halásztelep, a hol horgonyoztunk. A partról nagyobbocskacsónak jött hajónkhoz, melyen ünnepi ruhában kipróbált arcú halászok, két egyszerű fekete deszka koporsót hoztak. Papiros virágkoszoruk fejezték ki rajtuk a kegyeletet — élő virág itt nem terem igen. A gőzdaru — csak úgy mint a halastonnákat — felszólította azokat a fedélzetre, a matrózok ponyvát dobtak feléjük s a ki nem látta a sajátságos, éjféli napvilágnál lefolyt megható szomorú jelenetet, mindent inkább sejtethetett volna a ponyva alatt, csak azt nem, hogy ott két emberi hulla fekszik, melyeket Vardöbe viszünk a teme-

többe, mert Syltefjord olyan istenháta mögött fekvő helyecske, hogy holtjainak temetője is 36 km-nyire vagy on.

Ködpara, vékony felhőfátyol lebegett észak felé s az éjféle nap felvette azt a tüzpiros, udvaros fényt, melyet festményeken többször láttam már, de mindez ideig valóságban nem észleltem. Így persze más mint nappal! fényjátéka szinte leírhatatlan, bűvös, mesés.

Másnap — jul. 22-én — alig másfél órai pihenés után a gőzdaru lánczainak csörömpölése ébresztett fel álmaimból. *Vardö* kikötőjében voltunk.

Az elboruló ég, ködpárás levegő csak még ridegebbé tette az amugy is szomorú, kietlen tájéket. Nem sokáig időztünk itt, így hát a város megtekintését visszatérésünkre halasztottuk, folytatva a kimerültségünknek annyira szükséges szundikálást. Mire felébredtünk, bejártunk Norvégia utolsó fjordjába, a *Varangerfjordba*.

A fjord partjai ellapulnak, csak itt-ott láthatók még megrágott, éleikkel kidülő palaképződések; a tulsó part, mely már Oroszországhoz tartozik, az archangeli kormányzáság egyik része s *Rüjbatschij-Poluostrow* (halász félsziget) nevü félszigetet képezi, inkább hegyes, kupos alakzatu magaslatokkal bővelkedő, melyek nagy részben hóval vannak fedve.

Mindinkább délnyugatnak tartva megkerüljük a kis *Vadsö* szigetét s a hasonnevü városka kikötőjében, utazásunk végső pontján, vetjük ki a vasmacskákat. Leírhatatlan sivár, szomorú vidék ez itt s most mikor az eső is záporban szakadt, igazán vigasztalan. Egy álló napig fogunk *Vadsö*nél pihenni, az időt tehát ki akartam használni a mennyire csak lehetett.

Vadsö 2200 embernek nyujt fedelet, s pár év előtt még keleti Finnmarken legnagyobb városa volt, manapság

azonban *Vardö* már tulszárnyalta. Lakóinak fele finn, kik szívéosan ragaszkodnak nemzetiségükhöz, szokásaikhoz nyelvükhöz, s külön városrészt laknak; másik fele norvég és részben lapp és orosz is. A finnek főleg halászatból, állattenyésztésből és kézimunkából élnek, míg a norvégek a kereskedelemmel foglalkoznak; daczára e szellemi fölénynek a város jellege mégis inkább finn, mint norvég. Kereskedelme, forgalma élénkebb mint Hammerfesté, évenként 500-ra megy a jövő-menő hajók száma, míg *Vardö* ebben is előbbre van, ott 900-ra emelkedik a kikötőbe járó és onnét kiinduló hajók száma. *Vadsö*nek kereskedelmi forgalma 1883-ban 2.400,000 márkára rugott, míg ugyanakkor *Vardö*é 4.050,000 márkára. A tökehalkivitel abban az évben *Vardön* 748,000 kgm. volt, *Vadsön* 830,000 kgm. Mindazonáltal más czikkek kivitelében *Vardö* ismét maga mögött hagyja *Vadsöt*, s jóval élénkebb kereskedelmi életnek örvend. Égalj tekintetében azonban *Vadsö* határozottan előtte áll *Vardöne*k, habár sok rózsás napja egyiknek sincs. De hát a folytonos szeleknek még sincs annyira kitéve mint *Vardö*, melynek klímája ugyszólván a legrosszabb az egész hosszú norvég tengerparton, még az északibb pontokat sem véve ki. Évi isothermája 0.8°C , január isothermája -6°C , július isothermája $+8.8^{\circ}\text{C}$. Az év 187 napján átlagos hőmérsék a fagypontra alá száll, 54 esőnap és 71 havazási nap jut neki s rendszeren csak július hónapja szokott teljesen havazás nélkül lenni. Nyáron északnyugoti és délkeleti, télen, mely 8 hónapig tart, délnyugoti szelek süvöltenek végig a védetelen favároson s nyáron is ködös, nedveshideg párák borítják környékét. E szomorú kép mellett szinte meglepő, hogy *Hammerfest*nek (*Vardö* a $70^{\circ}22'$, *Hammerfest* $70^{\circ}40'11''$ é. szél. alatt) évi isothermája $+1.8^{\circ}\text{C}$, január isothermája -5.1°C , s július középhőmérséklete 11.3°C . A *Varangerfjord* égalji

viszonyai ezektől némileg elütők; így a nyár általában melegebb, mint Hammerfestnél és Vardönél, a tél meg hidegebb; évi isothermája -1°C , január isothermája -10°C , a július isothermája $+11.1^{\circ}\text{C}$. Ennek oka főleg az, hogy a Golfstromdrift ide már nem hat be.

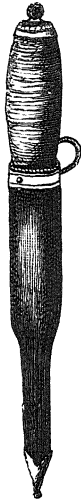
Nekünk az időjárás kedvezőtlenységét most nem lehetett tekintetbe venni s így esernyőkkel, vizet álló köpenyekkel felfegyverkezve beszálltunk a «Sirius» oldallépcsőjéhez jött ladikok egyikébe s átvitettük magunkat a városba. Alig éreztünk azonban lábaink alatt földet — amire most inkább «sárosföld» mint «szárazföld» név talált — oly erővel kezdett önteni az eső, hogy bátran beillett felhőszakadásnak. Lehetetlen volt tovább menni, meghuztuk hát magunkat a parti lábas rakodóházak egyikében, míg az idő java mérget kieresztette. Csendesebb záporban kezdtük azután megvárosi sétánkat az egyemeletes faházakból álló, girbe-görbe egyenetlen utcákban. Egyetlen egy emberi lényvel sem találkoztunk ebben a czudar, kutyának is erős időjárásban. Szerencsére a főbb utcák járói deszkából vannak — bölcs előrelátásból — melynek szélein facsatornák vezetik le a vizet, így legalább csak nedvesek, s nem sárosak lettünk. Végre szünni kezdett az eső, megnépesedtek az utcák, s alkalmunk volt látni egy marék embert, kik a világ e félre-eső zugolyában élik világukat. A finneket szikár, csontos termetűk, szögletes, kiálló pofacsontu ábrázatjuk félreismerhetlenül megkülönbözteti a norvégektől. Viseletükön azonban csakis a különös alaku, lapp «gabmagak» sarukhoz hasonlító csizmájuk jellemző, egyébként éppen olyan nemzetközi izü ruházatban járnak, mint a norvégek. Egy nagyobb téren, községházszámba menő épület előtt, embercsoport állott, kíváncsian olvasva a kifüggesztett feketetáblákra ragasztott papirosokról. Az egyiken az érkező hajó előzetes

hirdetése volt, a másikon a meteorologiai tudósítás, a harmadikon pedig egy hirlap mindkét oldala külön felszögelve. Mohó érdeklődéssel csüngött minden szem a betükön, s vette ki belőlük az értelmet. E három tábla minden tudnivalóról tájékoztatja Vadső lakóit. A nép kapva-kap az igazán élelmes eljárásról, melynek üdvös, jóra való hatása kézen fekvő. A belvárosból kimentünk a finnek negyedébe, a hol meglehetősen piszkos uralkodik s a temérdek halszárogató, halzsírfőző, orrfincsorító büzével, nem igen marasztalja az embert. Alig hihetjük mégis, hogy a piszkos városrész finn házaiban legtöbbszörre gőzfürdőt találunk, az orosz gőzfürdők mintájára. Magas finnalakok közt számos lappal is találkoztunk, kik lapp létükre feltűnő szálalakok voltak s némileg finn arcvonásokat árultak el. Nők, férfiak egyaránt a kaftánszerű buza- virágkék, térdenalul érő, vállon és a varrásoknál, gallérnál, pirossárga posztóval kiczifrázott felsőruhát viselték. Övük nem volt, hanem hálóing módjára omlott le vállaikról a bő felöltő, mely a nőknél harang idomban volt szabva. Az esőben mindannyian kifordították ruhájukat. A férfiak közül némelyek a bakancsszerű gabmagakba szorított rendes ősi szűk bőrnadrágot hordták, mások koczkás szövetű szűkre szabott nadrágot, ismét mások rendes posztó «*pantalló*»-t. A civilizálódás fokozatai egy keretben! A négyszögletű színes sapkák azonban majd mindegyik férfi fején megvoltak még, egy-kettő volt csak, a kik ezt is elhagyták s kalapot nyomtak fejükbe. Ugylátszik a kaftánszerű kabáthoz és gabmagak sarukhoz legszívesebben ragaszkodnak, ezek a művelődés sodrába került ősi rokonaink. Különösen a saruktól birnak legnehezebben megválni. Mint láttuk, a finneken ma már más eredeti, ősi ruhanemű, kivéve csizmájukat, nincs is. Fejüket a norvég prémes süveg, vagy az oroszos «*bolto*s sapka», néha széles peremű olaszos kalap takarja; kabát,

nadrág csak olyan, mint a művelt országokban szokásos. A csizma azonban félre nem magyarázhatóan vallja a lapp gabmagak rokonságot, ez is mint az, csónakszerű talpbőr-ből való, akár a bocskor, mely fölé a lábfejbőr van varrva s erre ismét a lábikra feléig felérő szár. A halászok csizma-szára térdén felül való, de alul csak olyan mint a többi.

34. kép.
Finn halász-
kés.

35. kép.
Norvég tolle-
knive.

Felhágtunk még a csinos, dombon épült fatemplomhoz is, honnét kilátás esik a Varanger-fjordra s a lapos tundra jellegű háttérre, mely alig észrevehetőleg, de a már többször említett terrase-képződményekben, lépcsőzetesen emelkedik föl.

Mielőtt visszatértünk volna a hajóra, néhány kereskedésbe látogattunk el. Nagy boltok ezek, hol a népesség minden néven nevezendő szükséglete tarka és bő változatosságban, készletben áll. Kapni itt érdekes orosz házi iparcikkeket is, cifra, rikító színű nyirfaskatulyákat, finn-csizmákat, halászkéseket (34-ik kép), norvég «tolleknive»-ket (35-ik kép), horgokat stb.

Tromsőtől idáig terjedő utazásunk alatt több fénykép-felvételt csináltam, de a szükséges sötétkamra hijján a lemezeket a hajón nem idézhettem elő. Természetesen nagyon érdekelt a felvételek sikerült volta, már csak azért is, hogy a rosszakat esetleg visszatérésünk alkalmával pótoljam. Tudakozódtam hát egy fényképész után, a kinek lemezeimet elkészítés céljából átadhatom, s így időt is megtakaríthatók.

A német és angol nyelv vegyülékével végre annyira megértettük magunkat, hogy kijelölték a házat, hol a keresett emberemre reá akadhatunk. Csinos, ragyogó tiszta épületbe léptünk, melynek ablakaiban, mint Vadső egyéb házaiban is és Norvégiában általánosan, a fehér függönyök mellett gyönyörű virágok díszlettek. A folyosóról benyitottunk a legelső szobába, mely rend és egyszerű izlés dolgában mintául szolgálhatott volna, de egyetlen emberi lélekkel sem találkoztunk; a szomszéd szoba ajtaja is nyitva volt, de ott sem volt senki. Mit volt tennünk mint várni, köhécselni és beszélgetni, míg nagy nehezen végre valahára előkerült egy nyájas leányka, kinek jöttünk czélját angolul, németül, úgy a mennyire norvégül, eléadtuk. Ő azonban mindebből nem sokat látszott érteni s csak kézbeszédet is segítségül szólítva, igazodott el némileg szándékunk felől. Épp oly fáradtságosan tudtuk kimagyarázni feleletét is. A hosszú ide-oda magyarázgatásból utóljára is az sült ki, hogy fényképész Vadsőben nincs, s atyja ért ugyan a mesterséghez, de csak mint műkedvelő gyakorolja azt. Kölcsönös mosolygások közt, az akadozó társalgás után megköszöntük a felvilágosítását s visszaladikáztunk a «Sirius»-ra, egy pillantást vetve a kikötőben horgonyzó számos orosz hajó fedélzetén folyó életre is.

Az ebédre — rajtunk kívül — már csak a német és amerikai család jelent meg; a többi utasok mind elhagytak. Az amerikaiak avval a tervvel állottak elő, hogy változatosság kedvéért, a visszautazás egy darabját cariolokon *Nyborg*-on át a Tana-folyamig és ezen dereglyékkal fel a Tanafjord végén fekvő *Vagge*-ig tegyék meg s így átvágva a Varjag-Njarga legkeskenyebb részén, a «Sirius»-t, mely időközben rendes útján megkerüli a nagy félszigetet, ott várjuk be. A németek nyomban csatlakoztak az eszméhez s a kapitány

vállalkozott nemcsak a rendelkezések megtételére, hanem a kirándulás vezetésére is. Nekem azonban nem volt inyenre a dolog, mert mindenekelőtt még egy vadászati kirándulást akartam tenni Vadső környékén, azután meg *Vardö*-t is szerettem volna látni s még egyszer *Sylteffjord* madárhegyét. Vissza maradtunk tehát, s velünk az egyik amerikai és neje is, a ki gyengélkedett. A hajó parancsnokságát az első kormányos vette át, a társaság pedig $\frac{1}{2}$ 4-kor csakugyan elhagyott.

Mi is készültünk. Előszedtem a puskát, felöltöttük a vadászruhát s két finn hajós ladikján átkeltünk Vadső szigetére, melyet a várostól csak egy keskeny tengersizoros választ el. Jelenleg csak néhány halzsírfőző és guano-gyár van a szigetparton, de régebben maga Vadső városa is itt volt, úgy még néhány év előtt SVEND FOYN, a híres bálnavadász, telepe és bálna zsírfőzői, csontörlőgyárai. A városka faházait a mai területre szállították, SVEND FOYN pedig egész pereputtyostól elvándorolt *Mehavn*-ba a Nordkyn közelébe. A sziget kopár, mint az egész táj, csak itt-ott gyepes és hangával borított, inkább lapos mint hegyes, legfőlebb délkeleti oldalán meredek partú, sziklás, rétegzett palakőzet fordulván a tenger felé.

A nyugati szigetvégen szállottunk ki, nagy csapat *ezüstös sirályra* — *Larus argentatus* — bukkanva, melyek közül kettőt lelőttem. Lépteinket a legsziklásabb részek felé irányoztuk. A part csupa nagy palakődarab, táblázatos, törmelékes s vagy 50 m. magas; legkiemelkedőbb pontján világító házikó áll. Közel a tengerhez a sziklalapokon két kis szalonkaféle madár pihent, lövésre várt, úgy hogy az egyiket elejthettem. A *tengerparti szalonka* — *Tringa maritima* — volt. Odább több példánnyal találkoztunk még, rendszerint a part legalsóbb kőtábláin, melyeket közvetlen a tengervíz

csapdos. Szelid, éppen nem félős madárkák ezek, az embert pár lépésnyire eresztik, s akkor sem repülnek mindjárt föl, hanem a puszta kőre lapulnak fejüket jól behúzva. Tollazatuk színe alig különbözik a szürke-barna palakő színétől, így hát alakoskodhatnak. Négy darabot lőttem belőlük, azután békében hagytam őket a bizalmas, lövés után is mindjárt leszálló szárnyasokat. Körülbelül ugyanazon a helyen, hol e szalonkák tartózkodtak, de a part magasabb részein, igen sok *fehér barázda-billegetőt* — *Motacilla alba* — találtam, köztük azonban feltűnt egy sokkalta élénkebb, fürgébb zöldesbarna madárka is, mely hantmadár ügyességével ugrándozott a köveken. Meglőve ismertem csak fel benne a *szirti pipiskét* — *Anthus obscurus*. Termete igen hasonlít a *vízi pipiskéhez* — *Anthus spinoletta*, — mely nálunk is elég gyakori, sőt tollazata is ennek téli tollazatára emlékeztet, csakhogy finomabb, pelyhesebb tapintású és *zöldes-sárgába játszó*. A szirtes part után gyepre léptünk, hol számos siránkozó, költését féltő *parti lile* — *Aegialitis hiaticula* — szinte körülfogott, egy csapat kis *Temminck parti szalonka* — *Tringa Temminckii* — pedig tirregve szállt föl.

A tengeren dunnaludak úszkáltak pelyhes fiókákkal, sirályok — *Rissa tridactyla*, *Larus argentatus* és néhány *Larus marinus* — csapkodtak. Úgy látszik a sirályok a palasziklás parton fészkelnek is, legalább erre mutatott az a szenny, mely a palapárkányok sok helyét befehérté, mintha híg meszet öntöttek volna a kövekre. A hozzáférkezést megkísérlettem, de kötél és létra nélkül a nyaktörős kapaszkodás eredménytelen maradt. A magasból letekintve, az alattam elterülő sima tengerfelületen valami barnás foltokat láttam kiemelkedni, majd prüszkölésforma hangok hallatszottak föl. Négy darab *barna delfin* — *Phocaena commu-*

nis — úszkált ott, hátszárnyuk s felső testük fel-felbukkant, eltűnt, s a mint lélekzetet vettek, fujtató szavukat hallatták.

A part sziklái közül sokáig lestem egy *fekete lummát* is — *Uria grylle*, — mely jó lövésnyire elénk szállott. Megfigyeltem, hogy lebukva legtöbbször 70 másodperczig maradt a víz alatt, s mielőtt elmerült volna, folyton a víz alá kapkodta fejét, élelem után kémelve. Lebukásnál mindig szárnyait is igénybe vette, mintha bele repülne a vízbe. Sok üres buk-dácsolás után végre valami nagy szemétfélét hozott a felszínre, de zsákmánya akkora volt, mint maga a madár. Folyton eleresztette ezt a látszólag tengeri moszatból álló szemetet, azután utána kapott, megrázta, s megint eleresztette. Ezt a játékot egy negyed óránál tovább folytatta, nyilván a tengeri növényzet szálai közt rejtőzködő parányi állatkákat szedegetve ki belőle.

Visszaérvén a part azon részére, honnét a horgonyzó «*Sirius*» látható volt, zsebkendőinkkel integettünk hajónknak, mire egy matróz ladikra szállt, hogy értünk jöjjen. Nem értünk azonban még hajónkhoz, mikor a vadsói vámfelügyelő ladikjával találkozunk, ki épp akkor indult ki a fjordba feleségével s szives biztatással angolul felszólított, nem-e tartunk vele halászati szerencsét próbálni? Puska is lévén nála, vadászatra is kilátást nyujtott, így hát nem sokat gondolkodtunk, hanem átszálltunk csónakjába. Felesége csak norvégül értett, vele hát nem igen beszélhettünk, maga azonban folyékonyan kezelte az angolt, s így könnyen el voltunk egymással. Sok érdekes dolgot mesélt az itteni életről, s mint szenvedélyes halász- és vadásznak, természetrajzi ismeretei is voltak, még pedig életből merített tapasztalatok nyomán; sőt a madarak præparálásával és gyűjtésével is foglalkozott. Norvégektől alig várható túlságos közlékenységgel, mindent elmondott, a mit leginkább óhajtottam megtudni, s elénk

kiváncsisággal tudakozódott tőlünk a «mi országunk» felől. Az evedzőket kitünő gyakorlottsággal kezelve, csakhamar messze maradt a vadsői kikötő, s part mentén nyugotnak haladtunk be a fjordba, hol kisebb patakok csergedeznek a tengerbe. E tájon, úgy mondá, sok lazacz tartózkodik s azért kidobtuk a horgot lesve, míg a csalin rajta veszt e nemes hal. Türelmünk próbája azonban hiába való volt, a hűvös borult időben semmi sem jött, feladtuk hát a lazaczhalászatot s tovább indultunk a lapos part mentén készen tartott fegyverekkel, mert itt szoktak leginkább a fókák tartózkodni. A kegyetlenül szürke ég azonban ebben is megcsalta számításunkat, egyetlen egy fóka sem mutatkozott. Végre messzebb a fjord síkvizén néhány barna delfin merült föl, hajszára fogtuk hát a dolgot s örült gyorsasággal evedztünk utánuk.

A rendesen lassan, játszadozva mozgó állatok azonban felismerték a veszélyt, s ugyancsak összeszedték erejüket. Nem használt a legsebesebb evedzés sem, nem tudtuk őket elérni. Ebben a versenyben természetesen lőkészen álltam, vadásztársam azonban egyre hajtogatta, hogy a netalán felbukkanó bálnákra, melyek e fjordban igen gyakoriak, semmiesetre se lőjjenek. Intelmeinek megfogadására azonban nem volt alkalom, bálnát most nem kaptunk szem elé. Feladva a sikertelen vadászatot is, horoghoz nyultunk, még pedig ahhoz, melylyel a tőkehalat szokták fogni. Ez egy hosszú facsévére tekert erős fonálból áll, melynek vége felé több kis ólom-golyó arra szolgál, hogy víz alá merüljön a fonál legvégére erősített két szakájú horog. Csali gyanánt a *Pecten islandicus* kagyló testét fűzik a horogra vagy nem is tesznek reá semmit, mert eredetileg úgy készült, hogy a horog nyaka egy ónból való halacskában van elrejtve. A fonalat folyton húzva-eresztve, az az ónhalacska

ide-oda fordul, csillanik, a falánk természetű tökehal pedig mohón kap a nagy hazugságra s rajt akad.

Alig dobtuk ki horgunkat, már is megérződött az a minden halászkéznek kedves rángatózás, mely a rajtvesztett zsákmány biztos jele. Felszedtük a zsinórt s mikor a természetes préda felszínre ért, a kezügyben levő nyeles vágó horoggal beemeltük a ladikba. Egymásután több darabot fogtunk így, köztük leginkább 3—4 kilós példányokat. Mindannyi közönséges *tökehal* — *Gadus morhua* — volt, csak később került egy *Gadus virens* is.

36. kép.
Vadsői flundra
szigony.

Később felhajóztunk Vadső sziget északkeleti végére, hol az apály nagy partot teremtett. Itt több darab *tengeri szarka* futkosott a kövek közt; egyet lőttem közülök. A silány gyepre kiszállva élve fogtam egy teljesen kitolladzott, de még nem jól repülő fiatal *havasi pacsirtát* — *Otocoris alpestris*. Ezután a sziget és város közt fekvő tengerszorosba evedtünk, hol a víz éppen az apály folytán oly sekély volt, hogy nem egyszer alig birtunk haladni s a ladik fenekével a tenger fenekét szántottuk. Mélyebb vízre érvén számos halászó csónakkal találkoztunk. Hal temérdek járt erre; a tiszta vizen át folyton nagy rajokat láttunk mozogni, különösen tökehalat, de számos lapos halat is, «flundrákat» — *Platessa flesus*. A vadsői kaputos osztálynak úgy látszik főmulatsága e lapos, az alakoskodásban remeklő halak fogása, mely kétágu szigonyokkal történik (36-ik kép). A körülöttünk czirkáló ladikok legtöbbször jobb osztályokhoz tartozó férfiak, nők, ifjak versenyeztek egymással a szigonykezelésben. Horogra nem igen kap ez a hal; láttam, hogy akárhányszor közvetlen szája elé eresztettük horgunkat s

nem kapott feléje. Csak egyetlen egy vetemedett reá, de ezt csak felszínig birtuk vonni s elügyetlenkedve a dolgot, még mielőtt a vágóhorgot beléje csaphattuk volna, leszakította magát s eluszott.

A fogásnak az apály ideje legjobban kedvez. A víz ilyenkor sekély, a hosszú nyelű szigony feneket érhet s a tiszta átlátszó tenger sekélyesében megláthatni a fenékhomokba furakodó lapos jószágot. Azonban a gyakorlott szem mulhatatlan kellék a halászat e neménél, mert a flundra testszíne csalódásig összevág a tengerfenék színével, sőt a hálnak módjában áll színét akként változtatni, hogy az mindig a tengeri homok különbözőségéhez illeszkedjék.

Igy tehát a szigonyozó a már elfeküdt halat — miután a feltört iszap zavarodása megülledett — csakis előkandidáló szemei után ismerheti föl s azok után határozhatja meg a test fekvését is, szigonyának célpontját.

A kellemesen muló óráknak azonban megvolt a rossz oldala is. Megismerkedtünk ugyanis Finnmarken átkával, a milliónyi szunyog elviselhetetlen támadásával. Valódi Isten csapás ez itt!

Ismerem igen is jól, a mi mocsaraink szunyogjait és tűrhetlen szemtelenségüket, égető szurásaikat, de ezek finnmarkeni atyafiaikhoz képes jámbor, szerény állatkák. A lapp szunyog kegyetlen, kitartó és a végtelenségig erőszakos. A hova egyszer le akar szállni, oda le is száll, semmi sem riasztja el. Csak ha megöltük, menekedünk meg tőle. Ez pedig gyenge védelem, mert számuk kifejezhetetlen s ha ezreket ütöttél agyon, ezrek és milliók jönnek az elhullottak nyomában. Tömeges megjelenésüket mindenesetre némi alappal, de vadász nagymondással így beszéli el egy bizonyos főerdész: «Mikor Lappországbán utaztam oly sűrű szunyog felhőbe keveredtem, hogy tíz betüből álló ne-

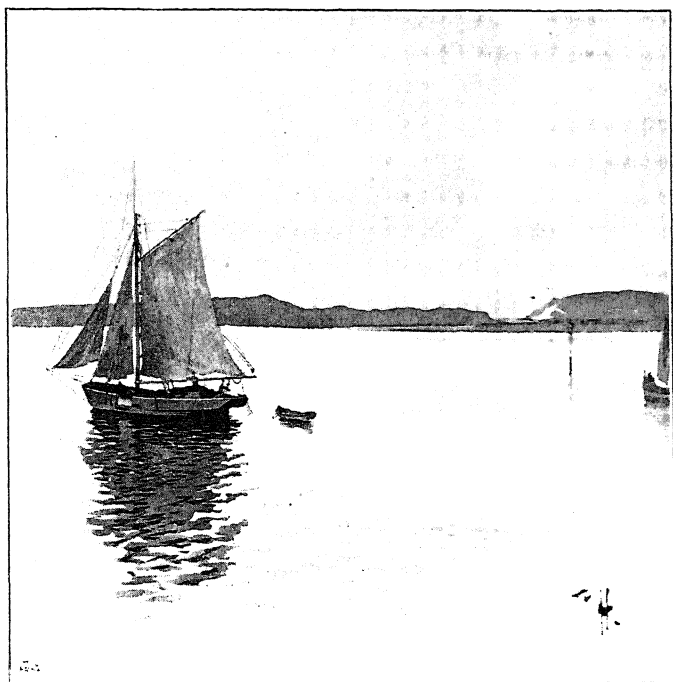
vemet botommal kényelmesen kiirhattam abban. Annyira olvasható volt az, hogy a kíséretemben lévő lappok is eltudták olvasni. Erre egyik hallgatója közbe vág: Bizony ez igaz, mert véletlenül Svécziából jövet én is épp arra a helyre kerültem s a nevet még mindig ott találtam, a főerdész itt járának bizonyosságául».

Tromsø környékén Kvalø sziget *Tysnaes* nevű táján, most meg itt, hamar eszébe jut az embernek ez a tréfás adoma, mert csakugyan minden képzeletet meghaladja a szunyogtömeg. *Tysnaes*nél azonban még nem szurtak, de itt azután már fele dolog sem volt tréfa. Ellepték testünket a szó szoros értelemben. Egyidőben sajgott kezünk, arcunk, nyakunk sőt fejünk is, mert a hajzaton át is belénk eresztették szűrő szipókájukat. A norvégek kezeiket erős kesztyűvel, fejüket pedig oly forma finom rostélyos sisakkal védelmezik, mint a méhész, mikor a rajt befogja. Nekünk azonban ilyen fejjvédők nem volt, sokat szenvedtünk hát a vérszopó apróságoktól s igazán daganatokkal borítva menekedtünk éjjelkor a «*Sirius*» fedélzetére.

Meleg kézzszorítással bucsuztunk el új barátunktól és nejétől, kikkel az éjszaka jórészét töltöttük. Hivtak, marasztaltak szép szóval, szép vadász-kirándulások terveivel oly szívesen és bizalmasan, mintha régi jó ismerőseik volnánk, pedig alapjában csak annyit tudtak rólunk, hogy magyarok vagyunk, mi meg csak annyit, hogy ők vadsőiek és a férfi vámfelügyelő.

Dél óta egy falatkát sem ettünk, egy kortyot sem ittunk, a hajón tehát elképzelhetőleg első dolgunk volt étel-ital után nézni. Azonban az ételhordónak, konyhai személyzetnek nyoma édesen szunnyadó alakoknál végződött, mély csend honolt a járómű minden zugában. Sok keresés után mindössze is csak egy palaczk sört keríthettünk elő; de ez azután aranyat ért.

Másnap — jul. 23-án — reggel tíz órakor csendes tengeren, de borult időben hagytuk el *Vadsöt* s csupán *Kiberg*-nél állomásozván néhány perczig, egyenesen *Vardö*-nek, vagy mint MUNCH a norvég nép történetének megírója bizonyítja, *Vargö*-nek tartottunk.*

37. kép. — Tengerszoros Vardö, Renö és Hornö közt. (Az utolsó nagy alka elejtési helye ; a háttérben Renö és Hornö madárhegyek.) — Fénykép felvétele után rajzolta Hány Gyula.

A város hasonló nevű szigeten fekszik s a szárazföldről a körülbelül egy kilométer széles Bussesund által van elválasztva. Vardö és a közvetlen szomszédságában északnak

* MUNCH szerint a város közkeletű neve nem helyes, mert az *varg*=farkas és *ö*=sziget szók összetételéből származott. Én azonban megmaradok a szokás alapján *Vardö* mellett.

fekvő kis *Renő* és *Hornő* szigetek Norvégia legkeletibb pontjai. Nemcsak kereskedelmileg, egyéb tekintetben is nevezetes ez a városka, különösen a mi szemünkben. Hiszen tudjuk, hogy itt tartózkodott a múlt század végén — 1768 és 69-ben — méltán híres hazánkfia Pater HELL MIKSA, a bécsi csillagvizsgáló intézet egykori igazgatója és társa SAJNOVICS JÁNOS, hogy VII. KERESZTÉLY dán király megbízásából a Venus csillag 1769. évi jun. 2-án történő napelőtt való elvonulását figyeljék meg s észleleteikből a nap parallaxisát számítsák ki. Ismeretes az a vád, melylyel később a csillagászok HELL ellen felléptek s gyanúsították, számításait légből veteknek állították s tudósunk észleleteit koholtaknak tartották. A kérdés ma — köszönet HERMAN OTTÓ beható vizsgálatainak — úgy áll, hogy az igazság fénye HELL javára kezd derengeni.

HERMAN OTTÓ ugyanis mélyebben kutatott a tiszta valóság leleplezése után, hogy legalább a régen porladozó tudós emlékét tisztázza és igazolja. Ez ügyben jött ő északi útján Vardőbe is s ma buvárlatainak eredményei előttünk vannak.

Méltán érdekelhet tehát minket magyarokat Vardő, hol HELL, a csillagász működött, a hol SAJNOVICS-ban felébred a magyar-lapp rokonság gondolata,* mely mai nyelvészetünkben oly szerepet játszik s magát HUNFALVY-t, dr. HALÁSZ IGNÁCZ-ot többször felcsábította a lappok közé, hogy a nyelvünk és a lapp nyelv rokonsági fokát minnél tüzetesebben megállapítsák és az összehasonlításra minnél több anyagot gyűjtsenek.

Madártilag is megvan Vardőnek nevezetessége, sőt történeti jelentősége. Renőn és Hornőn — főleg utóbbin — madárhegy van; előbbit, mely alacsonyabb a nagy sirá-

* SAJNOVICS 1770-ben adta ki e tárgyú munkáját: «Demonstratio Idioma Ungarorum et lapponum idem esse» czímen.

lyok — *Larus argentatus*, *marinus*, *canus* — és dunnaludak, utóbbi az alkák, lummák — *Uria lomvia* —, lundák — *Mormon arcticus* — és a köz. és búbos karakatnák — *Graculus carbo* és *cristatus* — népesítik.

S a mi leginkább említést érdemel: a Renő, Hornő és Vardő között fekvő tengerszoroson (37-ik kép), látta a most is Vardőben élő BRODKORB úr 1848 április havában az azóta kihalt *nagy alka* — *Alca impennis* — négy utolsó élő példányát, melyek közül egyet sikerült is elejtenie.

Vardőben fekszik a világ legészakibb, habár ma már inkább symbolikus erőssége, mely azonban egykor mégis oly jelentőséggel birt, hogy neki köszönhetik a norvégek egész Finnmarken birtoklását. A XIV-ik században épült — állítólag 1310 körül. Mai felfegyverzettsége csak néhány ósdi elöltöltő ágyuból áll, ezeket pedig alig 20 tagból álló őrség gondozza, egy parancsnok és egy hadnagy vezénylete alatt. Azonban ne gondoljunk itt e várőrség alatt oly katonákat, kiket a középeurópai államok fegyelmeztségének szelleme ural. A norvég katonaság egyáltalában, — az ország szerencsés helyzeténél fogva, melyre senkinek sem fáj a foga s mely, eltekintve a svéd viszonyt, más államokkal sem kerülhet egy hamar surlódásba — messze áll a mi fegyverben álló hadseregünktől, s attól lényegileg, szervezetben és szellemben is különbözik. Itt, főleg ilyen félre eső helyeken mint Vardőben, még nagyon is eredeti, ősi állapotok léteznek. DU CHAILLU, a híres utazó megemlíti, hogy ott jártakor a várparancsnokot abban a foglalkozásban találta, hogy gyermekeinek cipőit javítgatta. Elég jellemző ez! A fizetést is nem készpénzben kapja itt a parancsnok, hanem természetben s nem érektelen, hogy ez a közeli madárhegyek egyikeinek haszonélvezetéből áll. E mellett a halászat főjöveldelmét képezi az őrségnek s a zsákmányban mindannyian

osztozkodnak, parancsnoktól le a közemberig. Rövidre szabott időnk nem engedte, hogy a várt belülről bejárjuk, csak külsejét néztük meg; de annál inkább figyelmet szenteltünk a városnak. A meglehetősen védett kikötőben — mely erősen javíttatik, alkalmasabbá alakíttatik — horgonyozván, több hajókhöz jött csónakos kínálkozott bennünket partra szállítani. Egyben helyet is foglaltunk s áteveztünk a szárazra. A csónakost itt Norvégiában mindig jó alaposan megnézni, mert a *flöttmand*-okon, vagyis hivatásos ladikosokon, kiknek bizonyos csekély bér jár, igen sokszor más emberek is csupa mulatságból — kik mellesleg tekintélyes, vagyonos kereskedők is — nem egyszer jönnek a kikötő hajókhöz s kész örömet viszik át az utasokat csónakjukban, de természetesen sértésnek vennék, ha valamit az ember adna nekik. Egy szives köszönetet azonban megkivánnak. Vardő partjait mint egyéb norvég tengerparti helyeket is, számtalan lábas rakodó ház foglalja el. A város faházakból épült, melyek jó része nyers fatörzsekből van összetákolva s élőgyep képezi fedélzetét. Néhány utcájában több nagy és elég csinos, gazdag változatú árukat kínáló bolt is van. Csinos temploma mögött fekszik a 31 m. magas *Vardöfjeld*. A város környékét, mint egy külön város. rengeteg halszárogató állvány, egész utcákat alkotva, teszi. Több helyen hatalmas halszifőző, halmájolajgyárok vannak s a nekik megfelelő kiállhatatlan bűz az egész vidéket betölti s mindenütt hiven követi az orrot. Ezek a gyárok benn a városban épülvén, az ugyis piszkos várost még jobban szennyezik és tisztátalanítják.

Mai napság Vardő, daczára messzeeső fekvésének, a modern érintkezési eszközök áldásaiból kezdi kivenni részét. A táviró sodronyok, melyeknek a norvég tengerparton a halászat szempontjából óriási jelentőségük van, már 1870-ben Vadsőig voltak lerakva s élő összeköttetést eszközöltek a

kis szigetek, halásztanyák közt; még a Nordkap közelében levő *Gjesvaer* is — mint legészakibb táviró állomás — belekerült ebbe a fontos hálózatba. A postahajó hetenként egyszer érinti *Vardö*-t, a mi az itteni viszonyok közt nagy haladás, mikor tudjuk, hogy 100 év előtt az itt lakó emberek évenként csak egyszer kaptak postát.

Ebből az időből beszélnek — *Vardö* elhagyatottságát jellemzően — azt az adomának illő dolgot, *Vardöhuus* egy bizonyos önmegtagadást gyakorló parancsnokáról, a ki a postával érkezett levelekből, hírekből, tudósításokból naponként csak néhány sort olvasott el, hogy így legalább a jövő évi posta érkezéséig mégis minden napra maradjon valami érdekes olvasmánya, ujdonsága.

Megtekintvén a deszkajáros *Vardö* főbb utcáit, néhány boltjában bevásárlásokat végeztünk, azután a halszárogatók közt néztünk szét, majd a hajó gőzkürtjére ismét visszatértünk a fedélzetre. Innét jól átláttunk a *Renö* és *Hornö* madárhegyekre. *Renö* előtt egy kis kerek halomsziget hófehéren rikított ki a tengerből vastag madárszennyel teljességgel elborítva; *Hornö* közepén barlang forma sötét üreg látszott, mely előtt temérdek fehér pontokként rajzoltak a madárhegy lakói.

Két órai kikötés után hagytuk el *Vardöt* s megkerülve a *Vardöhuus* erősségét, ettől keletre még a sziget egyik öblében 1883-ban épült bálnatelephez fordultunk be s itt is jó időt töltöttünk rakódással. A kis tanya felszerelése — beleértve a csontörülő gyárt, zsírfőzőket és vadászgőzösöket — 3 millió koronába került, de alig három heti lét után már oly szerencsével folytatták a vadászatot, hogy e költségek fedezve voltak. A zsírtól mocskított füstölgő kéményű faépületek előtt két, nagy részben már leszalonnázott, óriási bálnatetem feküdt. Feleségem pár száz méternyi távolból a nagy

hullákat halomszigetkének tartotta. Később bővebben reátérünk majd a bálnák dolgára, azért e helyen nem terjeszkedem ki a bálnavadásztelepek leírására és a bálnavadászat ismertetésére.

Borult, de meleg időben — a napot Vardönél csak pár perczig láttam — síma tengeren indultunk ezután északra, a fedélzetről figyelgetve az ólomszürke végtelen víztükörből fel-fel bukkanó bálnákra. Vagy 5 darab egy falkában uszott s minduntalan elmerült, megjelent, kiemelve otromba nagy testét. Mind erős, vén példányok voltak s beillettek volna, így messziről nézve, kisebb gőzhajóknak. A bálnák mellett töménytelen sirály is jelentkezett s a hol megszálltak, valósággal fehér szigeteket rajzoltak az egysikú, komor színű tengerre.

Mindinkább feketébb felhők tornyosultak az égre, azonképpen elsötétítve a víz színét, s nemsokára részünk lett, egy ily magas földrajzi szélességi fok alatt — $70^{\circ} 30'$ ész. szél. táján jártunk — nagy ritkaság számba menő égiháborut láthatni. Az egész tünemény csak perczekig tartott. A dörögés nem volt az a visszhangoktól erősödő, meg-megújuló s elhangzó morajlás, milyenek eddig ismertük, hanem a villám nyomában rögtön keletkező durranás, mint egy közeli ágyulövés, melynek hangja sík területen szólal meg s ellenálló felületekbe nem ütközik. Néhány villám, néhány durranás, kevés eső s gyönyörű szivárvány, mellékszivárvánnyal emelkedve ki a tenger fekete síkjának végtelenjéből, képezték a különös sarki égiháboru végét.

Havnikbergen majdnem két óra hosszat időztünk, kaptam hát az alkalmon, hogy a Vadsőben lőtt madarak érdekesebb példányaikat, melyek præparálásához mindeddig nem juthattam, elkészítsem. Evvel a gyűjtési munkát is, — mint a vadászkirándulásokat már Vadsőben — befejeztem. Præparáló szerszámok, úgy a puska is, végleg nyugalomba kerültek.

Syltefjord madárhegyénél a kapitányt helyettesítő első kormányos szivességéből ismét megállapodtunk s a gőzkürttel riasztgattuk a madárságot, mely ma mintha forgó szél kapná fel a kicsévelt pelyvát, még a multkorinál is hatalmasabb keveredés, rajzás képét mutatta. Mig csak elaludtunk, folyton füleinkben zúgott a madarak bödülése.

Négy fénykép felvételt csináltam a madárhegyről, de sajnos, oly sötétes felhős idő volt, hogy a képek egyike sem sikerült s fátyolozott maradt; csupán csak egy, melyet távolabbról vettem fel, mikor a felhők oszladozni kezdtek, válik be annyira, hogy a madárlepte hegyfokot legalább alak szerint felismerhetjük. Ez után készült a 299-ik lapon álló kép.

Mire — jul. 24-én — a reggel fedélzetre csalt, utitársaságunk azt a részét, mely a kapitány vezetése alatt a szárazföldön elénkbe került, már a hajón találtuk.

Az egynapi távollét közelebb hozott egymáshoz s ha eddig csak felületes társalgási formák közt közlekedtünk egymással, most nekik is, nekünk is külön élmények elbeszélése kínálkozott s így önkénytelenül megszaporoztak érintkezésünk szálai. Különösen az amerikaiakkal szorosabb viszonyba léptünk s valósággal meleg barátság keletkezett köztük és köztünk. Állott pedig e család két fitestvérből, mindegyiknek neijéből s a fiatalabb pár kedves két leánykájából. A kisebbik közülök csak öt éves s ennek daczára negyedszer jött már át Európába. A new-yorki bankárság, a BATEMAN név és az amerikai vér elég arra, hogy efféle utazások csupán csak kisebb kirándulás számba menjenek náluk. Most is egész családotul, orvossal és tolmácscsal utazva keveslik csupán a hosszú norvég tengerpart megkerülését, hanem visszajönnek velünk Thronhjembe, onnét Stockholmon át Szent-Pétervárhoz, Moszkvába mennek, megnézik a nisninowgorodi vásárt, lerándulnak Konstantinápolyba és

hazánkon át térnek Párisba hosszabb tartózkodásra. Ilyen a gazdag amerikaiaknak nyári évadja.

Esős, borult időben kerülgetjük a *Tsjorgosj-Nyurga* vagy *Gamviknaeset* nagy félszigetet, mely csakis a keskeny kis *Hopseidet* földszorossal függ össze a szárazfölddel. A föld-ség ez a része Európa legészakabbra előre tolt szárazföldje. A tenger erősen himbálódzik, ennek daczára, az esőcseppekkel sem sokat vesződve, a fedélzeten maradtunk, mert a vidéket ideutazásunkkor nem láttuk, álomnak szentelt órák alatt érintvén azt. *Gamvik* után közeledtünk *Mehavn*-hez, a hol SVEND FOYN-nek, az ujkori bálnavadászat megalapítójának, telepe van.

Helyén való lesz itt a bálnavadászat mai állapotjáról megemlékezni,* annyival is inkább, mert különösen Finnmarken kietlen partjain fontos szerepet játszik ez, nemcsak az emberi telepedés, hanem a gazdaság szempontjából is.

A bálnavadászat nyomai visszanyulnak a régen mult időkkbe s minnél jobban felismerte az északi ember e fontos keresetforrás előnyeit, annyival inkább üldözte ez óriási tengeri emlősöket. Az ötvenes években ez az irtóháború szinte tetőfokát érte, azonban nem maradhatott el az öldöklés természetes következménye sem, t. i. a leginkább üldözött fajoknak, nevezetesen a legtöbb és legjobb zsírt és halcsontot adó *grönlandi bálnának* — *Balaenoptera mysticetus* — és a halcsont nélkül való, de szintén gazdag szalonnájú *nagyfejű bálnának* — *Physeter macrocephalus* — oly rohamos fogyása, hogy a különböző államokból évenként bálnavadászatra induló hajók zsákmánya a fáradságos vadászat költségeit többé nem fedezte.

A figyelem tehát önkéntelenül nagyobb mértékben for-

* A bálnavadászat ismertetését némi bővítéssel a «Term. tud. közl.» 1892 évf. 275. füz. 343—352 lapjain megjelent cikkem beillesztésével adom.

dult — főleg Észak-Norvégia tengereiben számos — két másik bálna faj felé, a *finn bálnára* — *Balænoptera musculus* — és az *óriási bálnára* — *Balænoptera Sibbaldii* — a melyeket eddig nem csak soványabb szalonnájok és silányabb halcsontjok miatt üldöztek kevésbé, hanem főleg azért, mert fürgeségökkel a vadászcsónakok nem igen versenyezhettek, sőt még ha sikerült is őket halálra szigonyozni, tetemök a tenger mélységébe süllyedt.

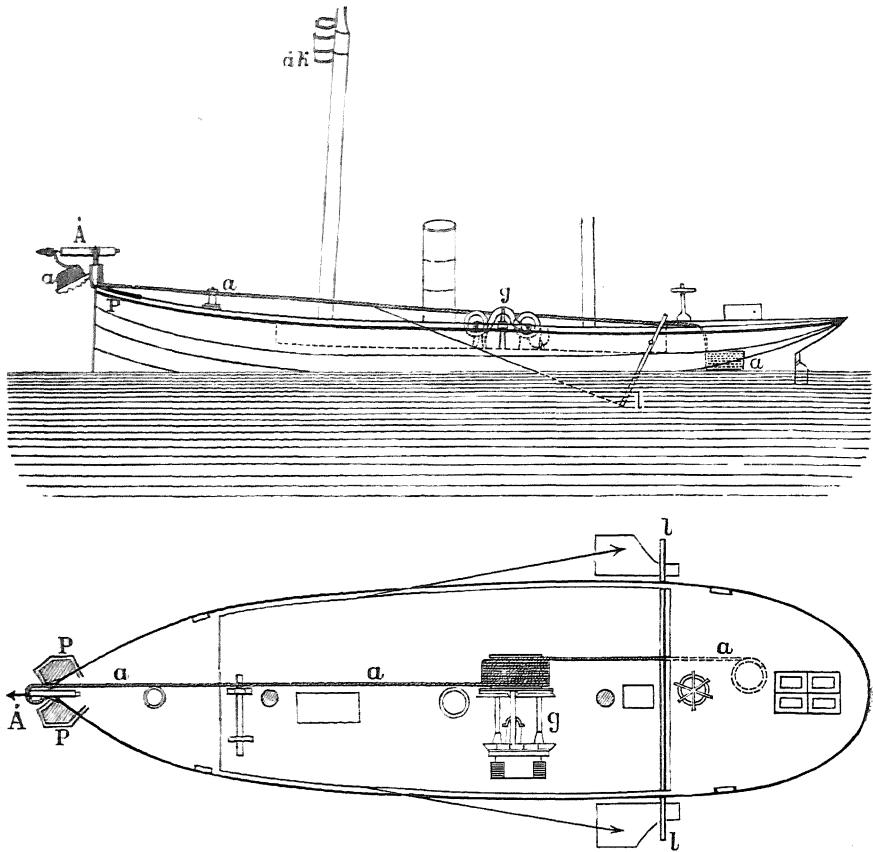
Alkalmaztak ugyan a hajókra emelődarukat, hogy az óriási hullát legalább annyi időre lehessen a tengerszínén tartani, míg legértékesebb részei, a velő, a halcsont és a szalonna java kizsákmányolható; de e mellett az egész csontváz, silányabb zsírrészek, a kínálkozó nyereségnek szintén értékes öregbitői, legtöbb esetben elvesztek.

Bár néha megtörtént, hogy az erősen megszorult és megszigonyozott állatot a part közelében érte a halál és szárazra lehetett vonszolni, de a teljes kihasználhatóság ilyen esetlegességére igazában nyereséges vállalkozást alapítani nem lehetett. S így, habár a bálnavadászat e kedvezőtlen körülmények daczára sem szünt meg, de bizony csak oly féle keresetforrás lőn, a melyben a haszon és jövedelem éppen csak ellensúlyozta a vadászat sokféle nehézségeit, veszedelmeit és a fölszerelések költségeit.

A pangás azonban nem tartott sokáig.

Az emberi észnek az a hatalmas működése, mely a fegyverek és romboló anyagok javításában, tökéletesbítésében az utolsó évtizedek alatt páratlan erővel lüktetett és a fegyvertechnikában a bámulatra méltó találmányok egész seregét hívta napvilágra, kihatott a bálnavadászatra is s elvezetett a módhoz és eszközökhöz, melyek nemcsak hogy kisegítették tengődéséből, hanem java virágzásra csak most emelték.

Az érdem e téren a tönksbergi SVEND FOYN kapitányt illeti, ki évekig tartó kísérletezés után 1868-ban megszerkesztette bálnavadászhajóját, melyet bő tapasztalataihoz képest több-

38. kép. A Svend Foyn-féle bálnavadászhajó szerkezete oldalról és felülről.

ször megjavítva, szerszámokat és szerkezetet a célszerűség kívánalmaihoz alakítva, ma már a tökéletesség korszerű magaslátára emelt.*

* A bálnaágyú és a granátszigony első készítője CORDES fegyvergyáros volt Bremerhafen-ben 1866-ban.

Az Észak-Norvégiában — de már Izlandon is — használatos SVEND FOYN-féle hajó szerkezetére nézve nyujtson eligazodást a mellékelt 38-ik kép, mely a hajó rajzát oldalról és felülről adja.

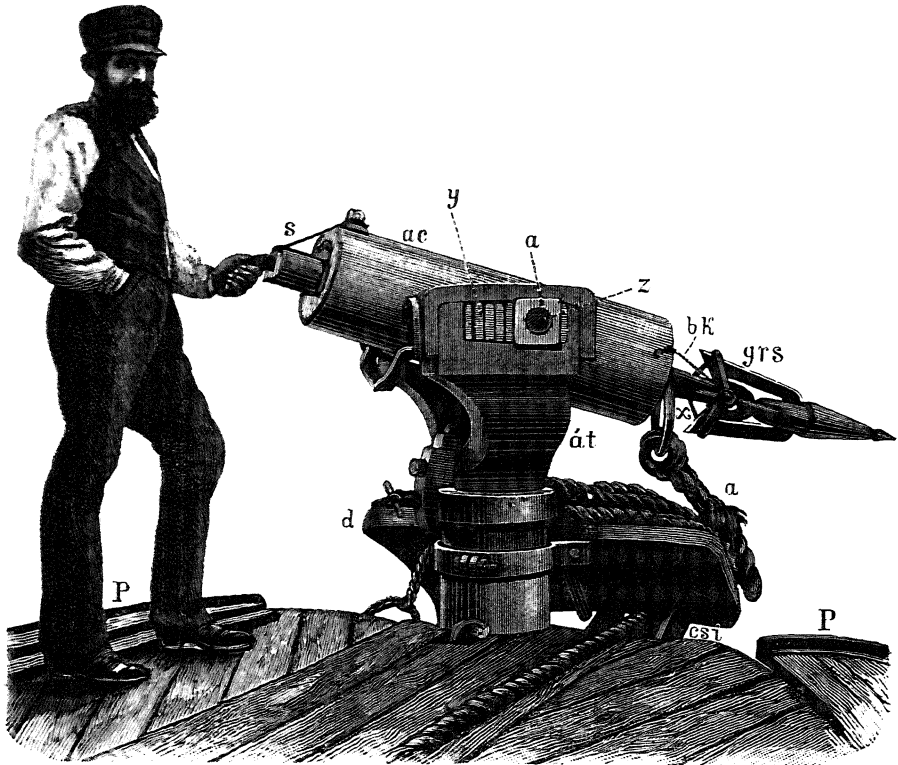
Két árboczos, erős, 20—30 m. hosszú, sebesjárata csavargőzös ez, orrán egy kis *ágyuval* (Á), a hajógép és a hátulsó árboc közti fekvő *gombolyító gépezettel* (g), melyre az ágyuból kilövendő granátszigony *alattsága* (a) csavarodik. Látható még a hajó két külső oldalán egy sajátos *lapát-szerkezet* (l), az elő árboczon pedig egy putnyialaku *árbocz kosár* (ák), honnét az őrszem vadászatkor állandóan kémleli a tengerszint.

Az ágyu, melynek rajzát a 39-ik képen látjuk, mint már említve volt, a hajó orrán van elhelyezve. Csöve (ac) körülbelül 600 kgr. súlyú és öntött aczélból van készítve, 100 mm. öblözettel. A cső elején oldalt egy kis szög emelkedik ki, mely arra való, hogy a csőbe töltött szigony vékony zsineggel (bk) oda erősíthető s kiesés ellen — főleg lefelé célzáskor — biztosítva legyen. A hátulsó csőlap közepén van még a hengeresen kinyuló elsütő lakat (s).

A vasból való ágyutalp (át) alsó része mozdíthatlan; de villa alaku felsőrésze, melynek sárga rézágyaiban (a) ezek a csőcsapok (z) fekszenek, forgatható úgy, hogy az irányzás nemcsak függélyesen, hanem vízszintesen is könnyen történhetik. A lövés visszaható erejének, a «rugásnak» felfogására a sárgarézágyak mögött öt erős kaucsuklemez (y) szolgál.

Az ágyu lövedéke *granátszigony* (grs), melyre 150 mm. vastag manillakenderből sodort alattság (a) van erősítve. Ez olyan tartós, hogy 20,000 kgr. súly alatt sem szakad el, s egy része az ágyutalphez vasalt, kissé rézsút lefelé hajló deszkalapon (d) tekercsbe vetve fekszik, még pedig annyi, amennyi a lövés távolságát feléri; a kötél többi része ezután

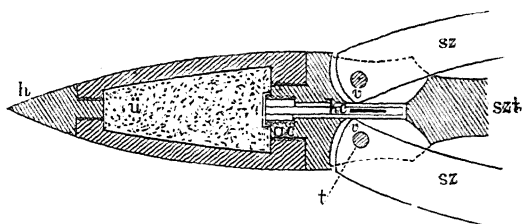
a deszka alatt levő álló csigán át (csi) végigmegy a hajón, reávezet a gombolyító gépezet (s) csévéire és kerekeire, melyekre többszörösen reátekeredik, vége pedig tekeresben a hajófenék alaperendájához van kötve.

39-ik kép. «Duncan Greys» skaarói vadászhajó bálna-ágyuja.

A gombolyító gépezet cséve- és kerékszerkezetét egy ember kezelheti s egyetlen fogással vagy a hajó gőzgépével, vagy csupán a hajó csavarral hozhatja kapcsolatba és működésbe. Így lehetséges azután az alattság hosszúságát tetszés szerint szabályozni, a mi a szigony kilövése után nagyon fon-

tos, mert ha a megsebesült bálna iramodik, hamarosan lehet a kötélből eresztteni, és ha mozgása lassúbbodik, épp olyan gyorsan lehet a fölös kötélrészt felgombolyítani s a különben gyakori kötélszakadásnak elejét venni. Az ágyu mellett, a hajó orr két oldalán, kiugró *deszkapadkák* (*P*) vannak, a hol a pattantyús helye van akkor, midőn esetleg nem egyenesen előre, hanem oldalvást kell lőnie s az ágyucsövet 90° szögben fordítania.

40-ik kép. A granát szerkezete.

Az ágyut közönséges puskaporral töltik meg, hogy azonban a lövedékül szolgáló granátszigonyt a robbanás meg ne rongálja, a puskaorra egy réteg kócz, majd egy réteg kacsuk s végre egy réteg gyapot van téve fojtásul.

A granátszigony, mint ezt a 41-ik képen két állásban látjuk, $1\frac{1}{2}$ met. hosszú és három részből áll, u. m. a *granátból* (*gr*), a *szigonyágtartóból* (*szt*) és a *nyélből* (*ny*).

A granát — 40-ik kép — majdnem teljesen egyezik a rendes ágyukból lövetni szokott üres lövedékkel, csak elsülésében van a különbség, mert az a célra vágódással durran szét, ezt pedig, mint látni fogjuk, a szigonyágak kiugrása robbantja fel.

Hegyt végére (*h*) srófolt kovácsolt vascsucs alkotja, különben egészen öntött vasból van s alak szerint kúpos. Belseje (*ü*) vagy 2—3 kgr. puskaporral — újabban dinamittal is — van megtöltve. Alsó részén csavar vágású fúrás lát-

szik, melybe a szigonyágtartó csavarható, elég erősen arra, hogy a granát a kilőtt szigonyról mindaddig le ne váljék, míg a robbanás be nem következik.

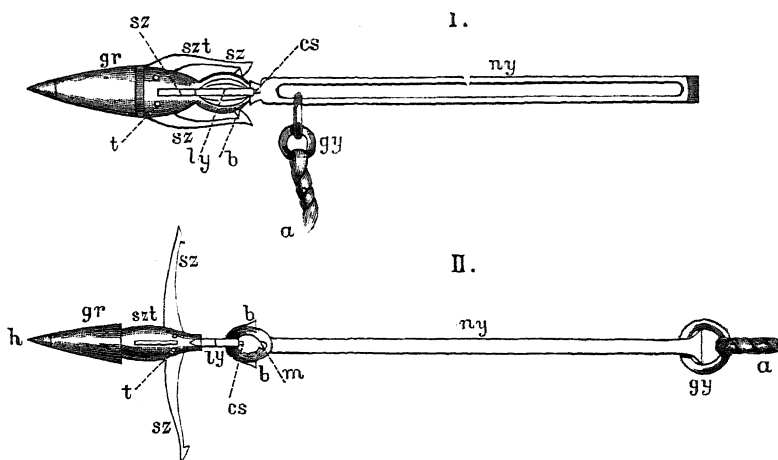
A granátba a szigonyágtartón át üvegcsövecske (*ac*) nyúlik, telve tömény kénsavval, melynek a puskaporral való egyenes érintkezését egy lyukas csavar pereméje zárja el. Az üvegcsőben van azután chlórsavas kálium és cukorkeveréket tartalmazó kaucsuk-tekercs (*kc*), melyből fémcsövecske szolgál a fentebb említett lyukas csavar nyílásán keresztül a granát belsejében levő puskaporhoz. Az üvegcső annyira áll ki a granátból, hogy a tengelycsapok (*t*) körül mozogható szigonyágak vége (*s_z*) közé kerül, melyek a szigony rendes állásában, tehát kilövés előtt, (*v*) pontban gyengéden rá fekszenek.

A szigonyágtartó (*szt*) szintén vasból van — 41-ik kép — s egy főrészből, magból áll, a melyen a négy szakás szigonyág (*s_z*) külön tengelycsapokon (*t*) akként mozog, hogy becsapathatók, ellenállás esetén pedig kiugrók. A szigonyágak szakás végei becsapathatva, a tartó alsó részén levő bütykökön (*b*) pihennek. Ha a granátszigony merev, egységes készítmény volna, nagyon természetes, hogy a bálna testébe furódván, a megsebesült óriási erejű állat ide-oda rángatózása következtében könnyen széttörhetnék. Ez a rossz oldala úgy van mellőzve, hogy a szigony nyaka, illetőleg a szigonyágtartó vége, a nyéllal (*ny*) könyökbe járó, vagyis két gyűrűvel (*ly*) láncszerű összeköttetésben áll.

Kilövés előtt, sőt mindaddig, míg a szigony a bálnába bele nem vág, ennek a szerkezetnek mozogni nem szabad, éppen azért a gyűrű (*ly*) alsó végére egy kis vascsap (*cs*) van forrasztva, mely a nyél mélyedésébe (*m*) beleillik (41-ik kép, II.). Az által, hogy a csap e mélyedésbe, mint ágyba helyezkedik, és hogy a szigonyágak a bütykökre támaszkodnak, a

szigony merev egészet alkot, mely tömörségét még úgy is biztosítják, hogy a szigonyágak köré vékony köteleket (39-ik kép) (x) kötnek s az ágakat a bütykökre leszorítják.

A szigony nyele (ny) szintén jóféle vasból készült, középben hosszában hasított réssel, melyben az alattság végére erősített gyűrű (gy) ide-oda mozoghat. Nézzük már most a szerkezet működését és a szerszámok összejátszását vadászat közben.

41-ik kép. A granátszigony állása és szerkezete. I. Kilövésre készen ; II. a bálna testében.

Ismeretes a sokszor leírt régi bálnavadászatnak vészes mozzanatokban gazdag lefolyása, mikor a hajóról csónakba szálltak a merész szigonyosok, neki eveztek a lélekzetvétele felbukkanó bálnának s erős íjból lőtték, vagy pusztá kézből dobták szigonyaikat a hatalmas testbe, a mikor nem egyszer történt, hogy a megsebesített bálna hánykolódás közben meg is támadta, sőt elmerítette a gyenge csónakot. A mai norvég bálnavadászat ehhez képest, ugyszólván, kényelmes multság, alig jár veszéllyel, szerszámjai a régiekhez úgy

állnak, mint a kézigranát a jelenkor üres lövedékeihez, a kováspuska a Mannlicherpuskához. Jórészben persze elvesztette azt a romantikus színezetét, mely a multban kísérője volt. De épp úgy mint a lovagkor harcsmódját, a személyes bátorságot és testi ügyességet, a modern hadtudományban az értelem ereje és a tanultság nagyobb foka pótolja s az eredményt kivivja, a bálnavadászatban is ma már nem a vakmerőség és az izom hatalma dönt, hanem az emberi leleményesség eszközei és czélszerű használatuk.

Norvégiában előbbi időben, mikor még azt hitték, hogy a bálnák maguk előtt tökehal- és heringcsapatokat mintegy a fjordokhoz hajtanak, bizonyos oltalomban részesültek. Míelőtt azonban arra jöttek, hogy a bálnák e halakat töméntelen mennyiségben el is költik, ez oltalmat megvonták tőlük s csak az új vadászati mód terjedésével és számuk apadásával intézkedett a törvényhozás olyan formán, hogy a bálnavadászat tilalmi idejét pontosan megszabta s a vadászatot júniustól októberig engedte csak meg. Déli Norvégiából, mint Christiansundból, Stavangerből, úgy az északi tájakról, Tromsöből és Hammerfestből bálna- és fókavadászatra induló expedíciók már tavasszal utra kelnek a Spitzbergákra, a Fehértengerre és a Jeges-tenger sarki részeire, hogy májusban czélnél lehessenek; SVEND FOYN gőzösei ellenben nem térnek ily messzire a parttól, hanem júniusban kezdik meg czirkálásukat Finnmarken fjordjaiban s a Jeges-tenger közelebb eső részein.

Mikor a vadászhajó bálnás vizekre ér, az árboczkosár őrszeme teljes figyelmét a tenger szintájára szegzi; neki ismernie kell mindazokat a jeleket, jelenségeket, mik a bálna közellétét elárulják. Tudnia kell, hogy a vízszinén hózivatarként kavargó sirályfelhő uszó hering- vagy más halrajt jelent; tudnia kell, hogy a *barna delfin* — *Phocæna commu-*

nis — hullámszerűen kiemelkedő hátszárnya szintén többnyire erre utal; s tudnia kell, hogy a sirályok és delfinek csak úgy üldözik az apró halat, mint a bálnák; tudnia, hogy a sirálycsapatok, a delfinek nyomán rendszerint a bálna is felszokott bukkani, a távolból nézve akárcsak kisebb halomsziget vagy felborult hajó.

A cikkázva haladó hajó őrszeme a bálna megpillantásakor rögtön megadja a jelt, mire a hajó irányt vesz, a legénység pedig talpon van.

Sokszor lövésnyire közelíthetni a vízből félháttal kiemelkedő bálnához, főleg ha pihen, többnyire azonban üldözni kell a menekvő állatot s ekkor a lövést, csak lélekzésre kibukkanásakor lehet alkalmazni. A lövés távolsága rendszerint 30—50 meter szokott lenni, a célpont pedig a test közep része.

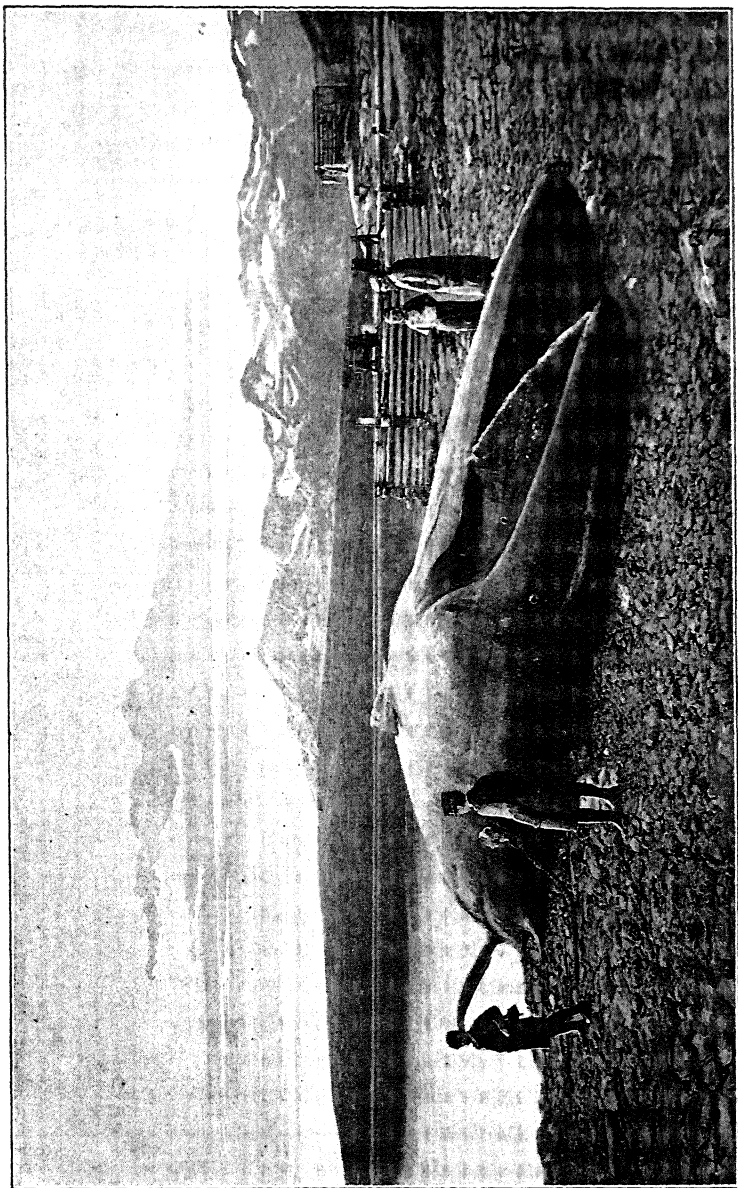
Ha tehát a körülmények eredményes lövésre nyújtanak kilátást, a pattantyús, célra igazítja az ágyucsövet s az ágyut a kiszemelt áldozatra sűti. A mint a granátszigony kirepül a csőből, az alattságra erősített gyűrű a szigonynyél hasadékján abban a pillanatban végig csúszván, megakad, a szigony tehát magával rántja az alattságnak az ágyutalp deszkáján karkába vetett részét is. A töltés ereje akkora, hogy a kilőtt szigony 3 mnyire is belehatolhat a bálna testébe. Bevágáskor a szigonyágakat tartó kötélke lehorzsolódik, s mikor a megsebesült bálna iramodik vagy elbukik, az alattság kissé kifeszül; erre a szigonyágak kiugranak (41-ik kép, II.), végük *v* pontnál (40-ik kép) összenyomja a tömény kénsavval telt üvegcsövecskét, melynek tartalma a chlórsavas kálium és cukorkeverékkel elegyedve meggyullad, a szikrát átszármatatja a puskaporra és elrobbantja a granátot. Ez gyengén lévén a szigonyágtartóra csavarva, onnét leválik s szétpattant darabkáival még mélyebben hatol a testbe.

Ha a bálna jól volt találva, azonnal szörnyet hal; ha azonban a szigony nem éppen jó helyen érte s a granát eldurranása után még elég életereje marad, iramodásban keres menekülést, s mivel az alattságra kötött szigony vasmacska módjára húsába kapaszkodik, a kis gőzöst egy ideig, sőt órákig, magával hurcolhatja.

Iramodásában azonban meg-megpihen, elbukik, ismét a felszínre jön, miközben a távolság közte és a hajó közt hol megrövidül, hol megnagyobbodik. Ilyen esetben a gombolyító gépezet szabályozza az alattság hosszát. Az iramodó bálna sebessége mindjárt a meglövetés után szokott legnagyobb lenni, midőn tehát a gombolyító csévékről oly gyorsan kell eresztetni a kötelet, hogy a hajó mozgásának gyorsasága ellenálló erejénél kisebb legyen, mert ellenkező esetben az alattság szétszakadása következne be.

A bálna mozgásának lassultával vagy irányváltásával azonban ismét gyorsan fel kell vonni a kötélfölösleget, mert nagyon fontos, hogy a kötél inkább rövidebbre mint hosszabbra legyen fogva, márcsak azért is, hogy a bálna a tengerszínén maradjon, a levegőben feldagadjon s hamarabb kifáradjon. Ha az elgyengülés rohamosnak mutatkozik, nem szükség annyira ügyelni az alattság hosszára; ilyenkor bizonyos hosszúságra eresztett kötélen egyszerűen a bálnára bízzák a hajót, melynek sebessége állandóbbá válik. A fődolog immár végkimerülését siettetni.

Minthogy ereje még az ellengőzzel dolgozó géppel is daczol, működésnek indítják a lapátszerkezetet. Ennek két, $1\frac{1}{4}$ m. széles és $2\frac{1}{2}$ m. hosszú, általgerendával a hajó fölött összekapcsolt lapátjait csigasoron járó kötéllel rézsút a vízbe merítik, miáltal oly tetemes ellenállás fejthető ki, melylyel a vérveszteségtől amúgy is elbágyadt állat nem sokáig bír megküzdeni és elvész.

42. kép. — Partra vontozott bálna tetem.

A dögge vált bálnát ezután egészen a vízfelületre vonják, még pedig olyformán, hogy az alattságot az előárboczról lelógó csigára tekerik. Hogy a tenger hullámjárásában himbálódzó bálnatetem alatt az alattság el ne szakadjon vagy az árbocz el ne törjék, az árboczon egymás fölött két erős aczélakasztó van, melyeket egy rajtuk 30-szor áttekert 3 cm. vastag kaucsukzsinór tart össze: az alsó akasztón lóg azután a csiga.

Erős vasmacskák és csigasorok segélyével a vízszinén tartott tetemet most a hajó orráig emelik, s alsó és felső állkapcsán áthuzott vaslánczokkal oda erősítik. További biztosításul szigonyokat is szúrnak a testébe, melyeket szintén lánczok tartanak az árboczokhoz.

Ha a vadászat esetleg két bálnát eredményezett, a kisebbiket erősítik leirt módon a hajó orrához, a nagyobbikat pedig vonszalék gyanánt a hajócsapáson hurczolják rendeltetési helyére, a zsirfőzőhöz, hol feldolgozását apály alatt végzik (42-ik kép).

Finmarkenben 1883-ban húsz bálnavadász-telep volt, hajóik az évben összesen 506 darab, 1885-ben pedig 800 darab bálnát ejtettek el; legnevezetesebbek köztük a *vardöi*, melyet mi is láttunk, a *skaaröi* — Tromsö és Hammerfest közt — a honnét a mult évben II. Vilmos német császár tette meg eredményes bálnavadászatát a «Duncan Greys» nevű bálnagőzösön, ugyanazon, melynek ágyúját fentebb rajzban bemutattuk, és a *mehavn-i*, mely már csak azért is a főhely, mert legészakibb s a nagymesternek, SVEND FOYNEK fészke.

A telep házikói, valamint a gyárépület is, norvég szokás szerint, teljesen fából vannak épülve. Az utóbbi egy kéményes nagyobb, és egy a nélkül való kisebb épületből áll, melyeket egy hosszukás harmadik kapcsol össze egymással.

A nagyobbiknak a tenger felé néző oldalán nyílt tornáczszerű kiugrása van, melyről rézsút fektetett deszkázat lejt a tengerpartig; egészben némileg valami fűrészmalomhoz hasonlít.

Ezen a lejtőn húzzák fel az óriási, beretvákhoz hasonló késekkel leszalonnázott bálna felszelt darabjait. Négy, meglehetősen meghámozott bálnatetem feküdt most is a szélvízben, az egyiknek aránytalan, otromba fejét épp akkor huzzák fel az arasznyi zsírréteggel borított deszkalejtőn. Egy bálnavadász-gőzös eredménytelen vadászat után kevéssel utánunk érkezett a zsírtól, vértől, büztől gőzölgő tanyára. A működés az egész vonalon folyt. Nagy üstökben főzték a zsírt, a tüzet silányabb szalonnás darabokkal is erősítve, kemenczékben szárították a húst és beleket, hogy guánót őrljenek belőle, valamint a csontokból is.

Az óriási mészárszék kopár, sziklás, szürke hegyháthoz simul, mely mögött egy magasabb éppoly kopár, sötét hegyláncz emelkedik. Semmi élénkebb színes folt nincs a környéken, a hol a szem megpihenhetne. Ez a kietlenség, a gyár kéményéből leverődő füst, az átható halzsírbűz — betöltve a vidéket — a borult ég és az ólomszürke Jegestenger igazán arktikus hangulatot fakaszt a szemlélőben.

S mégis, ha meggondoljuk, hogy a 32 m. hosszát érő óriási bálna 80 tonna zsírt, a majd ekkora finnbálna 8—10 tonna zsírt és elég halcsontot is ad, sőt a 8—10 m. hosszú *kis bálna* — *Balænoptera rostrata* — is szolgáltat bizonyos hasznot; ha meggondoljuk, hogy egy eredményes vadászat körülbelül 3000 frtot jövedelmez, s hogy SVEND FOYN csak maga 30—40 darab bálnát lő átlag évenként, de legalább 100 darabot dolgoz fel s ugyanannyi embert foglalkoztat gyáraiban: akkor megértjük, hogy Európa e rideg végvidékén a halászaton kívül a bálnavadá-

szat is egyike azon főtényezőknél, melyek a folyton anyagi haszon után áhító embernek e mostoha vidéken is rózsás színeket tudnak mutatni.

Nem sokára *Mehavn* után Európa szárazföldjének vége, a *Nordkyn* mellett (71° 6' ész. szél.), haladunk el. Két óriási hegytömeg cirkusszerű öblözetet alkot, melyben mint a hegyfokokat összekötő sáncz húzódik az egykori tengerfenék. A nagyobbik hegyfok, mely azonkívül is jobban kinyulik a Jegestengerbe, a *Nordkyn* (43-ik kép). A quarcz-homokkőből álló kőzetek hatalmas táblái majdnem függélyesen hasadozottak, a hegyfok csúcsos alakú, úgy hogy az egész inkább bazaltból állónak látszik. Mindenütt kőtörmelek, szikla, omladás, mintha csak a vén Európa végét olvadt állapotában öntötték volna le a Jegestenger hullámzó vizei s a folyós, forró föld és kő hirtelen megmerevedett volna. Az élet merő hiánya, a sok sűrke-barna szirt, az ónszínű tenger és égboltozat bánatos buskomorságát azonban még sem érezzük itt annyira, mint Finnmarken partjainak egyéb sok más pontjain, mert bizonyos meghatottság vesz rajtunk erőt, az a hatalmas békés szorongás, egyesülve a fenség érzetével, mely lelkünket egy remek gothikus templomban elfogja.

A szárazföld és a végtelen tenger titáni harcának méltó emlékkövét látjuk a *Nordkyn*ben, mely nagyszerűségben magát a *Nordkapot* is túlhaladja.

Mögötte az öbölben, ijesztő magányosságban, mint élet a halál közt, fekszik *Sandvaer*, néhány faházikóból álló halásztanya, remek példájául annak, hogy az ember a Robinsonnál is mostohább viszonyok közt — ha kénytelen vele — nemcsak felüti otthonát, hanem meg is tud élni, talán gyarapodni, sőt tán boldogságát is megtalálhatja; csak megélhetésének egyetlen olyan forrása legyen, mint itt a hal. A remek,

phantasztikus sziklaalakzatokban gazdag part Kjöllefjordig huzódik. Leírhatatlan tornyos, oszlopos, fokozatos, barlangos, várromszerű hegyalakzatok zürzavarát látjuk hajónkról, melyeken, akár csak jövő-menő álmokképeken tekintetünk gyors egymásutánban megpihent s elszárnyalt. Mint mikor a szépen felhős égen a felhők alakzataiból formálunk mindenféle képzelt fejeket, vidékeket, épületeket, lényeket, s mire kezdjük világosan látni a megtalált hasonlatot, a felhő más alakot öltött, úgy voltunk most mi is a sziklaalakzatokkal; mire kitaláltuk mihez hasonlított ez, vagy amaz, a hajó odább vitt s másforma szirtek kerültek szemünk elé.

Éppen nem csodálatos, hogy egyes kiválóbb alakú sziklának itt analogia szerint találó neve van, mint «*Biskopen*» (püspök), *Lille Finkirke* (kis lapp templom), *Store Finkirke* (nagy lapp templom); előbbi várromhoz, utóbbi csúcsos tornyú templomhoz hasonlít, s ez okból a lappok régebben *Saiwo*-nak, vagyis bálványnak tisztelték s áldozatokat hoztak számára.

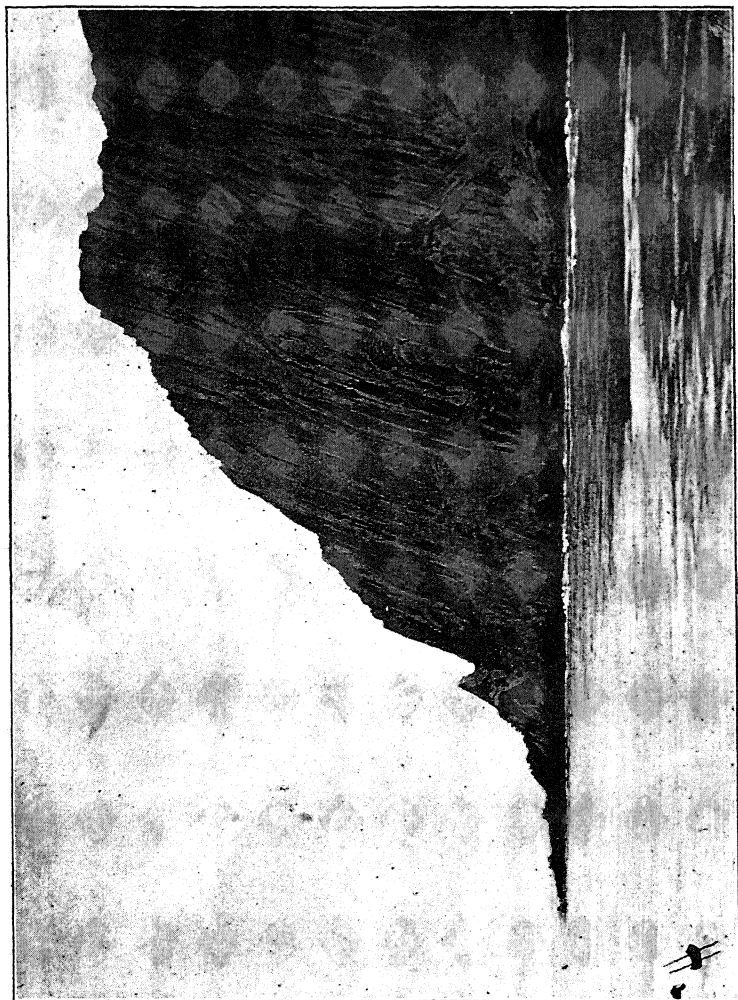
A + 4° C. hőmérsék nem zavart szemlélődésünk közben, illet a tájhoz, a hangulathoz.

Skjölningberget és *Kjöllefjord* kis állomások úgyszólván a vad, rendkívüli, sajátos partvidék szívében, kőhalmazok, repedések, tátongó hasadékok közt fekszenek. Mindkét helyen megálltunk pár perczre, azután egyenesen a *Laxefjordba*, *Lebesby*-nek tartottunk.

Az éjjelt álmatlanul töltöttem *Svaerholt* miatt; a hajnal végre meghozta virrasztásom jutalmát, még egyszer láttam a nagy madárhegyet.

Svaerholt után ismert vidéken járván, bepótoltuk az éjszakát s álomra dülünk, melyből csak az «*opvarter*» ebédharangja zavart föl.

Utunk a *Porsangerfjordból* most nem a *Nordkap* körül

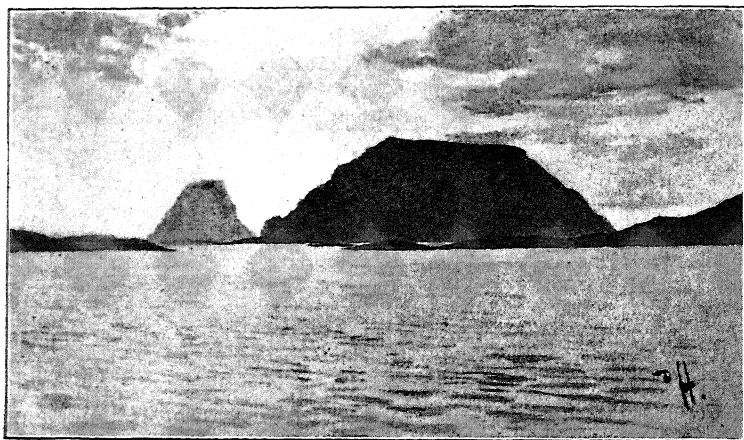
43. kép. — A Nordkyn. — Fényképfelvételem után rajzolta Háy Gyula.

vitt, hanem a Magerösundnak, de a folytonos esőzésben majd csaknem *Gjesvaer*-ig mit sem láttunk a vidékből. Itt a környék jellemző szigetei és sziklahegyei kissé kibontakoztak a ködből, s megcsodálhattuk a négycsúcsú, madárhegyéről nevezetes *Slappen*-t, majd a csonka kúpalakú *Hjelmöstören*-t (49-ik kép). Két vadászó bálnagőzössel is találkoztunk itt; az első nagyobb hajók voltak ezek, melyeket a rendesen néptelen, — egy-két orosz vitorlást kivéve — hajótalan Jegestengeren láttunk.

Jul. 26-án a rakódás lármájára Hammerfestben ébredtünk föl, de oly esőben, hogy kiszállni lehetetlen volt. Hajónk fedélzetén nézdeltük hát kárpótlásul a ki- és beszálló utasokat. Eközben észre vettünk egy öreges lappot is, a ki a korlát előtt levő padon ülve ide-oda bóbicskolt fejével. Figyelmesebben nézván reá, láttam, hogy oda van kötözve, a mit LOSSIUS kapitány előrelátásból tett, mert az atyafi derekasan be talált csípni. Kapitányunktól hallottam, hogy ez a lapp nem is olyan közönséges ember, mert ama hat emberből álló társaság közül való, kik NANSSEN FRIDTJOF — a bergeni muzeum volt konservatorának — vezetése alatt először mentek át Grönland belső jegén, még pedig *ski*-n (olv. *si*-n), lábszánkón. Az öreg OLE RAVNA — így hívják a *Karasjok*-ból való lapp utitársunkat — akkoriban több száz koronát szerzett, a minek fejében most derüre-borura vigasztalja magát pálinkával, fáradalmait megjutalmazandó.

Mindinkább erősödő hullámzás közt maradt el a világ legészakibb városa, s miután a Sőrő szigeten fekvő *Hasvik*-nál, majd a gyönyörű öblözetű, gleccserképű *Öksfjord*-nál megállapodtunk, a Jegestenger haragos tarajos hullámjárásában látogattuk meg a kis *Loppen* sziget hasonnevű telepét, melynek gazdagságát néhány sovány burgonyaföld és a környéken bőven tartózkodó hófajd képezi. Csak a Kaagsun-

don vált csendesebbé a tenger, mert itt a heves északi szél teljes erejével a szigetközökbe nem törhet. Még egyszer végig gyönyörködtünk az $+ 5^{\circ}\text{C}$. hőmérsékletben és esőben is felséges szép *Lyngefjord* jégzikláin s a mindinkább zöldülő tájon, mely azóta, hogy láttuk, nagyon előrefejlődött s nyári pom-

44. kép. — Hjelmöstören éjjel. — Fényképfelvétel után rajzolta Hány Gyula.

pájának mezét ölté magára. Éjfélig néztük a kopár Finnmarken után valósággal üde színeket és életet lehellő vidéket, amerikai barátaink társaságában. Érzelmeket cseréltünk és gondolatokat, s így kétszeresen élveztük a gyorsan muló órákat.

XIII.

A SABME-K NÉPE.

Mindazok az utazók, kik Észak-Norvégiát OTHERE-től maig meglátogatták, mint BUCH, VOGT, HARTUNG, DU CHAILLU, DULK, KRAUSS, NORDENSKJÖLD, PASSARGE, ECKER, BAYER és mások, főfigyelemben részesítették azt a feltűnő népet, mely ősi állapotjának megőrzésével mintegy régen mult idők emlékét juttatja eszünkbe, a civilizáció hatalmában meghajlott többi európai nemzetek között.

A lappokat (45-ik kép) értem, kiket a norvégek a «*Kvaener*»-nek nevezett finnekkal szemben «*Finner*»-nek hívják, a kik azonban magukat «*Sabme*»-knek vagy «*Same*»-knek tartják s csak a finnektől, de részben svédek- és norvégektől is mondatnak «*Lappalainen*»-eknek, azaz nomádoknak.

Skandinavia ez őslakói ma már mindjobban visszaszorítva Finnmarken rideg tundráiba bár alig észrevehetően, de mégis határozottan kezdenek kiemelkedni a műveletlenség állapotából s lassacskán beolvadozni — finnekkal, norvégekkel, svédekkel összeházasodván — az uralkodó nemzetiségekbe. Szívós nemzeti érzésük, ragaszkodásuk ősapáik szokásaihoz, hagyományaihoz — nyelvben és viseletben — azonban még hosszú, habár mindig csak bizonyos tengődő, életet

biztosít nekik, mely a lét harcaiban megmaradásukat mindenestre évtizedeknél jóval hosszabbra nyújtja.

A sajtóságos nép azonban nem csak az utazók figyelmét kelti föl, hanem méltán érdekelte és érdeklí a néprajz buvárait és a nyelvészeket is, még pedig széles körben.

A norvég és svéd kutatók mellett más nemzetek is foglalkoztak a lappokkal, vizsgálták szokásaikat, nyelvi sajátosságait, egyszerű népdalaikat, meséiket, regéiket s régi vallásukat, viseletüket, a mi éppen ősi és a civilisációtól többé-kevésbé érintetlen voltuknál fogva, úgy az összehasonlító néprajz, mint a nyelvészet szempontjából is nemcsak érdekes, hanem kétségenkívül tanulságos vállalkozás volt.

Nekünk magyaroknak, pedig a lappok már csak különösen sem maradhatnak közönyösek, mert hiszen már kétszáz évvel ezelőtt a tudós hamburgi orvos FOGEL MÁRTON felfedezte a magyar-finn és lapp nyelvek rokonságát, mely rokonságot Pater HELL és SAJNOVICS is felismerte s utóbbi munkájában, a sok félreértés kutforrásául szolgált: *«Idioma Ungarorum et Lapponum idem esse»* lapjain ki is fejtette. GYARMATHI SAMUEL tovább ment s az ugornyelvek többi hajtásait hasonlított össze, úgy hogy HUNFALVY PÁL és BUDENZ már iskolát is alapíthattak, mely irányzat nyelvtudományi mozgalmainkban, ma uralkodólag lüktet.

Nem lehet itt célom bővebben foglalkozni sem a lapp nyelv szerkezetével, sem annak a mi nyelvünkkel való összehasonlításával, szándékom csak az, hogy futólagosan, vázlat-szerűen ismertessem a lapp népet, úgy a mint én közvetlen megismertem. Tapasztalataimat csak a főbb vonásokban tudom meg az irodalomból szerzett ismeretekkel annyiban, a mennyiben szükséges, hogy az árnyalatok és részletek kidomborodjanak.

45. kép. — Finnmarkeni lappok.

Nem új dolgokat mondok el, csak lényegeseket, a mik megérdemlik a felemlítést addig, míg általánosan oly hézagossá ismeretek léteznek a köztudatban északi atyáinkfiáról, melyek megnyilatkozását az a világos példa is mutatta, mikor pár év előtt valami vállalkozó egy egész lapp családhoz hozott fővárosunkba.

LEEM még száz évvel ezelőtt írta: «hogy vannak emberek, kik azt hiszik, hogy Finnmark lappjai egészen szőrös testűek s egy szemük van a homlokuk közepén». Ha ma e tétel csodás, természetfölötti burkát bízvást megmosolyogjuk, mégis meggyőződhetünk, hogy még a műveltek közt is csak keveseknek van helyes és tisztázott fogalma a lappokról, kiket vad, civilisációtól teljesen érintetlen sőt még félelmes embereknek is tartanak.

Igaz, némely lapptörzs manapság is a fejlettség alacsony fokán áll, de a nép java — a hegyi lappok — folyton érintkezve a művelt svéd és norvég nemzettel, mindenesetre emelkedést mutat. Maga a híres utazó NORDENSKJÖLD is, a hegyi lappokat tartja a legértelmesebb és legfejlettebb sarki népnek, mikor így állítja fel a sorrendet: hegyi lappok, Dánia alá tartozó Grönland eszkimói, észak-nyugati Amerika eszkimói, a csukcsok s végül a szamojédek — ezek a legelmaradottabbak.

Az a szintén sokszor felütődő vélelem is, mintha a lappok és eszkimók egymástól alig különböző népek volnának, szintén tévedés, mert köztük a rokonság szálai is alig fődözhetők föl.

Anthropologiailag nézve e két népet, azt látjuk, hogy a koponyafejlődés, mely a fajta jellegére döntő, lényegesen más; a lappok brachycephalák és ortognaták, míg az eszkimók dolichocephalák és prognaták.

Testalkatra a lappok kicsinyek, DÜBEN mérései szerint

átlag 175 met. magasak; arczuk mongolosan széles. pofacsontjaik kiállóak; ajkaik duzzadtak; orruk lapos, többnyire pisze; áruk kicsiny; szemeik hol nyíltak, hol sunyian pislogók; tekintetük többnyire jóságos és értelmes; hajzatuk kuszált és hosszúra eresztett, sima, nem bodros, bajusz és szakál ritkásan nő arczukon, leginkább csak árukon és mint bajusz; szinezetre hajzatuk, szakáluk sötét-barna, de van szőke és fekete is köztük; lábaik dongásak «kaszáslábak» vékony czombuak; lábfejük feltűnő kicsiny a miért járásuk czammogásszerű; bőrszínük sárgásbarna. Általán sovány, csontos és izmos szervezettel bírnak.

A lappok által lakott földterület a 63° ész. szél. fölfelé, Norvégia, Svéczia és Oroszország tájaira terjed, beleértve Kola félszigetét és Finnland egy részét a Jeges- és Fehér-tengerig. Számszerint körülbelül 6000 lélek jut Svédhonnak, 18,000 Norvégiának, 600 Finnországnak s 2000-nél több Oroszországnak; összesen a ma élő lappok — persze a pontos számítás itt nehéz — 30,000-nél több lelket nem képviselnek.

Foglalkozás és életmód tekintetében több törzsre oszlanak, melyek politikailag az egyes egyházkerületek alá tartoznak s adót is fizetnek.

A különböző ágak ezek: *hegyi lappok* — Fjeldlapper —, *halász lappok* — Sjöläpper —, melyek alá tartoznak a *folyók mentén lakó lappok* — Elvelapper — és a *tengerparton lakó lappok*. Némelyek, mint DU CHAILLU is, még *erdei lappokat* — Skogslapper —, is megkülönböztetnek mint a hegyi lapptörzs egyik hajtását.

Az oroszthoni lappok végre — Skoltelapper.

A fő törzs ezek közt, a mely egyszersmind a legtisztább fajú és legősibb, a hegyi lapp.

Ezek a lappok az igazi vándorok és tarándszarvas tenyész-

tők, míg a többiek inkább megtelepedettek, nem cigánykodók, halászattal, napszámmal, sőt matrózkodással keresik kenyerüket. Nemzetiségüket is inkább feladják, elvegyülők.

Vallás dolgában a Skandináv lappok ma már mind a lutheranus, az oroszthoniak a görögkeleti vallást követik.

A pogánysághoz, eredeti vallásukhoz, azonban sokáig ragaszkodtak s csak 1714—22. években kezdte THOMAS WESTERN pogány hajlamaikat kiirtani.

De azért a XVIII. század végeig folyt a kemény munka sőt fellobbant a reakció, mikor őket a norvég állam egységébe akarták olvasztani, norvégül oktattván a vallás tanaiban. Az erőszakos lépésre avval feleltek, hogy újra visszatértek *samanjaik*-hoz, azaz jövendelő papjaikhoz, boszorkány mestereikhez — a Noaidákhoz — és bálványaikhoz. Csak mikor anyanyelvükön hallották ismét a hittérítőket, kezdtek meghajolni.

A lappok ruházata czifraság és eredetiség mellett, életviszonyaikhoz mérve igen czélszerű viselet s apró lényegtelen eltérésektől eltekintve, minden törzsnél egyforma.

Műveletlen létükre a tisztaság fogalmait nem ismerik, szurtos, szennyes, piszoktól ragadó alakok, különösen a szegényebbek.

A Harstadvanban, Tromsön és Hammerfesten látott lappok kivétel nélkül gőzölögtek a piszoktól, míg Finnmarken keleti részében hasonlíthatlanul tisztábbak, csinosabbak, gondozottabbak kerültek szemeim elé.

Rendszerint évenként csak kétszer, tavasszal és ősszel, cserélnek ruhát — a szenny tehát meg van okolva.

A nyári könnyebb öltöny, *vadmal* nevű színes szövetből való, míg a télit, majdnem tetőtől talpig a szőrös tarándszarvasbőr adja. Vannak, kiknél az évi ruhacsere csak abból áll, hogy szőrös bőrruhájukat — akár csak a mi juhászaink

bundáikat — nyáron ki-, télen meg befordítják s még egy más szőrösre fordított kámzsát húznak föléje.

Fejüket sapka fűdi, mely a svéd lappoknál csúcsos kék vagy vörös, ritkábban más színű, tetején rojtos czafranggal, a peremén sárga és piros posztó cifrázattal; a norvég lappok ellenben nagy négyszögletű sapkákat viselnek, sokban hasonlót a lengyel «*tatarká*»-hoz, mely hol kék, hol piros s széles piros sávval huzható a fejbe, esetleg a fülekre is. Nyáron a sapka üres, télen azonban egy megfelelő nagyságu dunnalud pehelylyel töltött vánkoscát tesznek bele. Járja a tarándszarvas szőrös bőréből készült sapka is. Az asszonyok szorosan fejhez simuló, többnyire vörös posztóból való, csipkével, szalagokkal kivart fejkötőt hordanak bubjokon bojtjal, vagy hátranyult átkötött alakút, mely azután olyan formát kap, mint a kék sisak virág — *Aconitum napellus* — felső része. A fiatal menyecskéknél Finnmarkenben szokásos a tarajos, sisakforma fejkötő is.

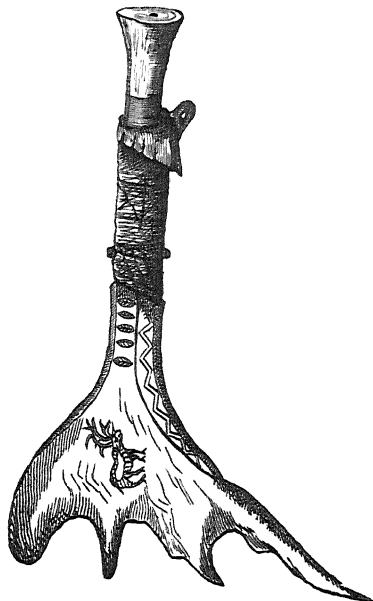
Felső ruhájuk a térdig érő, ingszerű kámzsa, mely teljesen zárt csak a mellen van hasítékja, hogy felvehető legyen. Gallérja magas, olyan mint a Zrínyi korból való magyarmentéké, ujjai bővek, csak a kéznél szorosak. A nyári kámzsa kékszínű, a varrásoknál, galléron, alsó szegélyén, a mellhasítékon piros-sárga posztócifrázattal szegett; ez norvégül «*Paesk*», svédül «*Päskeh*». Finnmarkban többféle fehér szövetből valókat vörösen szegve láttam, ez «*Kapteh*». A téli szőrös bunda szabásra egyezik a nyári kámzsával, lappneve «*Muodda*».

A nyakukat igen rikító kék, sárga, piros, zöld, rózsaszínű kötött nyakravalókkal takarják be.

Kámzsájukat derék alatt nem igen széles bőrv tartja össze, de úgy hogy jó tágan legyen, zsákot képezzen; apróbb czókmókjaikat tartják itt.

Az övről csüng le, tartozék gyanánt, a lapptól elválhatatlan;

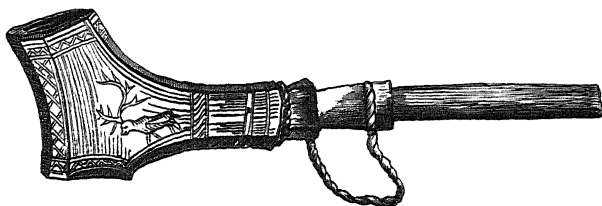
tarándszarvas agancsából készült tokba járó kés (46-ik kép). Sokszor igen szép, érdekes alakú ilyen késeket láthatunk, melyekre kezdetleges rajzban tarándszarvasok vannak kifaragva. A kés mellett pipát, dohánytartót és kanalat hord

46. kép. — Lapp kés.

48. kép. — Madár-
szárnyból való lapp
dohánytartó.

47. kép. — Lapp pipa.

magával a lapp ember, utóbbiakat nyakába akasztva. A pipa fából, vagy tarádagancsból is készül (47-ik kép), a dohánytartó tarándbőről, posztó darabkákkal cifrázva, kivarrrva. Tromsöben sikerült azonban egy sajtóságos dohánytartót szerezniem (48-ik kép), mely a *kercze réczze* — Clangula

glaucion — egymásra varrott két szárnya közé illesztett zsákocskából került ki. Eredetiségre nem láttam ennél érdekesebbet.

A nők felső öltöne nem igen különbözik a férfiak kámszájától, legfőlebb valamivel hosszabb, neve «*Vuolpa*». Vadső táján és Keleti-Finnmarkenben egyebütt is, a vuolpát nem tartotta össze öv, hanem harangalakuan csüngött le kevéssel a térdek alá.

Lábaikra többé-kevésbé feszes bőrnadrágot húznak, mely télen szőrös, nyáron szőrtelen vagy posztóból való. Szabásra közel áll a magyar bakanadrághoz s azonképen bakanacsba szorul.

Saruik a bocskor elvére készült *komager*-ek, melyek nyáron közönséges tarándbőrből, télen szőrösbőrből s magasabb szárral járnak. Alsó részük egy darabból áll, rendesen talpbőr nélkül, de nem ritkán a sarok alatt, úgy elől a talp alatt is, kerek gyűrű forma bőr van felvarrva, hogy a járás ne koptassa hamar keresztül. A saruk orra csónakszerűleg felhajlott s felső részük rövid, alig bokán felül érő szárt alkot, hasíték és fűzők nélkül. A lábhoz erősítés úgy történik, hogy színesen kivarrt rojtos végű, hosszú szalagokkal bokán fölül a saru szárát többszörösen átkötik, átcsavarják.

Harisnyát, kapczát nem használnak, hanem a lábnál mindig jóval nagyobbra készült cipőt sásfüvel — *Carex vesicaria* vagy *Carex ampullacea* — tömik ki, mely télen meleget is tart s a járást, azáltal, hogy a lábat nyomás nem éri, könnyíti és kényelmessé teszi. Ez pedig a lappoknál nagyon első rangú dolog, mert közlekedési eszköz — a vándor lappokat értve természetesen — lábaikon kívül nem igen használnak mást; nyáron egyáltalán nem, télen csak szánkót, mely elé tarándot fognak, és a sajátságos *ski*-t (olv. *si*, többesz. *skiër*, olv. *siër*), a mely megint csak lábaikat veszi igénybe. Ez a különleges eszköz a legújabb időben, már

több déli országban, így Németországban, Ausztriában s nálunk is kezd behonosodni, sőt magyar neve is akadt, még pedig a népajkán, a «lábszánkó» megjelöléssel. Alakját, használati módját, alkalmazhatóságát rajzokkal együtt, gyakorlati kipróbálás után más helyen* bővebben ismertettem, itt csak azt jegyzem meg, hogy némi nyoma a lábszánkózásnak nálunk is meg volt és meg van azokban a csontkorcsolyákban, melyeket a halászság több helyen nádlás és jégalatti halászat alkalmával telente használt és használ. Különösen szembe-
szökő a hasonlóság a csallóközi *sikolyák*-nál, melyek a ló láb-szárcsontjából, de álcsonthoz is készültek, s a mi ritkábban járta, de legérdekesebb: *hosszúra faragott deszkácskákból* is. A mozgás ezeken szeges végű bot segítségével történt s pedig nem *csak jégen*, hanem *kemény havon is*. Sőt ugyancsak a Csallóköz némely helyén, alig egy emberöltő előtt, meg volt az a sajátzerű lábbeli is, a *pacsmag*, mely igen hasonlított a lapp sarúhoz s szíjjakkal volt lábhoz erősíthető, a bokán felül.** A lapp sarú neve *gabmaşak*, *kabmakeh*, *renskaller*, *skalkomaşer*, lappul *tjatjekah* vagy *sassmekah*; a téli szőrös cipőket pedig *kallokah*- vagy *nutakah*-nak hívják.

A vándor lappok életüket sátrak — *kåte* (olv. *kote*), svédül *kåte*, lappul *goatte* — alatt töltik. A mint én e sátrort ismerem, kúposan összeállított fadorongokból áll, melyre durva szövetű, össze-vissza foltozott ponyvát, taránderőket vetnek. A csúcsban összeeső farudak végét azonban a takaró nem fődí s lyukat hagy a füstnek, világosságának. Bejárója a sátrornak nincsen, ott bujnak alája, a hol éppen akarnak.

Tromsø piacmellékén, a kikötő felé, többször tanyát

* Vasárnapi Ujság 40. évf. 1893. 7. sz. p. 110—112.

** Ezeket az érdekes adatokat SÁNDOR MIKLÓS komárommegyei főügyész úr levélbéli közlésének köszönöm.

ütöttek ilyen sátoros lappok. A sátor közepéről rézüstök csüngött, alatta tűz pislogott, körülötte kuczorogtak a férfiak, asszonyok, a gyerekség rendetlenül elszórt fatalak, kanalak, bőrszakok és fel nem ismerhető rongyfélék között. A nők közül többen rövidszárú pipájukból versenyt szipáskoltak a férfiakkal, akár csak a mi cigányasszonyaink. Itt láttam először a sajtászerű lapp bölcsőt — *komse* vagy svéd-lappul *kätke, kättem* —, mely alakra egy óriási papucshoz hasonlít. Tarándbőrből van, a pelenka sásfűből vagy Sphagnum mohból, a mire fehér-vörös szalagokkal lekötvé bőrtakaró jön, mely széleivel a bölcsőhöz van erősítve. Hordozásra vagy felakasztásra erősebb fehérvörös kötélnél van a *komse* függesztve.

A megtelepedett lappok és a vándorok közül azok, a kik egy-egy ponton huzamosabban elidőznek, szilárdabb otthonról is gondoskodnak, de a melyek persze a ház fogalmától csak oly messze állnak, mint a tutaj a gőzhajótól. Ilyen kunyhókat láthatunk Tromsdalban is, melyek nagy kiadású vakandturásoktól csak annyiban különböznek, hogy oldalukon s tetejükön valamelyes tágabb lyuk van hagyva — ablak, kémény és ajtó gyanánt.

Az épület-anyag javarészt föld, néhány kődarab és száraz tuskók, faágak, a mit összekeverve a kunyhó egyszerű fadorongvázára hantolnak. Idővel az egész alkotmány begyepesedik s messzebről nézve inkább határdombnak, halomnak látszik, mint emberi lakásnak. *Vadsöben* a halászlappoknak kunyhói különösen megtevesztik a nézőt, a ki apró földhányásokat, gyephantokat lát maga előtt a síkból kiemelkedni, s csak mikor közelebbre ér, veszi észre, hogy emberi tanyákkal van dolga, melyek félig a föld alá terjednek s úgy vannak kiásva.

A kunyhók berendezése lehető legkezdetlegesebb; a

középen kissé elkerített hely jelöli a tűzhelyet — *aran* —, a tűzhely végén van a főhely — *boasso* —, oldalt pedig a fekvőhelyek.

Engem ez a beosztás rendkívül emlékeztetett a Fertő déli partjain lévő magyar halászkunyhók belsejére; még abban is hasonlatosságot találtam, hogy itt is megvan az a faállvány, — persze kissé modernebb alakban — mely a lappoknál a kunyhók táján ágakból, rudakból összetákolva ritkán hiányzik, s a sok mindenféle rongy, ruha stb. felakasztására szolgál. A lappok ezt *suogner*-nek hívják.

A tarándszarvas, az állandóan megfészkelteknél pedig a hal és egy kis állattenyésztés, képezik náluk azokat a kérdéseket, melyek az emberi szellem kifejlődésével, gyarapodásával más nemzeteknél nemcsak a keresetforrások annyi változatosságát teremtették és a lét harcát a furfang, tudás, műveltség tökéletesebb fokozatainak összemérkezésére alapították, hanem a melyek az anyagiasság köznapi céljain kívül az önzéssel meg nem férő nemes, mert mellékgondolat nélkül szükölködő munkálkodást is kiszólították s feltámasztották az eszményt, azt a látszólag hiú és elérhetetlen hatalmat, mely a hol megvan, már csak az elérésére fordított törekvés erejénél fogva is felemel.

A mi az arabsnak a tevé, a hegyi lakónak a kecske vagy tehén, a gazdának a földbirtok, az eszkimónak a fóka, az a hegyi lappnak a tarándszarvas; sőt több, mert mindene. Összes vágyai, létének rugói s így boldogsága is ezen az állaton fordulnak, ez biztosítja élelmét,* ruházatját, minden szükségletét. A tarándszarvas teje, e tejből készült sajt, husa

* A lappok télen főleg tarándhúsból élnek, e mellett tarándsajtból, tejből. Egyik nevezetes ételük a tarántejből és angyalgyökérből (*Angelica officinalis*) készült sajtszerű kotyvalék. Nyáron tarántejből és sóskából kását főznek, tarándvért liszttel felfőzve leves gyanánt esznek. Inni vizet, tejet, újabban kávét szoktak, de természetesen pálinkát is, főleg a partokon lakók.

főeledele a lappoknak. Bőréből csinálja ruháját, cipőit, süvegét; inával varja össze öltönyét; agancsából pipát, késnyelet és tokot, tűtartót készít, s a mi kevés ezenkívül még kell neki, az nyírfából, s a most már könnyen elérhető posztóból, vasból, vászonból telik. A taráncszarvason szállítja tovább sátrait hosszú barangolásain, taráncbőrből készült szijazattal kötöz, belőle szerszámot készít s ebbe fogja télen a szánvonó tarándot.

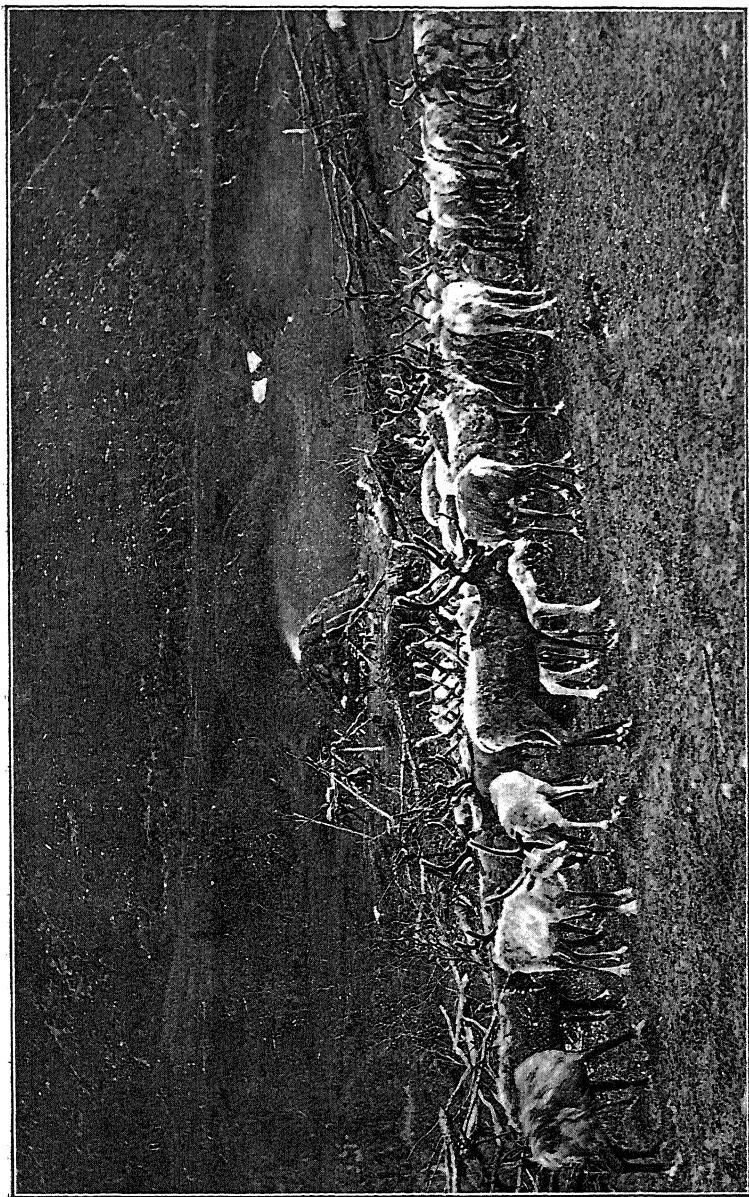
Éppen e sokoldalúság követeli, hogy félig megszelidített taráncsordáik számot tegyenek, s e részben az a felfogás, hogy a kinek 25 darabja van, csak mint magányos ember élhet meg belőlők; egy családnak legalább is 100 darab kell, 200—300 darabbal jómódú, 1000 darabbal már gazdag. A leggazdagabb lappoknak 3000 s még több tarándjuk van; de nem sok ilyen találkozik.

A félszelid taráncsordák így oszlanak meg: Svédhonra esik 220,800, Norvégiára 101,768, Finnországra 40,200, Oroszországra csak 200 darabnál valamivel több; összesen tehát 360,000-nél nagyobb számú taráncszarvas szolgálja közvetlen a lappok érdekét s adja meg nekik az életfentartás lehetőségét.

A falkákban tartott tarándok azonban korántsem domestikálódtak annyira, mint egyéb más házilag tartott állatok. Szabadon legelésznek a hegyoldalok és a fjeldek óriási területein, ott hol legkedvesebb téli eledelük, a tarándzuzmó — *Cladonia rangiferina* — terem; nyáron csak szükségből szorulnak reá, van elég más legelni való.

Ha egy területet lelegeltek, odább vonulnak, a lapp ember pedig felszedi sátorát, nyomán megy a jószágnak.

Nem kis dolog ilyen félvad falkát együtt tartani, s őrzésük igazán az éberség szüntelenségét kívánja. Ragadozóállatok, mint a medve, farkas, torkos borz, hiúz veszedelmes

49. kép. — Tarándszarvasok a «Rengjærde-ben» Tromsdalban ; mögöttük egy lapp gunyhó, mellette balra a «Suogner.»

ellenségei a tarádnak, s ha sikerül valamelyiknek a csordába lopódzni, jaj a szegény lappnak, mert a megriadt állatok szétfutnak s összetereelésük ugyancsak erős megpróbáltatás, mert ritkán sikerül teljesen.

Tromsöből való elindulásunk utolsóelőtti éjjelén volt ilyen nagy izgatottság Tromsdal lappjai közt. A farkas reáütött a nyájra s egy tarándot meg is ölt. Szerencsére a szarvasok nem szaladtak szét annyira, hogy ne lehetett volna őket összekeríteni.

Volt azután statarium a «toportyán féreg» ellen! A tromsői közvadászok felkészültek, köztük a mi LÖKKÉ-nk is, hogy a rabló bőrét megkerítsék. Meglett-e? nem tudom.

Nagy segítségül szolgál a nyájőrzésben, minden lapp család igazi tartozéka, családtagja, a hű kutya, ez e róka orrú, bozontos szőrű, medvebocshoz is hasonlító fajtája a *Canis familiaris*-nak. Sok helyen a lappok kutyáik farkát megkurtítják, «hogy a medve vagy a farkas meg ne csipje».

Tromsdal völgyében elgyönyörködhetik a sok turista azon az érdekes népeletben, mely majdnem programszerűen tárul fel előtte, akár csak egy panoráma. Ott van a fotografus, az utitársaság lappokkal vegyesen kiül neki egyik kunyhó elé, azután behajtanak egy pár száz tarándot a szérüskert forma «*rengjaerde*»-be (49-ik kép), s hosszú pányvával mint az indianus lasso-ja, kifogják a megfejendő tehenet. A zene sem hiányzik e komédiában — pattog, serczeg a mozgó tarándok lábüzlete, akár csak száz és száz villám-szikra bizseregne.

A halászlappok folyók, tavak vagy a tenger partjain tanyáznak, helyhez szoktak, régen-régen lemondva a csatangolásról s a tarándtenyésztésről is, békésen élnek kunyhóikban, és a hol lehet, reáadják magukat a földművelésre, burgonyatermelésre s halászattal biztosítják fenmaradásu-

kat. Ősi viseletükhöz hűtelenebbek mint a hegyilappok, eszközeiket is átveszik a finnektől, norvégektől. Szóval nemzeti izlésük megromlott, elkallódik.

Náluk már ritkábban látni azokat a csinos faragványokat, dült négyszögű, leveles virágú diszítéses csattokat, «csingilingi» mell-ékszereket, gyűrűket és szemrevaló kanalakat, melyek a hegyi lappoknál igaz eredetiségben közhasználatuak maradtak. Sőt elhagyogatják azt az ősi szokást is, hogy eljegyzéskor a vőlegény a gyűrű mellett kanalat is ad menyasszonyának, jelképezve azt a viszonyt, melyben a gyűrű az összekötést, a kanál az eltartást fejezi ki.

A lappoknak gazdag, régi mythológiájuk mellett vannak népmeséik, dalaik — *vuole* —, szóval van egy kis szellemi életük és kedélyük is. Szegény, kevéssel beérő nép ez, köszöntésük is azt mondja, hogy «békét» s imádságukban is úgy könyörögnek az Urhoz: «Adj békét nekünk és békét a mi tarándszarvasainknak».

XIV.

UTOLSÓ ÜDVÖZLET TROMSŐNEK.

Borultas időben köszöntöttük a reggelt — jul. 27-én — Tromsø kikötőjében s azokkal az érzelmekkel is, melyek önként feltámadnak, mikor tapasztalatokkal, eddig nem ismert benyomásokkal, élményekkel gazdagodva megszeretett tájra érkezünk. Teljes mélysége lesz az érzetnek, ha a nagy földnek ez a kis sarokja igazi otthonunk, de meg lesz a mélység bizonyos mértéke akkor is, ha az csak ideiglenesen nyújtott hű fedelet s csak egy kicsit volt az, a mi az otthon fogalmát egész melegséges értelmében kiadja, mint nekünk Tromsø.

S itt az idegenségben, annyi ezer kilométernyire az anyaföldtől, a megszokott vidék és megismert emberek a ragaszkodásnak nagyobb fokát és az igazi szeretetet hamarabb fakasztják, mint rég ismert vidékeken, közelebb a hazához, már csak kénytelenségből is.

Megszerettük a kedves kis várost, a szigetet és fölséges környékét, egyszerű, művelt és igazlelkű lakóit, kik között valóságos barátokra találtunk a szó teljes értelmében.

A viszontlátás most búcsút jelentett, a kiszállás utolsó üdvözetet; bizonyos bánatos érzelmeink tehát csak természetesen keletkeztek annyival is inkább, mert hiszen több

mint valószínű, hogy Tromsőtől is, derék népétől és itteni jó barátainktól is nemcsak el válunk, hanem elszakadunk, mindenesetre nagy időre, talán-talán örökre.

A «Sirius» csak déltájban indul, elég időnk marad hát a bucsuzásra, bevásárlásokra.

Parton érezvén magunkat, mindenekelőtt a fényképészhez mentünk, hogy sötétkamrájában lemezeket cseréljek. Itt Észak-Norvégiában ugyanis ez a dolog nem megy oly egyszerűen mint első pillanatra gondolnók.

Nálunk ha már teljesen sötét helyiséget nem is találunk, a lemezcserét éjszaka idején könnyű szerrel megtehetjük, de itt az éjféλι nap folytonos fénye ezt kizárja. Persze a szükségben többször megesett, hogy a lemeztartóval a szoba közepére ültem s utitakaróval leborítottam magamat, így cserélvén ki a fényérzékeny lemezeket, vagy pedig elfüggönyöztük a kis hajószobát s feleségem vánkost nyomott a gömbölyű ablakra, hogy a napvilág át ne szűrődjék; a dolog úgy a hogy lassan, de mégis ment. Azonban a sötétkamra kényelméhez mindez nem volt fogható.

Megtöltve a lemeztárt, QUIGSTAD igazgatót a semináriumban, majd AAGAARD konzult nyaralójában látogattuk meg. A nyires azóta, hogy utólszor láttuk — pedig alig egy hete csak — nagyot fejlődött. Az üde levélzet zöldje majd kicsatant s a levelek legalább háromszor akkorára nőttek mint a mi legnagyobb nyirfa levelünk. A vörös berkenye fák — *Sorbus aucuparia* — dusabb lombozatot öltöttek mint nálunk, habár a fák kifejlődése a miéinket el nem éri; a *tapsir* *Heræleum panaces* — nagy leveleivel gazformán tenyészett többfelé, a *Trollius europeus* pompás sárga rózsái mindenütt virágoztak, szóval a növényzet üdesége, a fű buja növése még minket délvidékieket is meglepett, különösen azért, mert a fejlődés igazán rohamosan történt, oly sietséggel, hogy a rö-

vidre szabott nyár tartamán át teljes életüket csak úgy végig élhessék, mint délen a hosszabb nyarat.

Legelsőbben QUIGSTAD igazgató nejének mondtuk az «Isten hozzádot», azután a konsul családjának, nejének, öcsésének és két sógornéjának, sajnálatunkra maga a konsul nem volt hon s neki csak izenetben köszönhattuk meg száz és száz előzékenységét, irántunk tanusított jóakarátát és odaadó barátságát, mellyel igazán elhalmozott. QUIGSTAD az utolsó perczig velünk maradt már, minden utunkon elkísért. Elmentünk a vendéglőbe is, megnéztük még egyszer szobánkat, s kezet szorítottunk a háznépvel. Magunkhoz vettük itt a távollétünk alatt érkezett postaküldeményeket is, mohón olvasva a híreket az igazi otthonból.

FOSLIE és SPARRE-SCHNEIDER konservatorok tudományos kutatásokon távol Tromsőtől időzván, tőlük már előbb bucsut vettünk s így QUIGSTAD igazgatóval szorítottunk utólszor jobbot. A kikötő hídlásáig elkísért. Megköszöntem neki is jó indulatát, szivességeit, a mint csak szóval megköszönhettem. Ismételten melegen megráztuk kezét, azután elváltunk. A Sirius fedélzetén sok új utasra akadtunk, a kikötő hajói közt is szemet szurt egy német hadihajó, Vilmos német császár kíséretéből, mely szenet szedett föl. A császár, kinek Norvégiában nagy népszerűséget szereztek látogatásai, most is a Nordkapon járt, de már visszatérőben van s a szenet felrakódó hajó után Tromső közelében lehet.

Még csak perczek választottak el a végbucsutól.

Mielőtt azonban távozunk Tromsőből, sarkkörü kutatásaink főhelyétől, helyén való lesz azt a szerény eredményt is felszámolni, melyet fáradozásaink jutalmául szereztünk. Szerénynek mondom azt, mert tárgyilagosan véve a dolgokat, csakugyan az is; de viszonylagosan véve a sikert, teljesen kielégítőnek találom. Hiszen mindössze alig egy hónapig kutat-

tunk, s a Norvégiában töltött idő is két hónapnál nem terjedt hosszabbra.

Ez az idő pedig éppen csak arra elég, hogy egy kis belepillantást lehet tenni a viszonyokba, nagyjában megismerkedhetünk azokkal. Többet minden munka árán sem érhattünk el, de nem is akarhattunk, mert szándékunk szorosán csak az adott viszonyok megismerése volt, ehhez volt mérve az utazás egész terve és készüllete.

Ha mégis többet tapasztaltunk, több eredményt kaptunk, mint előre gondoltuk, azt a jószerencsének köszönhetjük, de talán egy kicsit annak is, hogy lelkiismeretesen végeztük dolgainkat. Legbecsesebb zsákmányunk kétségtelenül a *vitz-taposo* — *Phalaropus hyperboreus* — pelyhes fiókái, a *vöröstorku pipiske* — *Anthus cervinus* — tokosodó fiókái és fészke, végre a *Patella vulgata*, *Nassa incrassata* kagylófajoknak Tromsön való első gyűjtése.

Minden további magyarázat mellőzésével sáfárkodásunk megvilágítására, álljanak itt következő jegyzékek:

I. A SKANDINÁVIÁBAN ÉSZLELT MADÁRFAJOK KIMUTATÁSA.*

Haliaëtus albicillus L. Sværholt.

Falco regulus PALL. Tromső (Fløifjeld).

Corvus corax L. Trollhättan, Tromső, Sværholt.

Corvus cornix L. Skjærgaard, Tromső, Kjelvik.

Pica rustica SCOP. Göteborg, Torget, Tromső.

**Muscicapa grisola* L. Trollhättan.

**Musciapca atricapilla* L. Trollhättan.

**Pratincola rubetra* L. Trollhättan.

* Fel vannak itt véve azok is, melyeket visszautazás közben láttam. A *-gal jelölteket Svédhonban észleltem, a többi Norvégiában.

- Ficedula trochilus* L. Tromsø, Trollhättan.
Ficedula rufa BECHST. Tromsø.
 **Hypolais icterina* VIEILL. Trollhättan.
Acrocephalus phragmitis BECHST. Tromsø.
Turdus iliacus L. Tromsø.
Turdus pilaris L. Tromsø, Digermulkollen.
Sylvia atricapilla L. Trollhättan.
Erythacus coeruleucus PALL. Tromsø.
 **Ruticilla phœnicura* L. Trollhättan.
Saxicola œnanthe L. Tromsø.
Parus major L. Throndhjem.
 **Parus ater* L. Trollhättan.
Pœcile palustris L. (*borealis* Selys.) Tromsø.
Chelidon urbica L. Throndhjem.
Cotile riparia L. Throndhjem.
Hirundo rustica L. Throndhjem, Christiania, Trollhättan.
Motacilla alba L. Vadsø.
Motacilla flava, var. *cinereocapilla*. Tromsø.
Anthus pratensis L. Tromsø, Digermulkollen.
Anthus cervinus PALL. Tromsø.
Anthus obscurus GM. Vadsø.
 **Fringilla cœlebs* L. T. Trollhättan.
Fringilla montifringilla L. Tromsø.
Acanthis linaria L. Tromsø, Digermulkotten.
Passer domesticus L. Christiania.
Passer montanus L. Christiania.
Emberiza schoeniclus L. Tromsø.
Emberiza citrinella L. Throndhjem.
Plectrophanes nivalis L. Tromsø (Flöifjeld).
Otocoris alpestris L. Tromsø (Flöifjeld), Vadsø.
Sturnus vulgaris L. Throndhjem.
Cypselus apus L. Throndhjem, Bergen.

- Lagopus alpinus* NILS. Tromsø (Flöifjeld).
Lagopus subalpinus NILS. Tromsø, Digermulkollen.
Charadrius apicarius L. Tromsø.
Charadrius morinellus L. Tromsø (Flöifjeld).
Aegialitis hiaticula L. Tromsø. Kvalø, Vadsø.
Hæmatopus ostrilegus L. Skjærgaard.
Streptopelia interpres L. Fjeldvik.
Ardea cinerea L. Indre Gulen sziget.
Numenius arquatus L. Tromsø.
Numenius phæopus L. Løtkensziget, Tromsø.
Totanus calidris L. Tromsø.
Tringa maritima BRÜNN. Vadsø.
Tringa alpina L. Tromsø.
Tringa Temminckii LEISL. Tromsø, Vadsø, Kvalø.
Phalaropus hyperboreus L. Tromsø.
Colymbus septentrionalis L. Skjærgaard, Tromsø.
Colymbus arcticus L. Skjærgaard, Tromsø.
Mergus merganser L. Tromsø.
Mergus serrator L. Tromsø, Indre Sullen.
Oidemia nigra L. Tromsø.
Somateria mollissima L. Skjærgaard, Tromsø.
Harelda glacialis L. Throndhjem, Tromsø.
Fulix marila L. Tromsø.
 **Tadorna cornuta* GM. Frillesås.
Anser cinereus L. Indre Sullen sziget.
Cygnus musicus L. Stangenæs.
Stercorarius parasiticus L. Skjærgaard, Tromsø.
Stercorarius longicaudus. Syltefjord.
Larus fuscus L. Skjærgaard.
Larus canus L. Skjærgaard.
Larus marinus L. Skjærgaard.
Larus argentatus L. Skjærgaard.

- Rissa tridactyla L. Sværholt, Syltefjord, Vadsö.
 Sterna macroura NAUM. arctica. Skjærgaard, Tromsö,
 Karlsö.
 Graculus carbo L. Skjærgaard, Tromsö, Syltefjord.
 Graculus cristatus TEMM. Skærgaard, Kjelvik, Syltefjord.
 Uria grylle L. Skjærgaard, Vadsö.
 Uria lomvia L. Tromsö, Syltefjord.
 Fratercula arctica L. (Mormon arcticus Tromsö, Fuglö,
 Syltefjord.
 Alca torda L. Tromsö, Syltefjord, Fuglö.

II. LÖJEGYZÉK.

Emlősök.

Myodes lemmus. LEMMING 1

Madarak.

Anthus obscurus. Parti pipiske 1
 Anthus cervinus. Vöröstorku pipiske 2 ♀, ♂ 3
 Anthus pratensis. Réti pipiske ♀ 1
 Acrocephalus phragmitis. Foltoshátu nádiposzáta ... 1
 Alca torda. Alka 2
 Aegialitis hiaticula. Sarki partilile ♂ 1
 Charadrius apicarius. Sárgapettyeslile. 1
 Charadrius morinellus. Mornell lile 2 ♂, 2 ♀ 4
 Colymbus septentrionalis. Vöröstorku bukjár ♂, ♀ 2
 Erythacus suecicus. Vöröscsillagu kékbegy ♂ ♀ ... 2
 Fratercula arctica. Lunda 1
 Ficedula rufa. Verhenyes füzike 1
 Hæmatopus ostrilegus. Tengeri szarka 4
 Lagopus alpinus. Havasi hófajd 2 ♂ 2
 Lagopus subalpinus. Sarki hófajd ♂ ♀ 2
 Larus argentatus. Ezüstös sirály 4

	33 db.
Larus canus. Ló sirály	2
Larus marinus. Tengeri sirály	3
Mergus serrator. Hosszúcsőrű buvár ♂ ♀	2
Motacilla flava var. cinereocapilla. Sárga billegető (szürkefejű fajta)	1
Numenius phaeopus. Kis szélkiáltó ♂	1
Otocoris alpestris. Havasi pacsirta ♂ ♂	2
Parus borealis. Sarki barátzinke ♂	1
Phalaropus hyperboreus. Vékonycsőrű viztaposó 2 ♀, ♂	3
Plectrophanes nivalis. Hósármány ♂	1
Somateria mollissima. Köz. dunnalud ♂ ♂	2
Sterna arctica. Sarki halász csér ♂	1
Tringa maritima. Tengeri parti szalonka	3
Uria grylle. Fekete lumma ♂ ♂	2
Uria lomvia. Lomvia	3
	60 db.

E lőjegyzékből mindenki kiérezheti, hogy nem azon voltam minnél nagyobb sorozatokat lőni, mint teszik azok az angol vadászati bérlők, kik minden tekintetet félre téve, a «korrekt vadász» fogalmával össze nem egyeztethető ölési viselkedégből, csak darabszámra lőnek, lévén egyedüli céljuk vadászlajstromaik gazdagítása annyira, hogy a norvégek már is felpanaszolják ezt az embertelen irtást, sőt küzdenek is ellene.

Én megelégedtem ha minden fajból egy példányt vagy egy párt szerezhettem; nálunk is előforduló madarakra alig lőttem s ha egy fajból több darabot kerítettem, csak azért tettem, hogy lehetőleg kifogástalan ép példányokat hozzak magammal.

III. ÉLVE FOGTUNK :

Emlősök.

Myodes lemmus. LEMMING. 1

Madarak.

Anthus cervinus. Vöröstorku pipiske. (Tokosodó fióka) 2

Fulix marila. Hegyi récze. (Pelyhes fióka) ... 1

Otocoris alpestris. Havasi pacsirta. (Repülős fióka) 1

Phalaropus hyperboreus. Vékonycsőrü víztaposó.
(Pelyhes fióka) ... 4

Somateria mollissima. Dunnalud. (Pelyhes fióka) ... 1

Tringa Temminckii. Temminck partiszonka. (Pely-
hes fióka) ... 1

11 db.

IV. GYÜJTEMÉNY JEGYZÉK.

Emlősök kitömvé :

Myodes lemmus. 1

Madarak kitömvé :

Aegialitis hiaticula ♂ ... 1

Alca torda ♂ ... 1

Anthus cervinus 2 ♀, 1 fióka ... 3

Anthus obscurus ♂ ... 1

Charadrius morinellus 2 ♂, ♀ ... 3

Colymbus septentrionalis ... 2

Erythacus suecicus ♂ ♀ ... 2

Fratercula arctica ♂ ... 1

Hæmatopus ostrilegus ♂ ... 1

16 db.

	16 db.
Lagopus alpinus ♂	2
Lagopus subalpinus ♂ ♀	2
Larus argentatus ♂	1
Larus marinus ♂ ♀	2
Numenius phæopus ♂	1
Otocoris alpestris 2 ♂, 1 fióka	3
Parus borealis ♂	1
Phalaropus hyperboreus ♂, ♀, 4 pelyhes	6
Plectrophanes nivalis ♂	1
Tringa maritima ♂	1
Tringa Temminckii. Pelyhes.	1
Uria grylle ♂	1
Uria lomvia ♂	1
	<hr/> 39 db.

Fészkek.

Anthus cervinus	1
Anthus pratensis	1
Lagopus subalpinus	1
Totanus calidris	1
Turdus pilaris	1
	<hr/> 5 db.

Tojások.

(a * jelölteket nem mi gyűjtöttük).

*Alca torda	2
Colymbus septentrionalis	2
*Graculus cristatus	2
*Hæmatopus ostrilegus	2
Lagopus subalpinus	10
*Larus argentatus	2
*Larus marinus	3
	<hr/> 23 db.

	23 db.
*Somateria molissima	1
Totanus calidris	4
*Uria grylle	4
*Uria lomvia	3
	35 db.

Kagylók.

Acmea testudinalis	Modioluria lævigata
Astarte borealis	Mya arenaria
Astarte eliptica	Mya truncata
Astarte banksii	Mytillus edulis
Balanus sp. ?	Mytillus modiolus
Bela var. rosea	Natica grönlandica
Buccinum grönlandicum	Natica clausa
Buccinum undatum	Nassa incrassata
Cardium edule	Patella vulgata
Cyprina islandica	Pecten islandicus
Dentalis entalis	Purpura lapillus
Gibbula cineraria	Saxicava arctica
Lacuna divaricata	Scalaria grönlandica
Littoria littorea	Tectura virginea
Littoria rudis var. grönlandica	Tellina baltica
Littoria palliata	Trophon clalhratus
Macome calcaria	Zirphæa crispata

34 faj több mint ezer példányban.

Növények.

(Mind Tromsön gyűjtve.)

Alchymilla vulgaris	Betula nana
Andromeda polyfolia	Calluna vulgaris
Aspidium lonchitis	Cetraria islandica

Cladonia rangiferina	Rodymenia palmata
Carex vesicaria sp?	Rubus chamæmorus
Cornus suecica sp?	Saxifraga
Diapensia lapponica	Saxifraga
Dryas octopetala	Saxifraga oppositifolia
Eriophorum angustifolium	Spongomorpha arcta
Equisetum selago	Salix pentandra
Empetrum nigrum	Salix caprea
Geum sp?	Salix herbacea
Geranium sylvaticum	Salix polaris
Juniperus suecica	Silene acaulis
Laminaria digitata	Trientalis europea
Menyanthis trifoliata	Trollius europeus
Pinguicula vulgaris	Vaccinium uliginosum
Pnignicula alpina	Vaccinium oxycoccos
Polygonum viviparum	Viola suecica
Primula scotica	Viola biflora
Rhododendron lapponicum	Viola canina
Ranunculus nivalis	Viola palustris

44 faj több mint 100 példányban.

Néprajzi tárgyak.

Lapp kés tarándszarvas agancs tokkal, kétféle	...	2
Norvég «tolleknive», ötféle	5
Finn halászkés	1
Lapp férfi sapkaminta, kétféle	2
Lapp női főkötőminta	1
Lapp bölcsőminta	1
Lapp pipa tarándszarvas agancsból	1
Lapp saru kötőszalag	1
Lapp dohánytartó a kerczerécze szárnyaiból	1

	15 db.
Lapp czipőminta	1
Lapp kanál taráncszarvas agancsból	1
Norvég fabödönök («löppen») különböző nagyságban, 7 féle	8
Norvég fakanál	2
Norvég vajtartó fából	1
Norvég tütartótáska	1
Norvég filigrankészítésű ékszer ezüsből, háromféle	3
Norvég filigrankészítésű ezüstkánál	1
Norvég viseletű bábu, kétféle	2
Norvég pipa	1
Svéd kötény, négyféle	4
Orosz nyirfahéj skatulya (buraki)	1
Orosz varrottas Archangelből	1
«Tordenskjold»-féle lábszánkó (1 pár)	1
	43 db.

E száraz kimutatásokhoz a következő megjegyzéseket csatolom.

A Tromsőben és Vadsőben gyűjtött madarak, tojások, néprajzi tárgyak, egy-két darab kivételével, birtokomban vannak. A kagylók egy része, — válogatott példányok — és a Sparre-Schneider konservatortól való gyűjtemény, gróf Kornis Emil kagylógyűjteményében vannak. A növények közül pedig, a kettős vagy több példányban szerzett fajok, Dr. Waisbecker Antal herbariumát gazdagítják.

A gyűjtéshez számítandó még, itt fel nem sorolható 50 eredeti fényképfelvételem, továbbá 80 db. nagy fénykép, Axel Lindahl stockholmi fényképész híres felvételeiből.

A nagy ládába csomagolt gyűjtemény biztos helyet kapott a Sírison, szállítási díjat sem ezért, sem egyéb málhánként a hajón nem követeltek.

Déli egy órakeréks végéssöt bödült a gözsíp indulási jele, a vasmacskák fedélzetre kerültek s kezdtünk kifordulni a kikötőből délnyugatnak tartva.

A hajó végéből néztük az elmaradó Tromső tiszta házi-kóit, üde zöld nyires halmait, a parton álló nép kendőt lo-bogtató csoportjait. Az ég szürke felhőkbe takaródzott, de most megszakadt sötét burka s egy napsugár kilövelt alóla, megvilágítva a szigetkét, a hótól nagyrészt megtisztult Flöi-fjeld-et.

Meghatottság vett rajtunk erőt, mert az utolsó kalap-emelés nehezünkre esett. Ki tudja, viszontláthatjuk-e még valaha a megkedvelt helyet, jó embereinket? Némán néztük a mindinkább elmosodó vidéket, míg csak a Malangenfjord ködkoszorus hegyei közé nem kanyarodtunk, melyek a ki-látás szabadságát eltakarták. Mintha elvesztettünk volna valamit, magunkba fordultunk — egy kedves, felejthetetlen emlékkal azonban meggazdagodtunk.

XV.

A RAFTSUND ÉS TÁJA.

Lelkem édes, mély mámorba szédül
A természet örök szépségétül.

Petőfi.

Feltevésünkben, hogy a német császárral találkozni fogunk, nem csalatkoztunk. Az első kikötőhelyhez — Tromsø után — a nyájas Maalsnaeshez közeledve, megpillantottuk a nagy, kerek «*Hohenzollern*»-t, mely csendesen állott a kikötő előtt, csak nagy, sasos lobogóját lengette a szél. Az ágyukkal megrakott, előkelőségtől sugárzó hajó sehogy sem illett a tájhoz, s a norvég viszonyokkal ismerős felfogásunkban is összhangtalan képet támasztott. A «*Sirius*» közel a császári hajóhoz szintén lebocsátotta vasmacskáit s a kapitány átszólt a fedélzetre egyik tiszthez, vajjon a császár kiszállott-e, s mi a hajót belülről is megtekinthetnők-e? A felelet az volt, hogy a császár a hajón van, tehát kíváncsiságunk kielégítetlen marad.

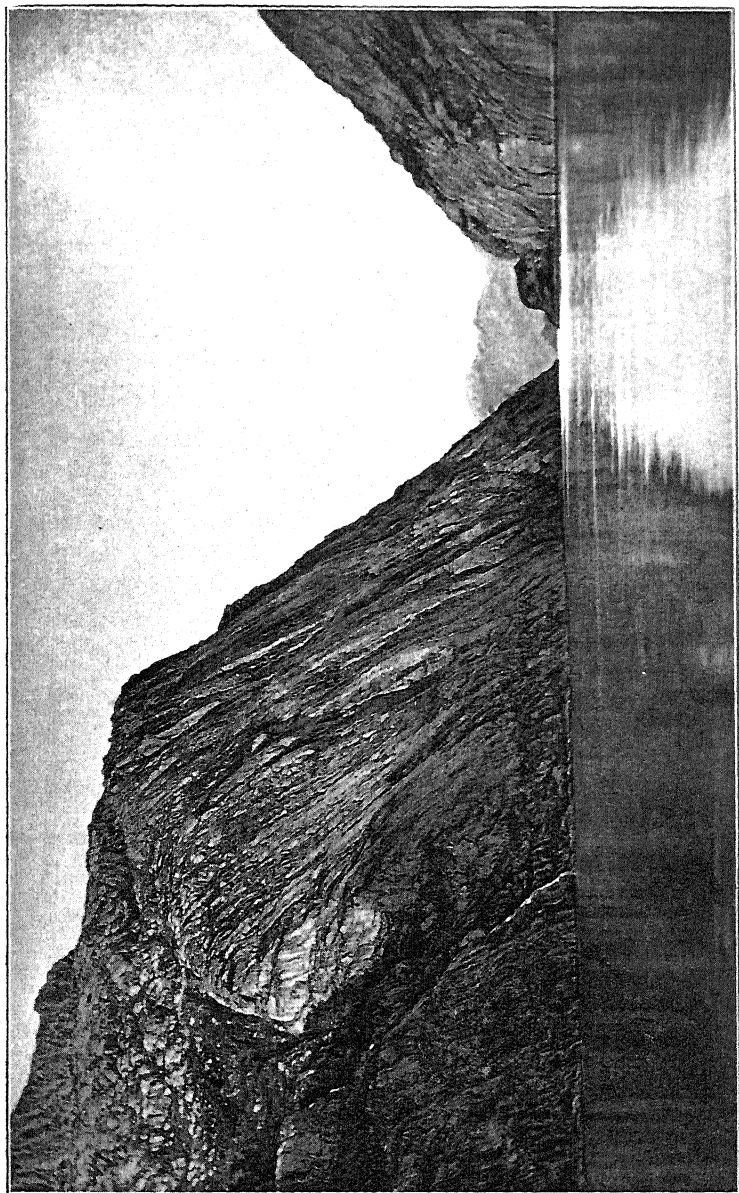
A parton levő pár házikó fel volt lobogózva s feltűnt két helyen a tiszta norvég lobogó — a svéd színű szöglet mellőzésével — jeléül, hogy ott a svéd-norvég unio ellenesei laknak s érzelmeiknek is ily módon kifejezést adnak. Az már úgy van, a norvég a mint érez, úgy mutatkozik is, semmiféle melléktekintetek által nem hagyja felfogását korlátozni s nem hagyja korlátozni meggyőződésének külső, látható megerősítését sem. A tengerparton valami tiz cariol várakozott,

mert a császár kiszállást és sétakocsizást tervezett, szándékában azonban gyengélkedése megakadályozta. Néhány fenyüdeszka volt hidlás gyanánt a tengerszélre vetve — ennyiből állott a magas vendég kényelmére tett intézkedés. Semmi más készülődés, felczifrázás nem változtatta meg a kis telep képét, olyan volt, mint mikor utólszor láttuk. Néhány ember — halászalakok javarészt — állongtak a cariolok körül, pipázva, beszélgetve, de egy vonás sem árulta el a császárfogadást, a megvárható értelemben. Ünnepeyes hangulatnak, lázas kíváncsiságnak sehol legkisebb nyoma sem, csak a «Hohenzollern» sebes kis gőzpropellerje síklott ide-oda — hajó és part közt — különben a nyugodtság, nem törődöm-ség mindenütt.

Kapitányunk egy ladikot bocsájtatott vízre, melyben helyet foglaltunk amerikai barátjainkkal és német útitársainkkal, hogy körülcsónakázzuk a császári hajót. Minden rendjén ment, de a németekből kitört az alattvalói lelkesedés és hűség szava, a császári lakosztály ablakai alatt hatalmas háromszoros «Hoch»-ot rivalgtak, mire Vilmos császár daliás feje megjelent az egyik ablaknál, de csakhamar ismét visszahúzódott.

Kiszálltunk azután a partra egy kis járásra, majd folytattuk utunkat, ismeretes tájakon, melyek daczára a ködös, borús időnek, nyári üdeségükkel, kilombosodott erdőikkel jótevő ellentétet gyakoroltak a Jegestenger kopár partjait még élénk emlékezetben tartó szemünknek.

Julius 28-án a Lofot szigetcsoportozat északi részén ért a hajnal. Gyönyörű verőfényben mosolygott a Vestfjordból nézve ez a különös alkatú szigetvilág, mely igazában mint egy «czápa fogazata», ezernyi hegyszarvat, sziklatarajt, kirágott kőszilánkot egyesít, a távolból bástyafalként felmeredő szürke homlokán.

50. kép. — A Trolldjord.

Lossius kapitányunk szíves előzékenységgel — kilesve titkos óhajainkat — letért a rendes útirányról s bejárt a *Raftsund*-ba, mely Ost-Vaagö és Hindö szigeteket választja el egymástól. A sund déli torkolatánál a jobb parton — Hindö szigetén — mosolyog a kis *Digermulen*-telep lábas rakodóházával, szemközt vele balra, magas, behavazott hegy-csúcsok könyöklenek föl — a kép összbenyomása csodálatos szép. Balra odább zsákszerűen nyúlik be Ost-Vaagöre a gyönyörű kis *Troldfjord* (50-ik kép). Nevéhez méltón (troid = boszorkány, bűvös), igazán bűvös, tündéries. Bejárója oly szűk, hogy a «Hohenzollern» nem tudott bejutni rajta, a Sirius is éppen csak befért. A jobb oldalt itt egy függélyes vagy 600 méternyi magas, vad, szakadékos, töréses ősközet fal alkotja, a baloldalt enyhébb, alacsonyabb sziklás, a fjord kissé megtágult végén pedig jégár tekint le felénk, melynek lefolyását gyönyörű zuhatag képezi. A szűk fjord legtéresebb részén éppen csak akkora, hogy a hajó megfordulhat s mégis mélysége 175 m. körül van. Elragadó szép hely ez, egyike utazásunk legszebb pontjainak.

Digermulen-nél kötöttünk ki ezután (51-ik kép).

A tiszta, csókolni való kis telep egy meredek, elég magas óriási hangyaboly alakú hegy lábánál fekszik. A hegy alsó részét nyires öv fogja körül, teteje meztelen, táblázatos, hajdani jégár köszörülte, lekoptatott ősközetből való. Úgy terveztük, hogy megmásszuk a hegyet s az egész társaság csatlakozik a kapitány vezetése alá. A bércz ormáról való kilátás ugyanis páratlanság hírében áll s újabban a német császár is eljárogat ide — élvezni egy darab őstermészetet, a legjavából.

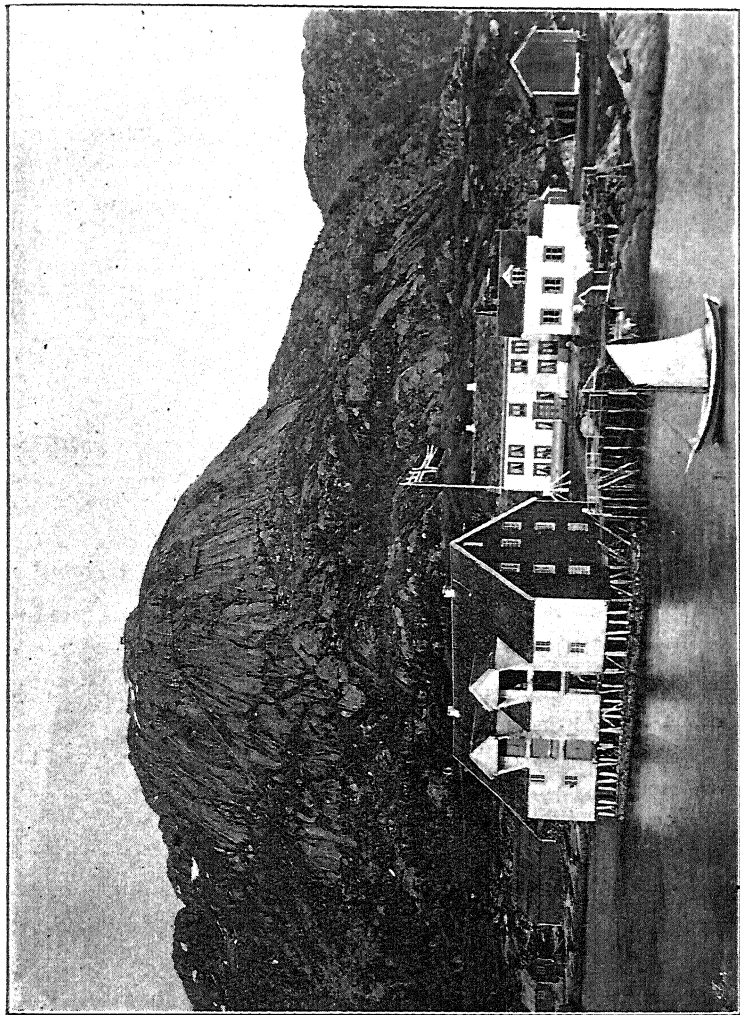
Látván, hogy a szobapadlókhoz szokottak turista-csoportunkban túlnyomók és lassan, kényelmesen a kerülős, könnyebb, de hosszabb utat választják, észrevétlenül elmaradtunk

tőlük s ameredekebb, de becslésünk szerint rövidebb, déli hegyoldalon kezdtünk felkapaszkodni. A keskeny ösvény sziklatörmelékek, omlások közt erősen hágott, minden lépésünkre vigyázni kellett, mert a csuszamlás igen komoly következményekkel járhatott volna. A nyiresből kiérve elveszett a járó, s nagy sziklatáblakon, hasadékokon, inkább kúszva mint járva, hatoltunk magasabbra és magasabbra. Egy órai fáradtságos mászás után jól megizzadva, végre felértünk a bércz fokára és kissé laposas tetejére, hol a homorodásokat töze ges, mocsaras talaj tölti ki; egyébként csak szikla és kő mindenfelé.

Az élelmes norvégek kihasználták a pont kincsét, kilátásos emelkedést készítettek az oromra, egy kis faházikót is építettek ide, melyen a német, norvég és a svéd-norvég unio színeit mutató zászlók lengtek. Vilmos császárt várják megint.

A körülöttünk, alattunk elterülő tájkép ebben a tiszta, napragyogta világításban alig leírhatóan szép. A norvég szárazföld parti vonala egyfelől, majd másfelől a Lofotok vad sziklavilága, egy hegy-tenger, melyből csupa krátterszerű, havas, kiélesített, szilánkolt, késhegyes, fogazott szakadásokkal csorbítva, megszámlálhatatlan csúcssorozat szökel fel az égnek. Közbe-közbe a nagy Vestfjord, a Raftsund vizei kékelnek-zöldelnek oly színpompában, melylyel a szem nem győz betelni; a messzeségben pedig a szabad tenger terül el, szürkélük s az ég színébe olvad, a hol vele ölelkezik.

Elmerültünk a szemléletbe, mely mindig új és új, szebb-nél-szebb vonásokat fődözött fel a hatalmas panoramán. Csodálatos is, nagyszerű is volt az, szavakkal, ecsettel, tollal nem festhető. Sokáig gyönyörködtünk már benne, élvezve a hangulatot, a belső összhangot, a mit a látomány fakasztott, mikor lassanként, lihegve-pihegve, a kapitánynyal élükön,

51. kép. — Digermulen a Raftsundban.

többi útitársaink is felérkeztek. A németek meglepetve kiáltották: «Ah! die Ungarn sind schon da!» (Ah! a magyarok már itt vannak!)

Én egész közönyösen reá mondtam: «Igen, vagy egy jó félóra óta.»

Ők ugyanis eltűnésünket meghátrálásnak gondolták, s nem sejtették azt a fürgeséget, hogy a fárasztó hegymászással ily hamar is meg lehetne birkózni.

«Pedig lassan mentünk», fejeztem be a párbeszédet.

Erre elhallgattak; a norvégek komoly arcza pedig mifelénk mosolygott, nem szóltak, de éreztük, hogy egy kis kárörvendő gúny is belejátszik arcvonásaikba. Nem nekünk szólt.

Ők is elnézték a kilátás pompás bájait, azután bevonultunk a deszkabódéba, pattant a pezsgőpalack dugója, rajnai és bordeaux-i borok kerültek a fenyűdeszkákból tákolt asztalokra, csendültek a poharak — összeforradtunk egy lélekké, ismeretlen az ismeretlennel bizalmas érzelemcserébe állott. Mintha csupa régi jó barát — sokáig nem látva egymást — került volna össze, hogy felujítsa a kötelék melegségét. Itt tudtuk meg, hogy a németek Brémából valók, itt ismerkedtünk meg PER NISSEN táborkari kapitánnyal, a norvég katonai térképkészítő osztály főnökével, egy igen kedves, művelt, finom férfiúval, a ki Cammermeyer kiadásában a ma létező legjobb uti földabroszt készítette Norvégjáról s most is térképfelvételek, kiigazítások céljából utazott. Trondhjemig ezután is velünk maradt s ez idő alatt igazán élvezetes, tanulságos órákat töltöttem vele.

Kedélyeskedés, megisméltődő *scaal*-ok közt múltak a pihenés percei, míg a kapitány jelt adott az indulásra. Inkább futottunk mint jöttünk a hirtelen ereszkedő lejtős hegyoldalról s egy félóra alatt leértünk a kis Digermulenhez,

melynek gazdasága néhány sovány burgonyaföld és turfavágás képében ott jelentkezik a házikók táján. Magányos, szögletbe dugott kicsiség, de azért van vendégkönyv, távíró, fénykép, pezsgő, rajnai és bordeaux-i bor és párját ritkító vendégszeretet, szivesség. Éreztük ezt, mikor neveinket beírtuk az idegenek jegyzékébe, a tanya gazdájának kedélyességtől, rend és tisztaság dolgában remeklő szobájában.

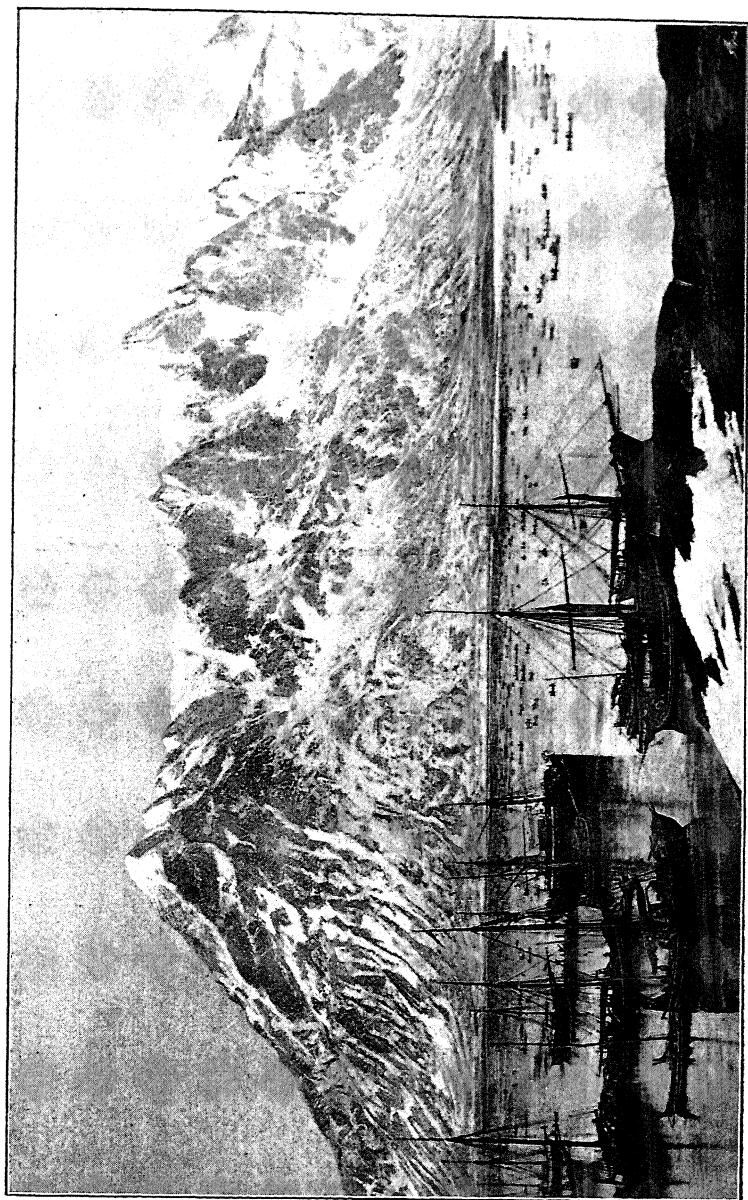
A németeket egészen elszédítette a kirándulás sikere, a kilátás bódító szépsége, nem állhatták, hogy császáruknak szánt Hoch-jaikat *levelező lapon* el ne küldjék a «Hohenzollern»-re.

A madarak közül e hegyen — a Digermulkollen-en — láttam *réti pipiskét* — *Anthus pratensis* —, *szesét* — *Acanthus linaria* —, *fenyőrigót* — *Turdus pilaris* — s egy *sarki hófajdot* — *Lagopus subalpinus*. Egy ember fogott két pelyhes hófajd-fiókat is, melyeket azután a németek szerencsésen agyonápoltak.

Öt órára mindannyian a fedélzeten voltunk s a megkéssett ebédhez ültünk; egyidejűleg indultunk is, végighajózáva a Lofotok vadregényességben utolérhetetlen, egyedül álló sziget során és hegyhalmaza mellett, érintvén a főbb halásztelepeket, *Svolvaer-t*, *Henningsvaert* majd *Baldstadt-ot*.

Most e helyek kongtak az ürességtől, alig néhány marczona halász járt, inkább lappangott a halszárogatók körül, vagy evedzett biztos csapásokkal ladikján a százöblű szirtek közt.

Micsoda élet folyhatik itt január közepétől ápriliséig, mikor a tökehal — *Gadus morrhua* — ívócsapatai a Vestfjord zátonyaira rajznak, emberi fogalmat és számítást meghaladó töménysűrűségben! Akkoriban úgyszólván egész Norvégia halászságának színe-java itt van, sokszor még 30,000 embernél is több. A távíró, mely a norvégpart magá-

52. kép. — Téli tókehalhalászat a Lofotok táján.

nyos telepeibe is beszól s — mintegy óriási idegrendszer — ezerfelé viszi a hírt, mikor a rajzó haltömeg megérkezik; minden mellékes lesz, halláz fogja el a népességet. Ügynökök, papok, orvos, bankhivatalnok, kereskedők, tengerésztisztek nyomon követik a halászságot s megkezdődik a nagy munka, a fenékhoroggal és eresztő-hálókkal való halászat. (52-ik kép.)

Képünk világot vet e jelenetre, melynek sikerülte annyi embernek életkérdése. A fogott halmennyiség, — kizárólag *tökehal* «stokfis»* — átlag minden évben 20 millió darabra tehető, de volt esztendő, mely 30—40 millió darabot is eredményezett. Éjjelre a halászhad pajtaszerű fabódékban húzza meg magát, nappal «munkájában» izzad, daczol a nem egyszer háborgó tenger hullámjárásával. Jaj a szegény halászoknak, ha aránylag kis csónakjaikat a feltámadt nyugati szélvész éri! Ilyenkor az idő próbára teszi viharedzett karjait s ha féket vesz, végpusztulással fenyegeti őket. 1848-ban egy napon 500 ember, a jelen évben 123 vesztette életét. lelte sírját a felbőszült habokban. A kereset nehéz, veszedelemmel is jár, de ez nem riasztja vissza a normann vért igazi elemétől, a tengertől. Majdcsaknem azon születik, tud rajta meghalni is, kötelességteljesítés közben.

A Lofotok téli halfogása s a kisebb arányú, de azért szintén nevezetes nyári halászat eredménye Finnmarken partjain, látja el a világ katolikus államait tökehállal, a régóta híres böjti eledellel.

A fogott halat felhasogatják, fejeiket levágják, rakásba rakják, vagy halszárogatókra aggatják. A levegő keményre

* Erről írja MISKOLCZY GÁSPAR «Jeles Vadkertjében»: A *stokfis* vagy *Asellus* azért neveztetik így apró szamaracskának, mert jöllehet külsőképpen réá nézve igen szépek, de megszívólva soha különben meg nem főzhetik, hanemha mint a számart elébb jól megverik, úgy főzhetik azután meg.

szárítja, gond és további munka nélkül; de sózva is készítik. A felszelés, hasítás különbözősége szerint van *Klepfisk*, *Rundfisk*, *Törfisk*, *Laberdan*.

A fejeket rakásba vetik — láttam kazalszerű nagyokat is — tüzen megaszalják, kiszárítják, azután porrá őrlik s guánót, trágyát készítenek belőlük. Tengeri gazzal felfőzve marhaetetésre is használják.

Most már nagyrészt üresek voltak a megszámlálhatatlan sokaságu halszárogatók, az áru forgalomba került; csak a főbb halásztelepek guánó gyárainak adott még dolgot az idei «termés», s a rakodó házakban rejtőző «maradék» emlékeztetett a lezajlott nagy napokra.

Baldstadtnál utitársaink közül két angol hölgy hagyott el, kikkel utközben nem egy kedélyes beszélgetést folytattunk. Ügyesen kezelték az ecsetet, csinos aquarelljeik néhány vázlatkönyvet egészen megtöltöttek. Most a Lofotok várromszerű, ágaskodó, bizar alakzataival veszik fel a próbát. Még ügyes ecsetkezelőnek is erős feladat ez, habár nem kevésbé hálás is.

EILERT ADESTEN NORMAN nagy hírnevét Lofot-tájképei alapították meg; igaz, a víz rezgését, a levegő tisztaságát vagy a sajátyszerű világítást, színezetet nálánál alig tudja más hívebben festeni. A megkapó hatást a természetűség keresetlen kifejezésével éri el, épp úgy mint DAHL és MORTENMÜLLER.

DAHL ereje azonban genre-képekben, apró népelet jelenetekben tör magának utat, míg utóbbi első sorban tájkép festő s különösen a norvég fenyű erdőket veszi előszeretettel ecset alá, miért is épp úgy mint NORMAN «a Lofotok festője», ő a «norvég fenyvesek festője».

A norvég festészet különben általános jellem szerint tájkép festészet; nem is lehet az másként, hol a szegény ember

csakugy mint a művész, annyira a természet, a vidék hatalma alatt áll.

Baldstadt-ből neki vágunk a széles Vestfjordnak — a mi öt órányi hullámzó tengert jelent — bucsuzunk a páratlan szigetsoporttól s pihenni térünk.

Jul. 29-én *Bodönel* ébredtünk, hol egy fecskét láttunk — az egyetlent a sarkkörön belül —, rövid rakodás után pedig folytatjuk utunkat nagyszerű hegy alakzatok közt, gyönyörű verőfényben, abban az átlátszó, nálunk csak magas hegyek tetején élvezhető tiszta légtérben, mely Norvégiában annyira jellemző.

A tenger alig fodrozott, színe teljesen azurkékben ragyogott, akár délibb földövek táján.

A nyiresek egész diszüket kifejtették már, sőt a sokáig nem látott fenyvesek — bár még gyéren — de feltünedeztek. A zordságot nyájasság váltja föl egész környékünkön, alig-alig fehérlik már hófolt a hegyoldalokon, a csucok is, melyek felutazásunkkor teljesen hóba takaródtak, megmeztelenedtek, szürke lecsiszolt, elvászott homlokuk mutatja csak, hogy sokáig hordozott tehertől váltak meg — de csak rövid időre. Burgonya- és árpaföldek is szaporábban akadnak, igaz ugyan, hogy még a gabona alig hányja kalászát. Mindez élénken emlékeztet, hogy feltartóztatás nélkül mind jobban délnek megyünk.

Göndö-ről élvezzük a Svartisen jégszicláit, ezt az óriási jégármezőt, mely mint egy óriási örök fehér lepel beborítja a hegygerinczet. Grönland belső jegének kicsinyített képe, hírmondója az utolsó jégkorszaknak!

Rödö és *Gjevik* után a *Hestmandö* lovas alakú csuca mellett küldünk üdvözetet a messzeségben délibábként festő Threnen és Lovundák szigeteinek — — — búcsuzunk a sarkkörtől.

A kívánatnál is pompásabb időben, amerikai barátainkkal rendszeren a kormányhídon telepedtünk meg, beszélgetve a magyar és az amerikai viszonyokról, figyelve a tenger jelenségeit, legeltetve szemeinket a már ismert tájakon vagy a még nem ismerteken, t. i. azokon, melyeket hat hét előtt éjnek idején érintettünk.

Társaságunkhoz csatlakozott egy fiatal angol is, ki ügyesen zongorázott. Mikor az idő leszorított a hajó belsejébe, ő szórakoztatott zongorajátékával; majd az egyik amerikai is kimutatta gyakorlottságát e hangszeren. Megfakadt az ének is, amerikai dalokat tanultunk, minek fejében feleségem magyar népdalokat énekelt. Ha azután az égderüje ismét felcsalt a kormányhídra, magyar dalsólót, amerikai dal karban követett. A tenger reggeli azurkék színe délutánra smaragdzöldre változott s a halomszigetek körül sárgás, barnás, fehéres csíkokkal tarkálott.

Itt gyönyörködhettem a delfin sajtószzerű játékában is. A természetes halalakú emlős magas ívekben kivetette magát a tengerből, egy pillanatig úgy 1 méternyire a vízszíne fölött mintegy a levegőben függni látszott, majd ismét nagy loccsanással belevágódott igazi elemébe. Jó ideig kísérte ilyen apró gyakorlatok közt hajónkat. nem kis multságunkra. MISKOLCZI GÁSPÁR uram Franzius nyomán irt «Jeles vadkert»-jében elég találóan jellemzi a delfint, de erről az ugrási játékjáról csak sejtésszerűen szól: «A delfin 4-ik neme a czethaloknak, mely közönségesen tengeri disznónak is neveztetik az okáért, mert hasonló orra vagy on mint a disznónak, és valamikor magát a tengerből hirtelenséggel felüti, szintén úgy is böffent, de igen nagyon, mint a megijedett disznó. Valamiképen hogy azért a négy lábu állatok között legfőbb és nemesebb az Oroszlán az ő sok szép virtusiért: azonképen a Delfin is minden tengeri nagy béstiák között

az ő sok szép tulajdonságaira nézve legnemesebb és emlékezetesebb is».

Az a disznó forma orr és a lélekzetvételkor hallható bőfentés csakugyan talál; a «sok szép tulajdonságba» pedig bele gondolhatjuk az ugráندozást, mert ez is főjelenség a delfin életében, a miután egyik német neve igen helyesen «Springer».

Kobberdal dunnalud-pehely gazdaságát is még egyszer láttuk, de már csak néhány tojó vezetgette még gyámoltalanabb apróságát, jeléül, hogy java részük a szabadabb tengerre huzódott.

A partvidékeken egyéb madár se került szem elé, csak a hajót kísérő lósirályok, tengeri- és ezüstös sirályok, néhány tengeri szarka és két bóbás karakatna.

Vacsora után ismét kiültünk a fedélzetre s ime, kezdett alkonyodni, setétülni, 11 órakor pedig a nap is lenyugodott, kigyuladt az első csillag s a hold sarlója haloványan világított le az égről!

Egy hónapig folytonos nappalban élve, sajátságos érített az esteledés, az éjszaka. Szinte kellemetlen érzésünk támadt a szürkülettel s nehezebben szoktunk most a nap hiányához, mint előbb a folytonos napfényhez. Éjfélkor térünk pihenőre.

Reggelre — jul. 30-án — a csókolni való kis *Namsos*-nál állottunk, hol a németek végleg kiszálltak. A hires *Namsen-Elv* lazaczos vizét akarják horoggal megkóstolni.

A halomsziget övben bujósdit játszva, síma tengerközökben haladtunk tovább, hol szinte elfelejti az ember, hogy hajón jár; csak a *Foldenfiord*-nál éreztünk egy kis hullámzást, de oda se neki, bár sokan az utasok közül megrészegettek tőle. Borultas, szellős volt az idő így hát az ugyis ismert táj utszakaszát az olvasóban töltöttük. *Valdersund* előtt még

egy bálnát láttunk — az utolsót. Nem sokára ezután részünk volt egy nagyobbarányú heringhalászat látványában. Kis és nagy vitorlások, halászcsonakok messze távolig egészen belepték a tengerszint. Kitünő biztos evedző csapásokkal hajtvá mozogtak, csobogtak a hálós halász-csonakok, közbe-közbe hasasra dagadt ponyvákkal surrantak ide-oda a vitorlások. Vagy 170 hajót birtam össze olvasni.

A heringhalászat, mely ha nem is oly biztos mint a tökehal fogás — mert sokszor a heringek éveken át nem mutatkoznak —, mégis elsőrendű jövedelemforrás számba vehető. Jó években a Norvégiában fogott heringek száma megüti az 500 millió darabot, a mi pénzértékben 8 millió koronát teszen. A heringhalászatot rendszeren az egész partvonal mentén gyakorolják, csak abban van különbség, hogy a téli és tavaszi halászatkor — januártól ápriliséig — a délnyugati tengerpart mentén a *vaarsid*-et, tavaszi heringet, és a Nordland partján a *storsild*-et, nagy heringet fogják, a nyári és őszi halászatkor pedig az *aatsild*-et (aat=dög, a mivel a norvég a sok mindenféle *Crustacea*-t, csöves férget jelöli, mely ez időben a hering főélelmét teszi).

Mielőtt e vonzó halászati képtől elbucsznánk, álljon itt egy rövid statistika Norvégia halászati eredményeiről, 1877-ből. E szerint télen és tavasszal a tökehal-halászatot 15,676 hajó űzte 66,386 halászszal, a hering halászatot 42,028 halász 7279 őrhálós-hajóval és 1660 bokor huzó hálóval. Eredményezett pedig e halászat 66.805,000 db. tökehalat, 687,755 hektlit. hízott és nyári heringet, 208,168 hektl. kis heringet, 454,600 makrelát, mihez 987,000 tengeri rákot véve, az összes érték megüti a 29.441,000 koronát.

A vacsora ismét bucsu érzelmeket fakasztott; utólszor voltunk együtt amerikai barátainkkal. Holnap hajnalban indulnak Throndhjemből Stockholm felé és tovább Orosz-

országba. Összeültünk az asztal végébe, közbe vettük derék LOSSIUS kapitányunkat is — a válás közel hozza egymáshoz az embereket. Pezsgővel koccintottunk egymás egészségére, sőt felköszöntők is voltak. Az öregebbik BATEMAN megköszönte LOSSIUSnak minden előzékenységét, mire az viszonzásul az amerikaiakat éltette; poharat emelt azután mi reánk magyarokra is, mire én az amerikai szabadságra, mint a népek szabadságának mintaképeire üriték poharat. «Hurrah», «hip-hip hurrah» és «éljen» lelkesen folyt össze s az érzelmek harmoniáját nem homályosítá meg más, csupán az elszakadás árnya. Éjfélig együtt maradtunk. Jul. 31-én a reggel pirkadása már Throndhjem kikötőjében talált. A lánczok csörgésére, ládák lerakására felébredtünk, elég jókor még, hogy távozó barátainknak utolsó bucsut inthessünk.

XVI.

THRONDHJEM — BERGEN.

Egy napot töltöttünk Throndhjemben az ezeréves ősi norvég koronázó városban, melyet 998-ban I. Olaf Trygvesson király alapított s birodalmának főhelyévé tett.

Hat hét előtt, mikor először voltunk itt, a környék növényzete s ennek megfelelőleg a hőmérsék is, a mi áprilisunk elejére emlékeztetett, most meg már júniusnak végével is versenyezhetett volna. Az egyenes utczák nyir-, juhar-, kőrisfa sorai pompás árnyékot vetettek a kövezett járókra, helyenként asphaltra is, és a melengítő napsugarakat felfogták. Bekóboroltuk a tisztaságtól ragyogó, kisurolt utczákat, megnéztük gyönyörű ékszer- és szűcsboltjait, örömünk telt a sok fehér függönyös ablakokból kimosolygó rózsákon, fuchsiákon és myrthusbokrokon. A norvég menyecske különösen utóbbira nagy gondot fordít, mert azt a bokrot ápolgatja és tartogatja, mely menyasszonyi koszorújához szolgáltatott virágokat.

Siettünk azután Throndhjem gyöngyébe, a régi székes-egyházba, mely Szent-Olaf tetemei fölé épült s méltán egész Skandinávia legnevezetesebb remekművei közé tartozik. Építészetileg a román és gót styl sajátos társulása jellemzik e többször pusztuló félbe ment, de ujabban egész buzga-

lommal javítás alatt levő templomot, mely az által, hogy eredeti építészeti formájában bizonyos angol-normann vonásokat is domborít ki, igazán párját ritkító nemzeti műemlék.

A főhajó úgy a főoltárboltozat góthikus, a kereszthajó és egyes oldalkápolnák, ajtóivek ellenben román stylűek, gyönyörű félkörös normann zikk-zakk-ivezettel.

Míg az egyik fele már teljesen helyre van állítva s marandó hatást gyakorol a szemlélőre, az egyszerűség és fenség hatalmas benyomásával, addig a javítás alatt álló részben gépek, kőfürészek, faállványok, óriási kőkoczkák és szikladarabok közt tanui lehetünk annak a nehéz munkának, mely CHRISTIE építőmester terveit megvalósítja, segélyezve az állam, magányosok és a helybeli takarékpénztár által.

Soha sem éreztem, sem az előtt, sem azután emberi kéz alkotta épület szemlélése közben azt a csodálatos meghatottságot, mely a throndjemi székesegyház belsejében egész lényemet megkapta. Nem képzeltem, hogy építészeti, kifargott hideg kő olyan költészetet, összhangot bírjon kifejezni és a lélekben támasztani, mint ez a vén épület, melynek mondhatnám minden része egy-egy darab megkövesedett gyönyörű eszme, egy darab történet.

Meghatva távoztunk a norvég királyok koronázó templomából, folytonosan hordozva a benyomást, melyet az reánk gyakorolt.

A templom körül fekszik a temető, mely inkább hasonlít egy gyönyörű virágos kerthez, mint a holtak birodalmához. Mindenesetre egyik legszebb sétálója Throndhjemnek. Termetes, sűrű lombozatu facsoportok alatt temérdek keskenyszéles kiválóan gondozott utak közt domborodnak a sírhalmok. A sirok alakja lényeges elüt a mi hosszúkás hantolásunktól. Feltűnő kicsiny halmok ezek itt, fűvel teljesen

beültetve, melyeken kis faemelvényen vagy egyszerű márványlapon van az ott eltemetett neve, életkora, állása felírva. A nálunk szokásos fejfákat, kereszteket alig látjuk, sirkő is kevés van, de találunk több sírdomb fölött négy alacsony vaslábon vastáblácskákat is, sokszor Thorwaldsen-dombormű utánzatokkal. Sőt láttam néhány egészen kis sírdombot, melynek arasznyi kiemelkedését alig egy méter átmérőjű kőgyűrű vette körül, belseje pedig tele volt ültetve szebbnél-szebb virágokkal. Általában a sírok többnyire rácsozattal vannak bekerítve s köröskörül virágokkal dúsan beültetve. A nagy fák mindenütt reáborulnak a nyugvóhelyek fölé s beárnyékolják a hantokat. Legtöbb sír mellett egy kis szabad tér is van hagyva, azon pad, melyen a hátramaradt család neve olvasható. Az ember e holtak birodalmában járva világosan észreveszi, hogy a sírt itt valósággal az elszunnyadtak halál után való lakásaiknak tekintik, melyhez az életben maradt rokonok és jó barátok sokszor ellátogatnak s ott sokat és szeretettel időznek.

A sírok közt találtuk az öreg sírásót, ki látván, hogy idegenek vagyunk és érdeklődünk a temető iránt, ide-oda kalauzolt s mutogatta a nevezetesebb emberek végső pihenő helyét. Különösen a templom közelében nyomatékkal mondta egy sírnál, hogy: «*ez még nemes ember volt.*»

A temető szomszédságában nagyobb épület téres udvarára nézünk, a hol embercsoportosulás támadt. Katonaság vonult föl, boldog Norvégiában ritkább látvány!

Állandó katonaság egész Norvégiában alig van 2—3000 főnyi, ezek is önkénytesek. A katonai szolgálatnak azonban minden alkalmas norvég férfiú 13 évig alá van vetve, illetve a véderő tagja, csakhogy az «alkalmas» szónak itt sokkal szűkebb értelme van mint nálunk, s a hadkötelesek csekély számát szorítják komoly szolgálatra. Legtöbbnyire szabad-

ságolva vannak. A gyalogságnál, tüzérségnél, szekereszetnél az első évben csak 42 napra hívják be az ujonczokat, — a többi csapatoknál valamivel hosszabb időre —, mely alatt a katonai kiképzést úgy a hogy megkapják. Ezentúl egymást követő négy éven át csak évi négy heti fegyvergyakorlatra vonul be a legénység. Az ötödik év végével a sorhadi szolgálat után négy évi honvédségi, majd ismét négy évi népfelkelési kötelezettség áll fenn.

Az önkénytesek 6 évi állandó szolgálatra kötelezvék, ezekből kerül ki az öt fennálló gyalogdandár számára egyenkint 192 ember, az egyetlen lovasdandár részére egy század, az öt zászlóalj tüzérségnek egy-egy ütegére 20 ember, melyek a keretnek is igen megszorított fogalmát adják ki. Teljes létszámban csak az egyetlen vadászrezred áll, öt századot képezve. A hadsereg hadi létszáma összesen 18,000 embert tehet, nem többet. Csak a sorhad vezényelhető háború esetén az ország határain túlra; a honvédség az ország határain belül, a népfelkelés pedig a szűkebb otthon védelmére alkalmazható. A tisztek és altisztek is két csoportra oszthatók; állandóan alkalmazottakra és ideiglenes minőségűekre, utóbbiak a mi tartalékos tisztjeinkre emlékeztetnek, fizetést nem kapnak s 10 havi kiképzés után csak az évi fegyvergyakorlatokra vonulnak be 4 éven keresztül. Az állandóan alkalmazott tisztek 5 évig kötelesek szolgálni. Mire beértünk az udvarba, a katonaság — néhány üteg lovas tüzér volt — arcvonalban állott s egy öreg tiszt fogadta a jelentéseket. Az egész csapat rendkívül rosszul volt felszerelve, egyformaságról, fegyelemről, a mi értelmünkben szó sem volt. A legénység úgy ült a lovon, a hogy éppen jónak látta, semmi katonás tartást nem mutatott. Az egyenruhák nem illettek jól, minden letyegett, a csizmaszár hol térden felül, hol térdig sem ért, otromba nagy kardjuk szijazattal a ló-

szerszámhoz is oda erősíthető volt, egy szóval a csapat nem festett. A jelentéstétel után rögtön indultak a gyakorló térre, vagy táborba, mely Throndhjem közelében fekszik. Ügetve, vágatva, lépésben, a hogyan jött, valóságos gomolyban tódultak kifelé, hosszúfarkú sörényes, zömök lovakon, csak nagy nehezen bontakozott ki az összevisszaságból, egy némileg felismerhető rendes vonal. Az egész reám olyan benyomást tett, mint egy falusi tüzoltó-egylet gyakorlata. Volt is fogásuk az angol fotografálóknak, a kik kapva az alkalmon, egész üteg ágyútorokként tátongó fényképező-készüléket irányoztak az ártatlan csapatra.

Ebédre a Británia szállóba mentünk, s igen jól esett a hajóétekhez szokott izlésünknek egy kis ételváltozás. A többek közt kaptunk egy tál pompás fris északi *mocsári málnát*, ezt a norvég nemzeti gyümölcsöt, mely Tromsöből eljövet, még virágzásban volt.

Délután ismét kóboroltunk a városban, majd ellátogatunk a «Sirius» fedélzetére is, hol PER NISSEN kapitány bucsulátogatását fogadtuk, ki külön csak azért nézett el még egyszer a hajóra, hogy velünk kezet szoríthasson. Elválásunkkor szívesen meghívott magához, mondván, akármikor kerülünk Christianiába, szerencsének fogja tartani, ha nála szállunk meg. Melegen ráztuk meg jobbát, viszonzva a meghívást. Ezután végigjártunk a kikötő czölöpépítményű rakodóházai közt, hol a lósirályok galambmódra röpködtek. Itt egy czukrászboltra bukkanván, kíváncsiságból befordultunk ide. Édességeket, süteményeket, czukorkákat a norvégek nem tudnak készíteni, s valóban áll, minnél délbre utazunk, annál kifejlődöttebb, jobb és változatosabb a népek édesség és czukor szeretete, s ennek megfelelőleg a czukrászati csemegék készítési módja. Fagylalt természetesen nem volt, kávé is rossz, de sör elég jó.

53. kép. — Szénagyűjtés Norvégiában a «Häsja-ra»

Meglehetősen belefáradva a sok bandakulásba, járkálásba, kocscira ültünk s a Nid folyó hídján át felmentünk a XVII-ik században épült *Christiansen*-erődhez, mely azonban mai állapotjában alig állná sokáig az ágyútüzet. Kilencz nagy előlről töltő ágyú állott a sánczokon, torkát a tenger és kikötő felé meresztve, s három katona képezett körülöttük őrséget. Az egyik kivont karddal járt fel-alá a «*poszton*», de azért a másik két társa, úgy a sétáló közönség is, bizalmas beszélgetésbe elegyedett vele s a szolgálat szigorának nyoma sem érződött meg az egész dolgon, inkább kedélyességgel hatott. A kilátás e pontról igen szép; belátni a fjord jó darabját, a kikötő előtt foltként kiemelkedő *Munkholmen* kis sziget váracsát, a tiszta faházakból álló várost, üde zöld erdőborította magaslatait és színlővonalas *Ilsviken* hegyét, a Nid folyó tekervényes folyását. Alattunk gabnaföldek zöldeltek s hányták kalászaikat, a réteket javában kaszálták s szárították a szénát azokon a kerítésszerű faállványokon, melyek Svéczia némely vidékein általánosan használatosak, Norvégiában ellenben ritkábbak.

A gyakori esőzések folytán ugyanis a learatott gabnát és szénát a rothadás veszélye nélkül nem lehetne kévékbe vagy kazalokba rakni, hanem oly módot kell ejteni, hogy a szárítás a sűrű megázás mellett is gyorsan történhessék. E célra szolgálnak ezek a kerítésszerű léczezett állványok, melyek neve *Häsja* (53-ik kép). A szántóföldeken — azok hosszát felérően — párhuzamosan állanak, alulról tetőig berakva lekaszált gabnával, takarmánnyal, úgy hogy messziről egyenközüen haladó zöld kerítéseknek tarthatnók. A szél, levegő folyton átjárhat így a termésen s aránylag rövid idő alatt minden nedvességet elpárologtat belőle. Képünk érthető módon világosítja meg a sajátos alkotmány alakját, a szárításra felhordott széna elhelyezését és a gyűjtés módját.

A Christiansen-erőd körül néhány madarat is észleltem, *sármányt* — *Emberiza citrinella*, — *házi verebeket*, nagy csapatokban *seregélyeket* és *parti fecskéket*, sőt néhány csapat *víjjogó fecskét* — *Cypselus apus* — is, a mi megkapta érdeklődésemet, mert tudnivaló, hogy ez a madár egyike legelső ősszel távozó vándorainknak s megfigyeléseim szerint vidékünket augusztus elején már elhagyják, s itt noha már jul. 31-ét írjuk, még nagy számban röpködnek otthonuk táján.

Míg felmenet a meredekebb helyeken kocsisunk szokás szerint leszállott s gyepelön vezette fel a fogatot, meg-megpihentetve a kis norvég pejt, addig lemenet víg ostorcsapások közt örületesen száguldoztunk s villámgyorsan repültünk a *Brittania*-szálló elé, hol megvacsorázzván, visszatértünk a «Sirius» fedélzetére, melynek képe egészen megváltozott; a régi utasok majd mind elhagytak, helyüket idegen alakoknak engedve át.

Éjfélkor indultunk ki Throndhjem kikötőjéből s daczára, hogy az ég tiszta volt, esti szürkület szállott a vidékre; ki-gyuladtak a két hónapig nem látott lámpák.

Mire felébredtünk — aug. 1-én — hajónk már a *Christian-sund* előtt fekvő szigetközökben kanyargott s nemsokára a négy szigeten fekvő hires kereskedő város kikötőjében bocsájtotta le vasmacskáját.

Temérdek kisebb-nagyobb hajó várakozott már a Siriusra, melyek szinte roskadásig egyforma ládikákkal voltak meg-rakva. A gőzdaru munkához látott s emelgetni kezdte a rakodmányt, mely a ládákra égetett *Bacallao seco* név után csupa tökehalat, a szárított Klepfisk-t tartalmazott. A rengeteg hal Spanyolországba vándorol, hogy e katolikus állam hiveinek bőjti szükségletét kielégítse.

Egy pár kisebb hajó hordóhalat is — sardellát, herin-get — hozott s a Siriusnak volt mit nyelni, a sok holmit

belsejébe temetni. Egy hamar nem is gondolhattunk az indulásra, kiszálltunk hát a partra s besétáltuk a hegyoldalokra kapaszkodó város csinos utcáit, megnézve meglepő gazdag boltkirakatait.

Az egyes szigeteken fekvő *Kirkelandet*, *Inlandet*, *Nordlandet* és *Skorpen* városrészek között apró gőzpropellerek tartják fenn a közlekedést s szünet nélkül siklanak ide-oda. Valódi vízi omnibusok!

A négy sziget majdnem körben fogja körül a kikötőt s a tenger olyan itt, mint dombkörnyezte, házakkal beépített tó, melyből nincsen kijárás. A házak sokszor magasan a sziklák közül tekintenek alá, meredek környéküket kertecske élénkíti, a háttérben pedig szép erdős halmok és hegyek zöldelnek.

Ebéd után végre 3 órakor indultunk s nemsokára szabad tengerre értünk, néhány óráig érezve azt a sajtyszerű hosszú hullámozást, mely erre felé még szélcsendben is folytonos mozgásban tartja a tenger hátát.

A hullámok közt számos vitorlással, halászhajóval találkoztunk s részünk volt abban a látványban, mikor hol az egyik, hol a másik hajó eltűnt a hullámhegy mögött, hogy a következő pillanatban ismét előbukják. A hajók közt egy helyen nagy sirályfelhő szunyograjként tánczolt a víz fölött s elárulta a haljárást.

Estefelé ismét szigetek közé jártunk be s a himbálódzás megszűnt. A Moldefjord vizeit hasítottuk.

Itt láttam azt a feltűnő, a partról a tenger fölé hajló magas faalkotmányt, mely alakra némileg hasonlít az Adriai tengerparton dívó halászok nézőkéjéhez. Norvégiában a lazac halászatnál jut szerepe. A kivetett háló közvetlen a nézőke alatt van, összehúzó zsinege azonban felszolgálja a magasban ülő halász kezéhez, a ki a tiszta vizen át belát a kivetett há-

lóba s ha préda került bele, megrántja a kötelet. Halásztársaság ez alatt ladikon néz az eredmény után.

Otterø sziget alatt elhaladva, a bájos *Molde* városkánál kötöttünk ki.

Mintegy gyönyörű hegyitő, olyan itt a tenger, körül koszoruzva nagyszerű havas csúcsok, erdős fenyves kupok egész sorozatával.

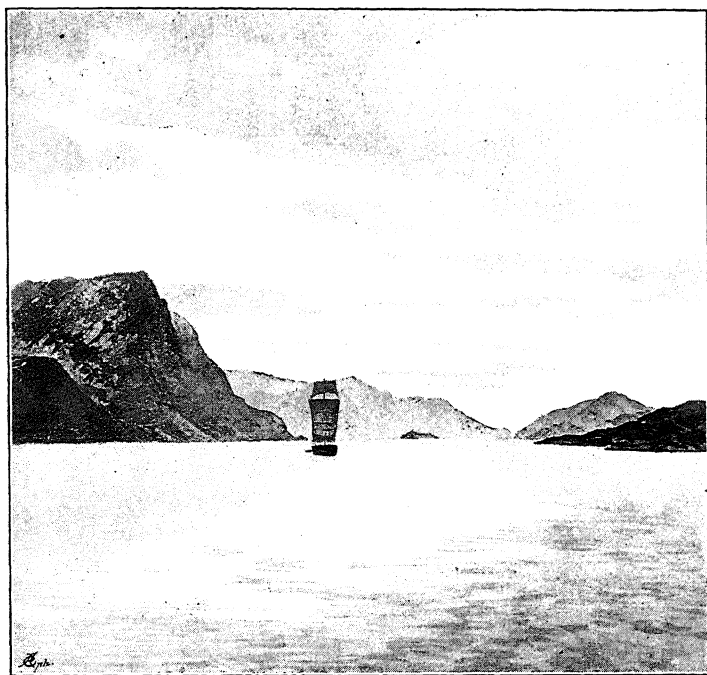
A tiszta időben belátunk a *Fane-*, *Lang-*, *Rødven-* és *Romsdals*-fjordok remek panorámájába, közel 2000 méternyire felágaskodó csipkés hegyromzatokra, melyek közül a szarvszerű *Romsdalshorn* és a *Troldtinder* határozottan kiválik s az egész képen mintegy uralkodik.

Molde városa festőien simul egy hegyoldalhoz s igazán pittoresk, idyllikus képet varázsol szemeink elé; szinte elfelejtjük, hogy a 63. ész. szél. fok táján járunk. A hely festett faházikói, nagy szállói — köztük néhány svájczias stýlben, habár a norvég jelleg feladása nélkül — erősen délibb nyaralópontra emlékeztetnek; a csalódást a rózsás kertek, üdén hajtó fák és növényzet csak erősítik.

Utitársainknak egy kis része elhagyott ugyan, de helyettük három teljesen omnibus berendezésű — hátul még a portást sem nélkülöző — propeller annál több felszállót hozott fedélzetünkre, a mindenféle nemzetiségű utasok tarkabarka raját, megfelelő málhával. Volt köztük helsingforsi tanár, művelt norvég, műveletlen és előkelő angol, svéd, francia és német. Jött egy cseh muzsikussal vetekedő zenekar is, lett azután eddig csendes hajónkon lárma, zivaj és zaj, beszélgetés, felváltva vagy társulva a zenének nem valami elragadtató hangversenyével. A rengeteg podgyász a fedélzet közepén felhalmozódva egész hegyet képezett; áda, utitáska, szijazott takaró, bödön, cserépbe ültetett szegfű, myrtus, virágcsokor össze-vissza zürzavaros rendet-

lenségben hevert a fedélzeten, nem fért a hajó belsejébe, mely már halszállítmánnyal tömve volt.

Vacsora tájban bucsuztunk *Molde*-től s minthogy a nagy szorultságban a gyönyörű tájképet igazában nyugodtan alig lehetett élvezni, 11 órakor vissza vonultunk czellánkba.

54. kép. — A Nordfjord vidékéből. — Fényképfelvétel nyomán rajzolta Hány Gyula.

Álomról azonban szó sem volt. A népes utiközönség fellelkesülvén, a lelkesedést a zene még fokozván, farsangi hangulatba jutott, a fiatalság tánczra perdült s támadt felettünk a fedélzet deszkáin olyan kopogás, csuszszanás, mely szunyókálási szándékainkat teljesen megzavarta.

Éjfél után mégis elaludtunk s ezalatt megkerültük a ten-

ger állandó rakonczátlankodásáról hirhedt *Stadtland* félszigetét.

Megcsillapult tengeren a *Nordfjord* (54-ik kép) tompára, gömbölyűre koptatott, jégtől vásott, repedéses szikla hegyei közt ébredtünk. A fjord oldalain szinte hirtelen feltornyosulva sorakoznak a hegyek, a hol egy kis part van faházikók s már sárguló gabnaföldek akadnak, meg erdők is; a hegyormok azonban mesztelen csupasz kőhomlokot mutogatnak. A csendes fjordban kevés hajóval találkoztunk, csak néhány hal szállító, egy árboctos régi normann módra készült hajó siklott csendesen délfelé, rakodmányával.

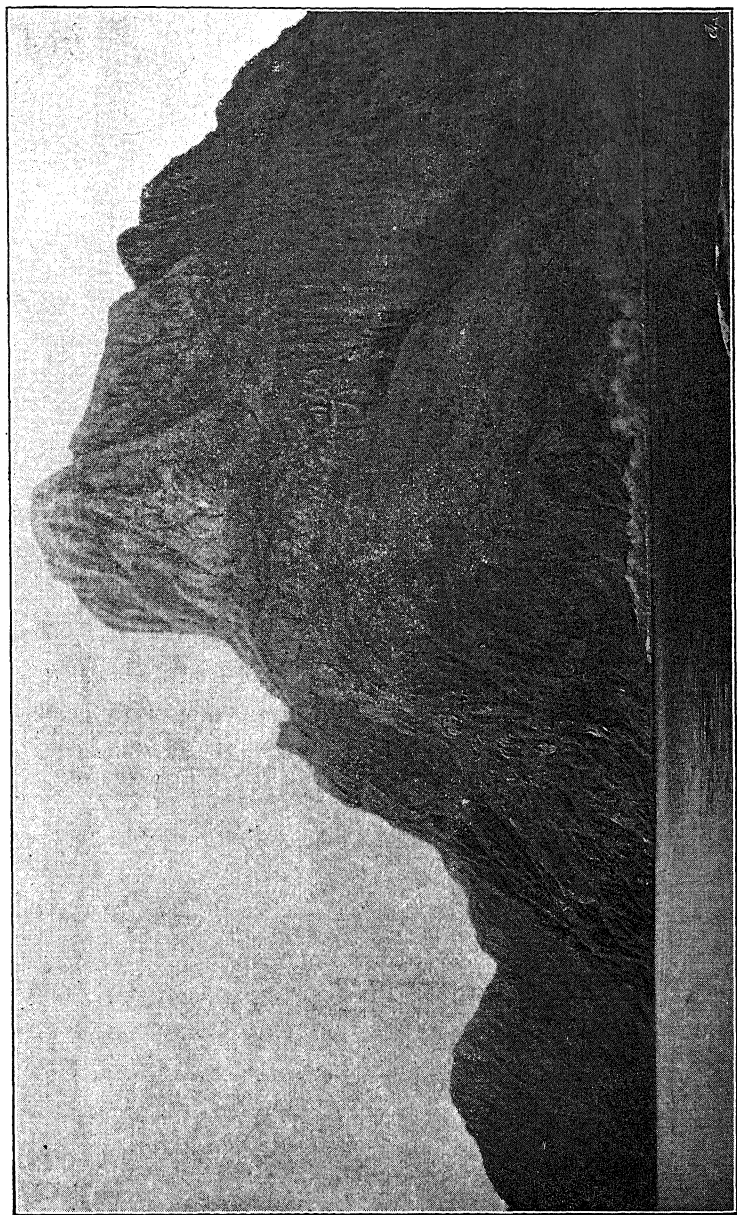
Elhajóztunk a 915 mét. magas merészen feltolódó, szinte fölénk hajoló *Hornelen* (55-ik kép) óriási sziklafala mellett. Kupja simára csiszolva, mintha az eget verné; hátravetett fejjel tekinthetünk csak fel reája.

A Sirius gőzkürtje elbődült, ezerszeres visszhang ugrándozott egyik falazatról a másikra, tompa morajlással, zugással töltve be az egész vidéket, míg csak el nem halt.

Hajónk nyomát e fjordban nagy csapat *hering sirály* — *Larus fuscus* — követte, volt köztük két sötétbarna foltos fiatal is, melyek már így a távolból is élesen különböztek a *tengeri sirály* — *Larus marimus* — világosabb fiataljaitól. *Fekete lumma* és két *halfarkas* is került szem elé.

Két óra tájban *Flörö*-nél voltunk; tiszta kedves kis hely ez, szomszédságában gabnaföldekkel. Keletre sajátos hegyláncz jelenik meg, mely a csodálatos világításban színre, alakzatra rózsásan világított füstgomolyhoz hasonlított. Oly könnyedén, oda lehelten rajzolódott az égre mintha nem is szilárd kőtömegekből volna.

Flörö-ből a *Stavefjord* torkolata mellett folyton halomszigetek közt haladunk, melyekből felszökik a 473 mét. magas *Alden* szigete, a «norvég ló» (den norske Hest), mivel

55. kép. — Hornelen-hegy a Bremanger szigeten, a Nordfjord torkolatánál.

távolból lóhoz, még inkább nyereghez, hasonlít. A gyér gyepet fakasztó sziklák közt hangya nagyságu pontok mozognak, jámbor birkák, melyeket kicsaptak a magányos szigetre, hogy télen-nyáron tengődjenek s hasznot is szolgáltatassanak gazdájuknak olcsó szerrel.

Ezután a rideg sziklák határolta *Sognefjord* torka előtt hajózunk el. Norvégia leghosszabb fjordja ez, mert 180 km-ternyire nyulik be a szárazföldre, de alig 6 km. széles; mélysége azonban 1200 méter. Az ember nem is hinné a torkolat kopár, jégcsiszolta hegyeit látva, hogy a fjord belseje és elágazásai remek tájékokkal ékeskednek; azonban minden norvég fjordnál megtaláljuk e jelenséget. Rendszerint a fjord szája, a tengerre néző bejárója a legridegebb, de minnél inkább hatolunk végébe, annál elragadóbb, barátságosabb vidék köszönt. Oka e jelenségnek abban fekszik, hogy a tengerhez közel eső fjordrészek védtelen mutogatják homlokukat a szélrohamoknak, míg a földség belsejében fekvő fjordpartok elegendőképpen meg vannak oltalmazva s a Golf-áramlat hatását egészében élvezik. Közvetlen a *Sognefjord*-dal szemben fekszik *Indre Sulen* szigete, melyet elhagyva egy darabig szabadabb tengeren himbálódzunk, átlépve egyszersmind a 61° ész. szél.-et.

Alig láttuk azonban az ég és tenger összecsókoló szemhatárvonalát, ismét belejutunk a szigettengerbe s folyton apró kazalszerű vagy czipóforma, ritkán gyepes, inkább puszta halomszigetek közt ügyeskedünk. A sok szikla, szirt kipróbálja a legavatottabb hajós figyelmét és tudását.

E tájakon az állatvilág ragadta meg figyelmemet; daczára a borult égnek s a délután szakadó esőnek folyton a fedélzetről vizsgálódtam. A sirályok közül *ló sirály*, *ezüstös sirály*, *halfarkas* mutatkozott, de nem igen társultak a hajónkat már *Flörö* óta kísérő ismert számú *hering sirály* csapathoz. Ezek

a hering sirályok Bergenig ragaszkodtak hozzánk s így körülbelül 78 kilométernyi utat tettek meg velünk. Ez idő alatt, kivéve pár pillanatig tartó megszállást mikor a víz felszínén uszó konczra csaptak le, egyszer sem láttam őket pihenni. *Fekete lumma* többfelé jelentkezett, szintúgy *dunnalud* is, egy helyen nagy csapat számos fiatallal. Gyönyörű kép volt, mikor az egyik halomszigetről 32 darabból álló csapat *tengeri szarka* — *Hæmatopus ostrilegus* — rebbent föl s tarka tollazatuk villogott, játszott, a mint a fekete hátuk vagy fehér altestük fordult szemünk felé. A legkisebb szirtszerű szigetkéken katonásan ülő *karakatnák* sötétedtek, köztük is számos barna tollazatu példány — tehát repülő fiatalok. Egy kis öbölben találkoztunk a közönséges *vadlud* — *Anser cinereus* — két példányával, majd a hajó orra előtt egy menekvő *hosszúcsőrű buvár* — *Mergus serrator* — családdal, mely a tojó vezetése alatt 4 pelyhes fiókából állott. Szárnyaikat is segítségül véve, lubiczoltak el a veszedelem helyétől.

Épen a 61° ész. szél. körét hagytuk el, midőn az egyik sziklán jól ismerős sovány legény, két *szürke gém* — *Ardea cinerea* — mutatkozott, igazi jele, hogy visszafelé járunk. A madárélet mellett láttunk három *delfint* is, de semmi egyebet.

Esti $\frac{3}{4}$ 10 órakor a *Byfjord*-ba kerültünk s nemsokára Bergen árboczerdős kikötőjében, *Vaagen*-ben, horgonyoztunk.

Szabály szerint ki kellett volna szállnunk, mert azokon a helyeken, hol a postagőzösök egy napnál továbbra kötnek ki alapos tisztítás alá veszik a hajót, egy magasabb társulati tisztviselő pedig megvizsgálja az egész gőzös belsejét, külsejét nem-e esett baj. Derék kapitányunk azonban tekintve a zuhogó záport, készségesen beleegyezett abba, hogy az éjjelt a Sírison tölthessük.

Igy tehát csak másnap — aug. 3-án — hurczolkodtunk ki czellánkból s a Norge szállóban szálltunk meg arra a két napra, mit «Norvégia Hamburgjában» a régi hansa-városban tölteni fogunk.

Bergen 47,000 lakójával, csinos hegyek környezte tengeri fekvésével, a szó teljes értelmében modern város, sokkal inkább mint Christiania vagy Trondhjem; de egész külsejében, sőt mi több, lakóinak lelkületében, természetében is, az igazi norvég jelleget nélkülözzük itt. Víg, eleven, zajos népelet lüktet mindenfelé, a beszélgetés hangosabb, élénkebb mint egyéb norvég helyen, mintha nemis a csendes, kedélyes normann fajjal, hanem olaszos vérű emberekkel volna dolgunk.

Gazdagságát Bergen nagyszerű kereskedelmének, modern fejlődését azonban kétségtelenül párját ritkító nemzetközi turista forgalmának köszöni. A jeles VOGT mikor északi útjában Bergent is érintette, tömör vonásokban ezt írja róla: «Idegeneknek borzasztó fészek. Nyilvános szórakozó helyekről nem is szólva — mert ilyenek nem léteznek — alig van a szűk, szegletes utcákban szállója vagy kávéháza, étkezője s az egyetlen vendéglő közös szobáival, rossz kiszolgálásával és avas vajával elrettentő, kivüle alig van más lakás, mint matróz lebújok félig föld fölött, félig föld alatt, melyek nyílásaiból nevezhetetlen szag ömlik ki s a finomabb orrokat három lépésnyire vissza veti». Ily képét adta 1861-ben Bergennek ez a neves természetbuvár s feltehetjük, hogy nem nézett egyoldalúan. A mai Bergent e vonásokból alig ismerhetjük fel. Elsőrangú szállókban találjuk meg a legkényesebb izlést is kielégítő, korszerű igényekhez mért kényelmet s megtalálunk mindent, a mit csak utasember szíve-szája hamarjában kívánhat.

A Norge szálló előcsarnoka csak úgy nyüzsgött a sok

idegentől, koczkás öltönyű, gallérköpenyű angoltól, hogy szinte áttolingtunk az embergyülekezeten, a felhalmozott podgyászok sánczain. Csinos tiszta szobánkban hamar betelepedtünk, majd nyomban indultunk a muzeumba, mely a Sydnæshoug dombon 1865-ben épült. Egy közép részből és két oldalszárnyból áll s homlokzatával letekint a városra.

Mindjárt a kapu mögött az előcsarnokban két kis aquarium köti le a belépő figyelmét, majd gyönyörű régi, fából kifaragott kapuk, és egy runa írásos kődarab. A földszinti termekben a gazdag néprajzi gyűjtemények vannak elhelyezve, házi-eszközök, szerszámok, butorok, ékszerek stb. Az emeleten van a természetrajzi gyűjtemény, mely halakban, kagylókban (borszeszben a kagylótest is), tengeri emlősökben, madarakban gazdag s jól rendezett. Különösen feltűnik, mindjárt a bejárattal szemközt, egy veszekedő oroszlán-csoport, zsiraf, gyönyörű példány rozmárok, fókák, jávor szarvasok. A gazdag csontvázgyűjteményben van 13 különféle fajú bálnacsontváz, köztük néhány óriási példány. Páratlan a bálnák embryologiai és fejlődéstani sorozatos gyűjteménye nagyrészt borszeszben, melyet FRIDTJOF NANSEN volt konservatornak szorgalma hozott össze. Ugyanaz ő ki lábszánkón először ment át Grönlandon s a ki most nagyobb expediciót tervez az északi pólushoz.* Mennyire méltányolják a norvégek e vakmerő fiatal tudós sikereit, azt mi is szemmel láttuk; Thronhjem és Bergen boltjaiban mindenütt sokféle holmin, tányérokon, csészéken, bronzpiperéken stb. szerepelt arczképe.

A madárgyűjtemény nevezetesebb példányai és sorozatai, főleg az északi faunából, ezek:

1-ső terem. *Bubo maximus* 7 db. és 6 db. fiatal a pelyhestől a kifejlett tollazatuig; *Nyctea nivea* 9 db.; *Falco gyrofalco* 12 db.; *Surnia*

* F. é. jun. 23-án indult a saját tervei szerint épült «Fram» (Előre) nevű hajón 12 társával merész útjára christiania kikötőjéből a nyugat-sibíriai szigetek felé, hogy onnét tengeri áramlatok felhasználásával érje el célját.

nisoria 6 db. ; *Ulula lapponica* 2 db. ; *Perisoreus infaustus* 2 db. ; *Anthus obscurus* 7 db. ; *Anthus cervinus* 2 db. ; *Motacilla Yarelli* ; *Motacilla melanocephala* 2 db. ; *Parus borealis* 2 db., és fészek 8 tojással, a fészkek apró fasejtekből és hánccsokból tollakkal vegyesen épült ; *Turdus pilaris* 4 albinismus ; *Pyrrhula major* vörösen áttetsző melanismus ; *Pinicola enucleator* 6 db. ; *Sturnus vulgaris* 2 albinismus — egyik sárgás, a másik halvány füstsürke fehér pontokkal ; *Plectrophanes lapponica* 5 db. ; *Tetrao medius* 3 db. ; *Lagopus hybr. lagopoides* ; *Lagopus alpinus* 9 db és 1 fiat. ; *Lagopus subalpinus* 35 db. és 3 fiat. ; *Lagopus urogallus albus* ♂ ; *Lagopus tetrivialbus* ; *Tetrao tetrix* 4 egyforma következő színű példány : egész fej és nyak fekete kék zománczu, a többi tollazat szürkés fehér alapu, de minden egyes tollnak közepén hosszas fekete folt, szélén pedig fehér szegély van ; *Syrnoides paradoxus* 6 db, következő helyekről : Nordfjord 1863, Honstrand (Farsund) ♂ és ♀ 1888. máj. 12, Hirset (Farsund) ♀ 1888. máj. 12., Dimmelsvik (Hardanger) ♀ 1888. máj. 22-én, Huseby (Farsund) ♀ 1888. máj. 18.

2-ik terem. *Platalea leucorodia* 3 db. egyiknek sincs bubja és első evedző tolluk fekete ; *Streptopelia interpres* 7 db. ; *Eudromias morinellus* 7 db. ; *Tringa maritima* 9 db ; *Phalaropus fulicarius* ; *Phalaropus hyperboreus* 2 db. ; *Haematopus ostrilegus* 11 db., köztük 6 db. fiatal és pelyhes ; *Ardea cinerea* 8 db., fészkek tojásokkal, 2 egészen pelyhes, 3 tolasodó fiatal ; *Cygnus musicus* 6 db ; *Cygnus minor* 3 db. ; *Cygnus olor* 2 db ; *Bernicla leucopsis* 2 db ; *Bernicla torquata* 6 db. , *Tadorna cornuta* 16 db. köztük 3 fiat. és 7 pelyh. ; *Somateria spectabilis* 2 ♀ 3 ♂ ; *Somateria mollissima* 15 db. 12 példány a tollazat fejlődési menetét mutatja ; *Harelda glacialis* 12 db. ; *Stellaria dispar* 6 ♂ és 2 ♀ ; *Anas marila* 6 db. ; *Mergus serrator* 9 db. öreg, két 8-as csoport fiatal, 2 fejlődöttebb példány, 1 magányos fiatal példány ; *Oidemia fusca* 6 db. : *Oidemia nigra* 4 db. ; *Tringa canutus* 8 db.

3-ik terem. *Thalassidroma pelagica* 2 db. ; *Stercorarius parasiticus* többféle tollazatban 11 db. ; *Stercorarius pomarius* 3 db. ; *Stercorarius catharticus* ; *Fulmarus glacialis* 3 db. ; *Mergulus alle* 4 db. ; *Uria grylle* 15 db., köztük igen sok tollváltozatban, 3 pelyhes ; *Uria lomvia* 14 db. köztük két teljesen albinismust mutató ; *Mormon fratercula* 14 db., 3 pelyhes, 1 albinismus ; *Alca torda* 11 db., köztük egy részletes albin. és egy pelyhes, melynek tollazata minőségre és színezetre sokat hasonlít az ürge szőrözetéhez ; *Graculus carbo* 12 db. ; *Graculus cristatus* 5 db. és két pelyhes ; *Colymbus arcticus* 8 db. ; *Colymbus glacialis* 9 db. ; *Colymbus septentrionalis* 8 db. két pelyhes és két tolasodó ; *Sulla bassana* 4 db. két öreg és két fiatal ; *Pagophila eburnea* 2 db. ; *Larus glaucus* 6 db. ;

Larus argentatus, marinus, canus, fuscus nagy sorozatokban öreg és pelyhes vegyest.

Ezen kívül van még három terem külföldi madár, négy szekrény madárcsontváz és sok madár-mellcsont.

Ebéd ideje is elmúlt mire vissza vetődtünk a Norge szállóba, kellemetlen meglepetésünkre azonban egyelőre elestünk éhségünk csillapíthatásától, mert az ebédlő minden zugát betöltötték a külföldi utazók. Elmentünk tehát a következő két legjobb szállóba, de mindenütt ugyanaz a szorongó turistamennyiség, helyért való tolongás, várakozó, velünk egy sorsu csoportok. Avval biztattak, hogy 4 órakor másodszor lesz közös étkezés, legyünk addig türelemmel. Felkerestünk egy cukrászt; thea nincs, kávé sincs, éppen csak néhány harapás silány süteménnyel kellett megelégednünk. Végre ütött a várva várt óra s ebédhez jutottunk, ekkor is 150-nél többen ültünk egy asztalnál. A konyha jó volt, versenyzett bármely fővárosi elsőrangú vendéglő főztével. Okulva a dolgon, azonnal előre helyet rendeltünk magunknak a Norge szálló asztalánál, itt létünk egész idejére.

A nap hátra levő órái alatt besétáltuk a város nevezetesebb utczeit s megnéztük nagyszerű áruházait, boltjait. Különösen ékszerész, szücs-, pipere-kereskedés feltűnő sok van. Jellemző norvég háziiparkészítményekből, fényképekből szörmékből és prémárukból egész kiállítások vannak. De a mily sok és gyönyörű holmi csábítgatja az idegent, épp oly drágán kínálják azokat s körülbelül még egyszer oly magasak itt az árak mint Christianiában vagy Throndhjemben. Bergenben, nyilván a sok angol turista révén, a reklamot is nagyon ismerik, míg más norvég városban e téren szinte tulságos szerénység uralkodik.

Legélénkebbek a Torvet — piac — és a kikötők; főleg a Vaagen-kikötő táján lüktet a pezsgő népelet. HOLBERG a

költőnek és CHRISTIE államférfiúnak, az első norvég storthing elnökének egyszerű szobra mellett érünk le a kikötőbe nyúló *Triangelen* fahidláshoz, az északkeleti oldalon pedig a *Tyds-kebyrggen*-hez, mely az egész partvonalat elfogó 16 fehér, nagyablaku rakodóházból áll. Mindegyik előtt kútgémforma emelő daru áll — *Vippebom* — melyek a halszállító hajókat szabadítják meg terhüktől. Itt volt valaha a *hansa* törzsfészke. Az egyik ház most is eredeti alakjában van s muzeum gyanánt nyitva áll az idegeneknek, kiket fiatal kereskedelmi tanulók kalauzolnak a sötét, dohos épületben s kimerítő magyarázattal mindenfelől tájékoztatnak. Rendszerint két fiatal ember vezet, az egyik angolul, a másik németül nyujtván felvilágosításokat. Az alsó helyiségekben volt az áruraktár, az első emeleten a tulajdonképpeni lakás — *Kontor* — hová előszobán át jutunk. Közvetlen a nappali szoba mögött van a hálószoza és étkező, a második emeleten van azután a legények tanyája — *Kläven* —. Minden czégnak külön képviselője volt s külön házban lakott. Az egyesület tagjai coelibatusra voltak kárhóztatva s életmódjuk több más megszorító szabály által korlátozva; így például gyertya vagy lámpa világot sem szabadott használniok a fő épületben. Ágyaik teljesen elzárható láda forma alkotmányok voltak, sötét zugok mint az egész lakás; a régi berendezés maig megvan tartva minden helyiségben, butorok, szerszámok, fegyverek, könyvek megfelelő helyen.

A kikötő mozgalmas képére vetettünk ezután pillantást. A sok vitorlás, halszállító hajó és apró csónak közt néhány postagőzös is itt pihent, s éppen indulandó volt Norvégia legnagyobb hajója, a háromárboozos, két kéményű «*Britannia*» gőzös, melynek építése 1 millió koronába került s Bergentől Angolország partjáig 26 óra alatt megyen.

Temérdek munkáskéz foglalatoskodott az egész soron,

főleg halászok, köztük azok a sajátságos, eredeti alakok, melyek a *Stril*-eknek nevezett népet alkotják. Ezek Bergen környékén laknak s leginkább halászattal foglalkoznak. Borotvált bajuszú, koszorúszakállas, vernyeges arcuk, feltűnő ruházatjuk kiválik a többi nép közül. Többnyire térden felül érő csizmát, kátrányozott bő nadrágot, kabátot és tarkójukat védő széles peremű kalapokat viselnek, vagy kötött inget és két, háromféle mellényt. Bergenben az utcán járó nép közt is számos tarka-barka népviselet tűnik föl, a mi Throndhjemben, Christiániban, Tromsöben hiányzik. A szomszédos fjordok népessége ugyanis ragaszkodik régi viseletéhez s főleg az asszonyok nem tágítanak elődeik szokásain.

Kocsira ültünk ezután s a városi sétakertet, *Nygaardsparken*-t néztük meg. Minden zuga a gondozó kéz művét árulja el, gyönyörű rövidre nyírott angol pázsitrészeken ízléses virágágyak, sokféle tülevelű fa, madárházak külföldi szárnyasokkal, egy kis tó, változatosságot biztosít a szép kertnek. A házak is e tájon csak úgy virágoznak, minden ablak, erkély telve van rikítószínű cserép vagy indázó növénynyel. A parkból lekocsiztunk egy töltéshez, mely a Store Lynggaardsvand-ot a tengertől, a Puddefjordtól elválasztja. Hogy a tó és a kikötő közt a hajó-közlekedés mégis meglegyen, arra egy elfordítható híd szolgál. A hidon túl balra fordultunk s gyönyörködtünk a tó festői partjában, melynek egyik oldalát a Fløifjeld magasan felemelkedő hegykupja képezi. A tó fölött a hegy ereszkedője rakva van a képzelhető legkedvesebb nyaralókkal, kertekkel. Sokszor a legvadregényesebb, düledezett sziklák közt a legszorgosabban gondozott remek kertecske közepéből emelkednek ezek az indásnövényekkel befuttatott, színes téglákból rakott nyaralóházak. A levegő valóban üde, a vidék, környék egészen svájczias. Majdcsaknem a villák közt, szintén ily modorban építve van

két kórház a *Lungegaard-Hospital* és a *Pleiestiftelsen*, utóbbi kizárólag azon szerencsétlenek részére, kik az *Elephantiasis græcorum* szörnyü betegségben szenvednek. A hajdan inkább csak a déli és keleti földrészeken honos baj már a közép-korban átterjedt Európára, manapság azonban, Norvégiát kivéve, más országok meg vannak e csapástól kimélve. A betegápolás fejlettségével azonban itt is már javulás észlelhető s jelenleg kb. 1300-ra csökkent a leprosusok száma. Bergen, Throndhjem, Stavanger, Romsdal környéke és a partvidék szenved legtöbbet, ez átöröklődő rettentő nyavalyától; különösen Bergen táján 1000 lélekre 3 ilyen beteg esik.

Az étkezésre többé nem panaszkodhattunk. A Norge szálló ebédlője tisztaságos asztalai egyikéhez ültünk s kipihentünk fáradalmainkat. Minden asztal közepén laza természetességgel kötött gyönyörű virágcsokor tett újabb tanúságot a norvég virágszeretetről, a kiszolgálás, étkekészítés elsőrangú volt, a közönség válogatott, teljesen kiengesztelődtünk.

A mi időnk még Bergenben volt, kóborlásban, bevásárlások közt mult. Mikor aug. 4-én délben áthordozóskodtunk a Siriusra, régi czellánkat újra elfoglalandók, zászló-díszben találtuk az utczákat, kikötőt, hajókat. Sokfelé a német lobogó lengett, hirdetve, hogy a német császár érkezett meg. Mi nem sokat láttunk az előkelő vendégből, lassanként készsülödtünk, azután volt dolog is, naplóírás, levélírás stb.

Jól multak dolgaink két napi bergeni tartózkodásunk alatt, sok ujat, tanulságosat és szépet láttunk, élveztünk. Csak egyben volt némi árnyék, az időjárásban, majdnem szünet nélkül szitált vagy vágott az eső, perczekre is alig láttunk napot, egész ottlétünk alatt. Nem is csoda, mikor Bergen harmadik helyen áll azon helyek közt, melyek Norvégiában a legtöbb esőt, csapadékot kapják. Dommesten-

ben 1951, Flörőben 1874, Bergenben 1724 mm. az évi csapadék. És így nem egészen légből kapott annak a bizonyos hajóskapitánynak a historiája, a ki hét éven keresztül rendszeren ellátogatott Bergenbe, de a nyolczadik évben még sem ismert reá, — sőt a rossz irányításért a hajókalauzt is elverte —, mert derült időben érkezett oda.

Esti 10 órakor ezernyi pislogó lámpa fényénél kibontakoztunk a kikötőből, mindinkább kisebbedtek a világító pontok, bucsuzóul sugárzott utánunk a világító torony őrtüze, két rakéta sustorgott a korom sötét égnek, tüzes csikja azonban csakhamar elhamvadt, vak éjszaka lett körökörül — messzebb-messzebb távoztunk a «négydombu» vagy egy kis jóakarattal «hétdombu várostól».

XVII.

AZ UTOLSÓ VILÁGÍTÓ TORONY.

Stavanger városánál állottunk, mikor a reggeli kicsalt szűk lakásunkból. A Sirius egészen a parthoz járt, tolóhídján pedig egy sereg gyermek szaladt át fedélzetünkre, válogatott ananasepreket kínálva. Mohón estünk a rég látott csábos gyümölcsnek, noha 10 öre-ért (körülbelül 6 krajczár) csak öt darabot vesztegettek. De hát jól esett.

Nem sokáig időztünk a kereskedelméről híres, 24,000 lakót számláló dus lombozatu erdő mellékén fekvő városban, még csak régi, a XI-ik századból való székesegyházát sem nézhettük meg, mely szépségben a norvég templomok közt mindjárt a throndhjemi után kapta rangját.

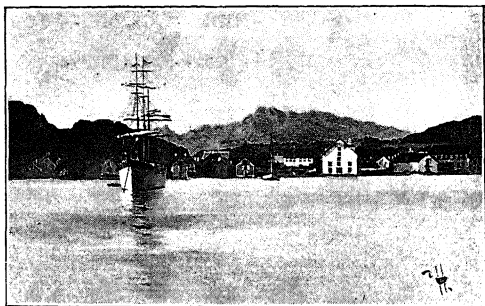
Arra sem gondoltunk, hogy vasutra szálljunk, elmene-kedve az Ekersundig tartó rosszshirü szabad tenger hullám-ostroma elől.

Háborgós volt az utszakasz e része, öt. óráig keményen lóbált a nyugtalan víztömeg, de fel sem vettük, hanem messze-látóinkkal néztük a parton huzódó sajátos köves, sziklás, mocsaras pusztavidéket, melynek neve *Jaederen*.

Délre *Ekersundot* közelítettük meg, ezt a kietlenségben meghuzódó városkát, az *Ekerö* szigettel szemben.

Megint egy darab szabad tengert hasítunk, de már csen-

desebbet, azután a vízesésként tengerbe zuhanó *Sira* folyó torkolata mellett bejárunk a szép sziklaalakzatokban gazdag *Flekkefjordba*. Egyik sziklasziget a másik mögött marad el, kopár hegykupok változnak ritkás, majd sűrűbb erdőséggel, bezöldült oldalakkal. A hol a völgyekben vagy a hegyek repedései közt csak egy maroknyi használható föld van, oda ember telepedett, gabnát vetett bele, már sárgul is. A házikók egyesével, mint a fecskéfészkek, sokszor szédítő magasból kandikálnak alá, szinte reményleni szeretjük, hogy jól oda vannak tapasztva s nem buknak a mélységbe. A vetés

56. kép. — Flekkefjord város — Fényképfelvétel után rajzolta Hány Gyula.

közvetlen mellettük silánykodik, sokszor alig akkora kiterjedésben mint egy kis szoba, az is képzelhető kacskaringós össze-vissza tördelt szélű szabálytalan alakban. A fjord egyik zsákszerű öblében mosolyog az idyllikus *Flekkefjord* városka (56-ik kép), parányi kedves kis fészkek; a kikötőjében horgonyzó nagy három árbóczos szinte otrombának, aránytalanak tűnik föl.

Néhány percz mulva, alig hogy megcsillapodtunk, már megint tovább siet velünk a Sirius s neki fordul a *Listerfjordon* át a szabad tengernek.

A különben egész nap borult eget Flekkefjordnál átsza-

kasztotta néhány ragyogó napsugár, most azonban újra ólom-szürkébe játszott a mindenség, felettünk a felhőség, alattunk az Óceán. Felkerekedett valami kelletlen széljárás is, a víztömeg megmozdult s rövidre reá ingott-bingott a nagy hajótest.

Lister nagy világító tornyát már hömpölygős habok közt üdvözöltük.

Siettünk a vacsorával, mert a lóbálás erősbült s kijátszottuk a mozgalmas elemet avval, hogy pihenőre szálltunk s még hasznát is vettük, mert hamarosan elringatott, mint a dajka a bölcsőben nyugvó csecsemőt. A madárság közül e tájékon *tengeri sirály, ezüstös- és lósirály, heringsirály* és pár *halászcsér* jelentkezett.

Hajnali 5 órakor *Christiansand* védett kikötőjében nyitottuk fel azempilláinkat. A 13,000 lakosságu várost, épp úgy mint *Christianiát, IV. Keresztély* alapította, mégis egészében oly ujszerű benyomást tesz, mintha csak most épült volna. Ennek oka akár a többi norvég városban is, a rendkívül gyakorta ismétlődő nagy tüzvészekben rejlik. A házak Norvégiában majdnem mind fából készülnek, ha tehát tüzi veszedelem támad s hozzá még szél is fuj, pusztul minden. Már azóta is, hogy mi ott jártunk, újra meglátogatta a vörös kakas e szerencsétlen virágzó kereskedővárost. A mult év júliusában ugyszólván felerészben elhamvadt s 7 millió korona erejéig károsult.

A vidék itt már nélkülözi a vadságot, fenségest, csupa halom, enyhe dombozat, barátságos völgy és erőteljes lomberdő, viruló gyepek jellemzik.

Félóra alatt elvégeztük a rakodást, kicsavarodtunk délnek a szabad tenger felé.

A felkelő nap első sugarai éppen megaranyozzák a zöld partokat, a messzebb előreszökött kis sziklaszigeteket, me-

lyek egyikén a legkiemelkedőbb ponton karcsu világító torony (57-ik kép) áll, akárcsak egy oszlop.

Alig haladtunk el a torony mellett, elterült előttünk az Északi tenger sűrke végtelenje.

Reá meresztettük szemeinket a partra, a színezet árnyalata mindjobban egyforma sűrkekékbe folyt össze, elmosódtak a részletek.

Csak a világító torony hordta büszkén, jól kivehetően, magasba törő fejét.

Kendőinket lobogtattuk, bucsúztunk Norvégiától. Eszembe jutott egyszerre az egész időszak, melyet annyi élvezet és tanulság közt e csodás országban, igaz, becsületes, művelt, vendégszerető, kedves népe közt tölték. S eszembe jutottak a csendes fjordok, a remek zuhatagok, a kopár hegyek, havas és jeges ormok, az éjféli nap, a zöld nyires, a süppedős láp; lelki szemeimmel láttam a lappokat tarándjaikkal, láttam a halászokat sikló, engedelmeskedő ladikjaikban s annyi ezer mindenfélét — — kitudná mind elsorolni? Elteltem gondolattal és érzelemmel.

Látom-e még valaha azt a tünedező partot, mely annyira ellapul már, majd csaknem a tenger szintjába süllyed? és fogom-e még egyszer üdvözölni azt a világító tornyot, mely utolsó, visszavonhatatlanul végső darabja ennek a megszeretett országnak?

Jó embereim, norvég barátaim mind azt mondták: «Viszontlátásra».

Hát az is meglehet.

De akár viszontlátásra, akár örökre szólott a bucsú, annyi bizonyos, hogy Norvégiára, a norvégekre mindenkor igaz hálaérzettel és az elismerés teljes melegével fogok visszagondolni.

Meglátni e páratlanul szép országot, bepillanthatni természetébe és embereinek lelkületébe, régi forró óhajtásom volt.

Elértem és boldog vagyok.

57-ik kép. — Az utolsó norvég világító torony.

XVIII.

BEFEJEZÉS.

A földség eltűnt, megjött a pillanat, mikor csak ég és víz volt számunkra a világ.

Vissza feküdtünk ágyainkba, mert a tenger háborogni kezdett s a hullámozás nagyobb-nagyobb erővel indult meg.

Nehéz, feketeszürke felhők tornyosultak fölénk, feltámadt a mérges északi szél — az elemek féket vesztettek.

Reggelire csak néhány bátrabb alak jelent meg, ebédre még ezek száma is hétre olvadt, pedig harmincznál több utas volt a hajón. A nők egyáltalán nem mutatkoztak többé.

De hát valósággal nagy idő járt, vagy mint a velencei tó halásza mondaná «erőszakos».

Minden recsegett, ropogott a hajón s a nagy alkotmány csak úgy tánczolt a haragos hullámok közt, mint egy silány faforgács vagy dióhéj. Hol jobbra, hol balra dült, hol meg tengely hosszában hintázott — csak egyenletesen nem.

Czellánk ablakából hol a hullámokba, hol az égre láttunk, a vastag üvegre durranva morajlott a felcsapó víztömeg s mivel nem jól záródott, minden csattanásnál be is ömlött, úgy hogy szívacsokkal, kendőkkel védekeztünk, nehogy ürge sorsra jussunk. Mindennek daczára tengeri betegségnek nyomát sem éreztem, sőt felmentem a fedélzetre bámulni a nagyszerű tüneményt.

Zajongva, vad féktelenségében szép csak igazán a tenger! A víz színe szürkés-zöld, néha aczélos volt, csak a morgó-forrongó hullámtarajok fehérlettek a meddig a szem látott. A hullámhegyek magassága lehetett 6—7 m., a hullámvölgyek szélessége 80 is.*

Eszembe jutott a jó öreg MIKES KELEMEN, a ki élénk tollával festette a tengeri vihart, midőn RÁKÓCZY fejedelem urával törökországi bujdosó útjára indult s hazafiságos lelkével a hullámokról azt írja, hogy akkorák voltak, mint az «erdélyi nagy hegyek».

Mikor ilyen nagy hullám neki vágott a hajónak, magasra emelte azt, a feltornyosuló víz üstöke pedig átcsapott a fedélzeten, víz alá borítva a hajó közép részét; azután egyik oldalára dült a gőzös vagy pedig a mélységbe látszott zuhanni.

Nehéz volt a fedélzet nyílt részein biztos, védett szögletet találni, mert a felugró habok mindent befecskendeztek, sőt sodortak is. Gyönyörű látvány volt, midőn a nagy hullámfejek, mintegy megcsavarodva, setétzöld színüket halvány-tengerzölddé, majd fehérre változtatták, s minnél magasabbra verődtek, annál jobban omlottak, törtek össze ezernyi cseppben permetezve, füstszerűen porladozva szét, mint a szökőkút sugara.

A távolban haladó hajók dagadó vitorlázattal vagy füstgomolyokat fujó kéményükkel, hol eltűntek, hol megkerültek a hullámzás közt. Még a nagy három árbocosok is úgy el-elbujtak a vágatva tornyosuló hullámhegyek mögé, hogy éppenséggel semmi sem látszott belőlük.

* SCORESBY szerint a hullám hossza, körülbelül a hullámhegy magasságának 10—20-sával egyenlő. Szerinte az Északi Óceánon 7—9 m. magasságot érnek el a hullámhegyek, vagyis átlag $5\frac{1}{2}$ m.-t nyugoti szélnél. WEBER testvérek szerint a hullámmozgás mélyre hatása egyenlő a hullámhegy 350-szeres magasságával; de mivelhogy a mozgás ereje lefelé mindinkább gyengül, ez a hatás csak körülbelül 200 m. mélységig terjed.

Alkonyodott már, de a vihar csillapodás helyett inkább még nőttön nőtt. Bele szólt a zürzavarba az eső is, hömpölygött, tajtékzott, forrongott, omlott, forgott minden. Az által, hogy a sötétségben látni alig lehetett, bizonyos borzalmasság érzetétől alig volt szabadulás, s a mit nappal nem, most érteni kezdtem VÖRÖSMARTY szavait:

A tenger iszonyú
Ha mélyét fölveti,
Mídon hullámaid
Vad szélvész kergeti.

A vacsorához már alig jutott abból a néhány talpán egész emberből. A tiszteken kívül csupán négyen merészkedtünk az étkezőbe menni, de alig ültünk a szorító keretekkel czifrázott asztalhoz, oldalra dült a Sirius, mennydörgésszerű robajjal csörömpölt, potyogott minden tányér, pohár, üveg a padlóra.

A tisztek támolyogva rohantak a fedélzetre, én meg felkaptam pár szelet sültet, meg egy pohár Portvin-t s azonképpen imbolyogtam kójémbé. Nyugodtságom nem hagyott el — étvágyom volt. Feleségem nem győzte csodálni békés falatozásomat ebben a czudar helyzetben, talán meg is irigyelt. Egy szegény angol asszonyság legjobban elveszté fejét; nem is csoda, három apró gyermekével együtt utazott.

Minden öt perczben kikelve magából, felrohant a kapitányhoz, tétova tekintettel, remegő hangon kérdezve nincs-e veszély. Különösen magasra szökött izgatottsága, mikor a hajó időnként megállott; mindig azt hitte, hogy a gép törött el. Pedig ilyenkor a tenger mélységét mérték, hogy a kapott eredményt a loggal összehasonlítsák s meghatározhassák a pontot, melyen éppen haladunk.

Egész éjjel tartott a boszorkánytáncz, annyira, hogy még az álom is csak lopva, időközökben szállhatott szemeinkre.

Hajnalban kerültünk *Helgoland* felé, de a sziget nem látszott a még mindig tajtékzó tengerben. Csak mikor *Cuxhaven*-t megkerülve az Elba torkolatába jutottunk, csendesült el a víz színe, s egyszersmind piszkos sárgásba játszott.

Messziről átféherlik a schleswig-holsteini fenyéres part, kis szigetek, nádasok, mocsarak mellett mélyebben és mélyebben bejárunk a földség közé.

A köz. *halászcser* — *Sterna fluviatilis* — szárai lenge reptükkel kísérik a hajót, alig egy-két ezüstös- és lósirály.

Az Elba torkolata feltűnő népes; számtalan vitorlás, gőzös jár-kél, közbe-közbe a vörös világító hajók pihennek s a nagy «Bismarck» három-kéményes gőzös, mely jelenleg Hamburg és Amerika közt leggyorsabban, 5 nap alatt, közlekedik, utasokkal megrakódva tolakodik ki a tengerre. Lobognak a kendők, vissza integetünk nekik — sokan a remény csalóka iránytűjével ülnek ott; szegény csalatkozók: Szerencsés utat!

Balra hagyjuk *Blankenese* kedves, kertes nyaralóit, a hamburgiak kiránduló helyét; a partok laposságát igazán fris zöld, dombos, fásított vidék váltja föl a megműveltség fokozódó jellegével; végre belekeveredünk a nagyszerű hamburgi — a legnagyobb európai — kikötőbe. 36 óra helyett 40 óráig tartott az út Christiansundtól idáig s egészben, — leszámítva a néhány ponton való megállapodást, teljes 18 napig voltunk a hajón, vágyva-vágytunk hát száraz-földre lépni.

Lassan bontakozhattunk ki a gőzösök, minden rangú és fajú vitorlások, ladikok, propellerek tömkelegéből s a Grasbrook-kikötőnél horgonyoztunk. Hatalmas az a látomány, mely innét a kikötő egészére esik! Számlálhatlan hajó, gőzdarú mozog, csikorog, emel, rakódik; a hajógyarak óriási pöröljei zuhognak, vastag bömbölés, éles fütty, zakatolás,

csörgés, csörömpölés, recsegés, rezgés, kolompolás, csen-
gés, csikorgás s a hangok minden változata tölti be a leve-
gőt, a nagyszerű mozgalom fölött pedig szénfüst köde lebeg,
mint valami felhő. A fedélzetre elsőbbségért tolakodva,
podgyászszállítók jöttek, hamarosan gondoskodtam a gyűj-
teményládák biztosításáról, melyeket előre haza küldtem.

Azután LOSSIUS kapitányt kerestem föl s a többi hajó-
tiszteket, meleg köszönetet rebegve szivességeikért.

Utóljára a kapitánynak kezét ráztam meg, érzékenyen
váltunk el, mintha sejtettük volna, hogy ez életben utólszor
találkozunk.* Ő volt az utolsó norvég, kinek Istenhozzádot
mondtunk.

Hamburgban két napig pihentünk, ha ugyan pihenésnek
lehet nevezni azt az őgyelgést, mely képtárból az állatkertbe,
a templomokból a botanikai kertbe stb. viszi az embert.

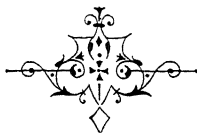
Elutazásunkat aug. 9-ének estejére határoztuk, s pedig a
cél még mindig nem a «haza felé» volt, hanem Brüsszel,
London, majd Páris, Svájc. Az utóbbi országot azért akar-
tam érinteni, hogy a fris norvég benyomásokkal lássam s
nyomban összehasonlíthassam e két hegybirodalmat.

Az összemérésben — nézetem szerint — Norvégiát illeti
az elsőbbség. Igaz, hogy Helvetia hegyei magasabbak, káp-
rázatosabbak, vegetációja — délibb fekvésénél fogva, —
dúsabb, színpompásabb; de seholsem éreztem itt a nagy-
szerűség és fenség, azt a lebilincselő és mégis kedélyre is
ható benyomását, mely az ember egész lényét megragadja.
Az északi természet felséges komoly méltósága, a térbeli
roppantság páratlan hatalma Norvégiában minden ponton
nyilatkozik; valami sajátos szabadságérzet fog el, minden
gondolatunk, érzelmünk, mintha szétterjengene, szárnyra

* Fájdalom úgy is volt. A javakorabeli derék ember életét a mult évben
tüdőgyuladás oltotta ki.

szabadulna. A természet Norvégiában uralkodólag, legközvetlenebbül érinti kedélyünket, mert ősi tisztaságát, egyszerűségét a kultúra nem vetkőztette még ki annyira, mint éppen Svájcban.

Norvégiában minden meg van, a mi ott meg van, s hozzá meg vannak, a mi ott nincs: a tenger; az ezernyi csendes, páratlanul álló fjordok; a csodálatos, igazán bámulatot keltő halomszigetek; annyi szebbnél-szebb zuhatag, mint sehol a világon; s mindehhez — az éjféli nap.

IRODALOMJEGYZÉK.

Foglalatja azon főbb munkáknak és értekezéseknek, melyeket a szöveg alatt álló idézettekén kívül források gyanánt használtam, s azoknak, melyek egyes — ez útirajzban felvetett tárgyak, kérdések felől kimerítőbb tájékoztatást is nyújthatnak.

ACERBI. Travels trough Sveden, Finland and Lappland to the North Cap. — London, 1802.

BARTH, G. R. Bericht über eine nach Lofoten und Vesteraalen unternommenen Reise. — Journ. f. Orn. XVII. 1869, p. 82.

BAYER, TH. v. Über den Polarkreis. — Leipzig, 1889.

BERGER H. B. Die Fischerei-Industrie in Norwegen. 1873.

BROCH O. J. DR. Le Royaume de Norvége et le peuple Norvégien. Rapport a l'Exposition universelle le 1878 a Paris. — Christiania, 1878.

BUCH, LEOP. v. Reise durch Norwegen und Lappland. — Berlin, 1810.

— Gesammelte Schriften. Herausg. von J. Ewald, J. Roth und H. Eck. — Berlin 1867, III. köt.

CASTRÉN, A. Reise im Norden. (Svéd után H. Holms.) — Leipzig, 1853.

COTTA, BERNH. v. Die Geologie der Gegenwart. — Leipzig, 1878.

COLETT, ROB. Norges Fugle og deres geographiske Udbredelse i Landet. — Saerskiltaftrykt af Videnskab-Selskab Forhandlinger, 1868.

— Supplement til «Norges Fugle» stb. 1868—1870. — U. o. 1871.

— Remarks on the Ornithology of Northern Norway. — U. o. 1872.

— Das Leben der Vögel im arktischen Norwegen. — II-ik nemzetk. madárt. Congressus Főjelentése II. köt. p. 21—39.

DONDORFF, H. Die Normannen und ihre Bedeutung für das europäische Culturleben im Mittelalter. — Berlin 1875.

- DONNER, O. Lieder der Lappen. — Helsingfors 1876.
- DU CHAILLU, P. B. Im Lande der Mitternachtssonne. — Leipzig, 1882. II. köt. (A Holms fordítása.)
- ECKER, A. DR. Lappland und die Lappländer. — Freiburg i/B 1875.
- FAYE, A. Die Geschichte von Norwegen. — Leipzig, 1851.
- FORBES, JAMES. Norway and its Glaciers visited in 1851. — Edinburgh 1853. (Németül E. A. ZUCHTHOLD. — Lipcse, 1856.)
- FRAUENFELD, G. RITTER V. Eine Reise nach Hammerfest. — Sep. d. Mitth. d. k. u. k. geogr. Ges. in Wien, VIII. 1864.
- FRITSCH, C. F. DR. Über die Namen des Renthieres und der Lappen. — Petermann's geogr. Mitth. IX. 1863, p. 345.
- Die Bevölkerung Norwegens nach dem Census von 1865. — U. o. XII. 1866. pag. 248.
- Die Skandinawische Halbinsel. — U. o. XII. 1866, p. 420.
- HAHN, T. G. DR. Untersuchungen über das Aufsteigen und Sinken der Küsten. — Leipzig, 1879.
- HARTUNG, G. Die skandinavische Halbinsel. — Berlin, 1877.
- und DULK, A. Fahrten durch Norwegen und die Lappmark. — Stuttgart, 1877.
- HARTWIG, DR. Der hohe Norden. — Wiesbaden, 1858.
- HELLWALD, FR. V. Im ewigen Eise. — Stuttgart, 1881.
- HERMAN OTTÓ. Az északi madárhegyek tájáról. — Budapest, 1893.
- HEUGLIN, TH. V. Die Vogelfauna im hohen Norden, ornith. Notizen aus Finnmarken und Spitzbergen. — Petermann's geogr. Mitth. XVI. 1881, pag. 57—67.
- Reisen nach dem Nordpolarmeer in den Jahren 1870—71. — Braunschweig, 1873. III. köt.
- HOERNES, M. DR. Die Urgeschichte des Menschen, nach dem heutigen Stande der Wissenschaft. — Wien, Budapest, Leipzig, 1892.
- KIRCHHOFF, ALFR. Unser Wissen von der Erde. Wien, Leipzig, 1886. III. köt.
- KJERULF, TH. Ueber die Geologie des südlichen Norwegens mit Beiträgen von Tellef Dahll. — Christiania, 1857.
- Die Geologie des südlichen und mittleren Norwegens stb. — Bonn 1880.
- KRAUSS, FERD. Von der Ostsee bis zum Nordkap. — Wien, Leipzig, Neutitschein, 1888.

- LEHMANN, RICH. DR. Ueber ehemalige Strandlinien in anstehendem Fels in Norwegen. — Halle, 1879.
- LINDEMANN, M. Die Seefischereien, ihre Gebiete, Betrieb und Erträge in den Jahren 1887—1875. — Petermann's geogr. Mitth. Erg. Heft. 1880. No. 60.
- Die arktische Fischerei der deutschen Seestädte 1620—1868. — U. o. 1869. Nr. 26.
- MOHN, PRF. Die Temperaturverhältnisse im Meere zwischen Norwegen, Schottland, Island und Spitzbergen. — U. o. XII. 1866, pag. 436.
- Die norwegische Nordmeer-Expedition. — U. o. Erg. Heft. Nr. 14.
- MÜNSTER, SEBASTIAN. Cosmographie stb. — Basel, 1588.
- NEHRING, ALFR. DR. Tundren und Steppen der Jetzt- und Vorzeit. — Berlin, 1890.
- NORDENSKJÖLD, A. E. Die Fahrt der Vega um Asien und Europa. (Dr. A. E. Wollheim fordítása svédböl.) — Berlin, 1883.
- PASSARGE, L. Sommerfahrten in Norwegen. — Leipzig, 1884. II. köt.
- PESCHEL, OSC. Ueber das Aufsteigen und Sinken der Küsten. — Das Ausland. XXXX. 1867, p. 744—755, 841—847.
- Neue Probleme der vergleichenden Erdkunde, als Versuch einer Morphologie der Erdoberfläche. — Leipzig, 1876.
- PETTERSEN. Om de i fast Berg udgravede Strandlinier. — Archiv for Math. u. Naturvidenskab III.
- Lofoten og Vesteraalen. — U. o. V.
- Bidrag til de norske Kyststrøgs geologi. — U. o. VII.
- Terrassedannelser og gamle Strandlinier. — U. o. IV.
- POESTION, J. C. Lappländische Märchen, Volksagen, Räthsel und Sprichwörter nach lappländischen, norwegischen und schwedischen Quellen. — Wien 1886.
- RETZIUS. Finnland. — Berlin 1885.
- SEXE, A. S. Norges Stigning, Strandlinier og Terrasser. — Archiv for Matth. u. Naturvidenskab V.
- SCHMIDT, OSC. Bilder aus dem hohen Norden. — Jena, 1851.
- SCHÜBELER, F. C. DR. Die Pflanzenwelt Norwegens. — Christiania, 1873—75.
- SUESS. Das Antlitz der Erde.

- TAYLOR, B. Northern Travels. — London, 1858.
- VIBE, A. Küsten und Meer Norwegens. — Petermann's geogr. Mitth. Erg. Heft. 1860.
- VOGT, C. Nord-Fahrt etc. — Frankfurt a/M. 1863.
- WARTENSLEBEN, C. GRAF. Ueber die Bodenbewegungen in den Küstengebieten der nordischen Meere, insbesondere der Nord- und Ostsee. — Vom Fels zum Meer. II. 1886. p. 481—500.
- WEBER, M. FREIHERR V. Studie über die Wasserstrassen Schwedens. Berlin, 1880.
- WESTERLUND, C. A. Ueber die geographische Verbreitung der Vögel in Schweden und Norwegen. — Petermann's geogr. Mitth. 1870. p. 373—379.
- WOLLHEIM, A. E. DR. Die National-Literatur der Skandinavier. — Die Classiker aller Zeiten und Nationen V. köt. 1875.
- ZIEGLER, A. Meine Reisen im Norden etc. — Leipzig, 1860. II. köt.

TÁRGY- ÉS NÉVMUTATÓ.*

A.

- Aagaard András konsul 8, 154, 160,
195, 242, 362.
— családja 184.
— lakomája 184, 221.
— nyaralója 184.
Aarborstind 152.
Aatsild 392.
Admiral 176.
Aederholm 129.
Aegge-Vaer 274, 276.
Áfonyafélék 177.
Ágyu 152, 281, 401.
Aira caespitosa 177.
Ajtók, vízfogó 71.
— csapódó 241.
Akadályozás vadászatkor 208.
Åkersberg 76.
Åkershus 86.
Akerström 71.
Åkersvass 76.
Akersvik 103.
Alagút, mont-cenis-i 68.
Alden 406.
Alderen 136.
Algák 173, 222, 237.
Alkotmány, norvég 101.
Állatvilág 273, 309, 409.
Állatétel egymásra utaltsága 146.
Állatkert (drezdai) 17.
Alka, nagy 317.
Alkák 123, 217, 218, 220, 272, 299.
Alka vadászat 242.
Alkonyodás 391.
Álomtalanság 248, 277.
Alnas-Njarga 253.
Alsten sziget 127.
Alten-Elv 128.
Alstahaug 127.
Amager 32.
Amerika 66, 92, 256, 347.
Amerikaiak 126, 307, 321.
Amtmand 257, 390.
Andersen 35.
Andorjő 152.
Andromeda polyfolia 177.
Andword kereskedése 95.
Angolok 14, 127, 181, 388, 390, 412.
Angleterre szálló 112.
Aquarium 18.
Aran 355.
Arany János 136.
Árbocz kosár 330.
Archangel 258.
Árpa földek 389.
Áru cikkek 150.
Asellus 387.
Asterias 237.
Aspidium lonchitis 224.
Arnő 250.
Åsar 61.

* Az egyes muzeumok állatfajainak nevei e jegyzékből hiányoznak s «Muzeumok», czímen találhatók; szintűgy a Skandináviában észlelt, lövött, gyűjtött madarak, tojások, kagylók, növények és néprajzi tárgyak, melyek «Madarak», «Gyűjtemény —, Lőjegyzék», «Néprajzi tárgyak» alatt keresendők.

Åsplängentó 71.
 Auma 108.
 Austria 13, 353.
 Ázsia 41.

B.

Bacallao seco 402.
 Baldstadt 388.
 Baglyok 107.
 Bagózás 196.
 Balsfjord 223.
 Bálnák 31, 51, 289, 320.
 Bálna ágyu 18, 325.
 Bálna 124, 145, 173.
 — grönlandi 322.
 — nagyfejű 322.
 — óriási 323.
 — finn 323.
 — kis 336.
 — lövése 329, 331.
 — gőzös 325, 341.
 — szállítás 335.
 — telep 319, 335.
 — tetemek 319, 336.
 — védelme 330.
 — vadászat 263, 322, 329.
 — jövedelme 319, 336.
 — szerszámjai 325.
 — eredményei 336.
 — újkori 329.
 Bálna zsírfőző 173, 308.
 Baldstad 145, 384.
 Barátczinke, északi 178.
 Barátfülemile 71.
 Barázdabillegető, fehér 71, 309.
 Barfrö-ház 106.
 Barkald 108.
 Båstad 38.
 Bateman család 321, 393.
 Bayer Th. 343.
 Bayeux 90.
 Bécs 15.
 Bellevue szálló 16.
 Bensjorstind 154, 223.
 Bergen 100, 394, 411.
 Bergslagsbana 55.
 Berkenye, vörös 160.
 Berlevaag 296.
 Berlin 18.

Bibicz 19, 23.
 Billegető, sárga (válfaja) 160, 174, 241.
 Bindalsfjord 122.
 Bingesböll építőmester 26.
 Birds eye 139.
 Birkák 22.
 Biskopen 338.
 Bismark hajó 427.
 Bjarmok 156.
 Björnő 265.
 Björnson Björnstjerne 201.
 Björreia 63.
 Blankenese 427.
 Boasso 355.
 Bodenbach 16.
 Bodó 138, 217, 389.
 Bohus 55.
 Boltok 412.
 Borentó 71.
 Borravalók 245.
 Borre 90.
 Boszorkánymester 349.
 Botanikai kert 428.
 Bourbon herceg 162.
 Brachycephalák 347.
 Brask J. püspök 69.
 Brazília 256.
 Brännvinsbord 44.
 Brehm Alfréd 276, 281.
 Brema 383.
 Bremerhafen 324.
 Brinkebergskulle 71.
 Britannia szálló 398, 402.
 Britannia gőzös 415.
 Brodtkorb 317.
 Brönő 127.
 Brönösund 127.
 Brüssel 428.
 Buch Lipót 203, 342.
Buccinum undatum 237.
 Budenz 344.
 Budapest 154.
 Bukdár, alakoskodása 214.
 — fészek 215.
 — sarki 107, 123, 153, 191, 237.
 — vöröstorku 118, 198, 213, 231, 236.
 — vadászat 214, 231.
 Buraki 258.
 Burgonya 389.
 Bussesund 315.

Búvár, hosszucsőrű 107, 219, 231, 236,
410.
Byfjord 410.

Czigány fülemile 71.
Czipők, fatalpuak 23.
Czukrász 34, 398, 414.

C.

Caduta delle marmore 63.
Calanus finmarchicus 289.
Cammermeyer 383.
Carex-félék 177.
Carex vesicaria 190, 352.
— *ampullacea* 352.
Cariol 164, 306, 375.
Celsius 203.
— elmélete 203.
Christiania 85.
Christiania fjord 72, 85.
— szálló 43.
Cristiansand 421.
Christiansund 330, 402.
Christiansten erőd 112, 401.
Christie építőmester 395.
Christie államférfiú 415.
Clavering 255.
Collett Róbert 8, 87, 95, 228, 278.
Columbus 92.
Cook Tamás 14.
Copepoda 146, 289.
Corbet család 128.
Cordes 324.
Csabrendek 30.
Csallóköz 353.
Csarab 177.
Császár, német I. Vilmos II.
Császár fogadás 375.
Csatornák 67.
Csárdás 170.
Csavargózós 113, 325.
Csehország 18.
Csigasorok 335.
Csillag 391.
— tengeri 237.
Csizmák 305.
Csukcsok 347.
Cuxhaven 427.
Cypselus apus 100.
Cytisus 23.
Czankó csirke 234.
Czetfélék 30.
Czigánybáró zenéje 170.

D.

Dánia 15, 347.
Dán épületek 24, 28.
Dahl I. 388.
Darú, emelő 123.
Dass Peter 127.
Delfin 390, 410.
— barna 146, 309, 330.
— játéka 390.
Devith Clinton 68.
Dickson Oskár 46.
Digermulen 379, 384.
Digermulkollen 384.
Dinnyés 193.
Dohánytartó 351.
Dolychocephalák 347.
Domosten 417.
Dögerfos 63.
Drezda 16.
Dulk 343.
Duncan Greys hajó 335.
Du Chaillu 317, 343, 348.
Duna 67.
Dunnaud 235, 239, 274.
Dunnaudak 117, 127, 145, 232, 309-
Dunnaud gazdaság 129, 391.
— pehely 95, 131, 350.
— sereg 217.
— fogás 235.
— védelme 132.
— vadászat 197.
— lövés 197.
Düben 347.
Dücker 206.
Dwina 156.
Dybvik 250.
Dynaeső 129.
Dyröesund 153.

E.

Ecker 343.
Ebeltoft kereskedése 182.
Égi háboru 320.
Egyiptom 67.

Eiderholm 274.
 Eidsvold 101.
 Éjféli nap 137, 153, 200, 259, 263, 302.
 Ekerő 419.
 Ekersund 419.
 Ékszer 94, 394.
 Elba torkolat 427.
 — völgy 16.
Elephantiasis graecorum 417.
 Életrend, megbontott 248.
 Elpárosodás módjai 272.
Empetrum nigrum 177.
 Elverum 105.
 Eper 419.
 Építkezés 24, 28, 45, 93, 103, 106, 258,
 395.
 Erdély 13.
 Eresztőháló 387.
Erica-félék 176.
 Ericson mérnök 71.
 Erie csatorna 66, 68.
Eriophorum l. sás, bolyhos.
 Europa 14.
 Esmark, pastor 172.
 Espelandsfos 63.
 Észak-Afrika 41.
 Eszkimók 347.
 Étkezés 43, 116, 247, 414, 417.
 Expedíciók, északsarkai 46, 262.
 — tudományos 262.

F.

Fagylalt 34, 398.
 Falkenberg 40.
 Falstersziget 22.
 Faneffjord 404.
 Fångstmand 212.
 Farøer 29.
 Fastdalstind 250.
 Faxstind 152.
 Fecske 389.
 — parti 272, 402.
 — víjjogó 16, 402.
 Fegyver technika 323.
 Fehér tenger 174, 330.
 — megye 191.
 Fejfa 396.
 Fekete tenger 67.
 Felköszöntők 185, 393.

Felső-Magyarország 13.
 Fenékhorg 387.
 Fényképész 306.
 Fényképek 286.
 Fényképezés 253, 321, 362, 308.
 Fertő 179, 355.
 Festészet 388.
 Fészektelepek 23, 272.
 Fészkek 130, 164, 216, 370.
 Filigránékszer 95.
 Finner 343.
 Finnek 260, 304, 305.
 Finkongkjeilen 291.
 Finnmarken jellege 265, 290.
 — nagysága 291.
 — lakói 291.
 — kincse 264.
 Fiskeboller 248.
 Fiskumfos 63.
 Fitismadár 71.
 Fjeld 224.
 Fjeldvik 121.
 Fjordok jellege 409.
 Fladbrød 39.
 Flammingó 17.
 Flekkefjord 420.
 Flottbergs Strommen 58.
 Flöifjeld 206, 222, 416.
 Flött 150, 154.
 Flöttmand 150, 154, 318.
 Flörő 406, 417.
 Flundra 116.
 — alakoskodása 312.
 — szigony 312.
 Fogel Márton 344.
 Foglyok 272.
 Foldensfjord 391.
 Folgen 109.
 Főkavadászat 311, 330.
 Forsell 58.
 Fosen 120, 132.
 Fossellifos 63.
 Foslíe konservator 8, 15, 172, 189,
 201, 230.
 Földdelejesség 255.
 Fram hajó 412.
 Franciaország 14, 126.
 Franczius 390.
 Fredensborg 35.
 Fredriksborg 35.

Friese konservator 31.
 Frigyes Keresztély 102.
 Frillesås 40.
 Fro Örne 118.
 Frue Kirke 33.
 Fuchsiák 394.
 Fuchsente 41.
 Fuglebjerg 274.
 Fuglenaes 255.
 Fuglevaer 274.
 Fuglő 249, 275.
 — madárvilága 249.
 Fülemile, nádi 6.
 Fűrj 118.
 Füzike 164, 174.
 — barnás 169, 178.
 Füz, kecske 169.
 — borostyánlevelű 169.

G.

Gaard 122.
 Gabmagak 305, 353.
 Gabna 406.
Gadus virens 278, 289, 312.
 Gamma 259.
 Gammel-ost 44, 108.
 Gamla sluslinen 76.
 Gamvik 291.
 Gamviknaeset 322.
 Gätke H. 270.
 Gavernie 63.
 Gefle 203.
 Gemälde Gallerie 16.
 Gémek 410.
 Geologiai alkat 202.
 — vita 204.
 Gépezet, gombolyító 325.
 Gibostad 153.
 Gjedser 22.
 Gjesvaer 266, 341.
 Gjevik 389.
 Glommen 105.
 Goatte 353.
 Goatzaige 250.
 Golfáramlat 110, 409.
 Golfstromsdrift 304.
 Gólya, közönséges 23.
 — fekete 19.
 Gólyahír, mocsári 163, 169.

Gökstad 91.
 Götacsatorna, társaság 70.
 — hossza 70.
 — művei 70.
 Göta-Elv 45, 48, 55.
 Göteborg 43.
 Göteborgi rendszer 46.
 Gőzfürdő 305.
 Gőzhajózás Norvégiában 111.
 Graesholmen 146.
 Grand-Hôtel 86, 154, 161.
 Grasöa 204.
 Grasbrook kikötő 427.
 Granátszigony 18, 325.
 Grindő 184, 217.
 Grossenhain 18.
 Grönland 29, 341, 347, 389.
 Grönő 389.
 Grötsund 223, 247.
 Gröttingbratten 108.
 Guánó 388.
 Guinea 256.
 Gullő-fallen 58.
 Gustáv Adolf 46.
 Gustáv Wasa 69.
 Gutvik 121.
 Gyarmathi Sámuel 344.
 Gyarak, halmájolaj 319.
 — zsírtőző 319.
 — guáno 308.
 — csontőrle 319.
 Gyűjtemény jegyzék 369.

H.

Haajen 253.
 Hadihajó 200.
 Hæmatopus vadászat 180, 198, 211, 312.
 Hajó, berendezése 113.
 — kitérők 71.
 — kalauz 114, 417.
 — régialaku 121, 406.
 — tisztítás 410.
 — vizsgálat 410.
 — halszállító 121, 406, 415.
 — vikingi 91.
 Hakon Hakonson 156.
 Halászat 311, 312, 317, 387.
 Halászati jövedelmek 387, 392.
 Halászok 125, 145, 384.

- Halász Ignác dr. 185, 217, 221, 316.
Halász-csér 208.
Halászkák 40, 272.
Halászká, sarki 112, 127, 209.
Halász-kunyhó 239.
— sas 288.
Halfarkas 406.
Halfarkas, hosszufarkú 297.
— kis 121, 123, 220.
Halmstad 39.
Halszáritás 168.
— szárogatók 145, 258, 305, 318.
— szállítás 402.
— zsírfőzés 259.
— zsírfőzők 173, 259, 305, 308.
Halogoland 269.
Halomszigetek 40, 117, 152, 409.
Háló, eresztő 387.
Hamar 103.
Hamburg 428.
Hammerfest 128, 254, 341.
Hamlet 35.
Hansa 69, 415.
Hansai muzeum 415.
Hansen építőmester 33.
Hansen kereskedése 182.
Hanneső 132.
Hangafélék 169.
Hanga 169, 177, 186.
Hantmadár 76, 174.
Hardstadhavn 149, 261.
Hardangerhegység 63.
Hartung 343.
Harvie Brown 279.
Hartwig dr. 276.
Hasvik 341.
Häsja 401.
Hattyú, vad 296.
Havazás 199.
Havnaes 250.
Havnikberg 320.
Havnvik 152.
Havsöie 122.
Havö 265.
Havösund 265.
Háry Gyula 8.
Házi-iparcikkek 95, 258, 261, 306,
414.
Hedemarken 103.
Hegymászás 224, 380.
Helgeland 269.
Helgoland 269, 427.
Hell Miksa Pater 175, 203, 316, 344.
Helland 206.
Hellquist 49.
Helsingborg 37.
Helsingör 35.
Helvetes-fallen 58.
Henningsvaer 145, 384.
Herman Ottó 15, 53, 153, 159, 160,
176, 237, 276.
— kutatása 316.
— könyve 7.
— szállása 161, 237.
Hering 152, 261, 330.
— király 171.
— halászat 392.
Hermes dr. 18.
Hestmandö 136, 389.
Heuglin Th. 41, 186.
Hidak 45.
Hid, elfordítható 71.
Hídlás 376.
Hilleröd 35.
Hindö 146, 379.
Hinschius dr. 18.
Hittérités 349.
Hjaelledalfos 63.
Hjärne Urban 203.
Hjelder 145, 258.
Hjelmöstören 341.
Holger Danske 35.
Hollandia 126.
Holberg költő 415.
Holló 76, 169.
— tengeri 107.
Hófajd, fészek 199.
— vadászat 178, 199, 225, 239.
— elrakása télre 263.
— sült 93.
— tojások 199.
— csirkék 236, 384.
— alakoskodása 225, 226.
— sarki 178, 384.
— havasi 225.
Hófajdok 107.
Hohenzollern hajó 375, 379.
Hojumsvarp 58.
Holub kiállítás 15.
Homokfutó 6.

Honningsvaag 278.

Hopseidet 322.

Hopsfjord 292.

Hordóhal 402.

Hornelen 406.

Hornó 316, 319.

Huglen 132.

Hukkő 184, 235.

Hullámzás 140.

Hullámtaraj 425.

— hegy 140, 425.

— völgy 140, 425.

— nagyság 425.

Hummelfield 109.

Hunner Örret 103.

Hunfalvy Pál 185, 221, 316, 344.

Huseby 105.

Hymnus, norvég 201.

I.

Ibiszek 272.

Iddonjarga 247.

Időjárás 303.

Ilsviken 401.

Ildhus 104.

Indre Sulen 409.

Indusok 67.

Ingalengés 256.

Irodalomjegyzék 430.

Island 29, 32, 325.

Ismail 255.

Isodynamikai vonalak 256.

Isothermák 303.

Istinder 153.

J.

Jaederen 419.

Jaette gryde 72.

Jaegervandstinder 250.

Japán 32, 41.

Jarl 90.

Jardin des plantes 50.

Jávorszarvas 107.

Jeges tenger 257, 259, 264, 290, 341.

Jeges medve 7, 17, 258.

Jégkorszak 203.

Jensvold 109.

Jütland 32, 91.

K.

Kaagő 250.

Kaagsund 341.

Kabmakeh 353.

Kagylók 192, 206, 371.

Kagyló gyűjtés 139, 179, 192, 234, 236.

— felfedezés 211.

— gyűjtemény 210, 230, 373.

Kakuk 271.

Kakukszegfü 18.

Kalifornia 64.

Kalmar 203.

Kallokah 353.

Kámzsa 350.

Kapteh 350.

Karai tenger 174.

Karakatna 239, 410.

— bóbás 117, 153, 300, 391.

Karaszok 341.

Karesuando 181.

Karl Johansgade 86.

Karlső 247.

Károly IX. király 69.

— XII. király 69.

Kasseklőr 121.

Kastnaeshavn 152.

Kâte 353.

Kâte 353.

Katonaság 48, 86, 317, 396, 401.

Kattegat 35.

Kaucsuktekeracs 328.

Kávé 355.

Keilhau 205.

Kékbegy, vörösesillagos 183, 241.

Képviselőválasztás 266.

Kés, lapp 351.

Keresztély IV. 421.

Keresztély VII. 316.

Kereskedések 95, 306.

Kereskedelem 94, 261, 303.

Khinaiak 67.

Kiberg 315.

Kirchenhain 18.

Kikötő, kopenhágai 32.

— hamburgi 427.

— tromsői 196, 210.

— bergeni 415, 417.

— göteborgi 48.

— throndhjemi 398, 402.

— christianiai 86, 93.

Kistrand 278.
 Kjellman dr. 52.
 Kjerulf tr. 404.
 Kjöggge 23.
 Kjöllefjord 338.
 Kjöstinder 250.
 Kläven 415.
 Kleptisk 388, 402.
 Klima 109, 303, 417.
 Klosterfjord 43.
 Klöven 153.
 Knäckebröd 44.
 Knivskjærodden 277.
 Kobberdal 129, 391.
 Kocsizás 92.
 Kola félsziget 348.
 Komager 352.
 Komse 354.
 Kongs Haug 91.
 Kontor 415.
 Kongsbackafjord 43.
 Kongsgrotta 72.
 Kongs-skugg-sio 7.
 Konstantinápoly 321.
 Konyha 247, 414.
 Kopenhága 19, 24.
 Koporsók 301.
 Koppang 108.
 Koppangstind 250.
 Kormányhid 390.
 Kornis Emil gróf 373.
 Korpaü 224.
 Kőforgató, tarka 5, 121.
 Költési módok 272.
 Könyvtár 170, 221.
 Könyvek 173, 221, 222.
 Körner ház 17
 Königstein 16.
 Kőszeg 97, 100.
 König Christián hajó 20.
 Közmívelődés 262.
 Kraabol 285, 287, 288.
 Krauss Nándor 343.
 Kronborg 35.
 Kummin-ost 44.
 Kutyatej virág 193.
 Kutatások eredménye 363.
 Kürtő 119.
 Kvaenangfjord 253.
 Kvaenangstinder 253.

Kvaener 260, 343.
 Kvar Öer 136.
 Kvalö 153, 186, 220, 231.
 — madárélete 231.
 Kvalsund 223.

L.

Laberdan 388.
 Lábszánkó 182, 353.
 Ladikok, norvég 124, 206.
 Landhandler intézmény 266.
 Langenaes 207, 230.
 — madárélete 207.
 Langó 274.
 Langfjord 292, 404.
 Lappok, halász 151, 261.
 — hegyi 261, 347.
 — törzsei 348.
 — hazája 348.
 — ruházata 210, 260, 295, 305, 349.
 — vallása 349.
 — testalkata 295, 305, 347.
 — eszközei 354, 360.
 — élelme 355.
 — tanyája 181.
 — kunyhói 229, 259, 354.
 — sátrai 210, 261, 353.
 — ladikjai 296.
 — kutyái 359.
 — foglalkozása 355, 359.
 — gazdasága 355.
 — száma 348.
 — köszöntése 360.
 — imádsága 360.
 Lapponia 290.
 Lappalainen 343.
 Lapátszerkezet 325, 332.
 Lästadius, pastor 260.
 Lauterbrunnenvölgy 64.
 Lazacz 128.
 — háló 110, 403.
 — fogó 79.
 — halászat 119, 128, 403.
 — legkisebb 289.
 Laxefjord 278, 338.
 Lebesby 338.
 Leem 347.
 Leif Erikson 92.
 Leira 63.

- Légyfogó szürke 71.
 — feketenyaku 71.
 Lekő 121.
 Lemming, lakások 327.
 — fogás 227.
 — lövés 227.
 — vándorlás 227.
 — ellenségei 228.
 Len 250.
 Lendl Adolf dr. 15, 53, 159, 160, 237.
 Leprosusok 417.
 Lerfos 109.
 Levegő tisztasága 388.
 Levéljegy 163, 263.
 Leverkühn dr. 15.
 Lile, parti 207, 239, 309.
 — morinell 107, 225.
 — sárgapettyes 207.
 — négyujjú 6.
 Lilla Edet 71.
 Lille Finkirke 338.
 Lille Ström 101.
 Lindahl fényképek 95, 286, 373.
 Linné 203.
 Lister 421.
 Listerfjord 420.
 Liverpool 286.
 Lobogó 160, 374, 417.
 Lofotok 145, 376, 380.
 Lofthus 63.
 Log 426.
 London 13, 428.
 Longfellow 110, 138, 269.
 Loppen 341.
 Lotefos 63.
 Lossius kapitány 246, 341, 393, 428.
 Lovundák 135, 389.
 Lőgő 253.
 Lőjgegyék 367.
 Lökke 195, 229, 239, 244.
 Löppen 150.
 Lötken 129.
 Lúd szürke 410.
 — egyiptomi 17.
 Lummák 123, 217, 272, 299.
 Lumma 243.
 — fekete 118, 121, 145, 218, 220, 235,
 300, 310, 406.
 — játéka 218, 310.
 — vadászat 218, 235, 243.
 Lumme-fugle 198.
 Lunda, papagálycsőrű 123, 135, 242, 249-
 — lövés 242.
 — fészkelés 249, 299.
 Lundström 52.
 Lungegaard-Hospital 417.
 Lurő 136.
 Lütken C. F. tr. 31.
 Lychnis virág 18.
 Lyell Charles 204.
 Lygnertó 43.
 Lyngenfjord 249, 342.
 Lyngenstuen 249.
- M.**
- Maalsnaes 153.
 Maasó 265.
 Maassund 265.
 Madagascár 30, 186.
 Madarak, skandináviai 222, 364.
 — riasztása 321.
 Madarász Gyula dr. 15.
 Madách J. 156
 Madár hegyek 129, 219, 250, 316, 321,
 341.
 — lakói 274, 279, 299, 319.
 — nevezetesbjei 275.
 — jövedelme 285, 301.
 Madárvonulás 6, 97, 270.
 — költés 271.
 — sziget 219.
 — gyűjtemények 29.
 — élet 180, 189, 194, 199, 231, 239,
 241, 384.
 — világ 146, 177, 211, 219, 243, 391,
 421, 427.
 Mageró 269, 278.
 Magnus Andersen 92.
 Majna 67.
 Málna, északi 177, 221, 279, 398.
 Malangenfjord 153, 156, 374.
 Marboré zuhatag 63.
 Masnedő 23.
 Masnedsund 23.
 Maursund 250.
 Medvesziget 262.
Megaptera boops 31.
 Mehavn 308, 322, 335.
 Menyasszonyi koszorú 394.

Meridiánoszló 255.
 Messetinden 152.
 Metstenfjord 122.
 Meszleny Benedek 30.
 Middendorf 279.
 Minne 102.
 Mikes Kelemen 425.
 Miklós cár 255.
 Missió 256.
 Miskolczi Gáspár 40, 387, 390.
 Mjósentő 102.
 Mjósund 152.
 Mohn dr. 15, 96, 206.
 Mohr dr. nyaralója 183.
 Molde 404, 405.
 Moldefjord 403.
 Molter 248.
 Morten-Müller festő 388.
 Moszkva 321.
 Motala-Elv 71.
 Mölndalså 43.
 Mörkfös 63.
 Munch történetiró 315.
 Munkholmen 113, 401.
 Muodda 350.
 Muzeum, christianiai 87.
 — göteborgi 49.
 — kopenhágai 29.
 — bergeni 412.
 — tromsói 171.
 — sarajevoi 42.
 Muzsikusok 404.
 Myrthus bokrok 394.
 Mysost 108.

N.

Naeringer 253.
 Namdal 132.
 Namsen-Elv 63, 391.
 Namsos 391.
 Nansen Fridtjof 341, 412.
 Nagy Károly 67.
 Napnyugvás 120, 391.
 Narenta mocsár 42.
 Nathorst 206.
Nassa incrassata 212, 364.
 Nádifülemile, kurrogó 6.
 Nádiposzáta, feketefejú 6.
 — foltoshátú 193, 208.

Nestved 23.
 Néprajzi tárgyak 182, 372.
 Nép, becsületessége 212.
 Németország 14, 126.
 Niagara 64.
 Nicolaison präparátor 173, 186.
 Nid folyó 109, 401.
 Nidrosia 110.
 Nilson, Sween 204.
 Nissen Per 383, 398.
 Njarga 290.
 Nol 56.
 Norden szálló 161, 237.
 Norge szálló 410.
 Nordland 123.
 Nordenskjöld 46, 52, 262, 266, 343, 347-
 Nordkap 111, 263, 269, 276, 337.
 Nordkyn 337.
 Nordwall E. 70.
 Nordmannvikstind 250.
 Nordfjord 406.
 Nordstjernen hajó 111, 154.
 Normannok 89.
 Norman E. A. festő 388.
 Norvég, táj 118.
 — alkotmány 101.
 — sagák 156.
 — irodalom 156.
 — festészet 388.
 — fogat 164, 402.
 — csónakok 124.
 — lovak 164.
 — vizesések 63.
 — építészet 103, 160.
 Norra Stora Hamngatan 45.
 Nowaja Semlja 52, 174.
 Növények 93, 163, 169, 189, 224, 371,
 404, 416.
 Nutakah 353.
 Nyaralók 260, 416.
 Nydam 90.
 Nyborg 307.
 Nygaardsparken 416.
 Nya-Sluslinen 71.
 Nyelvészet 221.
 Nyirfa, közönséges 176.
 — törpe 224.
 — lápi 176.
 Nyirfajd 107.
 Nyires 121, 176, 389.

Nyker 275.
Nysiddere 123.

O.

Olaf Trygvesson I. 394.
Olaszos vér 411.
Olaszország 14, 126.
Ole Ravna 341.
Oliden Alan 58.
Omgangs klubben 292.
Ophus 107.
Opvarter 116, 247.
Oranienburg 19.
Orehoved 23.
Orgonafa 23, 93.
Oroszok 260, 258, 305.
Oroszország 93.
Orosz hajók 196, 254, 278, 307.
— cikkek 258.
Oroszlán 19, 390.
Orrszarvú 17.
Orthognatak 347.
Oszkár király 53, 255.
Öksfjord 341.
Öregfok 5, 7.
Öresund 35.
Örség 317, 401.
Örszem 325, 330.
Osmerus arcticus 278.
Öst-Vaagö 379.
Österdal 105.
Othere 269, 277, 343.
Otterö 404.

P.

Pacsirta, havasi 226, 312.
Pacsmag 353.
Paesk 350.
Papok 349, 387.
Parasztanyag 105.
Partvonal 380.
Part 337, 338.
Parti élet 119.
— lakók 123.
Parti szalonka 234.
— havasi 194.
— tengeri 308.
— Temminckféle 234, 241, 309.
— kis 279.

Parti fészkelése 279.
— fiókjai 241.
— viselkedése 241.
Páris 428.
Patella vulgata 212, 364.
Passarge 343.
Payer 262.
Pecten islandicus 139, 174.
PéNZ 34, 114.
Permiek 156.
Peschel 206.
Petőfi 13, 375.
Pettersen 172, 205.
Pinty erdei 71.
— hegyi 214.
Pinguicula vulgaris 189.
— *alpina* 189.
Pipa 139, 351.
Pipiske, réti 169, 384.
— fészek 186, 190, 240.
— fióka 240.
— vöröstorkú 6, 240, 364.
— vízi 309.
— szirti 309.
Piperstind 250.
Pisztráng 228.
Pitypang 169.
Playfair 203.
Platen gróf 70.
Pleiestiftelsen 417.
Počitelj 42.
Poklok zuhatagja 75.
Pok, tengeri 237.
Polhem Kristóf 69.
— terve 69.
Polytrichum moszat 177.
Porsangerfjord 278.
Portvin 184, 426.
Posta 319.
— hajók 111.
Prestvand 190, 193, 208, 221, 237.
— átkutatása 237.
Prognatak 347.
Propellerek 376, 403, 404.
Pröven hajó 46.
Puddefjord 416.

Q.

Quigstad igazgató 8, 15, 174, 184, 220,
222, 236, 362.

R.

Rafael madonnája 17.
 Raftsund 379.
 Rago Njarga 296.
 Rajna 67.
 — zuhatagja 64.
 Rakéta 152, 281, 417.
 Raktárok 258.
 Rákóczy fejedelem 425.
 Rák, tengeri 116, 392.
 — remete 237.
 Rákok, hasadtlábuak 146, 289.
 Ramloft 104.
 Rannenfjord 129, 318.
 Reclus 262.
 Reiser Othmár 42.
 Reinó 223, 247.
 Rendalstinder 250.
 Rendyrstage 263.
 Renő 316, 319.
 Rena 107.
 Rengjaerde 359.
 Renskaller 353.
 Repvaag 278.
 Rézbanyak 109.
 Rigó, fenyves 163, 169, 189, 241, 384.
 — boros 241.
 Ringedalfos 63.
 Ringvadső 178, 184, 199, 223, 247.
 Riörangle 231.
 Rjukanfos 63.
 Robinson 337.
 Rolfso 265.
 Rolfsohavn 265.
 Román styl 394.
 Romsdalsfjord 404.
 Romsdal 417.
 Romsdalshorn 404.
 Rostock 19.
 Rotunda 15.
 Rozmár 412.
 Roxentó 71.
 Rödő 127, 253, 389.
 Rödvenfjord 404.
 Rögstue 104.
 Röhl kapitány gyűjteménye 17.
 Röraas 109.
 Rörő 127.
 Røskild 23.

Röst 275.
 Røtsund 250.
 Rucza, jeges 112, 231, 244.
 — hókás 40.
 — hegyi 216.
 — fekete 219, 231, 239.
 — rőt 17.
 — kercze 107, 145, 351.
 — fióka 216.
 Rullbroar 71.
 Runde Taarn 31.
 Rundfisk 388.
 Rübatschij Poluostrow 302.
 Rype 208.
 Rysströmen 223.

S.

Sabine Edward 255.
 Sabme 343.
 Sadlen 255.
 Saeter 108.
 Saga 89, 156.
 Saiwo 338.
 Sajnovics János 316, 344.
 Sajt 44, 108.
 Salangenfjord 152.
 Saman 349.
 Same 343.
 Samnaes 239.
 Sandnaes 242.
 Sandnaesen 127.
 Sandsund 184, 220, 239, 242.
 Sandtorv 146.
 Sandvaer 337.
 Sándor I. czár 255.
 Sándor Miklós 353.
 Sarkkör 137, 389.
 Sarpfos 63.
 Sas, halászó 288.
 Saskeselyű 17.
 Sassmekah 353.
 Sármany, hó 179, 226.
 — nádi 236.
 — citrom 179.
 Sás, bolyhos 18, 177.
 Scaal 185, 383.
 Schmidt 206.
 Scoresby 425.
 Seebohm 279.

- Seeland sziget 23.
 Seltersvand 248.
 Seminarium 159, 220.
 Senjen sziget 153.
 Seregélyek 18, 19, 23, 492.
 Sexa 44.
 Seiland 253.
 Sexe 206.
 Sibiriakow kereskedő 46.
 Siket fajd 107.
 Sikolya 353.
 Sildekonge 171.
 Siegesdenkmal 19.
 Sirályok 120, 129, 170, 211, 250, 272,
 299, 309, 391, 403, 409.
 — hangja 126, 282.
 — játéka 121.
 — kavargása 279, 281, 297, 330.
 — élelme 126, 289.
 — fészke 282.
 — hazatérők 297.
 Sirály, hering 112, 121, 126, 299, 406.
 — ló 32, 40, 76, 112, 121, 126, 178.
 — kis 6.
 — ezüstös 112, 121, 123, 211, 234, 236,
 244, 264.
 — tengeri 123, 145, 211, 232, 236,
 239, 264, 406.
 — nevető 16, 23, 32.
 — háromujjú 279, 297, 299.
 Sirásó 396.
 Sirdombok 90, 395.
 Sirkövek 396.
 Sirius hajó 245.
 Sixtini Madonna 17.
 Shakespeare 35.
 Skandinávia vízrajza 58.
 Skarvholm 274.
 Skalkomager 353.
 Skarsfos 63.
 Skavlikollen 152.
 Skjaeggedalfos 63.
 Skjaergaard 40, 117.
 Skjaervő 250.
 Skjölningberg 338.
 Ski 182, 341, 352.
 Skóczia 126.
 Skreiaberg 103.
 Skrikjófos 63.
 Skydebane 194.
 Skyds-intézmény 167.
 Slätbacken 71.
 Sleppen zátony 289.
 Smaalene 90.
 Smörbröd 39, 41.
 Smörgårdsbord 39, 43.
 Sodavand 248.
 Sognefjord 409.
 Solbergfjord 153.
 Som, svéd 77.
 Søndre-Thronhjem 109.
 Sör 116, 314, 398.
 Sőrő sziget 253, 341.
 Sőrő sund 253.
 Sörfjord 63.
 Sötétkamra 362.
 Sövik 127.
 Sparre-Schneider konservator 8, 15,
 172, 192, 201, 211, 230, 245.
 Spanyolország 402.
 Sphagnum moha 177, 354.
 Springer 391.
 Spirte Njarga 287.
 Spion 28, 160.
 Spitzbergák 162, 174, 186, 212, 256,
 262, 330.
 Stabbur 104.
 Stadtland 406.
 Stampeströmsfallet 58.
 Stange 105.
 Stangenaes 292.
 — fjeld 292.
 Stappen 341.
 Strandsiddere 123.
 Stavanger 330, 417, 419.
 Stavfjord 406.
 Staubbach 63.
 Stegfjord 136.
 Steinheil-féle fényképező 15.
 Stemsrud 105.
 Stenvik 107.
 Stiftsamtmand 159.
 Stjernő 253.
 Stockholmi vasut 110.
 Stokfis 387.
 Stolpebod 104.
 Stolpebur 104.
 Stolkjärre 164.
 Store-Finkirke 338.
 — Tamső 287.

- Store-Finkirke Otter Hälleberget 48.
 — Lyngegaardsvand 416.
 Storsild 392.
 Storstenaes 222.
 Storthing palota 86.
 Stril nép 416.
 Stuora Njarga 247.
 Strucz, afrikai 271.
 Stuxberg dr. 52.
 Sundewahl 222.
 Sundmann 222.
 Suess 205.
 Sukkertop 265.
 Suogner 355.
 Svaerholtklubben 276.
 Svaerholt madárhegy 280, 338.
 Svartisen 135, 389.
 Svájc 14, 428.
 Svédhon 126.
 Svedenborg 203.
 Svéczia 28.
 Svend Foyn 338, 321, 335.
 Svolveer 445, 384.
 Sylt szigete 41.
 Sylteffjord 297, 308, 321.
 — madárhegye 298.
 Sydnaeshaug 412.
 Sydkrögő 119.
 Syv Söstre 127.
 Szamojédek 347.
 Szattyú, sárga 163, 169.
 Szárcsa 272.
 Szarka 126, 169.
 — tengeri 40, 118, 120, 123, 127, 197,
 233, 391, 409.
 — fészek 153, 179.
 Szászok Svájcja 16.
 Szent Tamás sziget 256.
 Szent Olaf 394.
 Szent Pétervár 321.
 Szent Ágota 30.
 Szent Móricz szigetek 30.
 Szélkiáltó, nagy 198, 212.
 — kis 129, 193, 239.
 — hangja 213.
 Székesegyház 394, 419.
 Szembaj 230.
 Szesz fogyasztás 47.
 Szinlők 208, 401.
 — keletkezése 205.
 Szigony 312.
 Szigonyozás 313.
 Szivárvány 320.
 St Hans Haugen 93.
 Szövő madár 272.
 Szunyogok 233, 313.
 Szűcs áruk 95, 200, 258, 394.

T.

- Table d'haüte 17, 414.
 Talajlépcsők 203.
 Talpastyúk, pusztai 107.
 Tanaffjord 278, 291, 306.
 Tana-Elv 295, 306.
 Tanahorn 296.
 Táncz 405.
 Tapsír 362.
 Taránszarvas 107, 355.
 Taránd, csapák 229.
 — zuzmó 106, 177.
 — ellenségei 356.
 — vad 287, 288.
 — haszna 263.
 — tenyésztés 356.
 Tarándok 229, 355.
 — őrzése 359.
 Tatárka 350.
 Tatarjárás 156.
 Távíró 159, 318, 384.
 Távolság megítélése 197.
 Taimyr félsziget 279.
 Tej 108, 355.
 — gazdaság 108.
 Tegetthoff hajó 262.
 Tehenek 22.
 Teist 220.
 Telemarken 95.
 Temető 301, 395.
 Telford 70.
 Tenger, színe 425.
 — háborgása 424.
 — diluviális 202.
 Tengeri betegség 21, 140.
 Tengerész növendékek 200.
 Területek kihasználása 66.
 Terni 63.
 Terraseképződések 203, 296.
 Térkép 383.
 Testőrség 86.

Tetschen 16.
 Tetőfödés 106.
 Tévelygés 180.
 Thiergarten 19.
 Theél dr. 52.
 Thorwaldsen B. 25.
 — muzeum 24.
 Threnen sziget 135, 389.
 Throndhjem 100, 109, 110, 394, 417.
 Thunberg D. 70.
 Tidemand festő 49.
 Tjatyekah 353.
 Tjeldesund 146.
 Tjeldő 146.
 Tjúffallet 58.
 Toddy 185.
 Tojások 222, 370.
 Tojás sziget 219, 274.
 Tombő 132.
 Tonnagyár 235.
 Tompa M. 270.
 Tolleknive 95, 215, 306.
 Toportján féreg 359.
 Toppő fallet 58.
 Torgen 122.
 Torget 122.
 Torghatten 122.
 Torvet 414.
 Tökehal 119, 121, 261, 278, 384, 387.
 — halászat 311, 387.
 — szárítás 387.
 Törfisk 388.
 Triangelen 415.
 Trollhätten 55.
 Trolldjord 379.
 Troltdinder 404.
Trollius virág 362.
 Tromsdal 181, 211, 236, 259, 354.
 Tromső sziget 156, 223, 236, 241.
 — város 154, 159, 361, 374.
 — muzeuma 171, 245.
 — geológiája 202.
 — kikötője 190, 210, 361.
 — sund 154, 162, 220, 222.
 Tromstind 184, 206, 222.
 Trontfjeld 108.
 Tsjorgosi Njarga 291, 322.
 Tundra 264.
 Tune 90.
 Turisták 103, 181, 242.

Turistaság 14.
 Turfsta hajók 111, 151
 — forgalom 262.
 Tűzvész 257, 421.
 Tűtartó 356.
 Turfa 22, 40.
 Tvindefos 63.
 Tysnaes 186, 232.
 Tydskebyrggen 415.
 Tyv-n 259.

U.

Udsigten szálló 56.
 Ultuna 90.
 Ulfsjord 247.
 Ulfstind 247.
 Ulő 250.
 Unter den Linden 19.
 Under ground 68.
 Upsala 90.
 Utasok 253, 404, 414.
 Uti felszerelés 15.
 — társaság 21, 113, 388.

V.

Vaarsild 392.
 Vaagen 410.
 Vadászati engedély 175.
 — tilalom 132, 263, 330.
 Vadlúd 410.
 Vadgesztenye 23, 93.
 Vadkacsák 272.
 Vadmal 349.
 Vadső város 302, 315, 354.
 — sziget 302, 308.
 Vagge 307.
 Valdarsund 118, 391.
 Vámfelügyelő 310, 314.
 Vámvizsgálat 22, 24, 37, 85.
 Vanderbilt 16.
 Varangerfjord 111, 302.
 Vardö 203, 302, 315.
 Vardöhuus 317.
 Vargő 315.
 Vardőfjeld 318.
 Varjag-Njarga 307.
 Varju, szürke 169, 474.
 — vetési 23, 272.
 Vár 317.

Vasárnap tartása 258.
 Vásár 149, 263, 321.
 Vasuti kocsik 38.
 Vedlés 198, 232.
 Vega-expediczió 46, 52, 262, 266.
 Venus átvonulás 175, 203, 316.
 Velencei tó 5, 6, 42, 179.
 Veresfark, kerti 71, 183.
 Veréb, házi 402.
 Vesfjensford 127.
 Vest-Vaagó 145, 379.
 Vestfjord 140, 376, 384, 389.
 Vettisfos 63.
 Vibe 206.
 Vikingiek 89.
 Vikingi hajó 89.
 Vikten 120.
 Világító torony 417, 421, 422.
 Vilmos II. császár 335, 363, 376, 380,
 417.
 Villám 320.
Viola biflora 162.
 Vizsla 178.
 Vízrajz 57.
 Víz, vezetés 71, 259.
 — leeresztő 71.
 — erejének kiszámítása 64.
 Víznek vásító ereje 65.
 Víztafosó 190, 238, 271, 364.
 — fiókái 238, 245.
 — költése 238.
 — költözködése 5.
 — vadászat 209.
 Virágszeretet 43, 247, 417.
 Vízszalonka, piroslábú 129, 193, 208,
 237, 239.
 Vogt 206, 343, 411.
 Vordingborg 23.
 Vormen folyó 101.

Vorterő 250.
 Vöcsök, feketenyaku 272.
 Vöringfos 63.
 Vörösmarty 426.
 Vuole 350.
 Vuolpa 352.

W.

Wachtelkönig 171.
 Waisbecker Antal dr. 373.
 Warberg 40.
 Warnemünde 19.
 Wartensleben gróf 306, 433.
 Weber testvérek 425.
 Weberféle centrifugal szivattyú 19.
 Wendelsöfjord 43.
 Wener tó 57, 64, 70, 79.
 Western Tamás 349.
 Weyprecht 262.
 Wikentő 70.
 Wiman mérnök 70.

Y.

Yosemite zuhatagok 64.

Z.

Zeughaus 19.
 Zoologischer Garten 19.
 Zsezsemadár 164, 169, 228, 241, 384.
 — fészek 189.
 Zene 404.
 Zsidó utca 145.
 Zsilipek 68, 76.
 Zsilip, sülyesztő 71.
 — kamra 76.
 Zsilipes csatorna 76.
 Zuhatagok 63.
 — trollhättaniak 58, 75.

Sajtóhibák és javítások.

6. lapon	7. sor felülről	jjuú	helyett	ujjú
17. "	12. "	" " table d'haüte	"	table d'hôte
43. "	13. "	alulról " "	"	"
49. "	13. "	" " Phalaropsus	"	Phalaropus
58. "	6. "	felülről Stampes strömfallet	"	Stampesströmfallet
90. "	6. "	alulról Christianifjord	"	Christianiafjord
97. "	11. "	" " 32'	"	31'
129. "	9 és 10. "	" " sötétlik	"	sötétlenek
145. "	14. "	felülről télente	"	telente
151. "	8. "	" " lármák	"	lármának
151. "	9. "	" " tanulságosan	"	tulságosan
152. "	9. "	" " hajó	"	hajók
161. "	2. "	" " nyomaik után vessző teendő.		
163. "	5. "	alulról gótyahir	helyett	gótyahir
169. "	13. "	" " Turdusiliacus	"	Turdus iliacus
174. "	15. "	" " tarha	"	tarka
206. "	10. "	" " réte	"	rétegek
206. "	8. "	elej. " gek szótag elmarad		
213. "	14. "	" " véleményben	"	véleményemben
237. "	12. "	felülről kikötőbe	"	kikötőben
274. "	11. "	" " engeri	"	Tengeri
279. "	14. "	alulról Harrie	"	Harvie
280. "		a kép alatt északkeletről	"	északnyugatról
286. "		" " " északnyugatról	"	északkeletről
365. "	5. sor	alulról Throndhjem után még Tromsø is teendő		
365. "	8. "	" " Digermulkotten helyett Digermulkollen		
365. "	9. "	felülről Trollhätten után még Tromsø is teendő		
372. "	2. "	" " sp ? kimarad és a 3 sorban Saxifraga után teendő		
372. "	3. "	" " sp ? " " " 4 " " " "		
380. "	1. "	felülről ameredek helyett a meredek		
388. "	13. "	alulról Adesten " Adelsten		
389. "	8. "	" " Gónő " Grónő		
404. "	2. "	" " áda " láda		
430. "	9. "	" " Colett " Collett		
447. "	8. "	felülről Table d'haüte " Table d'hôte		

